

GLASNIK ZEMALJSKOG MUZEJA U BOSNI I HERCEGOVINI.

ГЛАСНИК ЗЕМАЉСКОГ МУЗЕЈА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ.

UREDNIK:

KOSTA HÖRMANN

VLADIN SAVJETNIK.

УРЕДНИК:

КОСТА ХЕРМАН

ВЛАДИН САВЈЕТНИК.

V.

1893.

2.

Uredništvo:
Sarajevo, zgrada zemaljske vlade.

Administracija:
Sarajevo, zemaljski ekonomat.

Godišnja cijena Glasnika sa poštarinom 2 for. a. vr.
Pojedine knjige stoje sa poštarinom 80 nč.

Уредништво:
Сарајево, зграда земаљске владе.

Администрација:
Сарајево, земаљски економат.

Годишња цијена Гласника са поштарином 2 фор. а. вр.
Поједине књиге стоје са поштарином 80 нч.

SARAJEVO — САРАЈЕВО
ZEMALJSKA ŠTAMPARIJA — ЗЕМАЉСКА ШТАМПАРИЈА
1893.

Prilozi k objašnjenju izvorâ bosanske historije.

Priopćio

dr. Lj. Thallóczy.

(Nastavak.)[1])

IV.

K historiji despotske porodice Brankovića.

Gjuragj Branković jedna je izmegju najznamenitijih ličnosti u historiji balkanskog poluostrva. Ne sabljom u ruci, ne drugim snažnim sredstvima, već jedino oštrinom svojega duha pošlo mu je za rukom, da se u najgorim prilikama održi kano gospodar svoje zemlje. Ne ćemo pretjerati, ako staroga Gjurgja Brankovića ubrojimo megju najveće diplomate svijeh vremena, ali ga odlučno smatramo za najgenijalnijeg državnika srpskog naroda. Njegov život još nije sa svijem objašnjen; jer i ako je djelo Čedomila Mijatovića: Деспот Ђурађ Бранковић, господар Србима, 2 dijela, veoma lijepo napisana i zanimljiva knjiga, ipak ne možemo na ino, a da ne istaknemo nepotpunosti izvora, ponekad odveć subjektivnoga shvaćanja, a ponaosob onoga momenta, da odlični pisac svakad ne prosugjuje pravilno megjunarodnih odnošaja, i ako je kao političar za to izvrsno osposobljen. Nije nužda, da se Branković izvinjava, ne smije se poricati njegova lukavost, vjerolomnost i sve njegove karakterne mâne; jer je on kraj svijeh mâna ipak znamenit čovjek, čije je djelovanje sačuvao u svježoj uspomeni ne samo njegov narod, već i svi bliži i dalji susjedni narodi, i koji je za svojega života duboko utjecao na okolicu svoju. A to se daje i tijem protumačiti, da su male dinaste na svemu poluostrvu, od česti lišeni svoje nezavisnosti, od česti bivši u opasnosti, tražili spasa i pojačanja svoje vladavine u megjusobnim porodičnim svezama. Glavna meta njihovim težnjama bješe vazda, da održe svoje pleme, sjaj i bogaštinu svojega doma.

[1]) Vidi Glasnik zem. muzeja za Bosnu i Hercegovinu 1893. (V.) 1.

Ova doduše prirodna diplomacija, koja megju tijem isključuje svaku načelnu zajednicu, svako podvrgavanje, morala se ukloniti ispred silno porasle turske države.

Dok je osmanlijska sila koncentrično i jedinstveno postupala, dotlen su hrišćanski narodi samo od slučaja do slučaja solidarno bili udruženi. U jednu ruku vidimo magjarske, njemačke, srpske, hrvatske, bosanske, albanaške, italijanske, poljačke, grčke i vlaške porodice u tijesnu srodstvu, koje ne remeti razlika rimskog, pravoslavnog pa i patarenskog vjerozakona, koje se unatoč nacionalnim i državnim protivnostima ipak oživotvorilo. U drugu ruku pak trebalo je samo mala povoda i ovaj bi se konglomerat namah raspao u svoje stihije. Imade porodičnih razmirica i u domu Osmanovu, ali u njemu najposlije svakad pobjegjuje osnovno načelo turske politike, osvajački rat, ekspanzivnost. No amo spadahu još i druge pobude.

Već su nekoliki, osobito noviji pisci uputili na to, da solidarnost Hrišćana protiv Muhamedovaca prije turskog osvojenja cijelog balkanskog poluostrva nije bila onakva, kako bi se po ratovima i ustancima i po docnije razbugjenom narodnom osjećanju mogla zamisliti. Prije nego što je sultan osvojio Carigrad, nijesu Hrišćani gledali u njemu dindušmanina svojega, on je balkanskim vladarima bio dragocjen saveznik u njihovim razmiricama. Često bi bivalo, da bi se otomanski neprijatelj na svoju štetu omalovažavao. Istom kad se uvidjelo, da muslomanstvo sa svojom discipliniranom moralnom silom, i turska vojska sa svojom jedinstvenom snagom sistematično prodiru i sve razoravaju — istom onda je nastupila reakcija, istom onda prodr'o je papa sa svojom devizom: Rat krsta protiv polumjeseca.

Ali onda već dockan bješe, jer se otomanska sila brzo bješe prilagodila jevropskoj državnoj sistemi, te postala činilac u jevropskoj politici, sa kojom je svaka sila računati morala.

Znameniti boj na Kosovu 1389. godine smatra se vazda kao megjašni kamen srpskog državnog života. To prvo nije istina, a drugo je nepravo. Nije istina s toga, što se srpska despotovina do 1459. održala, a potpuno upropašćenje srpskog narodnog življa pošlo je za rukom istom poslije pada Biograda (1521.); drugo je nepravo s toga, što se čini krivo Stefanu Lazareviću i Gjurgju Brankoviću, jer obojica vrše sa svijem znamenitu ulogu u historiji balkanskog poluostrva. Pa šta vidimo poslije boja na Kosovu, biva neutolimu mržnju propale dinastije i srpskog naroda?

Vidimo, da kći Lazareva, poginulog vladara, Mileva (Olivera) dolazi u harem sultana Bajazida I., a 13 godina poslije ove znamenite propasti

bore se srpski četnici najjunačnije u boju kod Angore (1402.) za sultana, za sina upropastitelja srpske nezavisnosti. I Gjuragj Branković, našljednik Stefana Lazarevića, pristaje takogjer uz tadašnje prilike, i njegova mila kći Mara dolazi u harem sultana Murata II. S jedne strane nevoljan položaj, s druge tada prirodna državna premoć Osmanlija prisiliše balkanske vladaoce, da se prilagode kadru turske politike. Gjuragj Branković pokušavao je začudnom gipkošću, da se održi prema turskoj nadmoći, ali je zapao u nezgodan položaj naspram susjedne Ugarske, koja tada vojnički i državno prevlagjivaše, pošto se srodio i svezao s onom strankom, koja je stojala na ratnoj nozi sa častoljubivim domom Janka Hunyadyja. A Janko Hunyady imagjaše javno mnijenje i većinu naroda za sobom; on je predstavljao hrišćansko junaštvo, dočim je Gjuragj prema svojemu položaju oportunista bio.

Želja nam je, da u nekoliko rasvijetlimo ovu epoku, u kojoj ugarska, bosanska, srpska, vlaška i osmanlijska historija stoje u tako tijesnom megjusobnom dodiru.

I.

Politiku porodice Brankovića rukovodila su dva odlučna razloga. Moćne prilike dominantnih vojničkih sila: Turske i Ugarske utjecale bi u prvom redu na svagdašnje držanje staroga despota Gjurgja I. U drugom bi redu vazda držanje njegove rodbine propisivalo mu, da promijeni položaj.

Gjuragj Branković nije se držao novog političkog pravca. Kad se poslije smrti Dušanove i propasti njegove carevine, bolje reći njegovog silotvora, snažnom rukom pričvršćeni konglomerat rastrošio do osnova, preostalo je ciglo jedno sredstvo, da bi se koliko toliko dalje održao barem individualni opstanak pojedinih teritorija: put kompromisa. Inače propade i zemlja i porodica.

Osmanlijsko osvajanje na balkanskom poluostrvu u XIV. i XV. stoljeću nalik je na vihar u planini. Silni dubovi padaju ispred sile orkana, a pojedine zaklonjene strane u nizinama ostaju nepovrijegjene. Nemanjići propadaju, a naglo uzvišeno pleme Vlkašinovo razilazi se. Sin mu Kraljević Marko živi doduše dugo u pjesmi i priči, ali to će malo njih znati, da mu je sin Mitraško, Dimitrije bio 1404. i 1407. godine veliki župan u zarandskoj županiji i dvorski kapetan tvrgjave Világos u Ugarskoj[1]), a postao vjeran podajnik ugarskoga kralja Sigismunda. Za tijem stupiše

[1]) Arkiv porodice Kállay. N. Muzej.

Hrebljanovići na kormilo, junački Lazar i njegov sin Stefan Lazarević[1]). Ovo valjano pleme ne bijaše duga vijeka, i unatoč svemu pritisku i smetnjama stupa na vladavinu sin suparnika Stefana Lazarevića, Vuka Brankovića, pozniji despot Gjuragj.

Same rodbinske sveze kneza Lazara pokazuju nam u pojedinim imenima položaj njegove vladavine. Njegova kći Mara udaje se za silnog gospodara Vuka Brankovića, Jelena prvi put za Gjorgja Straćimirovića u primorju, drugi put za dinasta poznije Hercegovine, Sandalja Hranića, jedna kći za najsilnijeg oligarha Ugarske, poznijeg palatina Nikolu Garaya, kći Despina udala se za jednog Šišmanovića, a poslije Lazareve smrti dolazi Olivera ili Mileva, kako spomenusmo, u harem sina onoga sultana, koji je njezinog oca pobijedio. Po tijem bračnim svezama poznaje se politika doma Lazareva, koja teži da očuva interese svoje sile. I Stefan Lazarević imao je ove interese u vidu, kada je iza očeve smrti spasao sebe i svoj dom priljubivši se sinu pobjediočevu, Bajazidu. No to ga nije nikako spriječilo, da za se pričuva izlaz, kotvu spasenja, kako ga sultan ne bi svaki čas smožditi mogao. Spasa je našao u tome, što se naslonio na tada tako silnu dunavsku državu, na Ugarsku. Sa toga dvojakog položaja, Srbija, ili bolje reći njezin vladalac, zavisio je od sudbine dviju država. No ovaj položaj nije utjecao samo na djelotvornog vladara, već i na sve činioce u njegovoj zemlji. Baš te porodične sveze izazivale bi najgore porodične svagje. Prirodni neprijatelj Stefanu Lazareviću bješe njegov zet Vuk Branković, „izdajica" — po priči — u boju na Kosovu. Po Ruvarčevu razlaganju[2]) ne treba puno riječi trošiti o toj izmišljotini; spomenućemo samo to, da je Vuk

---

[1]) Chrebljanović Pribac { **Lazar**, † 1389., 27. juna supruga Milica, kći kneza Vlatka } {

- **Stefan Lazarević**, knez, † 1427. supruga Marija Kantakuzena.
- **Vuk**, † 1410.
- **Dobrovoj**, umr'o mlad.
- **Mara**, suprug Vuk Branković } **Gjuragj** Branković
- **Jelena**, 1. suprug Gjorgje Straćimirović. 2. suprug Sandalj Hranić
- **Despina**, udala se za jednog Šišmanovića u Bugarskoj.
- **N.**, N. Garay 1387—88. Jelena u magjar. historičara.
- **Mileva** (Olivera), suprug Bajazid I. 1389/90.

(Ruvarac.)

[2]) О кнезу Лазару. Н. Сад. 1888.

Branković 1389. g. bio odan kralju Sigismundu i prije boja na Kosovu podnosio kralju ponude — bez sumnje o pokorenju Raške[1]). U tom porodičnom razdoru vazda se povraća dosljedno protivan pravac Hrebljanovića i Brankovića unatoč svakom pomirenju. Ako je despot na turskoj strani, izvjesno ćemo naći njegovog brata ili zeta na ugarskoj strani, i obratno, ako se despot Stefan drži vjerno Sigismunda, njegovi velikaši klevetaju ga u sultana.

No kraj ovog porodičnog razdora, kraj slabosti njegovih pomoćnih sredstava i dvostranog političkog položaja, ipak je Stefan Lazarević polučio razmjerno velike uspjehe. Do bitke kod Angore stojao je vjerno uz Bajazida, no od 1403. dalje vodio je politiku na svoju ruku. Nije on imao na umu, da zbaci sa sebe tursku prevlast, već je u toku razmirice oko turskog prijestola (izmegju sinova Bajazidovih) htio da poluči to, da se uspostave stare granice Srbije. 1403. dobio je od cara u Vizantiji naslov d e s p o t a. Kako mi sudimo, ovaj naslov nema nikakve državopravne vrijednosti, jer vizantinski car davno već ne bješe suzeren Srbije, te po tome ne mogaše ni pripoznati Stefanu nikakve faktične despotovine, u toliko manje, što Stefan baš po priznanju i odluci sultanovoj bješe i s t i n s k i vladalac svojega naroda. Ovaj čin znači formalno, na vizantinsko-hrišćanskom temelju proisteklo podizanje Stefana Lazarevića megju vladalačke porodice, kojim se odlučila prevlast Stefanova u njegovom narodu naspram ostalijeh porodica. Do toga vremena bio je on samo primus inter pares i porodica Brankovića smatrala je sebe, da nije ni u čemu gora od Hrebljanovića; ali od toga vremena pripoznata je vladavina, despotovina, porodici Stefanovoj. Faktična moć despota zavisila je od sultana. U to doba, da bi spriječio tursku prevlast da ne prevagne, obrnuo se despot ugarskom kralju Sigismundu i priznao ovoga za svog feudalnog gospodara[2]); taj je odnošaj trajao do smrti Stefana Lazarevića, koji se ovijem preobražajem svoje pozicije mnogostruko koristio. Jer 1411. dobio je on od Sigismunda rudokope u istočnoj Bosni kao neposredan feud, a od Srebrnice obogatio se on i njegovi našljednici. No i u samoj Ugarskoj darovao je Sigismund mnogo dobara svojemu vjernom (fideli nostro). Tako na pr. grad Szatmár-Németi sa svim prihodima, kojim je upravljao Stefan Remete (1417., 18. febr.)[3]). Dalje je imao mnogo dobara u torontalskoj županiji, tako da je za njih sâm svojega podžupana namještao (1417., 3. marta)[4]).

---

[1]) Diplomatarium Ragusanum, str. 113; 1389., 7. jula.

[2]) „Stephanum ducem Rassiae se subjecisse" — Citat u Engela: Gesch. v. Servien u. Bosnien, str. 255.

[3]) Arkiv porodice Kállay u budimpeštanskom nar. muzeju.

[4]) Ibidem.

Na upravu njegovim dobrima u Ugarskoj namjestio je rogjene Magjare, a na to je i po ugarskom pravu obavezan bio. Njegov upravnik u Szatmár-Németu, spomenuti Stefan Remete, poslovao je kao njegov opunomoćeni rizničar, koji je u svim pravnim poslovima raspolagao po ugarskom tavernikalnom pravu[1]). Osim Szatmára bješe još i rudni grad Veliki Majdan (Nagy Bánya) imanje despotovo[2]), i dostojanstvenici države podupirali bi njegove ljude u svim poslovima[3]).

Vladavina Stefana Lazarevića, i ako je bila pomućena spletkama i razdorima, ipak je u mnogom obziru sačuvala snagu zemlje, a kad je 1427. dana 19. juna umr'o, ostavio je on svojemu našljedniku i ako ne nezavisno, ono ipak ugledno područje. Godinu dana prije smrti svoje (1426.) uglavio je Stefan sa kraljem Sigismundom državopravni odnošaj Srbije prema Ugarskoj u često spomenutom ugovoru u Totisu (Tata, komoranska županija), po kojemu je Stefana bez poroda naslijedio njegov sestrić Gjuragj Branković kao despot.

II.

Državni ugovor u Totisu (Tata) izmegju ugarskoga kralja Sigismunda i despota Stefana Lazarevića epohalan je čin u životu tadašnje despotovine, Regnum Rasciae (Raitzenland, Ráczország) nazvane.

Prvi put objavio je ovaj ugovor zaslužni Ivan Christian von Engel u svojoj „Geschichte Serviens und Bosniens" str. 170—172 iz jednoga prijepisa, koji se nalazi u jednom stilionariju ostrogonskog primaskog kancelara Sebastiana Liszthiusa (1553.). Codex je nosio stari broj 156 megju privatnopravnim, a ne, kako Engel pogrješno primjećuje, megju historičkim rukopisima bečke dvorske biblioteke; sada nosi rukopis broj 8471. Biće da je Sebastian Liszthius sastavio svoju stilističnu knjigu ili iz istovremenih, ili iz poznijih kopija, koje se upotrebljavahu kao ugledi za pisarničku potrebu. Jer da je upotrijebio bio original, morao bi se ovaj u kojem mu drago bečkom ili budimpeštanskom arkivu naći. U ostalom, ovaj se ugovor toliko uvažavao, da ga je i Faustus Verančić (Verantius), bratić kardinala Antona, prepisao, a ovaj se prijepis nalazi u budimpeštanskom državnom arkivu. Ovu je kopiju objavio Fejér u Codex Diplomaticus X. 6. str. 809—813. I Vladislav pl. Szalay objavio je u svojoj historiji srpskih naseobina u Ugarskoj[4]) tekst ove povelje.

[1]) Arkiv porodice Kállay, 1417., 28. oktobra.
[2]) Ibidem.
[3]) Ibidem.
[4]) A magyarországi szerb telepek i t. d. str. 119—122.

Ove publikacije bjehu historičarima pri ruci, koji obazirući se uz to i na netačne podatke magjarskih kroničara, kao Thuroczy-a, Bonfini-a, Istvánffy-a, ne postupahu vazda s ovijem aktom prema sadržaju njegovu. Megju novijim magjarskim historičarima pretresa Fridrik Pesty u svojoj dragocjenoj raspravi o imovinskim odnošajima Gjurgja Brankovića[1]) ovu temu kritički i stvarno, ali on nije vazda tačno zagledao u zemaljsku kartu. Mijatović[2]) postupa s poveljom po Engelu, dočim Milan Dimitrijević, profesor u Karlovcima u svojoj studiji: Gjuragj Branković (Smederevac) despot srpski (str. 21—22) pretresa ovaj akt[3]).

Mi ćemo od svoje strane u kratko da resumiramo sadržaj ove tako važne državopravne povelje. Primjećujemo još jednom u naprijed, da je po srijedi doduše samo kopija, ali istovremene činjenice potvrgjuju autentičnost cijele stvari, i baš nijedna okolnost ne svjedoči protiv ovog odista u život provedenog ugovora, kao što se i stil i sklop unatoč razlikama, koje se u tekstovima pokazuje u nekojim frazama[4]), potpuno podudara sa tadašnjim poveljama. Za pobliže datiranje napominjemo tu okolnost[5]), da je kralj Sigismund g. 1426. u Totisu (Tata) od 8. maja do 6. juna iste g. boravio, te je po tome povelja u to vrijeme izdana.

Ugovor[6]) odregjuje ovo:

1426. Car Sigismund daruje kraljevinu Rašku.

I. Mi Sigismund itd. objavljujemo itd. Naš vjerni, visoko ugledni Stefan, despot Raške, u mudrom obazrenju i u brižnom rasugjenju, da je kraljevina Raška sa svim svojim pravima i pripadajima nama i našoj svetoj diademi i našoj spomenutoj kraljevini Ugarskoj uvijek i od vajkada podregjena bila i jest, i da je po pravu i svojini našem Veličanstvu i svetoj kruni i gore spomenutoj našoj kraljevini neposredno pripadala pak i sada pripada, i ponesen željom, da ova država Raška u tečaju vremena ne dospije u tugje ruke, on je skupa sa svim svojim baronima našem Veličanstvu, kao i prelatima, baronima i plemićima naše ugarske države položio zakletvu vjernosti i poslušnosti naspram nas, naše svete krune, i naspram naših našljednika na prijestolu Ugarske, kao i naspram naprijed spomenutih prelata, barona i plemića naše države i same države.

[1]) Brankovics György rácz deszpota birtokviszonyai Magyarországban és a rácz deszpota czim. Budapest. 1877., str. 4—6.
[2]) Деспот Ђурађ Бранковић, str. 43—44.
[3]) Dimitrijević se samo u tome vara, što smatra ovu povelju kao pismo kralja Sigismunda, no to je kopija ugovora, koju Engel doduše pogrješno publicira, ali tome nije kriv on već Liszthius.
[4]) Znatne su razlike u tekstu Engelovu i Fejérovu: 1. Fejér piše: per universos et quoslibet barones maiestati nostrae etc. iuramentum praestare facit. — Engel: per universos etc. barones suos etc.; za tijem je u Fejéra izostao jedan red, koji se odnosi na Galambócz=Golubac.
[5]) Pesty l. c.
[6]) Da bismo izbjegli svaki hotimični sklop, donosimo tačku po tačku sastavljeni vjeran tekst u prijevodu.

II. Osim toga postigao je svojim pokornim molenjem od našega Veličanstva to, da je naš vjerni, visoko plemeniti Gjuragj, sin Vlkov, sina Brankova, kao njegov unuk primljen u zajednicu i stanje spomenutih barona isto toga našega kraljevstva Ugarske.

Uzevši u obzir gore spomenute okolnosti, za tijem rasudivši marljivo vjerno činjene pokorne usluge i odanost despota Stefana, kojom je on u svim našim i kraljevstva Ugarske teškim, povoljnim i nepovoljnim poduzećima izvrgao slučajima sreće imanje i osobu, i sva svoja i njegovih na domu dobra, u slavu i čast naše veličine, i to najvećom ustrajnošću, opreznošću i neumornom brigom i marom, i nas u raznim vremenima i mjestima u pogledu naše veličine blagodarnošću zadužio.

III. Ne manje naklonjeni naprijed podnesenim molbama despota Stefana i pretpostavljajući probitak i korist despota Stefana radosti, koju bismo mogli uživati u vladanju i upravi istom kraljevinom Raškom, i voljni iz osobitog car. blagovoljenja, da despotu Stefanu u kraljevini Raškoj odredimo našljednika od njegove krvi, postavljamo poslije zrelog promišljanja, u potpunoj svijesti našega Veličanstva, a osim toga poslije zrelog posavjetovanja sa našijem baronima i prelatima istoga Gjurgja, sina Vlkova, i njegove muške, zakonito rogjene našljednike, i takove, koji se još budu rodili, našljednicima istog despota Stefana u kraljevini Raškoj, u tome slučaju, ako bi spomenuti despot Stefan bez muških potomaka umr'o.

IV. Ovu spomenutu kraljevinu Rašku, sva njezina prava i povlastice, s izuzetkom i isključenjem kastela Thysnicza[1]) i njegovih pripadaja, koje imade u srezu Ozachu[2]), isto kastela Zackela[3]), koji imade u okrugu Polanzu, u kojem je okrugu nekad gospodar Hrvoja podigao kastele Brodar i Zomzed[4]), isto nekadašnjih zemalja i okruga Dragisa i Halap, kod naprijed spomenutog kastela Zackel, koji su u oskudici našljedstva našem Veličanstvu pripali, isto kastela Macho[5]) i njegovih pripadaja, od kojeg Machovski Banat nosi ime, isto zemlje i okruga, što je nekad pripadao Radislavu, sinu Chaste, koji je na isti način[6]) zapao našem kraljevskom Veličanstvu, isto sreza Byzwa[7]), u kojem se inače kastel nahodio, isto kotareva i okruga Felsewabna i Alsowabna[8]) zvanih,

[1]) Trešnjica ili Lešnica.
[2]) Užice.
[3]) Sokol.
[4]) Ne može se naći.
[5]) Mača stena, jamačno u valjevskom okrugu.
[6]) Zbog oskudice u našljedstvu.
[7]) Bytva.
[8]) Gornja i Dolnja Obna.

isto okruga zvanog Radio[1]), kod Abne, isto okruga, zvanog Neprizon[2]) isto okruga, zvanog Lygz[3]), kod i pored istog okruga Neprizon, isto okruga, zvanog Rabas[4]), isto okruga, zvanog Colubara[5]), isto kastela, zvanog Belazena[6]) sa svijem pripadajem, za tijem okruga Ub, isto okruga zvanog Thalmlabe-meleke[7]), isto kastela Nandoralba sa svijem pripadajem, isto kastela Calambaz (Golubac) sa svijem pripadajem, i drugih kastela, pokrajina, zemalja, općina, gradova i sela, koja je držao presvijetli vladar Ljudevit, kralj Ugarske, naš najmiliji punac blažene uspomene, a i drugi u vrijeme kod ovog kraljevstva Ugarske.

Sve ovo kako u skupu tako i pojedince sa svim pravima i pogodnostima hoćemo da pridržimo za nas, za našu krunu i za spomenutu kraljevinu Ugarsku za sva vremena, ako bi spomenuti despot Stefan bez muškog našljednika otišao s ovoga svijeta, što mu ne želimo.

V. Iz osobite milosti, koliko smo kadri i možemo, za sada i prije, kao otprije tako i sada dali smo, darovali i prenijeli, ili pravije dajemo, darivamo i prenosimo na način, kao što obično darivamo barone naše kraljevine Ugarske, kako bi to sami sobom i njihovi spomenuti našljednici zadržali i držali i to tako, da Gjuragj, sin Vlkov, i njegovi spomenuti našljednici budu vazda vjerni i pokorni nama, našoj osvećenoj kraljevskoj kruni i našijem našljednicima, kraljevima Ugarske, i da se bez oklijevanja pokoravaju našijem zapovijestima kao i onijema našijeh našljednika, i da lično pohode naše Veličanstvo i naš kraljevski dvor i onaj našijeh našljednika, kao i ostale barone naše kraljevine Ugarske, kao i sâm Gjuragj da bude dužan prisustvovati našem vijeću; povrh toga hoćemo, ako bi i kad u prijetećoj opasnosti naše Veličanstvo ili naši spomenuti našljednici često spomenutog Gjurgja, sina Vlkova, ili njegove spomenute našljednike pozvali na to, da on sâm ili oni sami i koji mu drago od njih u njima i spomenutoj državi Raškoj susjednim dijelovima sa cijelom svojom silom i svojim ratničkim narodima po mogućnosti nama, kruni i našoj državi, kad god zatreba i podesno bude, vazda i svagdje čine vjerne usluge sa tijem naročitim naregjenjem,

VI. da u slučaju ako bi Gjuragj, sin Vlkov, umr'o bez muških našljednika, onda sve naprijed spomenuto njemu našim Veličanstvom

[1]) Ragjevo — Ragjevina.
[2]) Nepričava.
[3]) Ljig.
[4]) Rabas.
[5]) Kolubara.
[6]) Bela stena.
[7]) Tamnava rijeka — Tamnava-melléke.

darovano i preneseno opet nepovriježjeno pripadne našega Veličanstva kruni i državi, silom ove naše povelje, na kojoj naš tajni pečat visi.

Kada dakle ona u tom obliku podnesena bude, dovešćemo je u oblik naše privilegije.

Dano u našem gradu Tata u godini gospodina 1426.

Tekst je ovog ugovora jasan i ne treba mu puno riječi.

I. Raška je kruni Ugarske pravno podregjena bila, i ovaj odnošaj postoji pravno u vrijeme ugovora. Despot zaklinje dakle sve svoje magnate na vjernost, dokazujući tijem činom solidarno, jednoglasno primanje i priznavanje ovoga državopravnog odnošaja. On se sâm nije zakleo — kako historičari pišu — jer je on već činom i svojom dugogodišnjom vjernošću dokazao svoju pripadnost. Značaj ovoga čina sastoji se naime u tome, da potčinjenici despotovi jednoglasno garantuju vjernost.

II. Postulaciji Gjurgja Brankovića velikašem ugarskim nije samo to cilj — kako Dimitrijević tvrdi — da mu pruži prilike, kako bi neposredno mogao utjecati na odluke zemaljskoga sabora u Ugarskoj. To je samo jedna strana velikaškog položaja: Gjuragj je kao Baro Regni postao član ugarske krune i tijem je ujedno preuzeo bio i obavezu, da tu krunu brani, — ne učini li kriv je zbog nevjernosti. To je protivna strana državnoga baronata. I ta je obaveza jasno označena u V. odsjeku povelje. Gjuragj je kao despot preuzeo obavezu, da brani ugarsku državnu granicu u Raškoj i u njezinim susjednim zemljama. Ove su zemlje dakle u srednjem vijeku pripadale cjelini ugarske krune. Odnošaj ovijeh zemalja naspram nepovredivosti ugarske cjelokupne krunske držine (posjeda) bješe realan savez za napadaj i obranu, a izražen je i u Sigismundovu — da se moderno izrazimo — obranbenom zakonu od g. 1433.[1]).

§ 1. toga zakona glasi ovako:

„Pošto od vajkada važi kao osnovni zakon i zakonit običaj kraljevstva Ugarske, da osim one zaštite, koju su kralj, kraljica, crkveni poglavari i gospodari uslijed svojih odnosnih dohodaka dužni da pružaju državnim granicama na svaki mogućan način, još i cjelokupnost plemića i posjednika mora u savezu državne vojske braniti državne granice protivu svakog neprijatelja i protivnika.

§ 2. Pošto kralj Ugarske osim naslova ugarskoga kraljevstva nosi još i naslov ovijeh zemalja kao: Dalmacije, Hrvatske, Rame[2]), Srbije, Galicije, Lodomerije, Kumanije[3]) i Bugarske, koje su zemlje od vajkada utjelovljene

[1]) Kovachich: Sylloge Decret. App. I. p. 416.
[2]) Bosne.
[3]) Vlaške.

Ugarskoj, dužnost je kralja, kraljice, prelata i vaskolikih plemića i posjednika, da brane njihove granice."

Prikopčavanje ovijeh zemalja ugarskoj kruni valja razumjeti u srednovjekom duhu državnoga prava; inkorporacija nije bila pretapanje, a državno jedinstvo predstavljala je ugarska kruna. Kad bismo htjeli da predočimo ovaj odnošaj jednom prispodobom, mogli bismo reći, da je ugarska kruna bila osovina, zemlje špice od kola, koje je obruč cjelokupnosti u skupu držao.

Pošto ovdje govorimo o Raškoj, mi smo toga mnijenja, da ove spomenute stipulacije ugovora pod II. i V. potpuno odgovaraju duhu tadašnjeg zakonitog shvaćanja.

Tačke III. i VI. tiču se nasljedstva Gjurgja Brankovića na prijestolu. Na ovo primjećujemo: *a)* da je pravo odregjenja, ko u Raškoj nasljeduje prijesto, zavisilo od ugarskog kralja, o čemu sumnje nije; *b)* nasljedstvo je ograničeno na Gjurgja i na njegove zakonite muške potomke; *c)* odregjenje pod tačkom VI., ako bi porodica Brankovića — koja se naravno samo za slučaj izumiranja porodice Stefana Lazarevića proglašuje za nasljednu — izumrla, da onda Raška pripada Ugarskoj — to je zanimljiv prilog za srednjevjekovno državopravno shvaćanje ugarske krunske držine (posjeda). Raška bješe naime privatna držina (posjed) krune, kojoj stajaše na čelu nasljedno član sv. krune: raški despot. Despot dobivaše rašku zemlju kao nasljednu držinu, kao porodičnu držinu, (jure possesionis hereditariae) . . . , izumre li porodica držitelja, potpada držina po pravu aviticiteta (zakon od 1351.) sa svijem analogno privatnoj držini krune.

Kad je Stefan Lazarević proglasio ovu tačku ugovora kao za se obaveznu, učinio je to — kako rekosmo — vazda pretpostavljajući samo taj slučaj, ako ne bi imao muška poroda. To se u tačci IV. jasno konstatuje. Ostale su punktacije načelne prirode, dočim ova tačka IV. sadrži garanciju ugovora, bez obzira na zakletvu srpskih velikaša, za koju je kao u potvrdu kralj dodao materijalnu zalogu. Vjernost Stefana Lazarevića bješe osvjedočena, ali vjernost Gjurgja Brankovića valjalo je istom okušati. U jednu ruku kao zalogu za vjernost, u drugu pak iz strategičnih obzira iskao je Sigismund čitav lanac tvrgjava, koje sačinjavahu vojenu granicu, odnosno obranbenu liniju Ugarske. Starougarske granice nijesu se naime u srednjem vijeku sutjecale sa Savom i Dunavom, već su se duboko pružale u bosansku Posavinu i u srpsku Mačvu. Danas se zove Mačva ona dubodolina, koju ograničava Drina, velika okuka Save od Rače do Šapca, i na jugu Cer-planina. Imade još tradicija, da je jednoć i ova planina i dolina Jadra do Loznice amo spadala. Današnji politički srez Mačve sa glavnim mjestom Bogatićem dopire južno do Jadra, te i Lešnica spada ovamo, no njegova istočna

granica sudara se već kod srp. Mitrovice sa Savom, dočim ostali dio ove doline spada pod Šabac.

U srednjem vijeku sačinjavaše nama samo po imenu poznata tvrgjava Machou (Macsó, Mačva, Mačevgrad) središte[1]) oblasti, i bješe poznata pod imenom Machovski Banat (Banatus Machoviensis), no ovaj se rasprostirao i s onu stranu Save i imao svoje političko sjedište u Száva-Szt. Demetru (Demetrijevu gradu na Savi) Mitrovici. Banat što ga je osnovao Béla IV., bio je vijekovima južni bedem Ugarske protiv Srbije, ali je vremenom ova oblast od česti izgubljena, od česti posjede tvrgjave knez Lazar, od česti ostavi ih Sigismund za života Stefana Lazarevića ovom. Tvrgjava Mačva dopade u nemirima s početka XIV. stoljeća Urošu Milutinu u ruke, no 1319. g. presvoji ju nazad Karlo Robert i ugarske čete prodriješe do rijeke Uba, do Valjeva[2]). Stefan Laczkfi, vogja u ovoj vojni, zapalio je i one tvrgjave, koje Srbi u Biogradu bjehu podigli[3]). Car Dušan opustošio je mačvanski Banat prije 1340. g., ali ga je od Srijema potisnuo ban Dominik Ostffy[4]). Ljudevit I. veliki prepustio je obranu mačvanskih granica i tvrgjava svojemu vjernom Nikoli od Garay-a (Gorjanskom), poznijem moćnom palatinu, koji se oženio kćerkom kneza Lazara. Nikola Garay imao je na granici Banata kao svojinu tvrgjave i zemlje, a dužan je bio da ih brani u interesu države. Vjerovatno je, da su poslije vojne 1359. g. o trošku Srbije proširene ugarske granice, odnosno mačvanski Banat. Nikola Garay upravljao je Banatom od 1356.—1375., za njim dogje do 1380. Ivan Horváthy na red, koji je poslije smrti kralja Ljudevita zajedno sa Tvrtkom i sa magjarsko-hrvatskim malkontentima udesio veliki ustanak protivu kraljice-udovice i Marije od Anjou. G. 1384.—5. osvojiše Ivan i Vladislav Horváthy Banat zajedno sa tvrgjavama Bitva, Kulpin i sa Biogradom, ali biše odbijeni. Poslije ubijstva Nikole Garaya (1386.) dogje njegov sin Nikola II. kao ban u Mačvu i stojaše na čelu ovoj poprijećenoj oblasti do 1390. S obzirom na neprekidne nemire bio je kralj Sigismund prinugjen

[1]) Ne mogosmo da utvrdimo položaja staroj tvrgjavi. Na svim kartama nahode se ispod Crne Bare na Drini imena Drinavár i dalje na niže, od prilike oko Lešnice, ime Ujvár (Novigrad). Nedaleko od toga su Magjarski grobovi i Novo Selo, ali ne nagjosmo Mačo. Po srpskom rječniku mjesta spominje se Мача Стена kao mjesto u topličkom srezu, ali ga nema na srp. karti 1: 75.000, a nama se čini, da ovo mjesto nije identično sa historičkom mačvanskom tvrgjavom.

[2]) U jednoj povelji iz lanoj 1347. Stefanu Laczkfi piše kralj Ljudevit I.: „Genitor noster contra scismaticos versus Raciam validum habuisset exercitum . . . . . Stephanus voivoda . . . . ipsam terram Raciensem usque caput fluvii Obona penitus destruendo spoliavit“. Nagy: Sopronmegyei okmány tár. I. S. 198. — Codex patrius I. 124. — Iz ovijeh opisa proizlazi, da je „Castrum Macho“ morala biti važna tvrgjava oko Valjeva.

[3]) Ibidem 199: „postmodum dum scismatici Raciensis in Nandur Feyruar descendissent et ibi castrum construxissent, idem Stephanus voivoda cum ipsis scismaticis viriliter propugnando ipsum castrum cremavit quam plures ex ipsis scismaticis captivavit et quamplures interfuit ex eisdem.“

[4]) Codex patrius II. S. 88.

da priključi cijelu oblast neposredno kraljevskoj vojsci, te je izmijenio tvrgjave Nikole Garaya u Mačvi 10. marta 1392. za tvrgjave Güns (Köszeg) i Csesznek[1]). Iz ove znamenite povelje doznajemo, da se teritorija Mačvanskog Banata tačno podudara s onom, koja se u totiskom ugovoru spominje, kao što ćemo to docnije detaljirati. Megju tijem početkom XV. stoljeća, osobito poslije bitke kod Nikopolja, pade nadmoć (prestige) ugarskom oružju, i samo 1411. pogje Sigismundu za rukom, da uspostavi ravnotežu. To se vidi i po tome, što 1412. g. svi vladari iz Srbije i Bosne dolaze na dvor u Budim, Stefan Lazarević sa 2000 konja[2]), gdje ga Sigismund ljubazno prima i svakojako odlikuje. G. 1413. dogovarahu se u tvrgjavi Bácsu ugar. državni baroni sa Stefanom Lazarevićem[3]), koji za tijem g. 1423. fungira zvanično u megjunarodnom općenju kao prvi ugar. državni baron, kao i u kesmarkskom ugovoru kralja Sigismunda sa poljskim kraljem Vladislavom i litvanskim knezom Vitoldom[4]). Od toga vremena datira nepokolebivo povjerenje kraljevo u despota, koji u Totisu obeća, da će izručiti posjednuta utvrgjena mjesta u tome slučaju, ako mu Gjuragj Branković bude našljednik.

Područje, koje Gjuragj Branković trebaše da izruči, obuhvataše ono, koje još za vremena Ljudevita I. činjaše neposrednu granicu. Na sjeveru, gdje Bitva reka iznad Jarka u Savu uvire, činjaše jedna tvrgjava obraničko središte sreza, za tijem se spominje tvrgjava Thysnitza, koju Dimitrijević smatra za današnju Lešnicu ili Loznicu, mi mislimo da je to današnja Trešnjica na Drini „in districtu Ozach“ u Užicu, odmah za tijem spominje se Sokol. Kasteli Brodar i Zomzed ležahu blizu Sokola, a podigao ih je Hrvoja. Brodačko blato nahodimo u blizini Save, Zomzed mora da je bio blizu mačvanske granice. Teže je, da se odredi položaj Sokolu, jer Sokola imade mnogo. U Srbiji nahodimo Sokola na valjevskoj pruzi. Po tekstu ležao je u „contradia Polanz“ = Poljane, to je u okružju d. tuzlanskom, a u kotaru gračaničkom nahodimo opet Sokola. U ovom slučaju, a to nam se svigja da je vjerovatnije, prelazile su granice Banata i s onu stranu Drine prijeko u Bosnu, i obuhvatale cijelu vodoplavnu oblast ušća Drine sa jednim dijelom današnjeg tuzlanskog okružja. Granica na istoku proteže se neprekidno duž Kolubare, i to srezovi Felsewabna i Alsowabna, Gornja i Dolnja Abna kod potoka Obnice blizu Valjeva, gdje i Radio, današnje Ragjevo leži; prema sjeveroistoku blizu puta Valjevo-Ub na Kolubari leži Nepričava (Nepryczen), megjašno leži srez Ljig oko

[1]) Codex patrius VII., str. 428.

[2]) Missale glagoliticum Hervojae Ducis, str. 78.

[3]) Codex patrius VII., str. 445.

[4]) 1423 Fejér X. 6., str. 537.

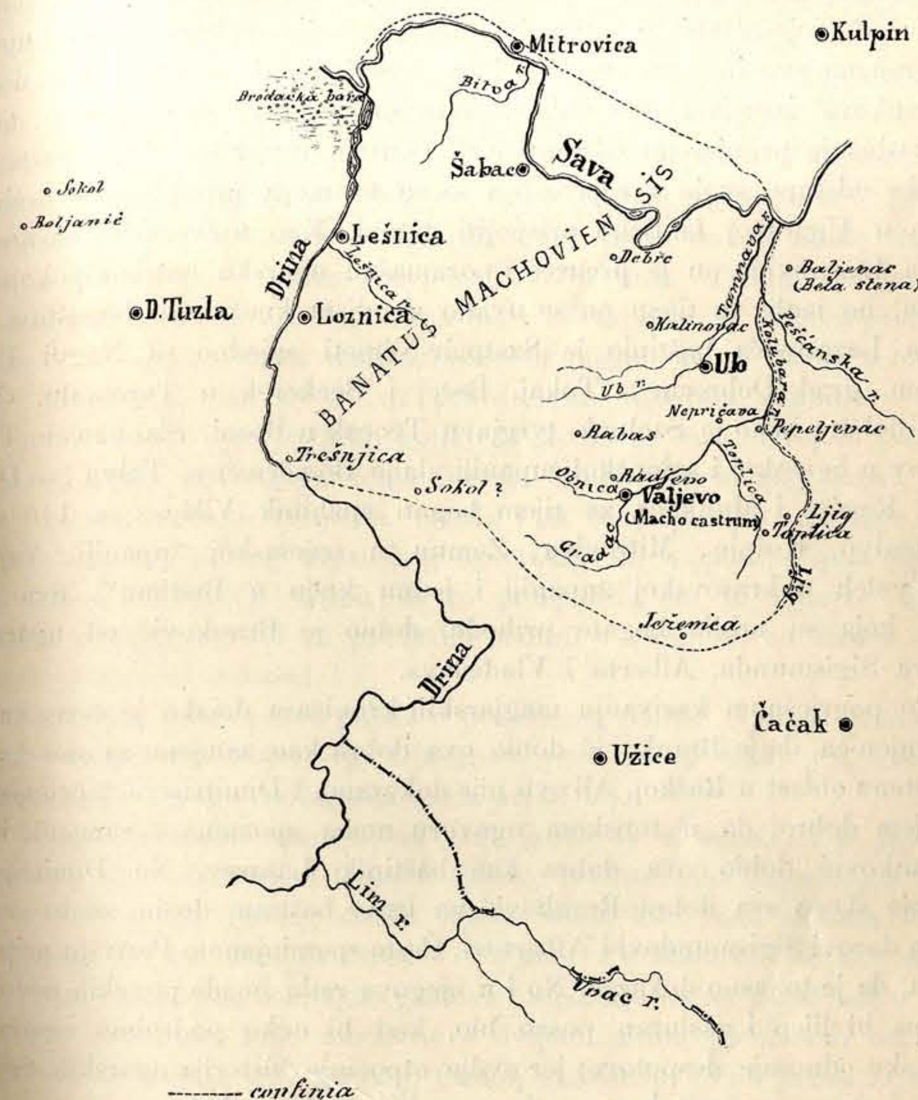
rijeke Ljiga, koji više Nepričave teče u Kolubaru, za tijem dolazi prema zapadu, okolo brda Rabasa, istoimeni srez, pak onda oblast srednjeg toka Kolubare, onda tvrgjava Belaztena, kod današnjeg Baljevca s onu stranu Kolubare na istoku. Za tijem dolazi okrug Ub na rijeci Ubu, koja udružena sa rijekom Tamnavom blizu Kolubare u Savu uvire. Oblast ugarska Tamnava-mellék izmegju Tamnave i Kolubare, pripadala je takogjer granici. Kao glavno mjesto u toj oblasti, koja se proteže od Drine na sjeveroistok prema Savi na Obnici, Ubu i Kolubari, važila je tvrgjava Mačva. Ako daklen uporedimo mjesta u ugovoru sa gore spomenutom naizmjeničnom poveljom Sigismundovom od 1392., naći ćemo, da je Nikola Garay držao Dettosfölde, Belaztena, Neprichov, Debrechen, okruge: Kolubara, Lyg, Topplica, Pepelowch, Kalizar, Tomla (Tamnava), Ragys (Radio), Jezuik, Abna i Ub, a sve ovo nahodi se i u ugovoru, osim Toplice, Pepelowch, Kalizar, Jezuik i Dettosfölde. Toplica je pobočna rijeka Kolubare, a ostali okruzi svi su ležali u sjeveroistočnom pravcu od Nepričave na Kolubari. Ostavivši lokalnim ispitačima neka iznagju imena mjesta, koja mi nijesmo namjestili, mogli bismo pouzdano reći, da je sjevernu granicu Banata na lijevoj obali činila pruga Rača-Mitrovica, za tijem oblast Savine okuke sa Kulpinom do Obrenovca, na zapadu pruga Drine do Ragjeva, a prostirući se možda i u današnje bosansko okružje D. Tuzle, na jugu pruga Krupanj-Valjevo, a na istoku pruga Kolubare. Ovdje priloženi nacrt pokazuje približno ograničene granice *(slika 4)*.

Osim ovoga kordona odregjeno bješe, da se preda tvrgjava Biograd i Golubac. Mačva je važila kao Banat, no za Biograd bješe odregjen zapovjednik tvrgjave sa velikim djelokrugom, koji banu ne bijaše podvrgnut.

Ovaj uslov ugovora imao je za Ugarsku najveća, životna značaja. Težište obrane protivu Turske bješe premješteno u Biograd, te je ova tvrgjava postala središte utakmice osmanlijske i ugarske sile, prava „željezna kapija“ dunavske ravnice. Ugarska je 91 godinu držala ovu tačku u svojim rukama i sa svjevero-balkanskim državama primala prve i najsilnije udarce snažnog osmanlijskog življa.

Turci su jamačno vrlo brzo doznali za ovaj ugovor, i sultan Murat, našljednik 1421. g. umrlog sultana Mehmeda, izaslao je kako se čini 1427. g. vojsku, neka opustoši Rašku. No ugarske vojske, izvježbane u neprikidnim vojnama, bjehu pod Ivanom Maróthy-jem, koji je u Vlaškoj napao vojvodu Radula, milosnika sultanova, jače od Turaka. No i one Osmanlije, koji provališe u Srbiju, bjehu potisnuti. Ovi opsjednuše i osvojiše tvrgjavu Ravanicu (kod Paraćina na pobočnoj rijeci Morave) i svud u naokolo opustješe zemlju. Sigismund izašlje jednu četu pod kapetanom Nikolom

Bochkayem od Rasina-Keresztúr-a protiv naprednih Turaka. Bochkay presvoji tvrgjavu, oslobodi sužnje, upljačka puno i protjera neprijatelja[1]).



Slika 4.

Iste godine 19. juna umr'o je Stefan Lazarević u Srebrniku. Istom sada stupi kao despot na vladu Gjuragj Branković, star u godinama, a bogat u iskustvu.

III.

Totiski ugovor stupio je u život odmah iza smrti Stefana Lazarevića. Sigismund se požuri naročito da posjedne Biograd, i mi ga nahodimo već

[1]) Arkiv u Monyoró Keréku. 1427. 19. novembra. Povelja kraljeva 3381/73 original.

10. septembra te g. 1427. ondje, gdje izdaje povelje i rasporegjuje za obranu. Megju tijem se Gjuragj ustezao da ispuni ugovor. Mi veoma dobro shvaćamo njegove razloge, jer sa predajom ovijeh tvrgjava ogoljela bi mu zemlja. Htio je od svoje strane ne samo da bude zaklonjen od Turaka, već ujedno i da preuzme sve in statu quo. No i kralj Sigismund uvigjao je vrlo dobro, da Branković izručivši ove oblasti doprinaša veliku žrtvu od sebe, te da za to zaslužuje primjerenu odštetu. Kad Gjuragj Branković kano zastavnik Ugarske odstupa svoje tvrgjave, on se za to mora primjerenom držinom dobara u Ugarskoj faktično prispojiti državi. Kao univerzalni našljednik Stefana Lazarevića on je preuzeo i pozamašnu ugarsku baštinu pokojnoga despota, no malo za tijem on se uvalio u odista kneževsku bogaštinu. Od Stefana Lazarevića baštinio je Szatmár-Németi zajedno sa Nagyi Felsö Banyom, grad Debrecin[1]), Tokaj, Bečej i Bečkerek u Torontalu. Osim ovijeh dobara imao je Szolnok, tvrgjavu Teočak u Bosni, Slankamen, Túr i Varsány u heveskoj i solnočkoj županiji, dalje Böszörmény, Talyu (ne Dalj), Tokaj, Regécz i Munkács, za tijem bogati spahiluk Világos sa 110 sela, Érd-Somlyó, Kulpin, Mitrovicu, Zemun u srijemskoj županiji, Vaju i Dragalyolch u krašovskoj županiji i jednu kuću u Budimu[2]). Sva ova dobra, koja su nosila bogate prihode, dobio je Branković od ugarskih kraljeva Sigismunda, Alberta i Vladislava.

Po pogrješnom kazivanju magjarskih kroničara dojako je često važilo kao činjenica, da je Branković dobio ova dobra kao zamjenu za onu kralju prepuštenu oblast u Raškoj. Ali ovo nije dokazano. I Dimitrijević[3]) primjećuje sa svijem dobro, da u totiskom ugovoru nema spomena o zamjeni, i da je Branković dobio ova dobra kao baštinik Lazarev. No Dimitrijević spominje skoro sva dobra Brankovićeva kano baštinu, dočim su to većim dijelom darovi Sigismundovi i Albertovi. Često spominjanom Pesty-ju pripada zasluga, da je to jasno dokazao. No i u njegovu radu imade ponekih nedostataka, pa bi lijep i zaslužan posao bio, kad bi neko podrobno raspravio imovinske odnošaje despotove; jer ovdje otpočinje historija ugarskih Srba[4]) i ujedno savezan razvitak pravoslavne crkve u Ugarskoj.

Nijesmo naumili da pišemo pragmatičke historije despotove, te je za nas dosta, ako konstatujemo, da je baš državopravni položaj Gjurgjev, koji potječe iz totiskog ugovora, privezao despota za sudbinu Ugarske.

---

[1]) Njegove naloge vidi u Kállayevom arkivu. 1431. 23. februara; 1435. 2 juna; 1450. 10. augusta. Njegovom vojvodi u Smederevu bješe ime Vukosav.

[2]) Pesty, op. cit. str. 15—54.

[3]) Op. cit. str. 38.

[4]) Upućujemo ovdje na Diplomatarium Ráczkeviense od Stefana Magdicsa, u kojemu imade dragocjenih priloga za srpske naseobine na ostrvu Csepelu.

Sa svojijeh dobara u Ugarskoj postao je on istinski ugarski velikaš, koji se de jure zanimao javnim poslovima države. S druge strane opet zaplele su ga njegove materijalne prilike u privatne razmirice Ugarske, jer on nije stajao izvan stranaka, te njegova ličnost jest i ostaje bitna partija tadašnje slike vremena. U istoj mjeri bio je u Turaka angažovan, kao sestrić šura Bajazidova i kao neposredni susjed najsilnije države, koja neprestano naprijed prodire. U tome fatalnom položaju, on se spasao diplomatskom majstorijom, koja služi na čast njegovoj uvigjavnosti, njegovoj lukavštini. Nije on izmudrovao toga plana, jer mu ne dadoše toliko vremena, nego se samo hitro koristio svjema okolnostima. Trudio se, da bude neophodno nuždan kako Magjarima tako i Turcima. U obadva protivnika trudio se da nagje čvrsta dodira, kako bi mogao da se ukrca u obadvije luke. Tako i bi, da je — uz prkos svim udarima sudbine — ipak očuvao svoju silu i pri dobitku koliko toliko za se ćario. Svojom politikom spasao je sebe, ali svojega doma i svoje zemlje nije mogao spasti. Veliki umovi mogu za dugo vremena, možda i za čovječji vijek, da rade protiv temeljnih uslova jednog organskog opstanka; ali najposlije ipak prevlada opći zakon. Osmanlije nijesu za to pobijedili, što to njihove tadašnje pobjede potvrgjuju; već su pobijediti morali s toga, što su snažni bili, a njihovi protivnici slabašni.

Da bismo dobili prava pojma o porodičnoj politici Gjurgja Brankovića, saopštavamo ovdje rodoslovje Gjurgjeve porodice u toliko, u koliko se dotiče okvira našega razlaganja *(vidi prilog I.)*.

Neka i nehotice romantična crta ističe se u tome, da je jedna kći despotova bila udata za Ulrika Celjskog, predstavnika zapadnojevropskog upliva (20. aprila 1434.), dočim lijepa Mara, kao žena sultana Murata, predstavlja kopču izmegju Srba i Turaka. Po Katarini dakle svezao se stari despot sa silnom frakcijom grofova Celjskih, i našao je oslonca u svijem onijem porodicama, koje udružene s ovijem silnim plemenom težahu za pretežnim položajem u Ugarskoj, Českoj i Austriji. *(Vidi prilog II. a, b, c.)*

Kako priložena rodoslovna tablica dokazuje, bjehu Celjevci u srodstvu sa Jagielonima u Poljskoj, sa Kotromanovićima u Bosni, sa grofom od Gorice, sa Garayevcima i tako posredno sa Uljakyjevcima i — što je za njih same i s njima srogjene porodice najviše vrijedilo — po Barbari, tetci Ulrichovoj, zeta despotova, u srodstvu sa vladalačkim domom, sa kraljem Sigismundom, Albertom i Vladislavom V. Ove, kako bogaštinom tako i političkim uplivom otmjene porodice, sačinjavahu megju sobom često poveljama uglavljenu, često samo prirodnu ligu, kojoj bješe cilj, da vlada nad drugijema. Ovaj se cilj neposredno opirao prirodnoj misiji tadašnje Ugarske. Protivu navale turskoga gospodstva trebaše Ugarskoj

Prilog I.

Stefan Vuk Branković
supruga Marija, kći kneza Lazara
† 1425.

- **Grgur**
- **Gjuragj Branković** † 1456. 24. decembra, supruga Jerina, kći Manojla Kantakuzena 2. maja
  - **Grgur** supr. Jelisaveta[1])
    - Zmaj Vuk ugar. vojskovogja, supr. Barbara Frangipan 1485/6, drugi muž: Jovan Berislavić de Grabarja, despot
      - Franjo Berislavić
    - Grgur Roksanda — Izmišljeno, ili nije dokazano od poznijeg lažnog despota Brankovića.
  - **Stefan** † 1477. supr. Angelina kći Gjorgja Komnena (Thopia) † 1516.
    - **Gjorgje (Maksim)** mitropolit
    - **Jovan**, despot supr. Jelena Jakšić
      - **Maria** supr Ferdinand Frangipani † 1450. u Ozalju
    - **Marija** † 1495. supr. Bonifaz markgrof od Monteferrata
  - **Katarina** supr. Ulrik Celjski II. vjenčana 1433. † oko 1487.
  - **Mara** 1436. žena sultana Murata II. † oko 1487.
  - **Kantakuzena** ? 1429. Jelena Sigismund Frangipan
    - Barbara Vuk Zmaj
  - **Margita** 1451.
  - **Milica** supr. Aleksije od Drivasta
  - **Lazar II.** supr. Jelena, kći Tome Paläologa ili Jelena Frangipan, kći Bartolomeja Frangipana
    - **Margita** 1451.
    - **Jelena** (Marija) poslije 1466., supr. Stefan Tomašević † 1463.
    - **Jerina** supr. Jovan Kastriota
    - **Milica** supr. Leonard Tocco od Kephalonije
- **Lazar**

[1]) Primjedba: Elisabetha seu Izabella Balza filia Engilberti principis di Nardi in Apulia vidua Gregorii Serviae principis dolazi kao druga žena Bernardina Frangipana. Za to nema dokaza. Bernardinov sin bješe Ferdinand Frangipan, koji je imao za ženu Maru Brankovića. Stric Bernardinov bješe Bartolomej, čija kći Jelena vele da je bila supruga Lazara II. Po mojim studijama o Frangipanima.

Prilog II. a.

a) Grofovi Celjski.

Fridrik I. Grof Celjski

- **Ulrik I.** † 1368.
  - **Viljem** supr. Ana, kći Kasimira od Poljske 1382.
    - **Ana** supr Vladislav I. Jagielo, 1386.—1434.
      - **Vladislav II.** kralj Poljske i Ugarske 1434. (1440.)—1444.
      - **Kasimir** 1445.—1492.
- **Herman I.** † 1385. supr. Katarina Kotromanović
  - **Jovan** † 1372.
  - **Herman II.** † 1435.
    - **Fridrik II.** † 1454. Jelisaveta, kći grofa Stefana Frangipana
      - **Ulrik II.** † 9. nov. 1456. supr. Katarina Branković
        - **Herman IV.** † 1452.
        - **Gjorgje** † 1445.
        - **Jelisaveta** vjerena sa Hannsom od Gorice, za tijem sa Matijom Hunyadyjem
      - **Fridrik III.**
      - **Hans**
    - **Herman III.**
    - **Ljudevit** † 1414.
    - **Herman** nezakoniti sin
    - **Jelisaveta** † 1426. supr. Henrik IV. od Gorice
    - **Ana** supr. već 1405. Nikole Garay-a
    - **Barbara** supr. Sigismunda cara i kralja † 1451.

Prilog II. b. — *b) Garay-Ujlaky.*

Nikola Garay
palatin Ugarske † 1433.
1. supruga Jelena (?) kći kneza Lazara.
2. supruga Ana Celjska prije 1405.

- **Katarina**, suprug Henrik IV. od Gorice
  - **Leonhart** od Gorice, supruga Eufrosina Ujlaky
- **Vladislav**, palatin Ugarske
  - **Ana**
  - **Marija**, vjerena sa Ladislavom Hunyadyjem, vjenčana sa Nikolom Ujlaky, od 1471. naslovnim kraljem Bosne
    - **Eufrosina**, suprug Leonhart od Gorice
  - **Job**
  - **Nikola**

Prilog II. c. — *c) Grofovi od Gorice.*

Meinhard VII.
Grof od Gorice i Tyrola, † 1385.

- **Ana**, 1352. Stefan Frangipan
  - **Jelisaveta**, suprug Fridrik II. Celjski
    - **Ulrik II.** Celjski, supruga Katarina Brankovića
- **Jelisaveta**, 1373. suprug Viljem Celjski
- **Euphemia**, 1370., Nikola grof od Senja (?)
- **Henrik IV.**, 1376.—1454.
  1. žena: 1407. Jelisaveta, kći Hermana II. Celjskog († 1421.)
  2. žena: Katarina, kći Nikole Garaya, palatina Ugarske † 1491.
  - Od druge žene: **Jovan** † 1462. vjeren sa Jelisavetom, kćerkom Ulrika II. Celjskog
  - **Ljudevit** † 1456/7.
  - **Leonhart**, posljednji grof od Gorice † 1500.
    1. žena: 1475. Eufrosina, kći Nikole Ujlakyja, od 1471. naslovnog kralja Bosne
    2. žena: 1477. Paula, kći Ljudevita Gonzage III. od Mantove
    (Czoernig: Das Land Görz u. Gradisca, I. s. 564—9.)

kao upravnoj vojenoj sili energičan vogja, protiv apsolutne sile sultanove jedna volja, koja svagdje prodire. Ova volja bješe oličena u ličnosti Janka Hunyadyja, i on bješe onaj, kojega je podigao njegov narod, jezgra naroda, čiji se pravac, čija se politika podudarala s onom njegove zemlje. Tako postade od Janka Hunyadyja narodno-hrišćanski junak protivu Turaka, još za svojega života od prijatelja obožavana, a od neprijatelja veoma naružena historička ličnost.

Gjuragj Branković i njegovi rogjaci bjehu takogjer dobri Hrišćani, ponaosob on sâm vjeran sin svoje crkve, ali isto tako uporni neprijatelji Hunyadyjevi. Bilo bi nepravo predstavljati Janka Hunyadyja kao čovjeka blage ćudi bez ikakvih zemaljskih poroka, koji se na svoje dušmane hljebom bacao, pa žigosati stranku Celjski-Branković kao takvu, koja je svemu kriva bila. Ali u velikom prizoru tadašnjega vremena imao je Hunyady za izvjesno pravo. Megju tijem despot, u prkos začudnoj svojoj vještini, bješe vezan za politiku svojijeh rogjaka, i on je kao ugarski velikaš dijelio sve probitke i sve nedaće oligarhične stranke, koje je ova pretrpjela u borbi sa narodnom strankom pod vogjenjem Hunyadyja.

U borbi, što ju je Hunyady na zapadu vodio sa Celjevcima, a na jugu sa despotom, bio je uspjeh sad na jednoj, sad na drugoj strani. U glavnom ostao je Hunyady uz prkos porazu kod Varne 1444., a za tijem na Kosovom polju (1448.) ipak pobjedilac. Obadva odlična muža mrzili su se megjusobno. Hunyady se željeznom nemilosrdnošću osvetio za kolebanje despotovo, s druge strane počinio je Gjuragj Branković neoprostimu pogrješku, kad je poslije bitke na Kosovu zarobio Hunyadyja i od njega iznudio novaca. Poslije ove epizode nijesu se više mogli izmiriti. To je već jogunast, ohol starac, koji pouzdaniku ugar. drž. sabora, Ivanu pl. Kállayu, velikom županu sabolcske županije — kojemu je inače veoma povjeravao — ponosno odgovara, da njemu ne trebaju posrednici. Kada mu je za tijem Hunyady zapriječio neka popusti, piše despot 21. aprila 1450. iz Smedereva Kállayu, u kojega je Janko Hunyady imao potpuna povjerenja, i čiji je sin Pavle bio drug poznijem kralju Matiji, da se on ne boji Hunyadyja, i da će za svaku kokoš po jednu ljudsku glavu otkinuti[1]). Hunyady je ostao pri riječi i strašno opustošio Rašku. Istom se sada sporazumješe, i Hunyadyjev sin Matija zaruči se 1351. g. sa Jelisavetom Celjskom, unukom despotovom. Tako bi i Hunyady uljegao bio u oligarhičnu porodicu, ali Jelisaveta umrije naskoro, a izmirenje ne ostade niti mogaše biti iskreno.

---

[1]) Prilog I. 17. aprila 1464. poklonio je kralj Matija Pavlu Kállayu i Ivanu Parlagyju tržišta Túr i Varsány, koja je despot držao kao posjede, ali su zbog njegova vjerolomstva potpala opet kruni. Porodični arkiv.

Brak lijepe Mare sa sultanom Muratom nije bio srećan, kojega Zeloti zlovoljni na nj zbog tobožnje mu slabosti, nadraživahu na Brankovića. Poznato je, kako je Murat iskopao oči svojim šurama Grguru i Stefanu (1439/40.), a sultanica, prema kojoj je sultan ohladnio za to što nije djece imala, živjela je do smrti sultanove 1451. samotno i žalosno. Mehmed, našljednik Muratov, htio je suviše da ju uda za jednoga roba; no da ne bi izazvao rata, vratio ju je nazad njezinom ocu. No i ako je sultanija nesrećna bila, ona je pri svem tome za svoga života bila kopča izmegju sultana i Srbalja, i Branković je imao u njoj velika oslonca na carigradskom dvoru. Stari despot nije bio sentimentalan čovjek. Još je nesrećnija bila Katarina Celjska. U prvo vrijeme njezinoga braka ljubio ju je muž, no docnije podržavao je otvoren odnošaj u Beču i napustio svoju ženu, koja je u vjeri tražila utjehe. 1456. posjekoše joj muža i od svijeh napuštenoj tugjinci, daleko od njezine otadžbine, zapade u dio sudbina emigranata.

Prije nego što bismo razlagali dalju sudbinu despotove porodice, moramo još nešto primjetiti o rodbini Celjevaca, pošto ovi odnošaji bolje tumače ulogu udovice Ulrika Celjskog, a nijesu ni bez interesa za sudbinu despotovu.

IV.

Celjska dobra i njihovi gospodari bijahu tijesno skopčani sa Goričanima. Grofovija Gorica ležaše (izuzevši Coglio) s ovu stranu Isonza, megju tijem držahu grofovi od Gorice nekolika feudna dobra crkve, koja bjehu potčinjena teritorijalnoj vlasti patrijaraha u Aquileji. Kada su Mlečani osvojili Furlansko, prešla je vlast Aquileje, ali samo u pogledu furlanskih dobara, na republiku mletačku, od koje su grof Henrik od Gorice i njegov brat 1424. g. iznova dobili u feud ova dobra i maršalsko zvanje u Furlanskom.

Gore spomenuti grof Henrik (IV.) vladao je u Gorici od 1376.—1454. g. On se dva put ženio. Prva mu žena bješe kći grofa Hermana II. Celjskog, dakle unuka Katarine Kotromanovića, po imenu Jelisaveta; ova je naskoro poslije svoje udaje umrla. Po drugi put (poslije 1426.) oženio se Katarinom Garayevom, kćerkom ugarskog palatina; ali je pitanje, kojeg je Garaya ona kćerka bila? Bila su naime tri slavna palatina ovog imena. Nikola Garay I., koji je poginuo pri junačkoj obrani udovice i kćeri Ljudevita I. kralja ugarskog (1387.) nije joj mogao otac biti. Za ovim Nikolom I. postao je palatin njegov sin Nikola II., najmoćniji čovjek u Ugarskoj za vrijeme dugogodišnje vladavine cara i kralja Sigismunda. Kao ban od Mačve on se prvi put oženio po imenu nepoznatom kćerkom (magjarski historičari nazivaju ju Jelenom) kneza Lazara Hrebljanovića u Srbiji, a po drugi put — i to svakako još prije 1405. g. — sestrom prve supruge Henrika

od Gorice i Barbare, poznije supruge Sigismundove; ovoj Celjskoj kćeri bješe ime Ana. I tako se srodiše megju sobom porodice goričkih grofova, Celjevci, Ujlakyjevci, Kotromanovići i kuća Luxemburg-Habsburg.

Sin Nikole Garaya bješe pozniji silni palatin Vladislav, najveći protivnik Janka Hunyadyju († 1459.). Ovaj se Vladislav oženio teschenskom princezom Aleksandrom. Mi mislimo, da je Katarina, supruga Henrika od Gorice, bila sestra Vladislavljeva. Njezin brat Vladislav kao i ona potjecali su po materi od Celjevaca, a gorički grofovi bijahu od svoje strane — kako priložena rodoslovna tablica dokazuje — takogjer višestruko u srodstvu s ovom porodicom. Uz ovo dolazi još i često spomenuta sveza bosanske kuće Kotromanovića sa Celjevcima, sveza Nikole Garaya II. sa kćerkom Lazara Hrebljanovića, čija je kći bila mati Gjurgju Brankoviću, a dalje opet udaja Katarine Brankovića, kćeri despotove, za Ulrika Celjskog II. Lijepa Katarina Garaya bila je žalosne sreće u svom braku sa grofom Henrikom od Gorice, koji je u jakoj mjeri bolovao od porušenih živaca[1]). U ovom su se braku rodila tri sina: Ivan, Ljudevit i Leonhart, kojima je zet Henrikov Ulrik II. Celjski bio staratelj i to od 1443. Grof Ulrik kao najsilniji rogjak grofov imao je do smrti ovoga velika i odlična upliva na sudbinu grofovske kuće, pošto je u Furlanskom i Gorici i sâm imao velikih dobara. Grofica od Gorice[2]), s kojom je nesrećna grofica Celjska u prijateljstvu bila, nije poslije smrti svojega divljeg muža našla lijepa postupanja u najstarijeg sina Ivana, za to mu je pretpostavila mjezimca Leonharta, kojemu je i svoje imanje u Ugarskoj ostavila[3]). Na grofovskoj stolici u Gorici sjegjaše poslije smrti Ivanove Leonhart, potonji vladalac ove zemlje[4]), čiji način života i mlitava vladavina kao da potvrgjuje istinu teorije o našljedovanju. Njegova prva žena bješe kći Nikole Ujlakyja, naslovnoga kralja Bosne.

Nikola Ujlaky vazda je težio za Bosnom. Njegovo srodstvo sa Celjevcima, sa Garayevcima, za tijem položaj njegovih dobara[5]) — imao ih je puno u Posavini, u Teočaku (docnije uzeo je naslov Marchio, markgrofa od Teočaka) —, dovedoše ga u mnogom obziru u dodir sa Bosnom. Kao ban Mačve i Hrvatske bio je prirodni predstavnik države. Kralj Matija utišao je ovog tvrdokornog i ponosnog protivnika još u početku svoje vladavine (1459—62.) obećavajući mu pretendentstvo na bosanski prijesto,

[1]) Aeneas Sylvius: De statu Europae, cap. XVIII. — Czoernig: Gorica, I. 560–562.

[2]) Povelje 1454. III/1, 1456. VI/15, 1461. X/17, 1465. III/5, 1471. IV/24; c. i kr. drž. arkiv u Beču. Umrla je prije 1483. — Czoernig, op. cit. 564.

[3]) Coronini: Tentamen Gen. etc. 138.

[4]) † 1500; poslije njega pripade zemlja Austriji.

[5]) Ova bosanska dobra baštinio je on od Garayevaca. Vidi porodični arkiv Bossányijevaca.

a kada Bosna pade kao kraljevina, Nikola je Ujlaky dosta doprinio od sebe, da se Bosna opet presvoji. Kralj Matija održao je svoju riječ 1471. g. postavivši ga za kralja Bosne[1]), i dozvolio mu je, da se u Jajcu može krunisati.

Kao kralj Bosne vršio je Ujlaky pasivnu ulogu, bio je više dostojanstvenik nego li kralj, jer su Jajce, glavnu tačku nove kraljevine branile čete kralja ugarskog. Njegov sin Lovro (Laurentius) nosio je naslov kneza od Bosne do 1524. g.

Isto tako, kao što se o padu Srbije poslije boja na Kosovu ne može govoriti a da se ne zataje Stefan Lazarević i Brankovići, ostala je i Bosna kao živi organizam u hrišćanskom savezu država i potpala je istom poslije pada pod otomansku državu. O odnošaju Ujlakyjevu prema njegovom zetu znamo, da mu je u pismu od 19. juna 1475. jasno predočio privrednu štetu, što su mu Mlečani i njegovi sopstveni gajitelji prouzrokovali. S toga mu je pisao, pošto nema djece, neka dogje u Ugarsku. Ovo je poslanstvo povjerio Ujlaky svojemu poslovogji Gjorgju Ráczu[2]). Leonhart je imao u Ugarskoj kao materinstvo ova dobra: Szölös, Simontornya, Vecse (Vág-Vecse), Arva, Proucha (?) Czesznek, Ujvár, Somlyó, Hygod (?) Pápa, Gara (u današnjoj Slavoniji), Szomszédvár (Szuszed)[3]). Mora da se strašno gazdovalo u Gorici, jer je kralj Nikola — kad je putovao u Italiju — sam sobom gledao kinjenje i gulenje ljudi njegovoga zeta. S toga je u toj povjerljivoj misiji odaslao spomenutog Gjorgja Rácza Phoebusu de la Torre[4]), ili kako ga na njemački zvahu: Turn. No nije ni to ništa pomoglo, lakoumni grof pustio je svoje ljude neka i dalje žare i pale po svojoj volji.

V.

Malo prije spomenuto goričko-furlansko srodstvo Celjevaca vršilo je u poznijoj sudbini porodice Brankovića odlučnu ulogu.

G. 1456—7. brzo se izredala tragična sudbina historije. Jedan za drugim umire Janko Hunyady, Ulrika Celjskog sasjekoše, za njim umire na gubilištu Vladislav Hunyady, za tijem umire despot Gjuragj kao 91-godišnji starac, kojega je šure Hunyadyjev Mihajlo Szilágyi iz krvne osvete u smrt otjerao, a mladi kralj Vladislav umire od otrova. Kao da je Nemezis tražila žrtava za se, tako je brzo snašla osveta sve sudjelače

[1]) „ha croato Re de Bossina lo Illmo. Signor Voyvoda Nikolo de Illoch". Makušev: Mon. slav. mer. II., str. 95. Šteta velika, što odista zanimljivi arkiv Ujlakyjevaca baš u tom dijelu nije potpun.

[2]) Dvorski i državni arkiv u Beču. Repert. Austr. Pars II., fol. 566.

[3]) Ibidem fol. 560.

[4]) Coronini: Tentamen str. 228.

u ovom krvlju opisanom periodu historije. Za Ugarsku je poslije tijeh krvavih dana nastupila nova sjajna epoha, doba Matije Korvina, sina tada najvećeg hrišćanskog junaka, uvaženog Sibinjanin Janka, čija je slava udružila sve hrišćanske narode na Balkanu, koji je sâm sobom u službi jedne ideje oličavao krvno pobratimstvo svijeh po plemenu različitih naroda. Pošto smrću Gjurgjevom (24. decembra 1457. [5. januara 1458.]) nestade one snage, koja je podržavala despotinu rašku, to s jedne strane uslijed razmirice megju članovima porodice s druge pak uslijed privremenih nemira u Ugarskoj, uslijed kojih Smederevo, napušteno od poznijeg bosanskog kralja Stefana Tomaševića, zetà Lazara II., (najmlagjeg sina Gjurgja Brankovića), — dopade sultanu Mehmedu u ruke. Moramo megju tijem primjetiti, da je sultan osvojio samo Brankovićevu državinu u Raškoj i Smederevo, a Biograd i mačvanska granica držahu se junački. Pa ni srpski narod nije bio pritišten dotlen, doklen je u Biogradu imao svoga zaklona; ali osnovni kamen starog srpskog državnog života: plemstvo, gravitiralo je i prelazilo u Ugarsku. Povoda tome dala je sama porodica staroga despota.

Najstariji sin despota Gjurgja bješe Grgur, kojem je sa mlagjim bratom Stefanom sultan Murat dao oči zaslijepiti; najmlagji sin bješe Lazar II. Stari je despot raspoložio našljedstvo tako, da nije nijednog sina isključio, a svoju je ženu postavio za predsjednicu u vijeću njegovih triju sinova. No Lazar je naskoro uklonio mater s puta te se dočepao vlasti, kako se čini već u januaru 1458.

Grgur Branković prebjegao je na to sa svojom sestrom, sultanovom udovicom Marom k sultanu Mehmedu, koji je oboje prijateljski prihvatio, Grguru sve i sva obećao, a sultaniji odredio jedno imanje blizu sv. Gore (Athosa) na užitak. Grgur, obmanut u svom nadanju, zakalugjerio se u Hilendaru i umr'o 1460. g. Tako kazuju dojakošnja ispitivanja. Ostavio je za sobom od svoje žene, čije ime ne može u tvrdo da se pronagje, jednoga sina, poznijega Vuka. No ni to pitanje nije sa svijem objašnjeno, eda li je Vuk bio njegov zakoniti ili nezakoniti sin, ili eda li je Grgur osim Vuka imao drugog, nezakonitog sina. Mi smo uvjereni, da je Vuk izravni potomak kuće Brankovića, i mi vjerujemo, da je kao sin Grgurov postao prvi despot, prvi raški zastavnik u Ugarskoj.

Iza Grgurove bježanije nastupi rat, a Lazar umrije prije nego što turske čete osvojiše Rašku. Lazareva udovica, Jelena, iz doma Paläologa[1]) lati se svijeh mogućih sredstava, samo da spase državinu zemlje. Poklonila je zemlju papi kao feud.

[1]) Eda li nije bila Frangipanka? Nagjosmo negdje bilješku, da je kći Bartolomeja Frangipana Jelena bila žena Lazara II.

Tada je zastupao papinsku kuriju u Ugarskoj veoma umješan i odista hrišćanskim duhom zadahnut legat, kardinal di San Angelo, Ivan Carvajal, na kojega se još despot Gjuragj Branković najvećim povjerenjem obratio bio iz Bečeja, gdje je boravio iz straha od navale turske vojske prije opsade Biograda (1456.)[1]).

Zaslužni historičar, dr. Viljem Fraknói, koji je opisao djelovanje i misiju Carvajala u Ugarskoj, misli, da je već despot Gjuragj Branković u svom testamentu preporučio Srbiju sv. stolici. On to dokazuje jednim pismom papinim (od 15. marta 1458.), u kojemu piše: Despot, koji je umr'o bez nasljednika, ostavio je svoje zemlje po kardinalu sv. stolici u nasljedstvo (Raynald X., 145). Dojako znadosmo to, da je ovaj dar učinila udovica Lazara II., najmlagjega sina despotova; no papa piše u ovom pismu izrično: Despotus; u drugu ruku opet ovo se pismo papino ne podudara sa činjenicama; jer Gjuragj Branković nije umr'o bez nasljednikâ, dočim Lazar odista nije imao muškog nasljednika. Samo je jedno sumnjivo u toj stvari, naime ovo: ako je Jelena, kao udovica iza smrti Lazareve, a ovaj mučno da je umr'o prije konca februara, ponudila Srbiju papi, onda je jedva moguće bilo, da je papa već 15. marta 1458. mogao o tome raspolagati[2]). No mi smatramo za nemoguće, da je stari pravoslavnoj vjeri tako vjerno odani despot Gjuragj ponudio svoju zemlju papi. Carvajal, da bi stišao surevnjivost Ugarske, izradio je, da se Srbija stavila pod dvostruku zaštitu pape i Ugarske. On je zapovijedao i krstonosnom vojnom u Srbiju, ali je naskoro za tijem otišao iz zemlje.

Kralj Matija, stupivši 1458. na prijesto Ugarske, morao je istom da izvojuje sebi megjunarodno priznanje; tako dogje, da je Srbija ostala bez ugarske pripomoći. Uz to je pristupila još i pojava Mihajla Szilágyija, ujaka Matije Korvina, kao pretendenta na srpski prijesto.

Drugi slijepi sin Gjurgjev, Stefan, koji je za Lazareva prisvojenja prijestola ostao u Srbiji, kao da je bio pristalica Szilágyijev. Slijepi Stefan nagovorio je i udovicu Lazarevu, te su se više puta poveli pregovori. Szilagyi je obećao članovima Brankovićeve porodice jedan dio od Hunyadyjevih dobara, ali je sestra njegova, udovica J. Hunyadyja, protestovala protiv toga.

Despotovina Raške prešla je uz prkos svemu nastojanju Szilágyijevu na Stefana Tomaševića, i to po zaključku ugarskog drž. sabora u Segedinu (6. januara 1459.); no i ova odredba nije imala nikakva povoljna uspjeha, jer, kako rekosmo, sa padom Smedereva bješe propalo sve i sva.

---

[1]) Makušev: Mon. Slav. merid. II., 110.

[2]) Fraknói V. Carvajal János bibornok Magyarországi követségei 1448—1461. (Legacije kardinala Ivana Carvajala u Ugarskoj 1448.—1461.) 1889., str. 54—55.

Kralj Matija ne mogaše da se osveti za taj udar, jer stara anti-Hunyadyjeva stranka, Garayevi i Ujlakyjevi bjehu istakli protiv njega kao suparnika cara Fridrika. S ovijem se svezao bio i Mihajlo Szilágyi protiv svojega sestrića, kojemu je sam on pomagao na prijesto. Matija ga je doduše utišao, ali se on u toku g. 1459. iznova zavjerio protiv njega, dok ga nije kralj dao uhvatiti i u dvoru Világosu zatvoriti[1]).

Kad se izjalovilo poduzeće Szilágyijevo, slijepi Stefan vratio je mnoge bjegunce nazad u Srbiju, jamačno sa namjerom, da se eventualno, ako Turci budu protjerani, iznova učvrsti u nasljedstvu Raške. Engel primjećuje, da su ga „njegovi u Ugarskoj priznali kao despota Srbije“[2]). No to je pleonazam; jer je Stefan de jure bio Despotus Rasciae[3]) i njegovo je priznanje zavisilo ponajprvo od kralja, ali ovaj nije pomagao tome slijepom pretendentu. Htio je on navodno i Turke da napadne, ali se izjalovilo, pošto su ga sami njegovi zemljaci od straha iznevjerili. To je opet jedna hipoteza historičara Brankovića[4]), koji je svakad htio svašta da protumači.

Rat je naskoro proždreo porodici vas novac. Gjuragj Branković položio je u svoje vrijeme za svoje sinove u Dubrovniku, čije je povlastice u društvu s njima potvrdio bio[5]), svotu novaca, ali su je sva tri brata već 14. decembra 1457. potpuno podigla[6]). Poslije pada Smedereva Stefan nije imao čim više da izdržava sebe i svoje ljude, te se obratio svojoj sestri Katarini, koju je porodica Brankovića kao udovicu bogatog grofa Ulrika Celjskog za pomoć zamolila. Ali je ova jadnica loše sreće bila. Kad je vitez u oklopu pri pogrebu umorenog potonjeg grofa Celjskog slomio njegovu zastavu i triput uzviknuo: „Heute Grafen von Cilli und nimmermehr“ (Danas grofovi Celjski i nikad više), tada su njegovi vitezi, čuvari i sluge smatrali upravo sebe same za uživatelje njegovog kneževskog imanja, i svak je gledao, da od tužne udovice „der edl Fürstin frau Katharina“ poteže korist za se. Tako piše kao historičku istinu celjska kronika[7]).

U toj borbi oko celjskog nasljedstva udovica je stojala bez igdje ikoga. Jan Vitovec, najsilniji kranjski kapetan, koji je kao siromašan plemićki momak iz Češke sa tri konja otpočeo svoju karijeru, imao je najviše uspjeha, a kad je ugarski kralj Vladislav umr'o (1457.), primila je ona ponudu cara

---

[1]) Szilágyi je docnije pušten iz zatvora, a kako mu je Matija poslije pada Smedereva obećao srpsku despotovinu, on je marljivo radio na tome, da se Srbija opet presvoji, ali je u Smederevu poslije hrabre obrane uhvaćen, odveden u Carigrad i ondje pogubljen.

[2]) Op. cit. str. 416.

[3]) Dok mu je brat Grgur živio, nazivao se „Господин“. Miklosich br. 81.

[4]) Engel, ibid.

[5]) God. 1445. Miklosich br. 350., 351., 352.

[6]) Ibidem br. 379—81.

[7]) Cap. 33—34.

Fridrika, koji joj je doznačio dvor Krško (Gurkfeld) sa godišnjom plaćom od 2000 *lb*, za koje je ona opet sva njemačka imanja svojega muža caru odstupila. Velika dobra u Hrvatskoj, koja su do Save dopirala, prodala je udovica Vitovcu i zadržala samo Krško (Gurkfeld). Za tijem je pošla u Dubrovnik (cap. 43).

Ovdje ju je potražio njezin slijepi brat Stefan, kojega je potpomagala. Biće da se oko 1461. g. i oženio; njegova žena bješe Angelina, svastika Skenderbegova a kći katolika Georgiosa Arianite Comnenusa Thopie Golema. Vjenčali su se u Skadru. Pod zakriljem Skenderbegovim živio je slijepi despot nekoliko godina, no na brzo je morao da bježi dršćući ispred neprekidne opasnosti od Turaka. Da bi osigurao život sebi i svojoj porodici, pošao je — možda najprvo k rodbini njegove žene u Apuliju[1] — za tijem k svojoj sestri Katarini u Furlansko (Friaul), a o njezinim odnošajima u Furlanskom pisaćemo opširnije.

VI.

U c. i kr. domaćem dvorskom i državnom arkivu našli smo prijepisku izmegju sultana Mehmeda, Leonharta, grofa od Gorice, Katarine Brankovića i Despine Angeline, udovice spomenutoga despota Stefana, odnosno izmegju njihovih pregovarača, a ova prijepiska vrlo je zanimljiva i poučna po odnošaje spomenutih ličnosti.

Prijedmet ove prijepiske bješe kupovina dvora Biograda (Belgrado italijanski) u Furlanskom. Dvor[2]), koji je ležao blizu pograničnog grada Austrije i Italije Cormonsa, a i danas se vide ruševine od njega, bio je središte većeg kompleksa dobara, koja su gorički grofovi držali. Ležao je na megji, gdje se sjedinište rhaeto-romanske, slavenske, njemačke i novolatinske smjese naroda, a već samo ime kazuje mu slavensko podrijetlo. No srednjevjekovni držitelji bjehu mahom Nijemci, koji doduše naginjahu italijanštini, no po svom položaju i podrijetlu spadahu u obseg njemačkog državnog života. Narod prema obali bješe uslijed mletačkog upliva potalijanjen, samo prema krašu na selu nahodi se slovenski živalj. Gorički grofovi smatrahu ova viteška dobra i tvrgjave zajedno sa pripadajima kao neku vrstu pokretne glavnice, koju doznačivahu kao miraz svojim kćerima. Tako je Euphemia, kći grofa Meinharda VII., koja se udala za grofa Nikolu od Senja (Frangipani?), dobila u miraz dvor Belgrado i Castelnuovo u Furlanskom. No ova se dobra naskoro povratiše kano baštine opet goričkim grofovima, i to Leonhartu, sinu Katarine Garaya, kako znamo bliskom rogjaku celjske udovice.

[1]) Dufresne.

[2]) Jugozapadno od Udina oko 28 *km* daleko, na Tajamentu.

No oko 1465. grof Leonhart je — dozvolom republike kano feudalne gospodarice — stavio kastel Biograd grofici na raspoloženje[1]). Tada je grofica još imala novaca i ona zajedno sa svojim slijepim bratom kupi dvor od grofa. No već 1472. zapadoše udovica i despot Stefan u nezgodne prilike[2]) i Leonhart pristane, da vrati kupovinski novac, no pod tijem oblikom, da dvor ostavi kao zalogu na upotrebu, a republiku je zamolio, neka bi zaštitila despota od svake neugodnosti[3]). No slijepi despot i otac troje djece mora da je prilično hudo živio, jer je republika 23. augusta 1473. naložila svojemu namjesniku u Furlanskom, neka isplati despotu 25 dukata mljetačkih kao potpore — ta on je od 30. decembra 1435. bio već patricije (Cronaca del Sanudo)[4]). G. 1476. bio je dužde pobugjen, da doznači despotovoj porodici za tri godine mjesečnu potporu od 10 dukata[5]). Iste godine preporučuje jadni despot svoju ženu, obadva sina Gjorgja i Jovana i kćer Maru republici u Dubrovniku[6]).

G. 1477. umre despot, a porodica mu ostade u velikoj nevolji[7]). Republika je sa porodicom despotovom vrlo plemenito postupala. Namjesnik u Furlanskom dobio je nalog, neka ju zaštiti od nasilja njezinih susjeda[8]). Udovica je naimenovala dvorskim zapovjednikom (kastelanom) dozvolom duždevom Giorgia Moceniga-Detalmo di Cergnen-a[9]). No despotica mora da je vrlo zlo stojala, susjedi joj proganjahu podajnike njezine, a uvjeravanja republike kao da su samo na hartiji ostala. Kada su zajedanja susjednih kastelana zagorčala život despotici, odaslala je doduše republika najamnike u dvor, ali to baš nije godilo udovici[10]). Njezina zaova, udovica Celjska, odazvala se pozivu svoje sestre Mare, sultanije, i otišla u Ježevo u Macedoniju, prepustivši Biograd svojoj snasi. U tijem nemilim okolnostima, primi despotica savjet grofice-udovice i pokuša još jedno sredstvo, kako bi pomogla svojoj porodici. Koncem g. 1478. pogje ona k caru Fridriku u Beč, da ga umoli za pomoć; obadva sina povede sobom, a kćer Maru ostavi u Biogradu, misleći da će se skorim vratiti[11]). Car Fridrik sažali se na porodicu i založio joj 9. oktobra 1479. dvor Weittersfeld, a porodica mu se zakune na vječitu vjernost[12]). Od toga vremena ostade despotica u

[1]) Volumi Ducali dei Luogotenenti del Friuli. Arch. di Stato in Venetia.

[2]) On je žurio u Ugarskoj svoje zaostale tražbine, no kako izgleda uzaludno. Budimpeštanski drž. arkiv.

[3]) Ibidem 1473. 24. januara.

[4]) Ibidem.

[5]) Ibidem.

[6]) 1. oktobra 1476. Miklosich br. 442.

[7]) Archivio di Udine.

[8]) Ibidem, 26. augusta 1477., 22. augusta 1478.

[9]) Ibidem, 9. februara 1477., 30. januara 1478.

[10]) 8. oktobra 1478.

[11]) Ibidem, 1479. 22. decembra.

[12]) Prilog II. Mislimo, da je ovdje govor o Weittersfeldu, udaljenom 2 sahata od Krškog (Gurk) u Koruškoj.

Njemačkoj odnosno pod zaštitom cara Fridrika. Njezina kći Mara udala se docnije — kako se izvještava 1485. g. — za markgrofa Bonifaza III. od Montferrata[1]). Biće da Mara nije pošla za majkom i braćom; jamačno ju uzeže rogjaci pod svoju zaštitu.

No dok je porodica slijepoga despota ovako prolazila, nije ni mnogo iskušana udovica Ulrika Celjskog baš najbolje živjela kod svoje sestre u Turskoj. O urednom izdržavanju nije moglo ni spomena biti. Sultan je doduše zapovjedio bio svojim ljudima, neka potpomažu obadvije gospogje, ali bi dvorjani upotrebljavali njegove zapovijesti u svoju korist. Na carigradskom dvoru vazda je novac vršio glavnu ulogu, i oni mali vladari, koji se bjehu stavili pod otomansku zaštitu, moradoše da muče muke, kako da se održe naspram spletaka dvorskog osoblja.

Udovica grofa Celjskog, nemavši sredstava, a potrzana i od svoje vjerne čeljadi, rasprodala je polako sve što je imala. Držala je još dvor Biograd u Furlanskom, t. j. kao otkupimu zalogu od svog sestrića Leonharta, grofa goričkog. No kad je njezina snaha Angelina, udovica brata joj Stefana, bez ičega sa dvoje djece došla k njoj, odstupila je ona njoj cijeli dvor. Grofica, koja je imala uza se sve pravne isprave što se dvora tiče, odlučila se za nevolju, da povrati dvor grofu Leonhartu na otkup opet po cijenu od 5400 mletačkih dukata u zlatu. Obrati se begu Hercegovine, poturčenom Stefanu Kosači, sada Ahmedu zvanom (koji je od svog brata Vlatka u Mlecima doznao, da gorički grof hoće da kupi) i pošalje svoje pravne isprave tadašnjem guverneru, Sandžak begu Ajasu u Bosni s tom uputom, da se ove isprave izruče goričkom grofu u tom slučaju, ako rečenu svotu isplati. Ujedno je opunomoćila nekog jevrejina Simona, neka on kao pravo-zastupnik posreduje u toj stvari.

Sultan Mehmed dozna za tu stvar i 5. februara 1480. napiše u Carigradu njemačko pismo goričkom grofu, u kojem mu je toplo preporučio cijelu stvar i ujedno javio, da je i signoriji u Mlecima pisao, kako bi kao feudalna gospodarica pripomogla, da se ova stvar na najbolji način uredi. Saopštavamo ovo zanimivo pismo ovdje u faksimilu, kao dokaz, da sultan kao car istoka nije upotrebljavao samo turskoga i arapskoga jezika, već, kako je poznato, i grčki, slavenski, italijanski jezik, a kad je zatrebalo i njemački[2]).

[1]) Dufresne p. 71 naziva ju pogrješno Angelina. Kako su često lažne bilješke u Dufresna, dokazuje i ovdje ta okolnost, da on iz turinske kr. biblioteke citira str. 489. rukopisa B. Sangiorgia, dočim rukopis ima samo 248 folio strana.

[2]) Cijela rasprava u 39 komada u c. i kr. domaćem, dvorskom i državnom arkivu. Same kopije prepuštamo specijalisti furlanske historije dru Vincencu Joppi-u, koji će cijelo ovo većim dijelom naravno za Furlansko zanimljivo gradivo objaviti u „Archeografo Triestino". Mi u našoj raspravi citiramo uvijek broj dotičnog komada. Sultanovo je pismo pod br. 1 i 2 (kopija u isto doba). Pismo slijedi u vjernom prijepisu u dodatku III.

Jevrejin Simon donio je poruku goričkom grofu i za tijem pošao u Mletke. No izgleda da je jevrejin shvatio ovu stvar kao prodaju u svakom slučaju, da grofica nudi ovaj dvor na prodaju prije svega goričkom grofu, a za tijem i svakom drugom. Dalje je mislio, da će moći da prinudi grofa tijem ako mu reče: da bi signoriji milije bilo, kada bi furlanska dobra dospjela u mletačke ruke. Grof Leonhart dogje sâm u Mletke; htio je da vidi ovo imanje i dvor, ali je i zbog novca morao dosta da lupa glavu. Pošto nikad nije bio pri novcu, izgleda da mu je na um palo, da bi naseljenici (kmetovi) u Biogradu trebali u njegovu korist sami o svom trošku da se otkupe[1]).

Mletačka signoria, pak ponaosob dužde Jovan Mocenigo, kada joj se stvar ozbiljno podnijela, pričuvala je sebi svoje feudalno pravo i nije ništa prigovorila kupovini grofovoj[2]).

U ovom poslu bjehu povjerenici grofovi Vuk od Darenberga i njegov upravitelj dobara Hanns Sbaben od Toblacha, namjesnik u Gorici i na Krasu, dočim je signoria povjerila svom furlanskom glavnom namjesniku Hemmu u Udini neka sprovede stvar. Kad je izaslanik sultanov, jevrejin Simon vidio, da grof, koji se po Kosači ponudio za kupovinu Biograda, ne čini nikakve ozbiljne pripreme, zamolio ga je za odlučan odgovor hoće li kupiti dvor ili neće[3]).

Grofu se učini da je kupovna cijena velika, s toga napiše pismo grofici Celjskoj i sultanu i uglavi sa jevrejinom, da najprvo uruči pismo grofici, koja je osam dana putovanja daleko od Carigrada stojala. I jevrejin se ponudi, da će sultanu preporučiti povoljnije uslove za kupovinu[4]).

Odgovarajući sultanu grof naglasi, da je on doduše rekao Kosači da bi preuzeo Biograd, ali samo za polovicu spomenute cijene, na što će se grofica za izvjesno opominjati. Dvor je trošan, nije lijep, zemlja je opustošena, što i sam jevrejin može potvrditi. Neka mu sultan ne bi priječio njegove baštine. Smisao dugačkog pisma bješe taj, da je ponudio 2500 dukata[5]). Ovo je pismo u prijepisu pratio grofici uz najusrdnija uvjeravanja i mislio je u tvrdo, da će Simon u njegovom interesu posredovati[6]).

No o toj kupovini doznala je već i tadašnja istinska držiteljica dvora Biograda, despotica-udovica Angelina, čiji je dvorski kapetan Gjorgje Grebeljanović upravljao Biogradom. Gospogja Angelina boravila je tada

[1]) Br. 12., 13. 5. aprila, 12. maja.
[2]) Broja nema. 1480. 14. juna.
[3]) Br. 5. 1480. 17. juna.
[4]) Br. 17. 1480. 4. jula.
[5]) Br. 11 . . . XXVI. Lunez.
[6]) Br. 8.

na carskom dvoru u Beču i obratila se bila u svojoj sirotinji samom caru, a kako vidjesmo s uspjehom. Ona je rekla caru, da je njezina zaova, udovica Ulrika Celjskog, potpuno njoj (Angelini) predala dvor Biograd, koji je od goričkog grofa Leonharta kao zalogu imala, ujedno da ju je ona opunomoćila da u tom slučaju, ako bi Leonhart otkupio dvor, novac pripadne njoj, Angelini. To je cara pobudilo, da predoči goričkom grofu siromaštvo despotice Angeline i da ga nagovori, neka bi dvor po založnu cijenu neposredno od despotice-udovice otkupio.

Osim ove vruće preporuke obratila se Angelina istoga dana[1]) posredstvom dvaju ovjerovljenih izaslanika lično grofu Leonhartu i zamolila ga, neka vjeruje plemenitom gospodinu Gjorgju „Rebellionowidiku“ (Grebeljanoviću) i jednom kalugjeru (njezinom kapelanu).

Grof Leonhart, primivši ova pisma i posavjetovavši se sa izaslanicima, odnosno punomoćnicima despotice, napiše iz svoje rezidencije u Luncu (Lienzu)[2]) veoma ljubazno pismo grofici, u kojem ju uvjeravaše o blagonaklonosti i prijateljstvu svojemu. Despotica Angelina biće da je znala za novčanu kuburu grofice Celjske, jer na njezinu pobudu poslao je grof Leonhart po njezinom kapelanu Marku 240 dukata, a za osiguranje dao je dvorski kapetan Angelinin, spomenuti Gjorgje Grebeljanović jedan mlin u Biogradu grofu u zalogu. U Biogradu, kao i u svemu Furlanskom vladahu tada žalosne prilike; upadaji Turaka (1479.) i pustošenje mletačkih najamnika pretvoriše dvor Biograd u ruševinu, a polja u golu pustinju. S toga zamoli Leonhart udovicu, neka ovu stvar uredi na opće zadovoljstvo[3]).

Megju tijem kada u Mlecima doznaše za poslanstvo sultanovo, prijaviše se jevrejinu više kupaca. Umiješni izaslanik uvjeravao je — po grofovom pisaru Petru Rafaelu — Leonharta, da mu „dobro želi“. Pri tome je savjetovao grofu, neka napiše ponizno pismo sultanu Mehmedu i razloži mu, da je on dvor Biograd samo udovici Celjskoj za ljubav založio, ali s njom potajno tako uglavio, da pri iskupu plati samo polovicu svote; obzirom pak na zapušteno stanje tog imanja da sada ne vrijedi ni te polovice. Sultan će na to za jamačno popustiti od te svote. Neka grof obavijesti i groficu Celjsku u istom smislu, a on, Simon, sve će to udesiti. Ali neka se grof požuri, inače bi — doduše teškim srcem — morao drugima prepustiti kupovinu. Isprave „Satzbriefe“ — o zalaganju Biograda — bjehu, kako sultan pisaše, u Sandžak bega u Bosni[4]).

[1]) Beč, 30. oktobra 1480., br. 22. Pismo carevo br. 29.
[2]) Br. 13. 1480. 23. novembra.
[3]) Br. 37. Potvrda, da je grof Leonhart platio 240 dukata. Izvještaj grofov o tome despotici. Br. 15.
[4]) Br. 28. 1480. sine die.

Nastupi Božić g. 1480. No jevrejin još uvijek ne mogaše da otputuje iz Mletaka, pošto se signoria još ne bješe odlučila, kako da odgovori sultanu. Stvar je još i to otežalo, što je despotica Angelina imala od svoje zaove u rukama pismeno na uživanje[1]), a to je samo pod tijem uslovima uručila grofu Leonhartu, da on iskupi dvor i samo se tako odvažio grof, da pošalje naprijed spomenutu svotu od 240 dukata[2]).

No dok su se pregovori ovako odugovlačili, dočuo je Ivan od Coloreta[3]), da je gospodin Polo Dulfin kupio Biograd za 3200 dukata. To se doduše sada samo govorilo, ali se signoria u Mlecima oštro spremala, da uništi „nevjerne pse“. Kako se vidi, Hrišćani i Turci častili bi se megjusobno pogrdnim riječima. Osobito su u Mlecima bili neprijateljski raspoloženi, jer se jedva bješe pogasila vatra furlanskih sela, koja Turci zapališe.

Na skoro se potvrdio glas o kupovini dvora Biograda. Ljudi goričkog grofa razjariše se zbog nepoštenog vladanja signorije. Kalugjer Marko odjaši u Beč, da javi despotici prodaju dvora i zamoli rimskog cara za intervenciju. Svi oblijetahu oko grofa, neka plati 3200 dukata, samo da mu se dvor ne izmakne iz ruku[4]). Kastelan (čuvar) despotice, Gjorgje Grebeljanović hotijaše samo grofu da preda povjereni mu dvor[5]).

Na to grof izašlje svoga pisara Petra Rafaela u Mletke[6]). Jevrejin Simon, prodavši dvor i ne brineći se više za grofa, otputuje k grofici, da ishodi njezinu dozvolu. Signoria u Mlecima zapade u mučan položaj. Za goričkog grofa i za despoticu Angelinu posredovao je car u Beču, dočim za groficu Celjsku sultan, od koga se Venecija veoma bojala. Rekoše, da se stvar ništa ne tiče njih, neka se grof pomogne sâm kako zna. Ujedno savjetovahu grofu njegovi ljudi, neka prosto osvoji dvor, neka se sa despoticom poravna te tako intra dominium pričeka na jevrejina dok se povrati. U tom slučaju siguran je, da će ga i rimski car zakloniti.

Grof Leonhart posluša ovaj savjet. Dne 21. marta 1481. obrati se on caru Fridriku i zamoli ga za njegovu zaštitu[7]), a despotici predloži, neka ga pusti da iskupi dvor. Despotica razloživši grofu svoju nevolju i brigu, pristane i zahtijevaše 1500 forinata kao iskupninu[8]); možda je pomišljala na to, da samo polovicu upotrijebi za se, pošto je njezina zaova

[1]) Br. 25. 1481. 4. januara.
[2]) Br. 19. 1481. 5. januara.
[3]) Br. 32. 1481. 9. februara.
[4]) Br. 7. 1481. 11. februara. Br. 24. 1481. 14. februara.
[5]) Br. 26. 1481. 13. februara.
[6]) Br. 18. 1481. 10. marta.
[7]) Br. 33.
[8]) Br. 30. 1481. 1. aprila.

bila prava vlasnica. I car Fridrik je saslušao molbu grofa goričkog. Sad je sa svijem odlučno pisao duždu Mocenigu[1]), da ne smatra za pravovaljan postupak jevrejina Simona i da samo grof Leonhart imade prava, da otkupi dvor od grofice udovice. Neka dakle signoria, dok se jevrejin opet ne vrati po novac, proglasi posao za nevrijedan; ali neka onda ona i odgovara za sve. Ujedno je grof odaslao svoje povjerenike Petra Rafaela i Vuka Darenbergera u Mletke, neka bi u smislu carskog odgovora zastupali njegove interese, i dali da nazru, kako on ni od nasilja ne preza[2]). Obaviješten je i kastelan Gjorgje Grebeljanović i saopšteno mu, da će se grof pogoditi sa despoticom, pošto je ona u pravu; s toga neka on samo izruči dvor grofu[3]).

Vuk Darenberg mogaše skorim da donese grofu povoljna glasa[4]), naime da je jevrejin prodao dvor samo sa tijem pridržajem, da je grofu do Gjurgjeva dne, koji dolazi, slobodno da iskupi dobro. S toga neka grof nagje novaca što prije, inače će izgubiti svoje pravo. Pošto je založno pismeno u despotice, to je on obavijestio signoriju o tome, da će grof jedino i samo s njom pregovarati. Ovo je pismo Darenbergovo donio neki Srbin, koji stojaše u Biogradu pod zapovjedništvom Grebeljanovića, Hansu Schwabu od Toblacha, koji ga je dalje grofu pratio. U istom smislu izrazio se Petar Rafael, koji pravedno sudi o jevrejinu i preporučuje pogodbu sa despoticom[5]). Schwab je mislio, da valja sa Grebeljanovićem razgovarati, nagovoriti ga neka preda dvor, ili novac u Mletkama položiti[6]). No prije nego što bi se stvar udesila s Angelinom, nije htio grof Leonhart ništa da preduzima[7]).

U Mlecima raspravljali su ovu stvar u vijeću. Puno se govorilo o tome. Reklo se, da je grofica Celjska, dobila dvor od grofa u zalogu, i predala ga despotu samo na uživanje, za to traži sada Turčin, u čijim je rukama grofica, novce, a jevrejin dolazi po njih. S toga valja pričekati na jevrejina i saslušati njegov odgovor. Grof neka se po tome odluči; Mlečani će radije vidjeti da despotica primi novac nego li Turčin[8]). Tako je glasio odložni odgovor.

O cijeloj raspravi dobila je grofica Celjska istom vrlo kasno glasa, jer valja imati na umu tadašnja saobraćajna srestva. Istom 17. juna 1481.

[1]) Br. 14. 1481. 7. aprila.
[2]) Br. 36. 1481. aprila.
[3]) Br. 31 *a*. 1481. 13. aprila.
[4]) Br. 31 *d*. 1481. aprila sine die.
[5]) Br. 10. 1481. sine die.
[6]) Br. 31 *c*. 1481. 14. aprila.
[7]) Br. 35. 1481. 3. maja.
[8]) Br. 21. 1481. 3. maja.

stigoše njezina pisma, odnosno odgovori njezinom kapelanu u Mlecima Nastasu, od kojeg ih jedan sluga Katarinin iz Turske donese Vuku Darenbergu. Ona je pisala grofu, koji je u Luezu boravio, kastelanu u Castelnuovu Strassaueru (Strassoldo), no sve na srpskom jeziku. Darenberg nije mogao u cijelom Furlanskom da nagje koga, koji bi mu pročitao ovo pismo, s toga je morao u Mlecima naručiti, da mu se prevede na njemački i prepiše[1]). U svom pismu grofu[2]) tuži se grofica, kako hoće da joj preotmu njezin dvor. Ona pazi grofa, kojega od djetinjstva poznaje, kao svojega sina. On zna i njoj godi što ga je dirnulo kad je dočuo, da rgjavo postupaju s njom, da ju muče i biju. Nije dobro učinio, što je caru pisao, jer će joj se uslijed toga sudbina još više pogoršati. Bolje bi bilo, da je po odaslaniku naustice odgovorio, kao što je ona učinila sada po njezinom kapelanu Nastasu. No ona zna, da je grof sve to učinio po tugjem savjetu i da joj je za izvjesno ostao privržen. Ona je svojoj snasi Angelini pismo zbog dvora samo posudila, ona (grofica) želi samo to, ako grof hoće da iskupi dvor, da polovicu od tijeh novaca pošalje njezinoj snasi i djeci, a drugu polovicu njoj, ali — i to je karakteristično — samo u njezine ruke. S toga neka grof pošalje njezin dio bilo po sigurnom čovjeku, bilo da ga uruči Nastasu. Jer ona hoće da pogje iz Turske, a pošto joj je car prepustio, neka pogje kud joj drago, ona će se poslužiti njegovom, grofovom, dobrotom, te će doći k njemu, da ondje zaklopi svoje oči.

No iz Mletaka ne stigoše dobri glasovi. Vuk Darenberg dočuo je, da je jevrejin već prodao Biograd. Signoriji se doduše preporučilo, neka ne postupa protivu volje rimskoga cara; u Mlecima se ustezahu i uvjeravahu, da neće ništa protivu cara preduzeti, ali valja brzo i energično postupati[3]). S toga bi trebalo Biograd spremiti na obranu i iz Gorice naoružati[4]).

Ovdje prestaju pregovori u konvolutu drž. arkiva u Beču. Megju tijem umrije sultan Mehmed osvojač (3. maja 1481.), a iza njega dogje Bajazid II., koji kao da je bolje postupao sa objema udovicama: sultanijom Marom i groficom Katarinom Celjskom.

Šta je dalje bilo, o tome piše Czoernig u svojoj historiji Gorice (I., str. 565), naime da je grof Leonhart prodao Biograd 1494. god. za 3000 dukata, ali ga za tijem opet iskupio.

[1]) Br. 34. 1481. 17. juna.
[2]) Br. 16. 1481. 15. novembra.
[3]) Br. 23. 1481. 30. juna.
[4]) Br. 31 *b*. 1481. sine die.

Megju tijem znamo, da je udovica Celjska, pošto se nije javio realan kupac, poklonila Biograd Matiji Spandinu „Cavaliere e conte palatino“, suprugu jedne od njezinih sestričina[1]). No kao da imovinsko pravo Biograda nije bilo na čisto izvedeno, jer je Leonhart — koji se pogodio sa obadvije gospogje — prodao Biograd Mlečaninu Zahariji Vendraminu uz pridržano pravo, da ga za pet godina opet prekupi[2]). Svi su ovi čini 1497. ukinuti tijem, da je Leonhart ustupio[3]) furlanska dobra caru Maksimilijanu, koji je 1499. g. potvrdio sloboštine Biograda[4]). G. 1506. podareni su[5]) Biograd, Castelnuovo i Cormons Konstantinu Acominatesu, protjeranom knezu Macedonije, kojega je još Fridrik III. (1489. 17. jula) preporučio papi[6]). No dvije godine docnije stade Biograd na stranu Mljetaka[7]), a saksonski vojvoda podari ovo dobro Girolamu Savorgnanu (1515. 25. augusta) pobjedniku kod Osopa, gdje je Kristof Frangipani potučen bio[8]). Porodica Savorgnano držala je ovu tvrgjavu Biograd, koji je sličan po imenu dunavskom Biogradu i sa sudbom despotske porodice tako tijesno spojen, do godine 1799.

Morali smo opširno da se pozabavimo s ovijem prilikama i to s toga, što historija Brankovićevih potomaka dobiva mnogo novih crta.

VII.

Za vrijeme ovijeh opisanih dogadjaja življahu dvije nesrećne kćeri Gjurgja Brankovića osamljeno u Leževu u Macedoniji. Privrženost pravoslavnoj vjeri dokazuje ta činjenica, da je Katarina još kao mlada žena umjela da predobije svojega strogo katoličkog muža, da im se kćeri u pravoslavnoj vjeri odgoje.

O njezinoj sestri sultaniji Mari znamo, da je sa Dubrovnikom u najboljem prijateljstvu živjela[9]). God. 1479. naredila je ona (Соултана цара Амȣрата царица Мара, дъщи Гюргиа деспота) iz svojeg udovičkog sjedišta Ježeva, da Dubrovčani plate danak od 1000 hyperpera manastirima Hilandaru i sv. Pavla na sv. Gori (Miklosich: op. cit. 445; u Miklosicha

[1]) Kaptolni arkiv u Udinu, vol. IX. Onaj Spandino biće da je bio srodnik Alexiosa Spana ili Spandina, koji se oženio sestrom Katarininom.

[2]) Vazda je s novcem kuburio. 1494. V./1., III./26., VI./10. 1495. X./18 Drž. arkiv u Beču.

[3]) Czoernig op. cit.

[4]) Archivio di Stato Venedig. 1499. g. prepisan je Biograd za jamstvo od 65.000 fr. Fridriku vojvodi od Saksonije.

[5]) Ibidem. Commemoriali.

[6]) Ibidem.

[7]) Notarijatski arkiv u Udini.

[8]) Zbirka Joppi.

[9]) Miklosich: Mon. Serb. br. 436, 455—57.

se u broju godine potkrala fatalna štamparska pogrješka, 1497. mjesto 1479.). Dubrovačka republika, koja je već pod vladom staroga despota Gjurgja bila kao neka vrsta državne banke Srbije, gdje je despot držao svoje porodične novce, sačuvala je vjerno svoju naklonost svakom članu porodice, i svak joj je hvalom dugovao.

Obadvije sestre, kojima je sudbina udijelila tako promjenljivu sreću, umriješe kao pobožne duše daleko od svoje postojbine[1]).

Njihova snaha despotica Angelina doživjela je poslije toliko nedaće još bolje dane. G. 1481. nahodimo je u Beču[2]), oklen je pozvana u Ugarsku, vjerovatno uslijed posredovanja Vuka Zmaja Brankovića, kojega je kralj Matija za njegovo junaštvo postavio despotom Raške, ali nije imao poroda. Angelina naskoro dohodi sa obadva svoja sina u Ugarsku.

G. 1481. biše uregjeni i odnošaji onijeh Srbalja, koji dogjoše pod ugarsku zaštitu. Zakonski članci III. i IV. od g. 1481. dozvoliše Racima (Rasciani, kako ih tada nazivahu) u tako izraženo rimokatoličkoj državi, kakva ugarska tada bješe, čisto nečuvenu zaštitu njihove vjere[3]). To su Srbi stekli svojim požrtvovanjem i učešćem u ratovima Matije Korvina, a ponaosob za hrabro držanje Vuka Brankovića, koji se u svim poduzećima kralja Matije junački držao.

Despotica Angelina nastanila se sa svoja dva sina u Srijemu, u kojem su na južnom dijelu već tada Srbi (Raci) živjeli. Ondje je živjela kao pobožna žena u Kupinniku (Kulpin) i otalen datiraju njezine darovne povelje manastirima na sv. Gori i slavnom sremskom manastiru Krušedolu[4]). Umrla je 1500. g. a poštiva se kano svetiteljka: majka Angelina.

Vuk Branković, kojem je kralj Matija 1471. g. potvrdio naslov despota, bio je u tom svojstvu jedan od prvih zastavnika ugarske države. Kralj ga je velikim darovima nagradio za vjernost. Darovao mu je 1478.[5]) Kogoynu (Komogovinu), Gradišku, Gradysu, Ozelsko, Bribrownyczu, Gradyju, Oresiju, Zelcze, Zterminu u zagrebačkoj županiji. Ova su dobra pripadala Ivanu Frailikoviću, koji je ubio plemića Gjorgja Deškovića

[1]) Ne znamo dana njihove smrti. Katarina je živjela još 1487. g. Potonja povelja sultanije datirana je 17. septembra 1487. — O njihovim potonjim godinama života pišu Raić i Pejačević. Vidi arkiv za povj. jug. Zagreb III., str. 46.

[2]) U požunskoj crkvi sv Martina bila je spomenploča u crkveno-slavenskom jeziku, dar Despine Angeline sv. Jovanu milostivom. Danas nema više zapisa ondje. Mošti sv. Ivana milostivog dogjoše iz Carigrada pod kraljem Matijom u Budim, a otolen u Marijin dô kod Požuna. Izravno u Požun donesene su 1530. g. i položene u krasnu kapelu spojenu sa katedralom. (Po kazivanju dra Ortvaya.) Despina je žrtvovala ovaj zapis svetitelju iz blagodarnosti poslije njezinog povratka.

[3]) Čak je i pečujski biskup naredio, da pravoslavni žitelji županije Valko samo postepeno plaćaju desetinu. 1466. 6 dinara, 1467. 8 dinara i tek od 1468. počelo 12 dinara. Budimp. drž. arkiv. NRA. 1526./6.

[4]) Miklosich, op. cit. 1495. 3. novembra, 1496. 4. maja, 1499. 23. jula, br. 462., 463., 465. — Три хрисовуље у Хиландару, Glasnik XXV.

[5]) Budimp. drž. ark. NRA. 571, br. 21. Držinu je nastupio 1482. g. Ibidem NRA. 571/6., 649/12

i zbog toga izgubio ova dobra. Osim ovijeh dobara držao je despot Vuk veliki spahiluk Feyrkö[1]) (Belastena, Weissenstein) u križevačkoj županiji, 92 mjesta, koja su od česti i u zagrebačkoj županiji ležala. Obzirom na velike zasluge, kralj Matija je odobrio, da Vuk, pošto nije imao djece, daruje ta dobra svojoj ženi Barbari, rogjenoj Frangipan[2]). G. 1486. umr'o je despot, a njegova se udovica udala po drugi put za Ivana Berislavića od Grabarja[3]).

Imanje Vukovo: Berekszó (Berkasovo) podario je kralj Matija iza smrti Vukove sinovima pokojnog slijepog Stefana: Gjorgju i Jovanu. U toj povelji naziva se Gjorgje illustris princeps, a Jovan Despotus. Pesty[4]) zaključuje, držeći se vjerno Engela, iz ove titulature, da se Gjorgje, pošto se zakalugjerio u kupiničkom manastiru, odrekao despotskog naslova; ali to ne stoji. Obojica imagjahu taj naslov a Gjorgje je kao prvorogjeni bio pravi zastavnik. Kao takav potpisao je on mir u Požunu 7. marta 1492., koji se zaključio izmegju Maksimilijana i kralja Vladislava[5]). Na povelji ugovora dolazi on na deseto mjesto izmegju tavernika i vrhovnog vratara, po tome se uzimao u obzir njegov položaj u smislu totiskog (tatajskog) ugovora. To dokazuje i njegov pečat *(slika 5.)*. Na njemu vidimo dvoglavog vizantinskog duplog orla, kano znak despotata, lava, grb Brankovića, a lijevo ugarski grb sa gredama[6]). Po 22. zak. članku od 1498. g. morao je despot da pošlje na vojnu 1000 konjanika. No ova dva brata nijesu vršila nikakve velike uloge u historiji Ugarske[7]). Jovan, koji bješe oženjen kćerkom Stefana Jakšića, umr'o je 10. decembra 1503. g. a ostavio za sobom kćer Mariju, udatu za Ferdinanda Frangipana. Gjorgje, vladika Maksim, bješe znamenit i visoko uvažen crkveni glavar; on je umr'o 1516. i s njim je izumrla muška loza porodice Brankovića.



(Slika 5.) Despotski pečat Gjorgja Brankovića 1492. (Orig. u c. i kr. dvor. i državn. arkivu u Beču.)

Kad je kuća Brankovića izumrla, prestala je i despotovina u smislu ugovora od 1426., jer po tačci VI. u njemu — ako ovu tačku hoćemo da smatramo i kao megjunarodno obaveznu — vratila se Raška neposredno pod krunu ugarsku. Ali se temelj izgubio sa turskim osvojenjem

[1]) Ne treba pobrkati sa sličnom Belom stenom oko Baljevca u današnjoj Srbiji na Kolubari.

[2]) Ibidem 649/11. 19. — Porodica Frangipani bješe sa Brankovićima u bližem srodstvu. Barbara Frangipani bješe kći Sigismunda Frangipana i Jelene, vjerovatno kćeri staroga despota Gjurgja, koja je kao udovica u Feyerkewu (Belastena) u križevačkoj županiji svoj testamenat napisala. 1489. u novembru. U našoj zbirci kopija.

[3]) Po Istvánffyju živi Vuk (Lupus) još g. 1494. (Historia 24b), on ga brka sa Jovanom.

[4]) Pesty, op. cit. 61.

[5]) F. Firnhaber: Beiträge zur Gesch. Ung. 135.

[6]) Ovaj pečat s grbovima sa svijem je drukčiji nego onaj u slici 6 saopšteni. A za što, to ne znamo.

[7]) Vidi Engela, Raića i t. d.

Raške. Kralj Vladislav II. da bi u jednu ruku zadovoljio ličnu ambiciju odličnih srpskih bivših dinasta, a u drugu interese krune, kako bi se održala misao presvojenja, podario je naslov Despotus Regni Rasciae poslije izumiranja muške loze Brankovića srodnom plemenu Berislavića.

Od ovijeh Berislavića oženio se Franjo Berislavić — kako već spomenusmo — udovicom Vuka Brankovića i sa njom dobio pravo užitka na jedan dio Vukovih dobara. No muž i žena svezaše se s Turcima protiv kralja, uslijed čega Vladislav 15. januara 1496. obojici oduze njihova dobra[1]). Docnije vratio se Berislavić opet kralju i g. 1499., 1501. i 1503. stoji on na čelu Jajačkog banata, ugarske pogranične kapetanije na bosanskom zemljištu. Brat ovoga Franja Berislavića bješe Ivan Berislavić od Grabarja na koga se prenijela despotovina[2]).

Od 1503.—1526. g. priča se o ličnostima srpsko-raške despotovine mnogo nejasno. A Stojačković[3]) piše, da je Jovana Brankovića naslijedila u despotovini njegova žena Jelena, a ova da je pozvala Stefana Siljanovića kao despota; poslije ovoga kažu da je Stefan Berislavić bio despot. Stojačkovićevu knjigu upotrijebio je i magjarski historičar dunavske flotile Eugen Szentklàray[4]) no sve su te kombinacije pogrješne.

Iza smrti Jovana Brankovića ostala je njegova udovica Jelena sâma bez pomoći, bez naslona. I ona da je postavila Stefana Siljanovića despotom za to „što nije mogla da brani Biograda od Turaka“ piše g. Szentklàray. Prvo nije branio Biograda despot već ban tvrgjavske oblasti, a drugo nije mogla Jelena postaviti jednoga despota, jer bi ovoga naimenovao kralj. Stefan Siljanović bješe vogja dunavske flotile, kao neki vojeni zapovjednik rackih kraljevskih četa, kratko reći vojvoda, ali ni blizu despot. Našljednik Jovana Brankovića u despotskoj časti bješe Ivan Berislavić de Grabarja, a Jelena žena njegova. Kao Despotus regni Rasciae fungira Ivan Berislavić u punoj držini Brankovićevih dobara u Srijemu megju zastavnicima države, i potpisao je i zakon od 1505. g., po kojemu ugarski staleži izjaviše, da poslije smrti Vladisavljeve ne će birati tugjina za kralja[5]). Ivan Berislavić je po Verancsicsu umr'o 1521. g.[6]), baš kada su Turci osvojili Biograd. No mi imamo povelju, koja već 1520. g. govori o

[1]) Dodatak IV.

[2]) Eda li su ovi Berislavići u srodstvu bili sa priorom Vrane, Bartolomejom Berislavićem i Petrom Berislavićem, slavnim biskupom vesprimskim nije autentično dokazano i ako je vjerovatno. Despoti Berislavići bjehu pravoslavne vjere, dočim gore spomenuti bjehu strogi katolici. Tomko Marnavić, vrsni kompilator (Vita Petri Berislavi. Mon. Hung. Hist. Script. III., 222—3) tvrdi, da svi Berislavići potječu iz Bosne. To stoji, ali je u njegovom rodoslovnom sklopu tušte pogrješaka.

[3]) Черте живота народа србскогъ. У Бечу 1849., стр. 12.

[4]) A dunai hajóhadak története. str. 76., 77.

[5]) Drž. arkiv u Beču.

[6]) Verancsics Monumenta Hung. Scriptus III., 15.

pokojnom despotu Ivanu i njegovom sinu Stefanu aktuelnom despotu Raške[1]).

Stefan Berislavić preživio je katastrofu kod Mohača 1526. g., i za tijem se pridružio domu Habsburgovu i sa Pavlem Bakićem učestvovao u oslobogjenju Beča od Turaka 1529. g. No ne on, već je hrabri vojvoda Pavle Bakić preuzeo vodstvo nad rackim četnicima, a smrću Stefanovu (oko 1530.) izumrlo je pleme Berislavića. No još za njegova života potisnula je i ako nominalno, ono ipak priznano namještenje despota Stefana pojava lažnog „cara Jovana", „crnog čovjeka".

Kralj — suparnik Ferdinandov — Ivan Zápolja postavio je od svoje strane despotom hrabroga Radića-Božića, svrgnuvši habsburškog despota Stefana[2]), i onaj dio Srbalja, koji je na istoku Ugarske ostao vjeran Zapoljcima, a docnije erdeljskim kneževima, vrši u XVI. i XVII. vijeku znamenitu ulogu, koja je najuže skopčana s historijom unutrašnjeg razvitka Ugarske.

Svi ovi detalji dokazuju, da je despotovina Raška, skopčana sa državnim pravom Ugarske, do izumiranja porodice Brankovića imala temelj uglavljen na našljednom pravu, a kako su imanja u Srijemu i seobe srpskih kolonista pružile i materijalna značaja porodici, to je prema tome i dostojanstvo despota značaja imalo.

Poslije boja kod Mohača i osvojenja Srijema izgubio je naseljeni racki živalj svoj oslonac i despotovine nestade, kao i mnogog drugog organizma u tadašnjem državnom životu. Izumiranjem porodice Brankovića izgubilo je dostojanstvo despota i svoj megjunarodni karaktèr. To je osjetio i lažni Branković, koji je 1688. g. istakao svoja potraživanja, preduzevši namah ispravak rodoslovja Brankovića[3]).

Prispjeli smo kraju ove naše studije, kojoj bješe samo ta meta, da poravna put u šikari historičkog znanja, koja je pod sobom zatrpala tolike tragove.

---

[1]) Dodatak V. Saopštavamo ovu po historiju i imovinske odnošaje Srijema tako izvrsno zanimljivu povelju iz porodičnog arkiva Révaya, a o njezinim rezultatima govorićemo na drugom mjestu.
[2]) Diploma u budimp. drž. arkivu.
[3]) Vidi: Лажни Бранковић. Лаyш Талоци. Н. Сад 1889.

DODATAK.

I.

21. april 1450.

Georgius dei gracia regni Rachie despotus ac dominus Albanie etc.

Egregie vir, fidelis nobis dilecte. Noveritis nos intimata vestra nobis transmissa ad plenam intellexisse, de hoc autem, quod nobis scribitis, quod dominus Gubernator super nos iam in sede regnicolarum ob causam captivacionis per nos eidem illate sentenciam explesset seu excepisset, de vobis tediose audiendo admiramur, quod quamobrem vos coram predictis regnicolis eidem tunc non contradixistis, cum tamen vos bene nostis, quomodo nos super omnibus eidem tunc illatis ab eisdem regnicolis literas expeditorias habuimus, immo et de presenti habemus, quod quicquid eo tunc eidem intulimus, iuste ac debite fecimus. Quod autem nos avizatis admonendo quodamodo, quod cum eodem pacis tranquille fedus inire deberemus, quasdam scilicet nobis minas ingerendo in eo, quod ipse ad hos partes nostras cum gentibus bellicosis, bohemis scilicet et polonis, ac aliis nacionibus condescendisset, obhoc, puta, quod si nobiscum pacem tranquillam habere valuerit, bene quidem, sin autem, tunc in regno nostro damna ac devastaciones et spoliaciones aliquas facere pretenderet, quod dictum vestrum minime aut penitus nichil nos perterruit, quia si ipse in dicto regno nostro dampna aliqua seu devastaciones fecerit, scire a certo potestis, quod nos non solum pro maioribus dampnis nostris, verum pocius eciam pro quolibet uno pullo nostri regni caput unius hominis, quod carius existit, habere valebimus. Scriptum in Zenderew feria 3a proxima ante festum beati Georgii Martyris anno domini etc. L[mo].

Egregio viro Johanni Lewkws dicto de Kallo nobis grato et dilecto Dr.

(Izvorno pismo na hartiji sa tragovima pečata u arkivu porodice Kállay u Budimpeštanskom nar. muzeju.)

II.

9. oktobar 1479.

Jörg et Hanns fratres Steffani quondam despoti de Syrfey (Servia) filii eorumque mater Angela fidem praestant tamquam possessores castri Weittersfeld, quod Fridericus Caesar eis pignus dederit.

Wir Jörg und Hanns gebrüder weilent Steffans dispoten aus der Syrfey sün und Angrgela ir mueter bekennen für uns und unser erben, als der allerdurleüchtigist fürst und herr her Fridrich Römischer kaiser zu allen zeiten merer des reichs zu Hungern Dalmacien Croacien etc. künig herzog zu Österreich, zu Steir etc. unser allergnedigister herr uns seiner kaiserlichen gnaden gesloss Weittersfeld mit allen seinen nützen reünten zinsen gülten und zugehörungen unz auf seiner gnaden verrer geschefft und bevelhen in phlegweis ingeben und inzuhaben bevolhen hat, daz wir darauf seinen kaiserlichen gnaden bei unsern trewn und eren gelobt und versprochen haben wissentlich in kraft des briefs, dasselb gesloss von den berürten seinen nützen und reünten trewlich und aufrichticlich in nutz haben zu behütten und zu bewarn. Und seinen kaiserlichen gnaden oder, ob sein gnad nicht wer, dem durleüchtigen fürsten und herrn hern

Maximilian erzherzogen zu Österreich, zu Burgundi zu Brabandt, graven zu Flanndern un zu Tyrol etc. Seiner kaiserlichen gnaden sun und, ob der auch nicht wër, darnach irr gnaden erben mit demselben gesloss getrew gehorsam und gewërtig zu sein irgnad und die irn die si darzu schaffen darin und daraus und darinn enthalten zu lassen zu allen irr gnaden notdürften wider menidich doch auf irr gnaden selbskost, zerung und darlegen. Wir süllen und wellen auch von demselben gesloss an irr gnaden sunder geschëft willen und wissen kainn krieg anfahen, üben noch treiben noch des den unsern gestatten, Auch irr gnaden leut und holden zu demselben gesloss gehörende über die gewöndlichen zins dienst robat und in ander wege wider altz herkömen nicht dringen noch beswërn noch des iemands anderm ze tuon gestatten sunder in gwaltz und unrechtens vor sein, unz an ir gnad und irr gnaden herrlichkait und gerechtigkait zu dem berürten gesloss gehörende niemands davon entziehen lassen und derselbs auch nicht entziehen suender die dabei vesticlich handhaben und halten. Und wann sein kaiserliche gnad oder ob sein gnad nicht wer, der obbemelt seiner gnaden suon, herzog Maximilian und ob der auch nicht wer irr gnaden erben das berürt ir gesloss Weittersfeld brieflich oder under augen an uns ervordern, so süllen und wellen wir des an all waigrung und ausszüg abtreten und irn gnaden oder wem si das bevelhen, dasselb ir gesloss mit sambt dem zeug urbarregistern und anderm so darzuo gehöret überantwurten, sölhs auch mit den unsern ob wir mit tod abgiengen oder gefangen würden, voran ze tuon bestellen. Teten wir aber des nicht und ir gnad des schaden nemen desselben schadens süllen und mügen sich ir gnad zu uns und unsern erben von aim auf den andern unverschaidenlich halten und von uns und unserr hab und guot bekömen an menielichs irruong ungeverlich. Des zu urkund geben wir seinen kaiserlichen gnaden den brief besigelten mit unsern obgenannten gebrüder und irr mueter iedes anhanguonden insigl. Darzuo haben wir mit fleis gebeten den wolgebornen herrn Schaffriden grave zu Leyningen, daž er sein insigl zu zeugnüss der sach auch an den brief gehangen hat, im und seinen erben an schaden, under die bemelten insigl wir uns unverschaidenlich fur uns und all unser erben verpinden alles stetzuhalden, daz an dem brief geschriben steet. Der geben ist am sambstag nach sand Franciscen tog, nach Cristi gebürde MCCCCLXXIX.

(Izvoran pergamenat sa tri pečata u c. i kr. dvor. i drž. arkivu u Beču. Unutrašnja Austrija.)



(Slika 6. Pečat 1.)
Zapis u naokolo:
† ГСПДИНЬ ГЮРАГЬ
Promjer: 3·5 cm. Slika grba: glava bika, ukras šljema dva roga.



(Slika 7. Pečat 2.)
Zapis u naokolo:
† ГСПОДИНЬ ІѠАНЬ
Promjer: 3·7 cm. Slika grba: kao pod 1.



(Slika 8. Pečat 3.)
Zapis u naokolo:
† ДЄ(спотицл) АГГЄЛИНА
Promjer: 3·9 cm.



eorum omnia ad sacram coronam rite et legittime devoluta esse dinoscentes bona praedicta supradicto episcopo Thomae et per eum egregiis Valentino, Petro, Johanni et Paulo Erdewdy nepotibus et alteri Valentino patrueli cum omnibus pertinentiis dat, donat et confert.

Datum in castro Walpo, feria sexta proxima ante festum b. Priscae virginis, anno domini MCCCCXCVI.

(Originale chart. cum tribus pendentibus sigillis; in archivo C. Erdődy Lad. 28, fasc. 5, no 6.)

(Ludovicus donationem [Budae Sab. proximo postfestum Beate prisce virg. 1517, ianuar. 24] transscribi curat. Lad. 28, fasc. 5, no. 18.)

V.

1520, iul. 24.

Capitulum ecclesiae de Kew Stephano de Bathor palatino rescribit de introductione quadam violenter prohibita per Johannem Tholyg familiarem Elenae despoti relictae Rasciae et filii eiusdem contra Laurentium de Wylak comitem et Franciscum de Rewa insurgentem.

Spectabili et magnifico domino Stephano de Bathor regni Hungariae palatino et iudici Comanorum ac comiti Themesiensi etc., amico eorum gratiosissimo capitulum ecclesiae de Kew debitum honoris incrementum. Vestra noverit magnificentia, nos literas eiusdem vestrae magnificentiae adiudicatorias modum et formam suae iudiciariae deliberationis super facto cuiusdam possesionariae restatutionis in se denotantes, pro parte illustris domini comitis Laurentii de Wylak ducis Boznae iudicis curiae regiae maiestatis necnon egregii Francisci de Rewa, contra et adversus generosam dominam Elenam relictam *illustris quondam domini* Johannis Beryzlo de Grabaria, alias regni Rasciae despoti et illustrem dominum Stephanum filium eiusdem similiter dicti regni Rasciae despotum Budae quadragesimo die octavarum festi b. Georgii martiris proxime praeteriti celebratarum confectas et emanatas nobisque amicabiliter loquentes et directas[1]), honore, quo decuit percepisse et iuxta earundem continentiam, nos amicabilibus petitionibus vestrae magnificentiae in omnibus annuentes et obtemperare cupientes, uti tenemur unacum nobili Ambrosio de Chernelhaza homine eiusdem vestrae magnificentiae de curia regia per eandem vestram magnificentiam ad id specialiter transmisso nostrum hominem videlicet honorabilem magistrum Lucam de Czegled socium et concanonicum nostrum, ad ea, quae in dictis literis ipsius vestrae magnificentiae adiudicatoriis continentur fideliter exequentes, nostro pro testimonio fide dignum duximus destinandum. Qui tandem exinde ad nos reversi nobis sub iuramento in decreto huius regni Hungariae expresso concorditer retulerunt eo modo, quod ipsi feria tertia proxima post festum divisionis apostolorum proxime praeteritum ad facies metales possessionis Rewa vocatae *in comitatu Sirimiensi existentis et habitae* per praefatos dominum ducem Laurentium ac Franciscum de Rewa actores modo et ordine in praescriptis literis vestrae magnificentiae adiudicatoriis denotatis iure mediante reobtentis, accedentibus vicinis et commetaneis eiusdem universis et praesertim nobilibus Petro Wezelkowyth de Drag alias de Myhalowcz, Sthepko Yoczko et Demetrio Sylygh de Kemend, Jowan filio Ilie Sylygh de eadem Kemend, altero Jowan Yzwpowyth dicto de Dyos, Maurylowyth filio

[1]) Ova su dobra pripadala Zava szt Demeter, današnjoj Mitrovici.

Thodor de eadem Dyos necnon providis Jowan Konyawyth reverendissimi domini Gregorii de Frangapanibus, Colocensis et Bachiensis ecclesiarum canonice unitarum archiepiscopi in Kalocz, Sthepan Jakobowyth, Paulo Kapozthas, et Jowan Bayth, reverendi domini Johannis Orzag de Gwth, episcopi ecclesiae Sirimiensis in Zenthgergyet, possessionatis, item Georgio Keneez nobilium, Francisci et Christopheri Thorma de Paska in portionibus ipsorum possessionariis, in possesione Hangod vocata commorantes in eorundem dominorum *suorum nominibus* et *personis*, aliisque quampluribus inibi legitime convocatis et eisdem praesentibus accessissent, dumque praefatus homo vestrae magnificentiae dicto nostro testimonio praesente die in eodem primo et ante omnia eandem totalem possessionem Rewa simulcum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet ad eandem de iure et ab antiquo spectantes et pertinere debentes, memoratis domino comiti Laurentio duci Boznae, iudici curiae regiae maiestatis et Francisco de Rewa actoribus iuxta adiudicationem iudiciariamque commissionem magnificentiae vestrae vigoreque literarum eiusdem *adiudicatoriarum* iure ipsis incumbente perpetuo possidendam pariter et habendam, contradictionem praefatorum dominae Elenae despotiscae et domini Stephani despoti in causam actorum et aliorum quorumlibet praevia ratione non obstante restatuere voluissent, ac ibidem etiam ad faciesque possessionum Brezthacz, Kereztswr, Zolnok, Bekenyew, Bankowcz, Pettrowcz, Asswagh, Krakwdyncz, Pwthrakowcz, Dersyncz, Zytharowcz, Kereztsecz, Zemia, Gyargyoucz, Hramythyncz, Wydakowcz, Komarowcz, Akal, Wladicze, Arky, Sewcza, Dremlyan, Blasemcz, Jasenye, Thernyacz et Lwbenyeze vocatarum accedere easdemque modo simili simulcum cunctis ipsarum utilitatibus et pertinentiis quibus libet ad easdem de iure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus similiter eisdem domino comiti Laurentio duci Boznae iudici curiae regiae maiestatis et Francisco de Rewa actoribus iure ipsis ut praefertur in dictis literis vestrae magnificentiae declarato attinentibus perpetuo possidendas pariter et habendas consimiliter contradictione praefatorum dominae Elenae despotiscae et domini Stephani despoti in causam actorum et aliorum quorumlibet praevia ratione non obstante restatuere velle narrassent, extunc nobilis Johannes Tholyg Jowan dictus de Ireg, familiaris dictorum dominae Elenae et domini Stephani despoti filii eiusdem, evaginato ense atque gladio nudo et extenso eosdem vestrae magnificentiae et nostrum homines a restatutione tam praescriptae possessionis Rewa quam etiam aliarum praescriptarum omnium possessionum in eisdem literis adiudicatoriis contentarum repulisset, et praemissam iudiciariam deliberationem ipsius vestrae magnificentiae iuxta contenta praescriptarum literarum suarum adiudicatoriarum nullibi exequi permisisset, seriem itaque huius modi executionis ad octavas festi b. Michaelis archangeli nunc venturi ad fassionem dictorum vestrae magnificentiae et nostri hominum eidem vestrae magnificentiae suo modo duximus rescribendum. Datum VIII. die diei repulsionis prenotatae, anno domini MDXX.

Papyro, sigillo.

A tergo:

Pro illustri domino comite Laurentio de Wylak, duce Boznae iudice curiae regiae maiestatis necnon Francisco de Rewa contra et adversus generosam dominam Elenam relictam illustris quondam domini Johannis Beryzlo de Grabaria alias regni Rasciae despoti et illustrem dominum Stephanum filium eiusdem similiter dicti regni Rasciae despotum super quadam possessionaria restatutione per vestrum et nostrum homines modo intrascripto factae memorialis et series ut fuit, expedienda ad octavas festi b. Michaelis archangeli nunc venturi legittimo perducenda est rescripta.

V.

Prilozi k nauci o Bogumilstvu.

Bogumilstvo je najizrazitija, najkarakterističnija crta u historiji Bosne. Historija i borbe protiv ove vjeroispovijesti čine tako reći formacije u bosanskom srednjevjekovnom životu. Iz Bosne se dalje rasprostreo ovaj vjerozakon, koji je kao i hrišćanska nauka i muhamedovstvo izražena pozitivna religija za se. Od početka bosanske banovine, počevši od bana Kulina pa do propasti bosanskog kraljevstva, nema ni jednoga lista u historiji Bosne, a da ne stoji u tijesnu dodiru s ovom vjerom.

S toga je ogromno važno, da se pribira sve što se u jednu ruku odnosi na suštinu ovog u mnogom obziru tako tamnog vjerozakona, u drugu na spoljašnu sudbinu i megjunarodne odnošaje, kako bi se mogla ispisati vjerna slika ovog tako eminentno bosanskog umnog pravca. U tom imaju mnogo zasluga hrvatski povjesničar Rački i Srbin Petranović; mnogo su pouke dali u tome ruski i bugarski književnici; Miklosich, Jireček, Jagić, Hasden i drugi saopćili su dragocjenih priloga; no zbog nedovoljnih bogumilskih ostataka mi možda nikad ne ćemo moći jasno da prokučimo sve tačke.

Mučno da se ikad protiv jedne opozicije hrišćanskoj vjeri tako odlučno vojevalo kao protiv Bogumilstva, pa ipak je Aeneas Sylvius, pozniji papa Pius II. morao priznati, da sve djelovanje i sva sredstva rimske kurije ništa nijesu pomogla protiv ovih „rgjavih ljudi“, koji se sami nazivahu „dobrim Hrišćanima“[1]).

Ovaj najvažniji i najzanimiviji dio bosanske historije hoćemo da rasvijetlimo sa nekoliko dragocjenih dojako neštampanih priloga iz Codices graec. bečke dvorske biblioteke zajedno sa prijevodom, koji obasjavaju nauku ovog vjerozakona. Najprvo nas je upozorio na te komade dr. Christomanos bivši učitelj iz grčkog jezika Njez. Veličanstva Carice-Kraljice Jelisavete, a za tačnu publikaciju njihovu najtoplije blagodarimo gg. dvorskom savjetniku prof. Hartelu direktoru dvorske biblioteke, dvorskom savjetniku profesoru dru V. Jagiću i dru Kozaku.

---

[1]) Aeneas Sylvius: De Europa cap. XVIII.

Cod. theol. graec. CCCVI, fol. 32b i 20 i t. d.

Περὶ τῆς βλασφήμου καὶ πολυειδοῦς αἱρέσεως τῶν ἀθέων Μασσαλιανῶν, τῶν καὶ Φουδαϊτῶν καὶ Πογομίλων καλουμένων, καὶ Εὐχιτῶν καὶ Ἐνθουσιαστῶν καὶ Ἐγκρατιτῶν καὶ Μαρκιωνιστῶν.

O bogokletničkoj i mnogostručnoj jeresi bezbožnih Masalijanaca, koji se i Fundaiti i Bogumili zovu, i Euhita, Entusiasta, Enkratita i Markionista.

Obred pri odricanju Bogumila od jeresi i prelaženju na pravu vjeru.

Τοὺς ἀπὸ τῆς μυσαρᾶς αἱρέσεως τῶν Πογομίλων τῇ ἁγιωτάτῃ τοῦ Θεοῦ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ προςερχομένους ἀπὸ Μανιχαίων καὶ αὐτοὺς καταγομένους καὶ χείρονας τούτων ὄντας, χρὴ προςδέχεσθαι οὕτως:

Koji od gadne jeresi bogumilske dolaze velikoj crkvi božijoj od Manihejaca, treba
i same prelaznike i njihove podložnike ovako primiti: Onoga, koji je do duše općio i
drugovao sa pristalicama ovog raskola, pače i s njima zajedno jeo, ali još nije podnio
njihovih vračarskih basni[1]) i još se nije nečastivome[2]) klanjao u νυκτεριναῖς αὐτῶν δαιμο-
νιώδεσι τελεταῖς, i nije zatajio Hrista, treba προσδέχεσθαι αὐτὸν καὶ ποιεῖν κατηχούμενον,
time da se očišćuje i preko 40 dana gologlav (fol. 33a) stojeći pred krstionicom[3]) moli
ter ἀναθεματίζοντα τὰ τῶν Πογομίλων κεφάλαια, εἶτα καὶ ἐν λιβέλλῳ ἐγγράφως ταῦτα ἐκθέσθαι.
Po tome neka postane dionikom ἱλαστηρίων εὐχῶν, napose one[4]), što je namijenjena
odmetnicima; još neka mu se dadu odmah τὰ ἄχραντα μυστήρια[5]), a sve ovo može
učiniti jednostavan πνευματικός. Onaj pako, koji ἐχρονοτρίβησεν ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ αἱρέσει καὶ
τὴν ἐπῳδὸν ὑπέστη καὶ τὸν πονηρὸν προςεκύνησεν, pripušta se doduše kao katihumen, pri
čemu mu valja takogje „Zaglavja“ svoje jeresi naustice i pismom prokleti[6]), ali se
mora pune dvije . . τεσσαρακοσταί u crkvi moleći čistiti, ipak ne bude nikada dionikom
τῆς χρίσεως καὶ τοῦ ἁγίου μύρου ἢ τῶν θείων ἁγιασμάτων, već neka se predade odličnu
kakvu manastiru[7]), koji ne smije ostaviti za cijelog svog vijeka; neka se isključi od
općenja sa ostalim kalugjerima, da ih ne zarazi svojom jeresi, neka posti i kaje se[8])
po naredbi manastirskog predstojnika. I ako se vrućim srcem[9]) opet obrati sv. ikonama,
neka mu se, kad je blizu smrti, ne uskrati blagodat θείων ἁγιασμάτων, što ipak ne valja
učiniti, ako ἐν τῇ αἱρέσει ἀντέχεται. A i poslije trogodišnjeg boravka u manastiru može
onaj postati dionikom te blagodati[10]), koji se čistom dušom i svesrdnim pokajanjem
povrati Gospodu, ako se to opće potvrdi.

Riječi, kojima se proklinje kriva vjera[11]) (pošto je sveštenik pri krstionici pomazao glavu obraćenika), doslovce su ove:

Ὁ δεῖνα, ὁ ἀπὸ τῆς βλασφήμου καὶ πολυειδοῦς αἱρέσεως τῶν ἀθέων Μασσαλιανῶν, ἤτοι Πογομίλων σήμερον προσερχόμενος τῇ	Ja (J. J.), koji od bogokletničke i šarene jeresi bezbožnih Masalijanaca ili Bogumila dolazim danas svetoj velikoj crkvi

---

[1]) μήπω τὴν ἐπῳδὸν παθόντα. — [2]) κοσμοκράτην, dalje dolje πονηρόν. — [3]) κολυμβήθρα. — [4]) τὴν ἐπὶ τῶν ἀποστατησά/των γραφεῖσαν. — [5]) τὰ ἄχραντα καὶ ζῳοποιὰ τοῦ Χριστοῦ μυστήρια. — [6]) τοὺς ἀναθεματισμοὺς καὶ τὸν λίβελλον. — [7]) σεμνείῳ τινὶ περιφανεῖ. — [8]) ξηροφαγεῖται καὶ γονυκλιτεῖται. — [9]) ἐκ ζεούσης ψυχῆς. — [10]) τοῦ θείου μύρου καὶ τῶν ἁγιασμάτων. — [11]) ἀναθεματισμός.

ἁγίᾳ τοῦ Θεοῦ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, οὐκ ἔκ τινος βίας ἢ ἀνάγκης, οὐδὲ ἀπὸ δόλου ἢ ὑποκρίσεως, ἀλλ᾽ ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ καρδίας καθαρᾶς καὶ ἀδόλου, τὸν Χριστὸν ἀγαπώσης καὶ τὴν αὐτοῦ πίστιν, τὴν παροῦσαν ἔγγραφον λιβελλικὴν ἀσφάλειαν ποιῶ πρὸς ὑμᾶς τοὺς κατηχητὰς, ὁ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα, καὶ δι᾽ ὑμῶν πρὸς τὸν ἁγιώτατον ἡμῶν δεσπότην καὶ οἰκουμενικὸν πατριάρχην, τοὺς θείους καὶ ἱεροὺς κανόνας καὶ τοὺς φιλευσεβεῖς νόμους, καθὼς δηλωθήσεται. Καὶ γὰρ μετὰ τὴν ἐξήγησιν τῆς ὑποθέσεως ἄρχονται: Ταῦτα οὖν ἀναθεματίσας δι᾽ οἰκείου μου στόματος ἐπ᾽ ἐκκλησίᾳ Θεοῦ μεγάλῃ, ἰδοὺ καὶ διὰ τοῦ παρόντος μου λιβέλλου ἐγγράφως ἀναθέματα καθυποβάλλω πᾶσι τοῖς τῇ σατανικῇ αἱρέσει τῶν Μασσαλιανῶν ἤτοι Ἐνθουσιαστῶν καὶ Ἐπευχιτῶν καὶ ἡμαρτημένοις[1]) καὶ τοῖς τὰ αὐτὰ φρονοῦσι, λέγων οὕτως:

Πέτρῳ τῷ ἀρχηγῷ τῆς τῶν Μασσαλιανῶν ἤτοι Λυκοπετριανῶν καὶ Φουνδαϊατῶν καὶ Πογομίλων αἱρέσεως, τῷ Χριστὸν ἑαυτὸν ἀποκαλέσαντα[2]) καὶ μετὰ θάνατον ἀναστήσασθαι[3]) ἐπαγγειλαμένῳ, λυκοπέτρῳ καὶ διὰ τοῦτο μετωνομασθέντα[4]), ὅτι λίθοις δικαίως διὰ τὰς ἀπείρους αὐτοῦ μαγγανείας καὶ τὰ μυσαρὰ ἔργα καταχωσθεὶς, ὑπέσχετο μετὰ τρεῖς ἡμέρας τοῖς πονηροῖς αὐτοῦ συμμύσταις ἀναστήσασθαι· καὶ προκαθημένοις αὐτοῖς τῷ βδελυρῷ αὐτοῦ λειψάνῳ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ὡς λύκος ἐν αὐτῷ δαίμων ἐφάνη τοῦ σωροῦ τῶν λίθων ἐξερχόμενος, ἀνάθεμα!

Τυχικῷ τῷ τούτου συμμύστῃ καὶ μαθητῇ, τὸ[5]) καὶ ἑτέρας μὲν θείας γραφὰς διαφθείραντι καὶ παρερμηνεύσαντι, κατ᾽ ἐξαίρετον δὲ ἅπαν τὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον, καὶ πάσας τὰς περὶ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἔτι δὲ καὶ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ῥήσεις εἰς τὸν πνευματικὸν αὐτοῦ[6]) πατέρα παρερμηνεύσαντα[7]), καὶ οὕτω τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν πρὸς τοὺς τῆς βδελυρᾶς αὐτοῦ αἱρέσεως ἀρχηγοὺς μεθελκύσαντα[8]), ἀνάθεμα!

Λαδόῃ καὶ Σάββᾳ καὶ Ἀδελφειῷ καὶ Ἑρμᾷ καὶ Συμεῶνι καὶ τοῖς ἄλλοις, οἳ τὸν

božijoj, ne od kakve sile ili nužde, niti od prijevare ili himbe, već od cijele duše, od srca čista i bezazlena, što je zavoljelo Hrista i njegovu vjeru, ispovijedam ovime pismeno pouzdanu istinu pred vama katiketima J. J. i J. J., i preko vas pred presvetim našim gospodinom i vaselenskim patrijarhom, pred božijim i svetim kanonima i bogoljubnim zakonima, kao što će slijediti. Jer pošto se obrazložio predmet, započinju: Pošto sam dakle ovo prokleo sopstvenim svojim ustima pred velikom crkvom božijom, bacam evo i pismeno nazočnim mojim rukopisom anatemu na sve one, koji su sagriješili sotonskom jeresi Masalijanaca ili Entusijasta i Epeuhita i na njihove istomišljenike, govoreći ovo:

Petra, osnivača raskola Masalijanaca ili Likopetrijanaca i Fundaiata i Bogumila, koji je sebe sama prozvao Hristom i objavio, da će poslije smrti uskrsnuti, i koji bi radi toga prozvat likopetros, što je svojim opakim raskolničkim drugovima, kada bi radi svojih nebrojenih čarolija i gadnih čina pravom kamenjem zasut, obećao, da će poslije 3 dana uskrsnuti; i sjedeći oni pored smradnih njegovih ostanaka, ukaza se poslije 3 dana u njemu demon u prilici vuka izlazeći ispod gomile kamenja, — anatema ga bilo!

Tihika, druga i učenika njegova, koji je i druge božije knjige patvorio i krivo tumačio, napose pak cijelo evangjelje po Mateju i sve izreke o Bogu ocu i još o svetom Duhu krivo tumačeći svodio na svoga duhovnoga oca, te tako slavu božiju prenosio na smradne osnivače njegove sopstvene jeresi, — anatema ga bilo!

Laodoa, Sabu, Adelfeja, Herma i Simeona i ostale, koji su izrigali otrov ovakve

[1]) To jest: καθημαρτημένοις. — [2]) Čitaj: ἀποκαλέσαντι. — [3]) Cod.: ἀναστήσεσθε. — [4]) Čitaj: μετωνομασθέντι. — [5]) Čitaj: τῷ. — [6]) Cod.: αὐτοῦ. — [7]) Čitaj: παρερμηνεύσαντι. — [8]) Čitaj: μεθελκύσαντι.

ἰὸν τῆς τοιαύτης αἱρέσεως ἐξεμέσαντο, καὶ τοὺς ἀγροικοτέρους τῶν ἀνθρώπων, ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας ἐξαπατήσαντες πρὸς τὸ τῆς ἀπωλείας[1]) κατέσπασαν βάραθρον, ἀνάθεμα!

Βουδᾷ, τῷ Τερεβίνθῳ, τῷ διδασκάλῳ Μάνητος τοῦ βραχμᾶνος, καὶ τοῖς δώδεκα μαθηταῖς αὐτοῦ, μεθ᾽ ὧν τὴν Περσίδα γῆν διερχόμενος ἀποστόλους αὐτοὺς ἐκάλεσεν, — ἀνάθεμα! Τοῖς τε τέσσαρσιν αὐτοῦ βιβλίοις, ὧν τὸ μὲν εὐαγγέλιον ἔλεγε, τὸ δ᾽ ἄλλο τῶν μυστηρίων, τὸ ἄλλο τὸν θησαυρὸν, καὶ τὸ ἕτερον τῶν κεφαλαίων, τῷ ἀναθέματι καθυποβάλλω!

Ἐμπηδοκλεῖ, ᾧ διδασκάλῳ ἐχρήσατο εἰς τὰ τῶν Ἑλλήνων δοξάζειν τε καὶ θρησκεύειν, — ἀνάθεμα!

Κουβρίκῳ τῷ ἀργυρωνήτῳ[2]) αὐτοῦ οἰκέτῃ καὶ μαθητῇ, τῷ καὶ τὴν βιαίαν ὑποστάντα ἐκδορὰν τοῦ παναθλίου αὐτοῦ σκήνους ὑπὸ τοῦ βασιλέως Περσῶν, ἀνάθεμα!

Παύλῳ τῷ ἐκ Σαμοσάτων προέδρῳ τῆς μεγάλης Ἀντιοχείας, ὁμοχρόνῳ γεγονότι Μάνητος, καὶ ἄνθρωπον ψιλὸν εἶναι τὸν Κύριον φλυαρήσαντα[3]), καὶ δύο φύσεις διῃρημένως καὶ ἀκοινωνήτως ἐχούσας πρὸς ἑαυτὰς, καὶ ἄλλα ἀθέμια δυσφημήσαντι, — ἀνάθεμα!

Τοῖς λέγουσι πλὴν τῆς ἁγίας ζωαρχικῆς τριάδος, ἤγουν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ σαρκωθέντος λόγου καὶ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τοῦ παναγίου Πνεύματος ἑτέραν τινὰ εἶναι τριάδα, ἢ καὶ ὑπερκειμένην ἐξουσίαν τὴν τῷ ὑπερτάτῳ τῶν ἑπτὰ οὐρανῶν ἐπικαθημένην[4]) κατὰ τὴν βδελυρὰν καὶ ψευδεπίγραφον παρ᾽ αὐτοῖς Ἠσαΐου ὅρασιν, — ἀνάθεμα!

Τοῖς λέγουσι μηδεμίαν ὠφέλειαν τοῖς ἀξιουμένοις τοῦ θείου βαπτίσματος ἐγγίνεσθαι, μόνην δὲ τὴν σπουδαίαν εὐχὴν τὸν ἔνοικον καὶ συνουσιώμενον δαίμονα ἀπελαύνειν, ἕλκειν γὰρ ἕκαστον τῶν τικτομένων ἐκ τοῦ προπάτορος ὥσπερ τὴν φύσιν, οὕτω δὴ καὶ τὴν τῶν δαιμόνων δουλείαν, ὧν ὑπὸ τῆς σπουδαίας εὐχῆς ἐλαυνομένων ἐπιφοιτᾷ λοιπὸν τὸ κατ᾽ αὐτοὺς δαιμονιῶδες πνεῦμα ἀοράτως καὶ

jeresi i neiskusnije ljude, muževe i žene, prevarili i trgli ih dolje u ponor pogibije, — anatema ih bilo!

Budu, Terebinta, učitelja brahmana Maneta i dvanaestoricu njegovih učenika, što ih imenova apostolima, prolazeći s njima persijsku zemlju — anatema ih bilo! Predajem proklestvu i četiri knjige njegove, od kojih zvaše jednu evangjelje, drugu (knjigu) tajna, treću zaklad i četvrtu (knjigu) zaglavja.

Empedokla, koga imagjaše za učitelja, kod širenja svoje nauke u Helena — anatema ga bilo!

Kubrika, kupljenoga roba njegovog i učenika, koji je na zapovijest persijskoga kralja podnio, da mu se sa njegovoga vlastitog prejadnog tijela na silu odrije koža, — anatema ga bilo!

Pavla iz Samosate, presjednika velike Antiohije, suvremenika Manetova, koji je bulaznio, e je Gospod puki čovjek i da su dvije prirode odjeljene i neudružive jedna sa drugom, te je i drugo štošta bezbožno buncao, — anatema ga bilo!

Koji tvrde, da ima osim sveto životvorne trojice, biva: Boga oca, i ovaploćene riječi, Boga Sina, Gospoda našega Isusa Hrista, i presvetoga Duha, druga kakva trojica ili nadmoćna sila, što sjedi na najvišim od sedmero nebesa, po gadnoj i lažnoj u njih prikazi Jesaijevoj, — anatema ih bilo!

Koji vele, da nema nikakve koristi onima, koji su udostojeni božijega krštenja, već da živa molitva odgoni demona, što se u čovjeku nalazi i s njime bivstvuje: Jer kao što prirodu isto tako da našljeduje svak od praoca i podložnost demonima. Kada se ovi izgone svesrdnom molitvom, polazi napokon demonski duh koji im pripada nevidivo i neosjetljivo, a svoje

[1]) ἀπολείας. — [2]) ἀργυρωνίτῳ? — [3]) Cod. sic; čitaj: φλυαρήσαντι i t. d. — [4]) Cod.: ἐπικαθημένῳ.

αἰσθητῶς[1]) καὶ τὴν οἰκείαν παρουσίαν φανερώττει[2]) σημαῖνον τὸ μὲν σῶμα τῆς ἐμπαθοῦς κινήσεως ἐλευθεροῦσθαι, τὴν δὲ ψυχὴν τῆς ἐπὶ τὰ χείρω τροπῆς τέλεον ἀπαλάττεσθαι, καὶ μηκέτι δεῖσθαι λοιωὸν[3]) μήτε νηστείας, πιεζούσης τὸ σῶμα, μήτε διδασκαλίας, χαλινούσης τὸν νοῦν καὶ τὴν ψυχὴν ἀπὸ πάσης ἐνεργείας πονηρᾶς τερατευομένοις[4]) καὶ ἐνθυμήσεως· οὐ μόνον δὲ τῶν τοιούτων αἰσχίστων παθῶν ἀπαλλάττεσθαι, ἀλλὰ καὶ τὰ μέλλοντα σαφῶς προβλέπειν, τὴν ἁγίαν τριάδα ὀφθαλμοφανῶς θεωρεῖν, καὶ θεολογίας καὶ θείων μυστηρίων ἀξιοῦσθαι, — ἀνάθεμα!

Τοῖς παρεισάγουσι ἑτέρας γραφὰς παρὰ τὰς ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκφωνηθείσας, καὶ παρὰ τῶν ἁγίων πατέρων ἡμῖν παραδοθείσας, — ἀνάθεμα!

Τοῖς τὰς παραδοθείσας ἡμῖν εὐχάς τε καὶ ὑμνῳδίας, πρῶτον μὲν παρὰ τῶν θείων ἀποστόλων — πληροῦσθαι γάρ φησι ἐν πνεύματι, λαλοῦντες ἑαυτοῖς ψαλμοὺς καὶ ὕμνους καὶ ᾠδὰς πνευματικὰς — ἔπειτα δὲ καὶ καθεξῆς παρὰ τῶν θείων καὶ μακαρίων τῆς ἐκκλησίας πατέρων καὶ διδασκάλων· τοῖς οὖν ταύτας πάσας ὡς βαττολογίας ἀνατρέπουσι καὶ διαβάλλουσιν, ἐν ἀρχῇ δὲ τῆς ἀπὸ Θεοῦ διαστάσεως μόνον τὸ Πάτερ ἡμῶν τὸ ἐν τοῖς οὐρανοῖς μετὰ τῆς εἰς γῆν κατακλίσεως ἐκπαιδεύουσι ποιεῖσθαι, ἄνευ τῆς τοῦ δεσποτικοῦ σημείου τῷ προσώπῳ σταυρικῆς ἐκτυπώσεως, προφάσεως μὲν, ὡς τοῦ δεσπότου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν τοιαύτην εὐχὴν παραδόντος, τῇ δ᾽ ἀληθείᾳ ἐπικλήσει τοῦ βδελυροῦ αὐτῶν πατρὸς τοῦ σατανᾶ· τούτου χάριν καὶ τὴν σταυρικὴν σημείωσιν ἀποβάλλονται καὶ τὸ παρὰ τῶν θείων φωστήρων καὶ τῆς ἐκκλησίας καθηγητῶν προστεθὲν ἀκροτελευταῖον ἐπιφώνημα εἰς δόξαν τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου καὶ ἀδιαιρέτου τριάδος, τὸ, ὅτι σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οὐδὲ ἀκοῦσαι ἀνέχονται· τοῖς οὖν οὕτω καὶ φρονοῦσι καὶ διδάσκουσιν, — ἀνάθεμα!

Τοῖς λέγουσιν, ὡς ὁ ἐν Κυρίῳ γάμος καὶ ἡ μετὰ Θεὸν κρεωφαγία βδελυκτά εἰσι τῷ

istinsko pribivanje očituje pokazujući da se tijelo oslobagja od uzrujanja a duša da sasvim prestaje naginjati na zlo, i da u buduće ne treba više niti posta, što pritište tijelo, niti poučavanja, što suspreže um i dušu od svakoga opakog čina i budalastih misli; a ne samo da se oslobagjaju od ovakvih sramotnih strasti, već da vide razgovijetno i u budućnost, da očigledno motre svetu trojicu te postaju dostojni i spoznanja Boga i božijih tajna, — anatema ih bilo!

Koji uvode druge knjige mimo one, što su objavljene duhom svetim, i mimo one, što nam ih predadoše sveti oci, — anatema ih bilo!

Koji obaraju i klevetnički napadaju molitve i slavopjeve, predate nama najprvo od božijih apostola — jer veli pismo, da su u duhu puni govoreći jedan drugome psalme, himne i duhovne pjesme — za tim pak redom od svetih i blaženih crkvenih otaca i učitelja: Ove dakle, što oprovrgavaju i opadaju sve ovo kao isprazno blebetanje, a na početku njihova odmetnuća od Boga uče, da se moli samo „Oče naš, koji si na nebesima“ sa klanjanjem do zemlje, a da se ne čini na obličju gospodnji znak krsta, govoreći za izliku, da nam je Gospod naš Isus Hristos ovakvu molitvu predao, u istinu pak, da time zazivlju sotonu, gnjusnoga oca svoga; radi toga i zabacuju znak krsta a ne mogu ni da čuju pridodat od božijih svjetlila i učitelja crkve zaključni izrek u slavu presvete istobitne i nedjeljive trojice: „Tvoje je carstvo i moć i slava, Oca i Sina i Duha svetoga“, — anatema ih bilo!

Koji govore da su brak u Gospodu (sklopljen) i od Boga dopuštena mesojegja

1) Krivo mjesto: ἀναισθήτως. — 2) = φανερώνει. — 3) Krivo mjesto: λοιπόν. — 4) Za: καὶ τερατευομένων ἐνθυμήσεων.

Θεῷ καὶ διὰ τοῦτο ἀμφότερα ἀνατρέπουσιν, — ἀνάθεμα!

Τοῖς τὰς ἐν ἐκκλησίαις συνάξεις βδελυτ-
τομένοις καὶ ἐν ἰδιάζουσι τόποις προσκαθημέ-
νοις καὶ διδάσκουσι, προφάσει μὲν ἡσυχίας
χάριν, τῇ δ᾽ ἀληθείᾳ ἐπὶ τὸ τὰ τῆς βεβήλου
αὐτῶν θρησκείας ἀνεξέλεγκτα μένειν καὶ ἀδι-
άγνωτα, ἵν᾽ οὕτως ἐν παραβύστῳ τὸν ὅλον ἰὸν
τῆς αὐτῶν αἱρέσεως τοῖς ὑπ᾽ αὐτῶν πλανη-
θεῖσιν ἐκχέωσι· τούτοις πᾶσιν ἄχρι τέλους τῆς
τοιαύτης πλάνης | (fol. 34 b) ἐμμένουσιν, — ἀνάθεμα!

Τοῖς τὰς εἰς δόξαν Θεοῦ παραδοθείσας
ἡμῖν παρὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἐκκλησίας
οἰκοδομεῖσθαι, ὡς ἔργα χειρῶν διαβάλλουσι,
καὶ κατοικητήρια δαιμόνων εἶναι ταύτας λέ-
γουσι, καὶ οὕτως ὁδῷ βαδίζουσιν ἀκολούθως,
καὶ τὴν τῶν θείων καὶ ἱερῶν εἰκόνων σεπτὴν
ἀναστήλωσιν, καὶ τὴν τούτων τιμὴν καὶ προσ-
κύνησιν ἀνατρέπουσιν, ὡς ὅλως διεφθαρμένοις
καὶ σεσηπόσι μέλεσιν — ἀνάθεμα!

Τοῖς σπεύδουσιν ἐπ᾽ ἀνατροπῇ τῆς τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας, ἣν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς ἐνετείλατο, ὥστε τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας βαπτίζειν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ ἐὰν μή τις γεννηθῇ δι᾽ ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ· τοῖς οὖν πρὸς ταῦτα πάντα τυφλώττουσι καὶ ὑπὸ τῆς ἐνεργούσης ἐν αὐτοῖς σατανικῆς ἐνεργείας τολμῶσι φλυαρεῖν, τὸ ἅγιον βάπτισμα ὕδωρ εἶναι ψιλὸν, ὡς ἔξω καὶ τῆς πίστεως ἡμῶν οὖσι καὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἀλλοτρίοις[1]) καθάπαξ Θεοῦ — ἀνάθεμα!

Τοῖς ἀκολούθως τῶν τοιούτων ληρημάτων καὶ παραφρονημάτων καὶ τὸν τίμιον καὶ ζωοποιὸν σταυρὸν φοῦρκαν ἀποκαλοῦσι καὶ τὸ ἅγιον βάπτισμα ὕδωρ ψιλὸν, μήτε ἄφεσιν ἔχειν ἁμαρτιῶν, μήτε ἐκ πνεύματος, τοῖς τε τοὺς ἑαυτῶν βδελυκτοὺς μύστας τὸ ψευδομονάχου[2]) σχῆμα μεταμφιέζουσι καὶ τοιαύτην τηνικαῦτα ποιουμένοις κατ᾽ αὐτῶν τὴν ἐπίκλησιν, μᾶλλον δὲ τὸν τῶν ψυχῶν καὶ σωμάτων αὐτῶν καταποντισμὸν, — ἀνάθεμα!

Bogu odurni, te zbog toga oboje zabacuju, — anatema ih bilo!

Koji oduravaju zborove u crkvama, te sjede i uče na osamljenim mjestima, pod izlikom radi mira, a u istinu za to, da nečista njihova služba ostane neispitana i nepoznata, da bi ovako na osami izlili sav otrov svoje jeresi na one, što su od njih zavedeni: Svi ovi, ako ostaju do kraja u ovakvoj bludnji (fol. 34 b), prokleti bili!

Koji od sv. apostola u slavu božiju nama predato gragjenje crkava opadaju kao djela ljudskih ruku i govore, da su ovo prebivališta demona, te tako dosljedno dalje idući pobijaju i pobožno namještanje božijih i svetačkih ikona, njihovo poštovanje i klanjanje pred njima, kao sasvim pokvarene i trule udove, — anatema ih bilo!

Koji rade o tome, da obore nauku Gospoda, Boga i Spasitelja našega Isusa Hrista, koju je predao svetim svojim učenicima: da one koji u nj vjeruju, krste u ime Oca i Sina i Duha Svetoga, i ako se ko ne preporodi vodom i duhom, da ne će unići u carstvo božije: koji su dakle na sve ovo slijepi, te pod utjecajem sile sotonske, koja u njima djeluje, drznu se bulazniti, da je sveto krštenje pusta voda kao što i za one ljude, koji se nalaze izvan naše vjere i crkve te su Bogu sasvim tugji, — anatema ih bilo!

Koji dosljedno ovakvu blebetanju i mahnitanju časni i životvorni krst nazivaju vješalima, a sveto krštenje pustom vodom, te da ne sadrži oproštenja grijeha niti da je od duha, i koji svoje odurne regjenike preoblače na lik lažnoga kalugjera, pa onda nadijevaju im ovakvo ime, dok je pače pogubljenje duša i tijela njihovih, — anatema ih bilo!

1) Cod.: ἀλλοτρίους. — 2) Cod.: ψευδομονάχους.

Τοῖς λέγουσιν, ὡς καὶ ἡ μετάληψις τοῦ τιμίου σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἄρτου ψιλοῦ καὶ οἴνου ἐστὶν μετάληψις, ὡς καὶ διὰ τοῦτο τοὺς ἐκ λαϊκῶν μεταβληθέντας μετὰ τροφὴν προςέρχεσθαι καὶ μεταλαμβάνειν ὑποκρίσεως χάριν καὶ τοῦ λανθάνειν παραγγέλλουσι, τοὺς δ' ἐκ πρεςβυτέρων μεταβληθέντας αὐτὰ φαγόντας, καὶ τὰ τῆς θείας καὶ φρικτῆς ἱερουργίας ἐπιτελεῖν ἐπιτρέπουσι ὡς φανερῶς ἀντιχρίστοις, κἂν αὐτοῦ Χριστοῦ πολίτας ἑαυτοὺς ὀνομάζουσιν, — ἀνάθεμα!

Τοῖς ἐπ' ἀνατροπῇ τῆς ὅλης εἰς Θεὸν πίστεως καὶ ἄλλα μὲν πονηρὰ τοῖς ὑπ' αὐτῶν ἀθλίως τελουμένοις τελοῦσι, καὶ ἀντὶ μὲν τοῦ θείου καὶ ἱεροῦ ἐμφυσήματος, ὃ παρὰ τοῦ δεσπότου Χριστοῦ παρελάβομεν ἐπὶ τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μυστικῇ ἐμπνεύσει, ἐμπτύουσι τοῖς ὑπ' αὐτῶν τελουμένοις ἐμπτύσματα, ὧν καὶ αὐτοί εἰσιν ἄξιοι, καὶ ταὐτὰ τοῖς ὑπ' αὐτῶν τελουμένοις αὐτοὶ ποιοῦσιν, ἃ κατὰ τῶν δαιμόνων ἡμεῖς ποιοῦμεν· προσέτι καὶ ὕδατι μεμιασμένῳ ἀπὸ κάτωθεν ἕως ἄνω διὰ σπόγγων ἀναχρίουσιν, ἐπ' ἀνατροπῇ τοῦ τε ἁγίου βαπτίσματος καὶ τοῦ θείου Πνεύματος φωτιστικῆς παρουσίας, — ἀνάθεμα!

Τοῖς ἐνθουσιῶσι καὶ διά τινων ὡς δοκεῖν ἐκστάσεων τινὰς θεωρίας ὑποκρινομένοις ὁρᾶν | (fol. 35 a) καὶ διὰ τούτων ἀπατωμένοις, καὶ τοὺς ἀφελεστέρους ἐξαπατᾶν πειρωμένοις, — ἀνάθεμα!

Τοῖς τὴν ἀκατάληπτον καὶ ἀνέκφραστον φύσιν ἀπρόσιτον καὶ ἀνέφικτον, καταληπτὴν καὶ εἶναι καὶ λέγουσι καὶ διδάσκουσι· καὶ τοὺς θεσπεσίους πατέρας καὶ διδασκάλους καὶ φωστῆρας τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν ἐκκλησίας, οἵτινες ἀκατάληπτον εἶναι ταύτην ἐδίδαξαν, ἀτελεῖς εἶναι φάσκουσι καὶ εἰς τελειότητα μὴ φθάσαντας, εἰς ἣν αὐτοὶ φθάσαι μυθεύονται, καταφλυαροῦσιν, — ἀνάθεμα!

Τοῖς τὸ ῥητὸν, ὃ περὶ τῆς ἀνωτάτης θείας οὐσίας ὁ μέγας ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος ἐν τῷ περὶ γενεθλίων τοῦ Χριστοῦ λόγῳ ἐνέγραψε, παρεξηγουμένοις ἀνοήτως καὶ ἀμαθῶς, τὸ φάσκον, νῷ μόνῳ σκιαγραφούμεθα, καὶ τοῦτο λίαν ἀμυδρῶς καὶ μετρίως, οὐκ ἐκ τῶν κατ' αὐτὸν, ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν, καὶ

Koji kažu da je i primanje časnoga tijela i krvi gospoda našega Isusa Hrista primanje pukoga hljeba i vina, te zbog toga nutkaju svjetovnjačke obraćenike, da pristupaju (ovoj) hrani i da je uzimaju radi himbe i kako bi ostali neotkriveni, a obraćenicima izmegju sveštenika dopuštaju kao očiti antikrsti, ma da i sami sebe nazivaju Hristovom općinom, da ono jedu pa i obavljaju strašnu službu božiju, — anatema ih bilo!

Koji za to, da obore cijelu vjeru u Boga, i druge opačine čine onima koje nesretno posvećuju, napose pak u mjesto božijega i svetoga zadahnuća, što ga primismo od Gospoda Hrista da tajno udahnemo Duha svetoga, pljuju u one, što ih posvećuju — čega su u istinu sami dostojni —, te tako regjenicima svojim isto čine, što mi činimo protiv demona, i još ih pomoću sungjera mažu zdola do gore kaljavom vodom, da unište svijetlu nazočnost svetoga krštenja i Duha božijega, — anatema ih bilo!

Koji se predavaju entuziazmu i kako se čini sredstvom nekih ekstaza hine kao da gledaju tobože neke prikaze (fol. 35 a), te ovima varaju i sebe i kušaju da zavedu prostije ljude, — anatema ih bilo!

Koji govore i uče, da je neshvatljiva, neizreciva, nedokučiva i nedostiživa priroda shvatljiva, te tvrde da su nesavršeni sveti oci i učitelji i svjetlila naše pravoslavne crkve, što su učili, da je neshvatljiva, te da nijesu dospjeli do savršenosti, do koje oni vele i buncaju da su prispjeli, — anatema ih bilo!

Koji bezumno i nevješto izvrću izrek, što ga bijaše o najvišem sućstvu božjem napisao u bogoslovlju veliki Grigorije u govoru o narogjenju Isusovu, biva izrek štono veli, da jedinim razumom možemo sebi stvoriti sjenovitu sliku, a to sasvim mračnu i slabu, ne po onome što njemu pripada, već po

ἄλλην ἄλλως[1]), τὸ μὲν ἐκ τῶν κατ' αὐτὸν, ἐκ τῶν κτισμάτων νοοῦσι, καὶ οὕτω βλασφημοῦσι καὶ κτίσμα τὸν θεὸν λέγουσι, τὸ δὲ ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν, ἐξ αὐτῆς τῆς θείας ὁριζομένοις, καὶ οὕτως ἐνάγουσι καταληπτὴν τὴν ἀκατάληπτον καὶ ὑπερούσιον οὐσίαν καὶ οὐ μᾶλλον ἀκατανόητον ταύτην καλοῦσι καὶ ἀποφαινομένοις καὶ ἀπὸ μόνων γνωριζομένην τῶν ἐκτὸς καὶ περὶ αὐτὴν, — ἀνάθεμα!

Τοῖς αἰσθητῶς τὸ πανάγιον Πνεῦμα μυθευομένοις ὁρᾶν, καὶ διὰ τοῦτο τερατευομένοις εἰς τὴν θείαν φύσιν ἑαυτοὺς ἀμειφθῆναι, καὶ ἀντιφθεγγομένοις τῇ θείᾳ γραφῇ τῇ λεγούσῃ, θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε — ἀνάθεμα!

Τοῖς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦτο αἰσθητῶς ὑποδέχεσθαι δογματίζουσι καὶ ὄγκον ἐν τούτῳ πάσχειν, ἐπίσης ταῖς ὠδινούσαις καὶ ἐγκύμοσι γυναιξὶ καὶ τὸ προφητικὸν ῥητὸν παραφθείρουσι τὸ φάσκον, διὰ τὸν φόβον σου ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν καὶ ὠδινήσαμεν καὶ ἐτέκομεν πνεῦμα σωτήριον, ὃ ἐκυήσαμεν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ πρὸς τὴν ἑαυτῶν δυσωδίαν[2]) τὴν ἑρμηνείαν μετάγουσιν, — ἀνάθεμα!

Τοῖς ἔκστασιν καὶ ἐνθουσιασμὸν παρεισάγουσι, καὶ τὴν μὲν ἔκστασιν ἀποφαινομένοις ἐνεργεῖσθαι παρὰ Χριστοῦ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὸν δὲ ἐνθουσιασμὸν παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διὰ τοῦ Χριστοῦ, καὶ διαιροῦσιν ἀσεβῶς τὸν Χριστὸν ἀπὸ τοῦ Πνεύματος, καὶ ἄλλην μὲν ἐνέργειαν τῷ Χριστῷ διδοῦσιν, ἑτέραν δὲ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, καὶ οὐ μίαν δύναμιν ἢ ἐξουσίαν τῇ μιᾷ θεότητι προσαρμόζουσιν, ἀλλὰ διαφορὰν ἐνεργειῶν· κἂν ταύταις φρενοβλαβῶς παραληροῦσιν ὡς θάτερον ὑπὸ θατέρου συνεργεῖσθαί τε καὶ βοηθεῖσθαι εἰς τὴν οἰκείαν ἐνέργειαν, καὶ καινὰς ἰδιότητας παρὰ τὰς ὑπὸ τῶν θεοσόφων πατέρων ἐπὶ τῆς ἁγίας τριάδος ἐκπεφωνημένας δοξάζουσιν ὡς ἀσεβῶς καὶ νοοῦσι καὶ λέγουσιν καὶ βλασφημίας κατὰ Θεοῦ ἐρευγομένοις, — ἀνάθεμα!

Τοῖς τὴν θείαν καὶ ἱερὰν γραφὴν, τήν τε παλαιὰν καὶ τὴν νέαν ἐν χάρτῃ καὶ μέλανι

onome što je oko njega; ter ga (biva najviše sućstvo) sad ovako sad onako sebi prestavljaju, jedan put po onome što njemu pripada, po stvorenju, te tako hule i Boga „stvorenjem“ nazivaju, drugi put opet po onome odregjuju što je oko njega, na osnovu samoga onoga što je vidivo i tako uvode neshvatljivo i natprirodno sućstvo kao shvatljivo, a ne zovu i ne prikazuju ga pače nedokučivim, te da se može upoznati jedino po tome što je izvan i oko njega, — anatema ih bilo!

Koji pričaju, da vide osjetljivo presvetoga Duha, te se stoga hvastaju, da se mogu pretvoriti u božiju prirodu, te protuslove božijemu pismu, koje veli, da Boga nije još niko vidio nikada, — anatema ih bilo!

Koji uče, da ovo (biva Duha sv.) osjetljivo začinju i u tome osjećaju teret poput trudnih i bregjih žena, te izvrću prorokovu riječ, što no kaže: U tvom strahu zatrudnjesmo, osjetismo prinose i rodismo Duha spasa, koga porodismo na zemlju, i koji prema sopstvenom svom smradu izvraćaju tumačenje, — anatema ih bilo!

Koji uvode ekstazu i entuzijazam i o ekstazi tvrde, da je tvori Hristos pomoću Duha svetog, entuzijazam pak Duh sveti pomoću Hrista, te bezbožno odvajaju Hrista od Duha i drukčiju silu pripisuju Hristu, drukčiju opet sv. Duhu, pak ne prisvajaju jednu silu i moć jedinome božanstvu, nego razliku djelovanja, i pri tome mahnito bulazne, da se jedno od ovoga, drugo od onoga izvodi i potpomaže u svom sopstvenom djelovanju, i koji protiv izjava bogomudrih otaca o presv. trojici nova svojstva bezbožno uče, misle i kazuju i huljenja na Boga izrigavaju, — anatema ih bilo!

Koji tvrde, da božije i sveto pismo staro i novo sadržaje u harti i mastilu

[1]) Cod.: ἀλληνάλλως. — [2]) Cod.: δ⌒οί (δυσοδίαν).

μόνον τὸ εἶναι ἔχειν λέγουσι, καὶ μηδέν τι ὠφέλιμον ἢ πρὸς ψυχήν τι κέρδος κεκτῆσθαι, μόνα δὲ τὰ παρ' αὐτῶν διδασκόμενα καὶ παραδι | (fol. 35 b) δόμενα ὀνησιφόρα τυγχάνειν, — ἀνάθεμα!

Τοῖς καταψευδομένοις τῶν θεοσόφων ἀποστόλων, ὡς μὴ ἐκ Πνεύματος ἁγίου, ἀλλ' ἐκ κοιλίας κηρυξάντων τὸ εὐαγγέλιον, ἑαυτοὺς δὲ φάσκουσιν ἔκ τινος θειοτέρας ὄψεως μυεῖσθαι τὰ ἀπόῤῥητα, ἅτινα ὁ θεσπέσιος Παῦλος ἤκουσεν, ἃ οὐκ ἐξὸν λαλῆσαι ἀνθρώπῳ· αὐτοὺς ταῦτα εἰδέναι καὶ λέγειν καὶ τοὺς παρ' αὐτῶν μυουμένους διδάσκειν, καὶ τὰς οἰκείας ἐμβροντησίας, καὶ παραπληξίας μείζονας τῶν θεοκηρύκων ἀποστόλων λογιζομένας·¹) καὶ κατὰ τοῦτο ἐκείνων ἑαυτοὺς ὑπερτιθεῖσιν ὡς καὶ μόνους σωζομένους τοῦ παντὸς κόσμου ἀπολλυμένου, — ἀνάθεμα!

Τοῖς λέγουσιν ὡς εἰ μή τις ἐξ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου αἰσθητῶς ὀπτανομένου τοῖς ἁμαρτάνουσιν ἀκούσῃ τὸ „ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι“, οὐκ ἄλλως²) ἐστὶ δυνατὸν ἄφεσιν ἁμαρτιῶν λαβεῖν, — ἀνάθεμα!

Τοῖς ληροῦσι τοὺς κατ' αὐτοὺς ζῶντας πρῶτα μὲν ἐξ ἀνθρώπων εἰς ἀγγέλων μεταμείβεσθαι φύσιν, εἶθ' οὕτως εἰς ἀρχαγγέλων καὶ μετέπειτα κατὰ προκοπὴν, ἢ μετάβασιν τῶν ἀφ' ἑτέρων εἰς ἕτερα, Χερουβεὶμ καὶ Σεραφεὶμ γίνεσθαι, καὶ τελευταῖον θεοὺς, ὢ τῆς ἀνοίας ἢ ἀπονοίας, καὶ παραχρωμένοις τῷ θείῳ ῥητῷ, τῷ λέγοντι, ἐγὼ εἶπα θεοὶ οὐκ ἐστὲ καὶ υἱοὶ ὑψίστου πάντες, κἀντεῦθεν πολυθεΐαν εἰσάγουσιν, — ἀνάθεμα!

Τοῖς διὰ ταῦτα τὰ πάντα ἑαυτοὺς μὲν πεφωτισμένους καλοῦσι, τοὺς δὲ πίστεως ἐσκοτισμένους κατονομάζουσιν, ὅτι μὴ τὰ αὐτῶν ἐμυήθησαν καὶ δόγματα καὶ διδάγματα, — ἀνάθεμα!

Οὕτως οὖν ἐπ' ἐκκλησίᾳ Θεοῦ πᾶσαν τὴν τῶν Μανιχαίων αἵρεσιν θριαμβευτικῶς ἀναθεματίσας, τινὰ δὲ ἐξομοσάμενος ἐγγράφως, ἀσφαλίζομαι καὶ λιβελλικῶς ἐπερῶμαι ἐμαυτόν³), ὡς ἐὰν ἀπὸ τῆς δεῦρο εὑρεθῶ ποτε καιρῷ ἢ

jedino što vrijedi, i da nema ništa korisno niti ikakvu probit za dušu, već da je jedino ono koristonosno što oni uče i predaju (fol. 35 b), — anatema ih bilo!

Koji lažu protiv bogomudrih apostola, da tobož ovi nijesu objavljivali evangjelja iz sv. Duha nego iz svoje nutrašnjosti, a za sebe pak tvrde, da su po nekoj višoj božijoj prikazi posvećeni u tajne, što ih bijaše čuo božanski Pavao, a čovjeku da nije dano prokazati ih: oni sami da ovo znadu i govore te predavaju onima, koje u to posvećuju, i koji smatraju svoje sopstvene obmane i onesvješćenja većima od bogovjesničkih apostola; i koji zbog toga postavljaju sebe nad one, kao da se oni jedini spasavaju, dok cijeli svijet propada, — anatema ih bilo!

Koji tvrde, da se drukčije ne može postići oproštenje grijehova, osim ako ko od samoga Gospoda, koji se primjetljivo ukazuje griješnicima, ne čuje riječi: „neka ti se oproste grijesi“, — anatema ga bilo!

Koji ludo brbljaju, da oni, što s njima živu, mijenjaju svoju prirodu najprije iz ljudske u angjeosku, onda ovako u arhangjeosku i da za tim napredujući ili prelazeći od jednoga drugome budu Herubimi i Serafimi a napošljetku bogovi, — o bezumlja li i ludila, — i koji na zlo upotrebljuju riječ božiju, koja kaže: „ja sam rekao, nijeste svi bogovi i sinovi najvišega“ — te na osnovu toga uvode mnogoboštvo, — anatema ih bilo!

Koji na osnovu svega toga sebe nazivaju prosvijetljenim, druge pak imenuju mračnjake s obzirom na vjeru, što nijesu uvedeni u njihova načela i nauke, — anatema ih bilo!

Pošto sam dakle ovako pred crkvom božijom svečano prokleo cijelu manihejsku jeres, a od nečega se i na pismeno pod zakletvom odrekao, uvjeravam i pismeno proklinjem sebe sama, da ako me od sada

¹) Cod. sic; čitaj: λογιζομένοις. — ²) Cod.: οὐ κάλλος. — ³) Cod.: ἐπερωτῶ ἐμαυτά.

χρόνῳ μετά τινος τῶν Πογομίλων, μοναχοῦ τυχὸν ἢ μοναχῆς ἢ κοσμικοῦ τοιουτοτρόπως προσώπου, συνομιλῶν, ἢ συντρώγων ἢ συμπίνων ἢ σχηματικῶς συνευχόμενος κατὰ τὰς ἁγίας τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας, ἢ ἄλλο τι πογομιλικὸν ἐνδεικνύμενος κακούργημα καὶ ἐλεγχθῶ, μὴ μόνον πάσης ἐκκλησιαστικῆς ἀποξενοῦμαι¹) βοηθείας, ἀλλὰ καὶ τοῖς πολιτικοῖς δικασταῖς παραπεμπόμενος ἀσυμπαθῶς πάσης ποινῆς ὑπεύθυνος γίνωμαι καὶ κατὰ τὸν βίον εἰσκομιζόμενος, διηνεκεῖ ἐξορίᾳ παραπέμπωμαι.

ko zateče, da u kakvoj prigodi ili vremenu općim s kime od Bogumila, bilo sa kalugjerom bilo sa duvnom ili sa svjetovnjačkom ovakvom ličnosti, da ili zajedno jedem ili pijem ili se svečano molim po svetim crkvama božijim, ili ako mi se dokaže da drugo koje bogumilsko nedjelo činim, onda neka ne budem samo lišen svake crkvene pomoći, nego neka budem predan državnim sudovima i neka bez milosrgja zapanem kakvoj mu drago kazni i svoj vijek neka provodim u neprekidnom progonstvu.

Cod. Theolog. græc. XL, fol. 250 b—251 b.

Ἔλεγχος καὶ θρίαμβος τῆς βλασφήμου καὶ πολυειδοῦς αἱρέσεως τῶν ἀθέων Μασσαλιανῶν τῶν καὶ Φουνδαΐτῶν καὶ Βογομίλων καλουμένων, καὶ Εὐχιτῶν καὶ Ἐνθουσιαστῶν καὶ Ἐγκρατητῶν καὶ Μαρκιωνιστῶν.

Ἀναθεματισμός ovdje glasi jednako sa onim u Cod. Theolog. graec. CCCVI. fol. 32 b—35 b, ali samo do: „φωτιστικῆς παρουσίας, ἀνάθεμα“ (poredi fol. 34 b pri kraju).

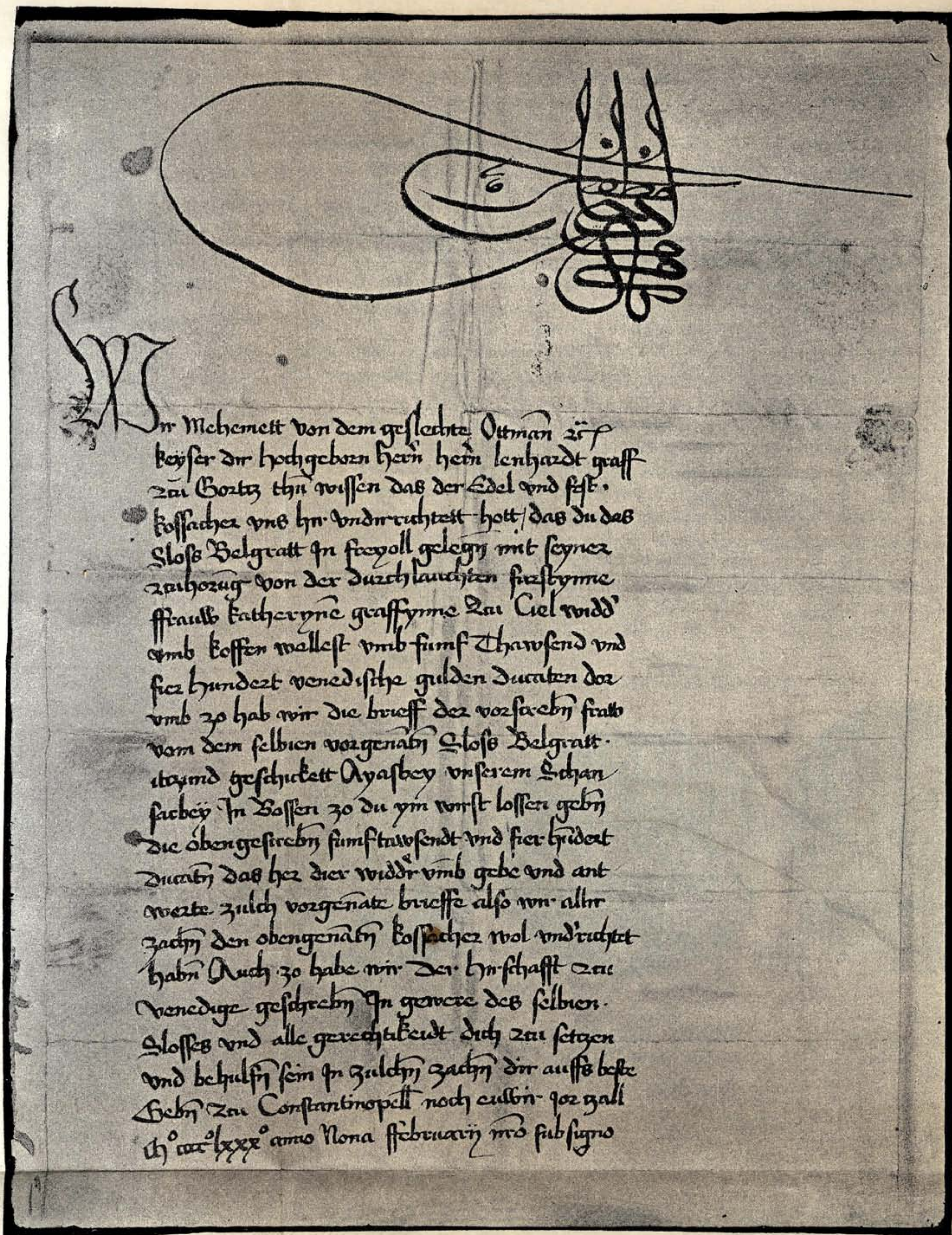
Iza toga slijedi: (fol. 251 b 23 i t. d.):

Ὅλοις τοῖς αἱρετικοῖς, ἀνάθεμα! Πολλὰ τὰ ἔτη τῶν βασιλέων! Τοῦ ὀρθοδόξου ἡμῶν βασιλέως πολλὰ τὰ ἔτη! Τοῦ ὀρθοδόξου ἡμῶν βασιλέως τοῦ Πορφυρογεννήτου πολλὰ τὰ ἔτη! Ὁ Θεὸς φυλάξοι²) τὸ κράτος αὐτῶν! Ὁ Θεὸς τὴν βασιλείαν αὐτῶν εἰρηνεῦσοι³)! Οὐράνιε βασιλεῦ τοὺς ἐπιγείους φύλαξον! Τοῦ ἁγιωτάτου καὶ οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου πολλὰ τὰ ἔτη! Ταῦτα τῆς πονηρᾶς ἀσεβείας τὰ σπέρματα! Ταῦτα τῆς ἀθεΐας τοῦ πονηροῦ Σατανᾶ τὰ βλαστήματα! Ἡμεῖς δὲ ὁ τοῦ Χριστοῦ λαὸς ὁ ἐξαίρετος, τῶν θείων καὶ ἀποστολικῶν διδαγμάτων καὶ τῶν πατρικῶν ὁλοψύχως ἐχώμεθα παραδόσεων φεύγοντες ὅλῃ ψυχῇ τὰ μυσαρὰ τῆς ἀσεβείας διδάγματα καὶ πόῤῥω τῆς αὐτῶν ὀλεθρίας γινόμενοι θρησκείας, Θεῷ δὲ καθαρῶς λατρεύοντες, τῷ ἐν τριάδι προσώπων ἤγουν⁴) ὑποστάσεων γνωριζομένῳ καὶ σεβομένῳ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν!

Anatema svim ovim krivovjercima! Mnoga ljeta carevima! Mnoga ljeta našem pravoslavnome caru Porfirogenitu! Ušćuvao Bog njihovu moć. Udijelio Bog mira carstvu njihovu! Care nebesni, zaštiti njihove podajnike! Mnoga ljeta presvetome vaselenskom patrijarhu! Ovo je sjeme opake bezbožnosti! Ovo je plod neznaboštva prokletoga sotone! Mi pak odabrani narod Hristov, držimo se zdušno božijih i apostolskih nauka i predanja otaca, bježeći sa svom dušom od gnjusnih nauka bezboštva, daleko od njihovog pogubnog bogoštovlja, a naprotiv čisto služeći Bogu, upoznanom i štovanom u trojstvu lica ili hipostaza, čija je slava i moć u vijeke vijekova, amin!

¹) Čitaj: ἀποξενῶμαι. ²) Cod.: φυλάξει. — ³) Cod.: εἰρηνεύσει. — ⁴) εἴτουν za: εἴτε; bolje: ἤγουν.

Uz članak „Prilozi k objašnjenju izvorâ bosanske historije“.



Wir Mehemett von dem geslechte Ottman zu(?)
keyser dir hochgeborn herrn herrn lenhardt graff
zu Goritz thu wissen das der Edel vnd fest
kossacher vns hat vndirrichtett hott, das du das
Sloss Belgratt in freyoll gelegen mit seyner
zugehorung von der durchlauchten furstynne
ffrawe katherynne graffynne zu Ciel widder
umb koffen wellest vmb funf Thawsend vnd
fier hundert venedische gulden ducaten dor
vmb so hab wir die brieff der vorgeschriebn frawe
vom dem selbien vorgenanten Sloss Belgratt
ireymd geschickett Ayasbey vnserem Schan
jacbey in Bossen so du ym wirst lossen gebn
die obengeschriebn funfthawsendt vnd fierhundert
ducaten das her dier widder vmb gebe vnd ant
worte zulch vorgenante brieffe also wir aller
zachen den obengenanten kossacher wol vnderrichtet
habn Auch so habe wir der hirschafft zu
Venedige geschreben in gewere des selbien
Slosses vnd alle gerechtikeidt dich zu setzen
vnd behulfen sein in zulchen zachen dir auffs beste
Gebn zu Constantinopell noch cristi gebor(?) zall
M° cccc° lxxx° anno Nona ffebruarii mo sub signo

Faksimile pisma sultana Mehmeda Leonhartu grofu od Gorice, original u bečkom dvorskom i državnom arkivu.

Опаске о мегалитичким громилама херцеговачким.

Приопћио

кустос бос.-херц. земаљског музеја др. **Ћиро Трухелка.**

Као Босна обилује и Херцеговина прехисторичким споменицима. Громиле и градине једнако често налазиш ту и тамо, али ипак ћеш помно мотрећи већ у спољашњој грађи громила опазити разлику. Док су громиле на Гласинцу и по Босни малене, ониске, у Херцеговини су горостасне[1]). Хумке насуте умјетно од прибрана камења, којим подница мјери 30—40 метара у премјеру а висина 4—5 *m*, нијесу овдје ријетке, а громила са једно 20 *m* премјера, која се на Гласинцу броји међу ријетке, у јужној Херцеговини броји се међу малене. Низ тих Херцеговачких громила ако и није густ као на Гласинцу, запрема велики простор, а наћи чеш их свуда од Гламоча до Црне горе, од Неретве и Врбаса до мора.

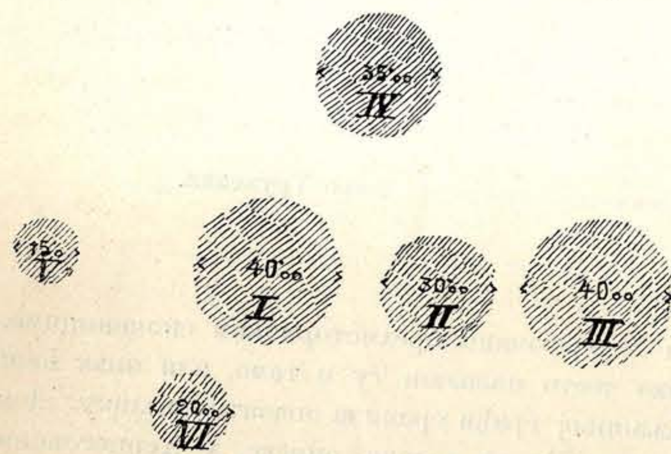
По величини громила судили бисмо, да у њима није по једна гробница, већ по више њих, а искуство потврђује тај суд.

Некоћ бијаху те громиле, које нам се данас чине неправилне хрпе камења, по неком правилу зидане, а пролазећи из Хутова у Градац код Неума нашао сам громилу, која је свој првотни облик све до данас сачувала. С десну страну на пô пута у Градац налази се та громила у равни. Премјер јој је око 30 *m*, висина 4·5 *m*. Темељ громиле опасала је до 2 *m* висока, од големих литица подигнута сухозидина. Простор у том колу засут је камењем а по врху је громила заобљена.

Али и унутарња конштрукција тих громила различита је од оних на Гласинцу. Покојници сахрањени под громилом нијесу положени на голу земљу, већ у шкрињу, начињену од големих неотесаних плоча, а покриту сличним заклопцем.

[1]) До сада је мало која од тих громила систематички раскопана, ако их и јест много разграђено у цесте. Таком приликом није се ни који пут нашао предмет, по кому би се могла одредити старост громиле. У јужној Херцеговини копао је систематички те громиле само Др. Лушан, у име антропол. друштва у Бечу одмах иза окупације, те је прибавио само нешто краниолошког материјала, који се данас чува у ц. и кр. дворском музеју.

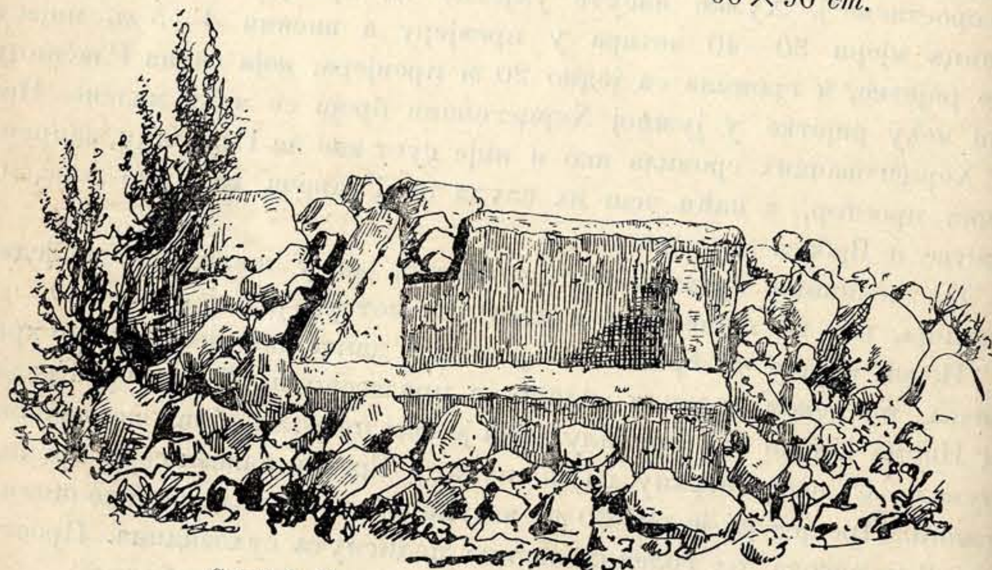
Полазећи у Градац код Неума кушао сам да раскопам једну од громила, које се налазе у некрополи на Броћанцу више Граца. За покус одабрао сам највећу, у приложеној *слици 1.* са I означену громилу,



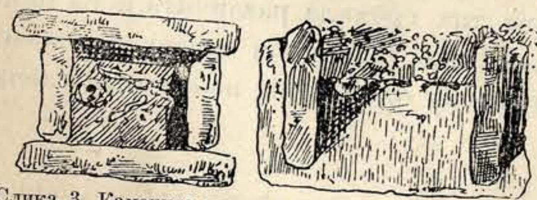
Слика 1. Дио некрополе на Броћанцу.

а срећа хтједе да се намјерих тик западног краја громиле на камениту цисту *(слика 2. и 3.).*

Та шкриња састављена је од двије плоче, дуге 1 *m* а високе 90 *cm*, а с уже стране од двије плоче, широке 60 *cm* а високе 90 *cm*, те је запремала простор од 60 × 90 *cm*.



Слика 2. Каменита шкриња у громили на Броћанцу.

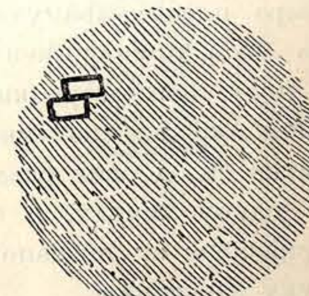


Слика 3. Каменита шкриња у громили на Броћанцу (тлоцрт и прорез).

У тако кратком лијесу није мртвац могао лежати, већ га сахранише или ћућења или сквр-чена. У шкрињи осим смрвљених људских кости не бијаше ни једног трунка, за кога би се могло рећи, да су га намјерице метнули уз покојника. Кости, земља и ситни шљунак бијаше вас инвентар тог гроба.

Пошавши с Броћанца једно 500 корачаја Грацу намјерих се на једну разграђену громилу, с које су камен дигли за цесту, те под њом нађох још нетакнуту цисту, утонулу у земљу. Била је нешто мања од описане, а иначе посве једнака, но и у њој не бијаше уз смрвљене кости ништа.

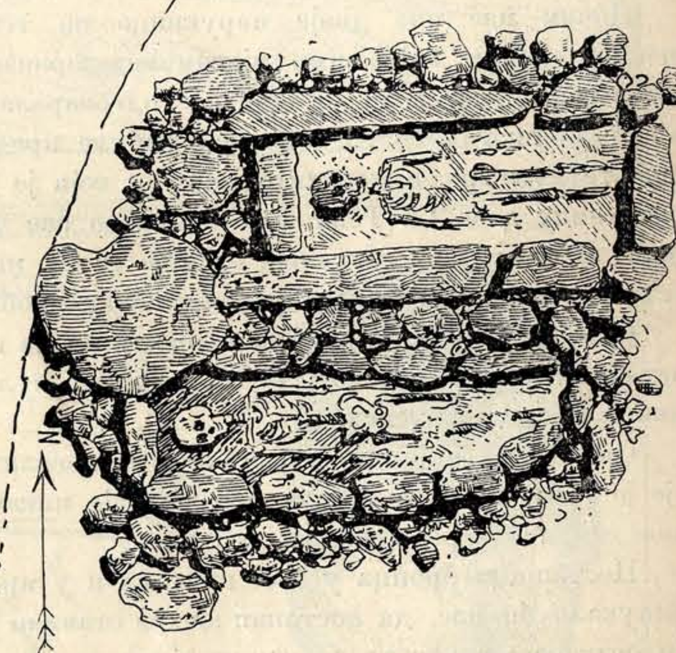
Трећу громилу претражио сам у Грацу на сјеверозападној страни поља. Бијаше помања, у премјеру 15 *m*, у висини 1·5 *m*, а на сјевероисточном јој крају бијаху успоредо двије гробнице. Ове бијаху дугуљасте, 1·80 *m* дуге, 45 *cm* широке, мјесто плочама озидане камењем а покрите са више комада плоча и камена. Мртвац бијаше у објема положен на леђа, али ни ту не бијаше уз њега ништа.



Слика 4. Громила у Грацу.

Једини предмет што га могох понијети за музеј, бијаше доста добро сачувана лубања из једне од тих гробница.

У другој некрополи, на Радимњи код Стóца, са сјеверне стране мостарске цесте, раскопао сам четири громиле, три помање у премјеру 12—15 *m* и једну велику, у премјеру 25 *m*, у висини нешто мање од 3 *m*.



Слика 5. Гробнице у громили у Грацу.

У мањим громилама бијаше по један костур, положен на равни од запада (глава) к истоку. Двије громиле не имађаху уз мртваца ништа, у трећој нађох уломке од двије посудице, технички врло несавршено израђене, као најлошије посуде са Гласинца или са Златишта.

Она велика громила покривала је као и громиле на Броћанцу камениту цисту, а у њој нађох сахрањене кости без икога другог

предмета, али је занимљива с тога, што је на њој начињен у размјерно млађе вријеме гроб. Бијаше то скелетни гроб, положен око 1 *m* под површином громиле, а 1·80 *m* над живцем.

Уз мртваца бијаху ови предмети:

1. 2 наруквице од бронцана тенећета *(slika 1.* и *2.)* уријешене укусно пунктираним орнаментом, што га приказује *slika 3.;*

2. 3 фибуле на облук *(slika 4.—6.),* у којих су оба краја сплоштена, шира плоха узвинута је на дну у жлијеб, гдје се језичац запиње, а на ужој причвршћен је језичац клинцем. Ове фибуле приказују нам у низу прехисторичких старина, нађених у Босни и Херцеговини нов тип. Ако нас на први поглед сјећају сродних облика гласиначких, битно се од ових разликују тиме, што је тамо језичац и облук увијек у једном комаду, а овдје је на баглаву (Scharnier). Све три фибуле уријешене су на запону колутићима и пикњама, а једна *(slika 5.)* на луку заресцима;

3. укосница, савита од бронцане жице *(slika 7.)* са вијугастом главицом, и

4. комадић наруквице од црног стакла *(слика 8.).*

Дочим нас оне двије наруквице по техничкој и стилистичкој изради сјећају најбољих умјетничких производа бронцане културе млађега степена, којој би донекле одговарала и она укосница гласиначког облика *(slika 7.),* оне три фибуле представљају степен пропадања те културе, а нарочито језичац, који је у њих на баглаву, сјећа на технику добе La Tène, гдје су скоро све фибуле слично конштруиране. И стаклене наруквице, од које се ту нашао само мали уломак, често су саставине инвентара ла-тенских гробишта.

Сва је прилика, да је према томе та млађа гробница у оној громили настала у раздобљу, кад је халштатска култура у овим крајевима узмицала пред ла-тенском.

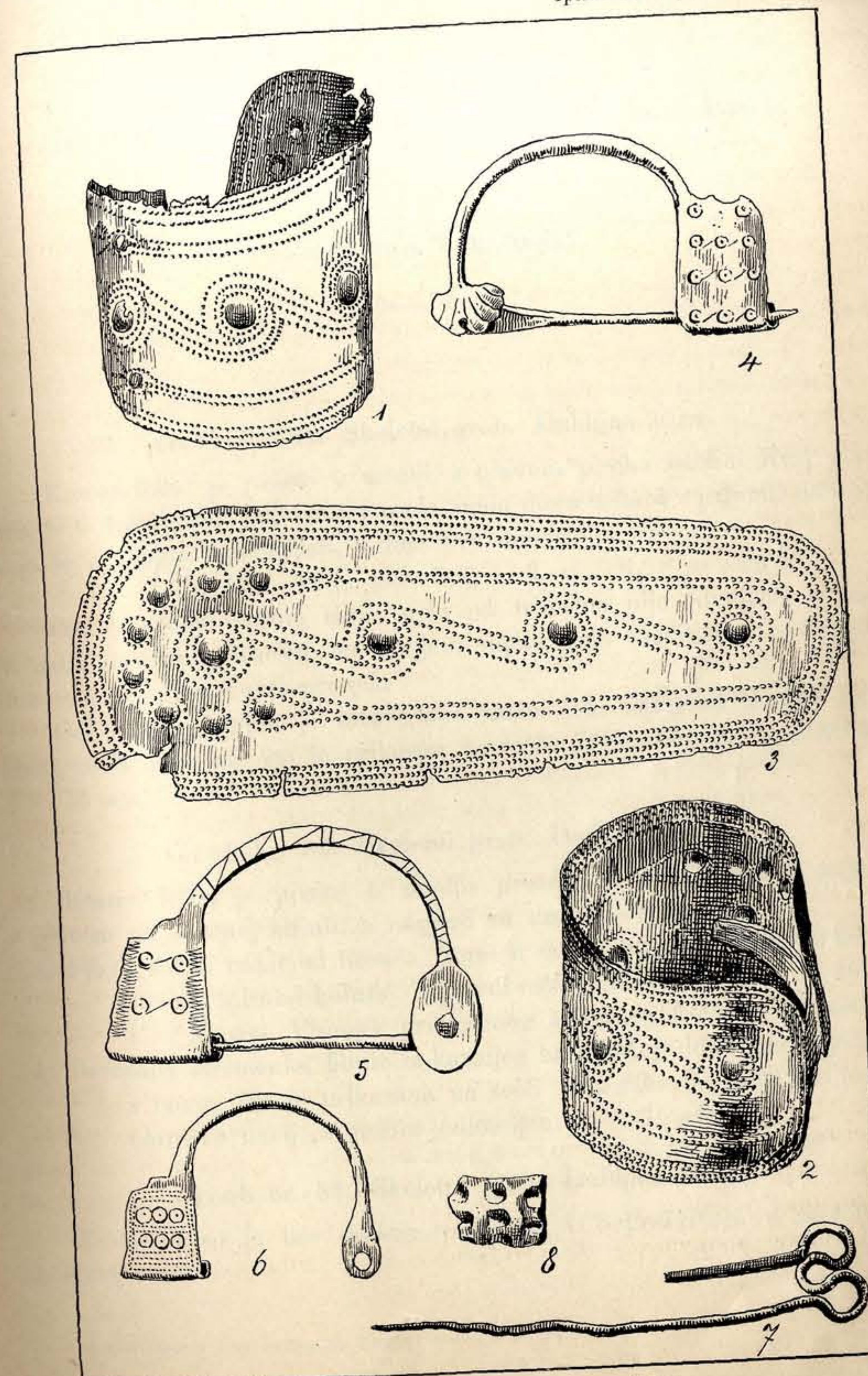
Овај налаз није ни у какој свези са мегалитичком гробницом, више које је громила сазидана, те нам не даје никака упоришта за оцјењивање старине херцеговачких громила.

Несташица бронца у тим цистама и утарци несавршених посуда, принукали би нас, да постанак њихов ставимо у доба прије бронцаног, али свакако можемо те споменике сматрати много древнијим од гласиначких, јер је у те приморске крајеве грчка култура раније доспјела и енхоричку потиснула.

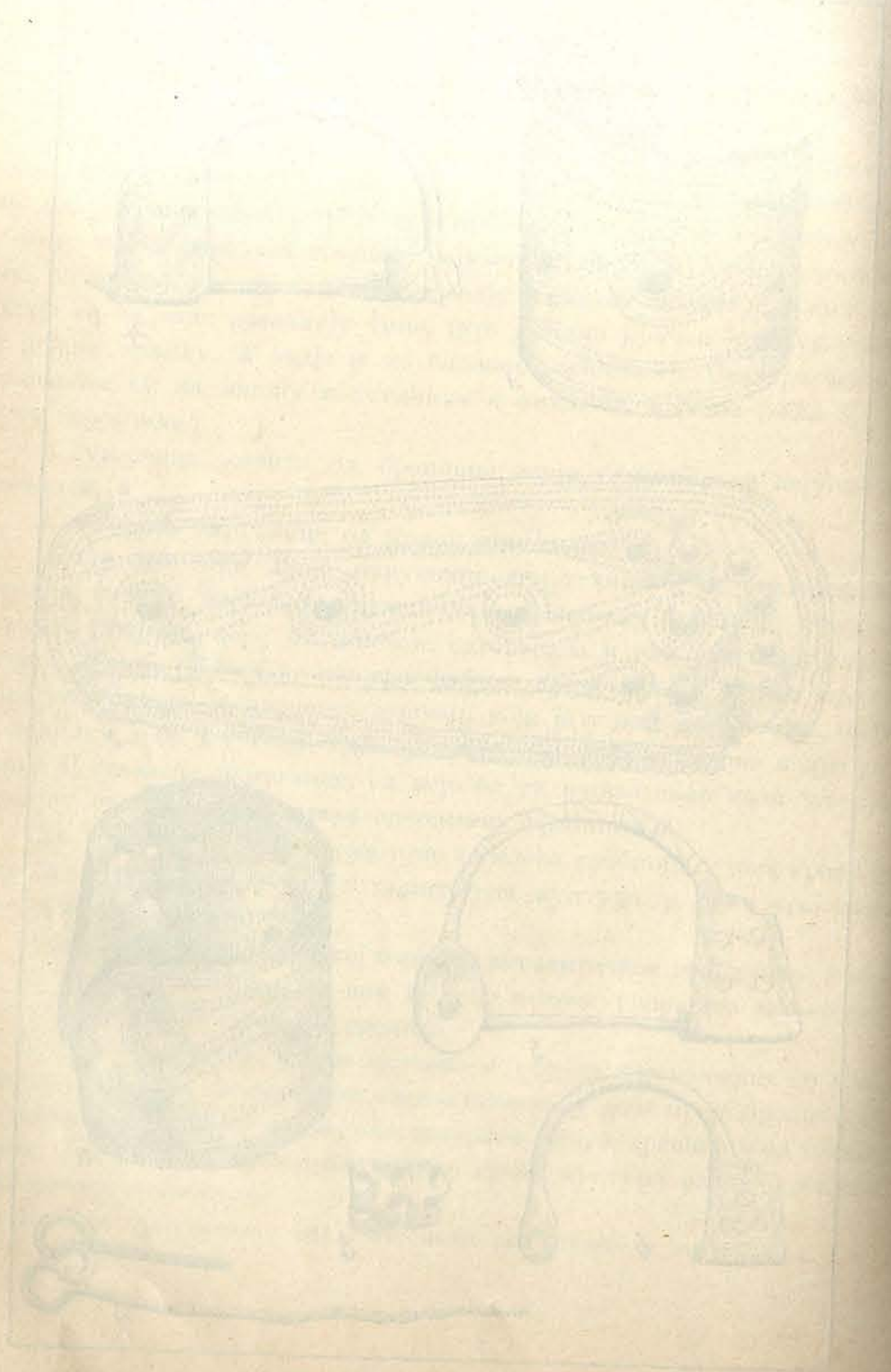
Помније проучавање тих споменика разјасниће и то питање.

Гласник земаљског музеја у Босни и Херцеговини. 1893. V. 2.

Уз чланак „Опаске о мегалитичким громилама херцеговачким".



Предмети из громиле на Радимњи код Стôца.



Nekropola na Jezerinama u Pritoci kod Bišća.

Priopćio

rudarski satnik **V. Radimský**.

(Nastavak.)[1])

Grob br. 81. Skeletni grob. Dubljina 90 *cm.*

Kostur ležao je prosto u zemlji, s glavom prama istoku. Kraj glave bila je s desna kao priložena posuda mala ilovasta žàra s jednom ručicom, koja se je mogla reštaurirati, a ima ove dimenzije:

V = 11·5, *Pr* = 12·5, *zj* = 7, *g* = 6, *d* = 6, *v pr* = 5·5.

Ona je s obje strane rigja, grlo od trbušine nije odvojeno, okrajak je usko previnut. Ručica na donjem dijelu grla vertikalno nastavljena ima zaobljen pravokutni presjek.

Od priloga nagjen je niže glave samo neki nakit od bronca sličan fibuli, nalik na onaj, što je prikazan na *tabli XIV., slika 2.* *D* = 40 *mm*, *V* = 33 *mm.*

Grob br. 82. Skeletni grob. Dubljina 60 *cm.*

Kostur ležao je prosto u zemlji, pružen od istoka prama zapadu, s glavom na istočnoj strani, a nagjeni su uza nj ovi prilozi:

a) Fibuli sličan nakit od bronca, kome u zatvorenom kolutiću visi tri put savijen špiralni kolutić. Isporedi *tablu XIII., slika 6.* *D* = 49 *mm*, *V* = 31 *mm.* Premjer privješenog špiralnog kolutića 15 *mm.*

b) Broncana stremenka fibule iz kasnijeg halštatskog doba, posve jednaka s onom, što je prikazana na *tabli VI., slika 9.*, samo što je krâj natraške uzvijene nožice odlomljen. *D* = 75 *mm.*

Grob br. 83. Skeletni grob. Dubljina 60 *cm.*

Kostur ležao je bez ikakog podloška i neprekriven, s glavom na sjevernoj strani.

---

[1]) Vidi Glasnik zem. muzeja za Bosnu i Hercegovinu 1893. (V.) 1.

Od priloga nagjeno je pri njemu:

a) Halštatska broncana fibula, kojoj stremenka sastoji od žice, savijene na oblik broja 8. O jezičku bio je oveći, buli sličan privjesak. (*Tabla IV., slika 9.*) U koliko je fibula očuvana, duga je ona 6 *cm*, stremenka je široka 14 *mm*.

Šuplji privjesak sglavljen je od dva ispupčena tenećeta, a petlja mu sastoji od uzvinutog broncanog tenećeta. Ta je petlja na prednjoj strani ukrašena sa tri reda ispupčenih tačaka, a privjesak uz obod ima niz sličnih tačaka. Premjer privjeska ima 53 *mm*, a debeo je u sredini 11 *mm*.

b) Broncana fibula iz ranijeg la-tenskog doba, bez jezička. (*Tabla VI., slika 12.*) $D = 91$ *mm*, $V = 27$ *mm*.

c) Broncana karičica, zatvorena (*tabla XX., slika 4*), ima 23 *mm pr.*

d) Broncani privjesak, koji se na dônjem kraju svršava u dva šiljka. (*Tabla XXIII., slika 23.*) Duljina 45 *mm*.

e) Dva mala broncana ulomka.

f) Osam jantarevih zrna razne veličine, i nekoliko komadića od takih zrnaca.

Grob br. 84. Grob sa žàrom. Dubljina 70 *cm*.

Nagjena je prosto u zemlju postavljena ilovasta žàra, puna mrtvačke paljevine, ali bez priloga.

Ova oveća žàra reštaurirana je. Ona je crvenkasta, grlo joj je od trbušine odvojeno, okrajak previjen. Na gornjem su kraju trbušine dva horizontalna nastavka, i roščićima na krajevima. Dimenzije:

$V = 46·5$, $Pr = 38·3$, $zj = 25·5$, $g = 22·5$, $d = 13$, $v\ pr = 20$.

Grob br. 85. Skeletni grob. Dubljina 100 *cm*.

Prosto u zemlju položeni kostur bio je pružen od sjevera prama jugu, s glavom na južnoj strani. Uz vrat ležalo je više komadića broncanog lančića, koji se je o vratu nosio, ovome pripadaju i četiri ondje nagjena, manja jantareva zrna, za tim 8 manjih modrih i 9 isto takih žutih gmiza, uz nekoliko komadića jantarevih zrna i gmiza.

Grob br. 86. Grob sa žàrom. Dubljina 80 *cm*.

Na zemlju postavljena ilovasta žàra nije bila poklopljena. Ona je bila zdrobljena i ne može se reštaurirati. To je oveća, mrka, trbušasta žàra s previjenim okrajkom, trbušina joj je optočena trokutima od tačaka i ima dva horizontalna nastavka. U mrtvačkoj paljevini nagjeni su ovi prilozi:

a) Komad bronca i to polovica malašnog, buli sličnog privjeska, kaki su naslikani na *tabli XXIII., slika 18.*

b) Jantarevo zrno, kome je $Pr = 16$ *mm* a $Š = 8$ *mm*.

Grob br. 87. Grob sa žàrom. Dubljina 70 *cm*.

Prosto u zemlji nagjeni su utarci ilovaste žàre, koja je sada rekonštruirana; megju njima bila je prosuta mrtvačka paljevina i kao prilog samo jedno jantarevo zrno od 14 *mm Pr* i 7 *mm Š*.

Trbušasta žàra rigja je, grlo joj je od trbušine znatno odvojeno; grlo je uvijeno. Izmegju grla i trbušine bila su dva horizontalna nastavka. Dimenzije:

$V = 44$, $Pr = 45$, $zj = 23·5$, $g = 20·5$, $d = 14$, $v\ pr = 17$.

Grob br. 88. Grob sa žàrom. Dubljina 56 *cm*.

Sasvim rastrošena, velika, stranom crvena, stranom smegja ilovasta žàra s previjenim okrajkom i horizontalnim nastavcima ne može se reštaurirati.

Ona je bila napunjena mrtvačkom paljevinom, te je megju njenim utarcima nagjena i ručica male crvene posude, koja je valjda onamo stavljena kao prilog. Od ostalih priloga bili su u paljevini ovi predmeti:

a) Pinceta, nalik na onu, što je prikazana na *tabli III., slika 24.*, na okrajcima joj po jedan niz sitnih piknjica. $D = 115$ *mm*, širina oštrice 22 *mm*.

b) Fibula iz ranijeg la-tenskog doba (*tabla VII., slika 2.*), s privješenom broncanom halkom. Fibula je 62 *mm* duga, 28 *mm* visoka, a halka ima $Pr = 40$ *mm*.

c) Broncana halka (*tabla XIX., slika 20.*), s jedne strane ravna, s druge ispupčena, s oštrim povorom po sredini, a na četiri mjesta ima po tri usporedne, zaparane crtice. $Pr = 53$ *mm*.

d) Broncana halka sličnog oblika, bez ukrasa i samo 31 *mm Pr*.

e) Broncana halka, s obje strane ispupčena, s polja i s nutra oštre ivice. $Pr = 50$ *mm*.

f) 10 komada ljevenih i probijenih okovica pravokutnog oblika, svaka ima po dva zglavka. Od ovih su 3 veća komada sa 41 *mm* dužine i 30 *mm* širine, ostalih pak 7 manjih dugi su 37 *mm* a široki 23 *mm*.

Na *tabli XXII., slika 11.* prikazana je jedna od manjih okovica.

g) Špiralne korice (*tabla XXIII., slika 32.*). $D = 3$. $Š = 1$.

Grob br. 89. Skeletni grob. Dubljina 130 *cm*.

Prosto u zemlju položeni kostur bio je pružen od sjevera k jugu, s glavom na sjevernoj strani, a ležao je potrbuške.

Nagjen je pri njemu samo broncani nakit, sličan fibuli, a nalik na one, što su prikazani na *tabli XIII., slika 2.* $D = 57$ *mm*, $V = 39$ *mm*.

Grob br. 90. Grob sa žàrom. Dubljina 85 *cm.*

Prosto u zemlju postavljena, oveća ilovasta žàra s previjenim okrajkom i zagasite masti, bila je vrlo rastrošena i ne može se reštaurirati. U njoj su megju mrtvačkom paljevinom bili ovi broncani predmeti:

a) Pinceta, *tabla IV., slika 4.; D* = 116 *mm, Š* = 32 *mm,* na jednoj strani ima punktirane linije.

b) Plosnat kolutić, *tabla XX., slika 8.;* nije ukrašena i ima 44 *mm* u premjeru.

Grob br. 91. Grob sa žàrom. Dubljina 60 *cm.*

Velika, ilovasta žàra na oblik balona *(tabla XXXVII., slika 5.)* stajala je prosto u zemlji, te je u njoj samo bila mrtvačka paljevina bez priloga. Žàra je rekonštruirana, ona je rigja, grlo joj nije odvojeno, okrajak je vrlo previjen. Pri najvećoj izbočini trbušine nastavljena je široka, uspravljena ručica, kojoj po dužini teku dvije brazde. Žàra je optočena sa tri niza zaparanih trokuta, kojim su površine popunjene kosim crtama. Dimenzije:

V = 34·5, *Pr* = 41, *zj* = 16, *g* = 14, *d* = 11, *v pr* = 18.

Grob br. 92. Grob sa žàrom. Dubljina 60 *cm.*

Prosto u zemlju položena, ćupu slična, crvenkasta ilovasta žàra previjenog okrajka moći će se valjda reštaurirati. U njoj je bilo mrtvačke paljevine, ali ne priloga.

Grob br. 93. Grob sa žàrom. Dubljina 70 *cm.*

Takogjer prosto postavljena ilovasta žàra, s obje strane zagasita i previjenih okrajaka, optočena je na trbušini i na grlu zaparanim trokutima u više nizova. Nije se mogla reštaurirati, jer je nestalo odviše materijala od nje, ali je oveći utarak od nje prikazan na *tabli L., slika 1.* U mrtvačkoj paljevini te žàre nije nagjeno nikakih priloga.

Grob br. 94. Grob sa žàrom. Dubljina 60 *cm.*

U vrlo rastrošenoj, prosto postavljenoj ilovastoj žàri bila je samo mrtvačka paljevina bez priloga.

Grob br. 95. Skeletni grob. Dubljina 95 *cm.*

Prosto u zemlju položeni kostur bio je pružen u pravcu istočno-zapadnom, s glavom na istočnoj strani. Iznad glave ležala je mala kamenita ploča, a oko nje bili su razasuti komadići drvenog ugljevlja.

Pri kosturu nagjeni su ovi prilozi:

a) Certoška fibula od bronca *(tabla VI., slika 5.).* Nije cijela.

b) Fibuli sličan nakit od bronca, nalik na onaj što je na *tabli XIII., slika 4.* prikazan. *D* = 50 *mm, V* = 37 *mm.*

c) Slomljena, na jednoj strani obilato ornamentirana plojka od jantara *(tabla XXV., slika 17.),* koja je imala preko 7 *mm* u premjeru, ali se je samo djelomice mogla sastaviti.

Grob br. 96. Grob sa žàrom. Dubljina 60 *cm.*

Smegja ilovasta žàra previnutog okrajka i sa dva horizontalna nastavka bila je preklopljena nepravilnom kamenitom pločom, te će se valjda moći reštaurirati.

Osim mrtvačke paljevine nagjena je ondje čitava zdjelica s ručicama od ilovače *(tabla XLVI., slika 6.),* crvenkaste masti. Od trbušine neodijeljeno dno ispupčeno je te u sredini ima pupak. Okrajak je nešto izvijen, a ručica sploštenog okruglastog presjeka uzdiže se iznad okrajka.

V = 4·2, *Pr* = 6·3, *zj* = 5·2, *d* = 4·5, *v pr* = 1·5.

Inače nagjena je u žàri samo jedna broncana igla od 82 *mm* dužine, koja je ili dônji kraj bočke, ili jezičac od fibule, i ulomak neke fine posude od zagasito žutog stakla.

Grob br. 97. Skeletni grob. Dubljina 100 *cm.*

Kostur bio je prosto položen u zemlju, s glavom na sjevernoj, a nogama na južnoj strani. Uz glavu stajala je mala ilovasta žàra s jednom ručicom, koja se je mogla rekonštruirati. Masti je zagasito žute, grlo od trbušine nije odvojeno, a okrajak je izvijen. Vertikalna ručica, nasagjena izmegju grla i trbušine, na dônjem je kraju široka, a spram gornjeg se kraja sužava i biva okruglasta. Na dônjem kraju ima malu, bradavičastu guku. Dimenzije:

V = 13, *Pr* = 13·7, *zj* = 7·5, *g* = 6·5, *d* = 6·5, *v pr* = 4·5.

Nadalje nagjeni su kraj vrata ovi ostanci nakita, nošenog o vratu:

a) Više komada sitnog broncanog lančića.

b) Zelena, žuto emaljirana gmiza *(tabla XXIX., slika 9.).*

c) 13 modrih gmiza.

Grob br. 98. Grob s paljevinom. Dubljina 56 *cm.*

Vrh četiri sastavljena kamena bila je položena nepravilna kamenita ploča, pod kojom je izmegju ona četiri kamena prosto na zemlji ležala mrtvačka paljevina. U paljevini nagjeni su ovi prilozi:

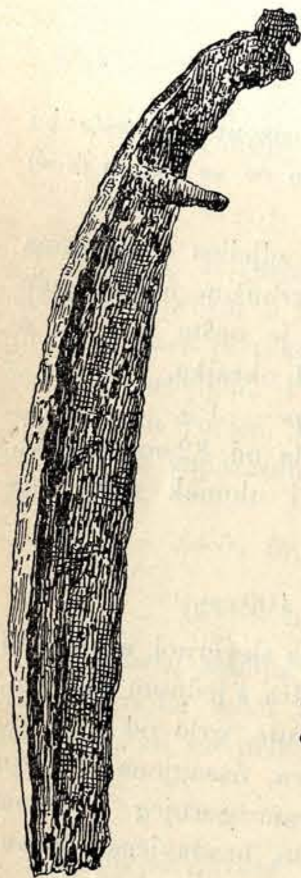
a) Jednostavna grivna od srebrne žice, *tabla XXIV., slika 1., Pr* = 8 *cm.*

b) Dvije duge modre i mala žuta gmiza *(tabla XXIX., slika 14.).*

c) Dva ulomka jantarevog zrna.

Grob br. 99. Grob s paljevinom. Dubljina?

Pod nepravilnom kamenitom pločom ležala je mrtvačka paljevina i u njoj željezni mač, *slika 49.* Balčak mu je vrlo uvijen, mač je jednorez, s pràvom, šiljastom, u sredini širokom oštricom, koja se prema balčaku sužava. Savijeni rbat kratkog tog mača vrlo je debeo, a izmegju balčaka i oštrice ima s nutarnje strane kalemu slična dočekaljka.



7/3

Slika 49.

Oštrica je bez odlomljenog vrška dugačka 27 *cm.* Balčak, koji takogjer nije cijel, dug je 9 *cm.* Oštrica je u sredini široka 4 *cm* a pri balčaku 3 *cm.* Dočekaljka je duga 1·5 *cm.*

Grob br. 100. Skeletni grob. Dubljina 100 *cm.*

Nepokriveni kostur bio je položen u sjeverojužnom pravcu, s glavom na sjevernoj strani. Kraj nogu mu ležao je fibuli sličan nakit od bronca, nalik na onaj, što je prikazan na *tabli XIV., slika 3.* $D = 6 \cdot 5$, $V = 5$.

Grob br. 101. Skeletni grob. Dubljina 50 *cm.*

Prosto položen kostur bio je pružen sjeverojužno, s glavom na sjevernoj strani. Pri vratu nagjeni su ovi prilozi:

a) Fibuli sličan broncani nakit, nalik na onaj, što je prikazan na *tabli XIII., slika 4.* $D = 60$ *mm*, $V = 46$ *mm.*

b) Ostanci sitnog broncanog lančića.

c) Dva sitna jantareva zrna i nekoliko ulomaka od takih zrna.

d) Dvije emaljirane modre i 12 glatkih žutih gmiza.

e) Ulomci zelene staklene gmize srednje veličine.

Grob br. 102. Skeletni grob. Dubljina 80 *cm.*

Prosto položeni kostur pružen je sjeverojužno, s glavom na sjevernoj strani. Od priloga nagjeno je:

a) Fibuli sličan broncani nakit, nalik na onaj, što je na *tabli XIII., slika 4.* prikazan. $D = 60$ *mm*, $V = 43$ *mm.*

b) Okruglo srebrno dugme, *tabla XXIV., slika 2.*, glatke ispupčene površine. $Pr = 25$ *mm.*

c) Gladak i tanahan broncani kolutić, slomljen. $Pr = 35$ *mm.*

d) U sredini probušena, koncentričnim kolobarima i dvostrukim tangentama ornamentirana plojka od jantara. *Tabla XXV., slika 16.* $Pr = 31$ *mm.*

e) Splošteno koštano zrno. $Pr = 17$ *mm.*

Grob br. 103. Skeletni grob. Dubljina 45 *cm.*

Prosto položeni kostur bijaše istočnozapadno pružen s glavom na istočnoj strani. Od priloga nagjeno je u ovom grobu:

a) Naušnjak od broncane žice, otvoren, ali se može zatvoriti otisnutom špiralnom cjevčicom. Jedan je kraj unatrag uvijen, a na kolutiću nataknuta su četiri jantareva zrna. *Tabla XVII., slika 2.*

b) Jednak, ali zatvoren naušnjak od bronca s nataknutim jantarevim zrnom. *Tabla XVII., slika 4.* $Pr = 72$ *mm.*

c) 6 jantareva zrna različitog oblika i veličine do 28 *mm* u premjeru. Najveće od njih prikazano je na *tabli XXVII., slika 16.*

Grob br. 104. Grob sa žàrom. Dubljina 70 *cm.*

Prosto u zemlju postavljena, trbušasta, mrka ilovasta žàra previjenog okrajka mogla se je reštaurirati sve do okrajka, koga nije bilo.

Grlo joj je od trbušine jasno odvojeno, a izmegju grla i trbušine nasagjena su dva horizontalna nastavka s ižlijebljenom spoljašnom površinom. Dimenzije:

V do okrajka $= 38$, $Pr = 30 \cdot 5$, $g = 19$, $d = 12 \cdot 5$, $v\ pr = 19$.

U njoj je osim mrtvačke paljevine bila samo posve malešna ilovasta, crvenkasta zdjelica s ručicom i s ispupčenim dnom. Okrajak je slabo izvijen, a ručica okruglasta presjeka uzdiže se ponešto iznad okrajka. Dimenzije:

$V = 3 \cdot 4$, $Pr = 5$, $zj = 5$, $d = 3$, $v\ pr = 3 \cdot 4$.

Grob br. 105. Grob sa žàrom. Dubljina 80 *cm.*

Prosto u zemlju postavljena, mrka ilovasta žàra — *tabla XLIII., slika 7.* — ima posve nizak stalak od 1·5 *cm* visine. Ona je rekonštruirana, ima od trbušine slabo odvojeno grlo, slabo previjen okrajak, a izmegju trbušine i grla dva horizontalno nasagjena prava nastavka s roščićima na svakom kraju, i opet s ovima unakrst, dva polukrugla nastavka. Dimenzije:

$V = 41 \cdot 5$, $Pr = 41$, $zj = 23$, $g = 20$, $d = 13 \cdot 5$, $v\ pr = 18$.

Žàra je bila napunjena mrtvačkom paljevinom, a bile su u njoj kao priložene posude dvije malešne žàre, od kojih se je jedna djelomice mogla

rekonštruirati. Ona je zagasito siva, ima previjen okrajak i ručicu okruglastog, širokog presjeka. Dimenzije:

$V =$ oko 13, $Pr = 13$, $zj = 8{\cdot}5$.

Tačka br. 106.

Prosto u zemlji, bez ikakog traga mrtvačkoj paljevini ili ilovastoj posudi, ležalo je u dubljini od 46 *cm* 5 fragmenata bronca i jedan željezni. Možebiti, da je na tom mjestu u prijašnje doba razoren grob.

Grob br. 107. Skeletni grob. Dubljina 50 *cm*.

Prosto položeni kostur imao je istočnozapadni pravac s glavom na istočnoj strani. Uvrh glave stajala je malešna, posve održana ali prazna ilovasta žàra sa dvije ručice, žućkasto smegja s tragovima crnih crta, kojima je negda bila našarana. Grlo od trbušine nije odvojeno, okrajak je na usko previjen, a vertikalne ručice okruglastog presjeka nasagjene su na dônjem kraju grla. Dimenzije:

$V = 9{\cdot}5$, $Pr = 10$, $zj = 6$, $g = 5{\cdot}4$, $d = 6$, $v\ pr = 3{\cdot}5$.

Uz kostur nagjena su dva jednaka broncana naušnjaka od 5 *cm* *Pr.*, od kojih je jedan prikazan na *tabli XVII., slika 7.*

Grob br. 108 *a*. Skeletni grob. Dubljina 30 *cm*.

Prosto položen kostur, komu se pravac nije mogao označiti, nije imao nikakih priloga.

Grob br. 108 *b*. Grob sa žàrom Dubljina 60 *cm*.

Pod rečenim kosturom stajala je ilovasta žàra i bila je preklopljena nepravilnom kamenitom pločom. Žara je bila crvenkasta, ali gotovo posve rastrošena i bilo je u njoj samo mrtvačke paljevine bez priloga.

Grob br. 109. Grob sa žàrom. Dubljina 40 *cm*.

Ilovasta žàra bila je preklopljena nepravilnom kamenitom pločom, ali se ne može reštaurirati. Nego se iz utaraka može razabrati, da je bila rigja i trbušasta, da je imala dva horizontalna nastavka s roščićima na krajevima a po trbušini da je bila optočena zaparanim trokutima.

U paljevini nagjena je broncana bočka s okruglom glavicom i grlom, ornamentiranim poprečnim prucima i crtama *(tabla XV., slika 12.)*. To je jedan od halštatskih oblika bočki[1]). $D = 124$ *mm*.

[1]) Isporedi: Prozor. Popis ark. tabla XVI. slika 11. do 14. i Atlas tabla XXIII., slika 10. i 11.

Grob br. 110. Grob sa žàrom. Dubljina 80 *cm*.

U prosto položenoj ilovastoj žàri bilo je mrtvačke paljevine pomiješane s nekoliko komadića drvenog uglja i praha, ali nikakih priloga.

Ona je rekonštruirana, žućkaste je boje, grlo joj je od trbušine znatno odvojeno, okrajak previjen. Izmegju grla i trbušine diametralno su nasagjena dva horizontalna nastavka, od njih jedan sa dva, drugi sa tri roščića.

Gornja strana trbušine optočena je zaparanim trokutima. Dimenzije:

$V = 37$, $Pr = 38$, $zj = 21$, $g = 19$, $d = 12$, $v\ pr = 16$.

Grob br. 111 *a*. Skeletni grob. Dubljina 100 *cm*.

Kostur je prosto položen u sjeverojužnom pravcu, s glavom na sjevernoj strani. Uvrh glave nagjen je na *tabli XXIII., slika 16.* prikazani čunjasti, šuplji privjesak od ljevenog bronca. $D = 45$ *mm*, $Pr = 17$ *mm*.

Grob br. 111 *b*. Skeletni grob. Dubljina 100 *cm*.

Tik do najposlije opisanog kostura ležao je, takogjer u samoj zemlji, a s glavom na sjevernoj strani drugi kostur, a lijevo uz glavu mu nagjena je zdrobljena mala ilovasta posuda. Drugih priloga nije bilo.

Grob br. 112. Skeletni grob. Dubljina 130 *cm*.

Kostur je bio prosto položen u sjeverojužnom pravcu, s glavom na sjevernoj strani. Uz desnu stranu glave stajala je trbušasta ilovasta žàra s jednom ručicom, koja se je mogla rekonštruirati. Ona je s obje strane zagasito siva, grlo je od trbušine slabo odvojeno, a okrajak je slabo previjen. Na dônjem kraju grla nasagjena je vertikalno ručica duguljasto okruglog presjeka. Dimenzije:

$V = 13{\cdot}5$, $Pr = 14{\cdot}5$, $zj = 8{\cdot}5$, $g = 8$, $d = 5{\cdot}5$, $v\ pr = 5{\cdot}5$.

Kao dalji prilozi nagjeni su ukraj vrata ovi ostanci neke ogrlice:

a) Više komadića finog broncanog lančića.
b) 4 sitna jantareva zrna.
c) 2 emaljirane modre gmize.
d) 10 omanjih modrih, 1 žuta i 1 bijela gmiza.
e) Ostanci emaljirane modre gmize.

Grob br. 113. Grob sa žàrom. Dubljina 60 *cm*.

Ilovasta žàra *(tabla XXXVII., slika 4.)* bila je poklopljena okruglom laporastom pločom, te je reštaurirana. Ona je na oblik balona, mrka, grlo je od trbušine glatkim svitkom jasno odvojeno, okrajak je rastegnut, a

vertikalna, trakolika ručica nasagjena je na gornjem dijelu trbušine. Na najširem mjestu optočena je trbušina sa dva niza zaparanih trokuta, kojim je vrh u gornjem užem nizu okrenut gore, a u dônjem širem dolje. Površine svih trokuta ispunjene su po dužini zaparanim crticama. Dimenzije:

V = 34, *Pr* = 35, *zj* = 15·5, *g* = 12, *d* = 12, *d* = 10·5, *v pr* = 16.

Osim mrtvačke paljevine bila je u žàri samo malešna, žàri slična, priložena posuda, koja je reštaurirana. Ta žàra sa dvije ručice rigje je boje, grlo joj od trbušine nije odvojeno, okrajak je ponešto rastegnut. Na dônjem su kraju grla vertikalno nasagjene dvije trakolike ručice. Dimenzije:

V = 15, *Pr* = 15·5, *zj* = 8·5, *g* = 7·5, *d* = 6·5, *v pr* = 5.

Grob br. 114. Skeletni grob. Dubljina 50 *cm.*

Kostur je bio prosto položen u pravcu sjeverojužnom, s glavom na sjevernoj strani i ležao je potrbuške.

Uvrh glave stajala je malešna ilovasta žàra sa dvije ručice — *tabla XLV., slika 1.*, koja je rekonštruirana. Ona je s obje strane crvenkasta, grlo od trbušine nije odvojeno, zjalo je slabo rastegnuto. Ona nadalje imade kratak stalak, a po grlu i po trbušini našarana je crnim crticama. Na dônjem su kraju grla vertikalno nasagjene dvije ručice duguljasto okruglog presjeka. Dimenzije:

V = 13·5, *Pr* = 13·5, *zj* = 7·5, *g* = 7, *d* = 5·5, *v pr* = 5·5.

Priloga kod toga kostura nije bilo nikakih.

Grob br. 115. Skeletni grob. Dubljina 120 *cm.*

Kostur je bio prosto položen u pravcu od sjevera k jugu, s glavom na sjevernoj strani. Uza nj nagjen je samo fibuli sličan broncani nakit, sličan onome, što je prikazan na *tabli XIV., slika 4.*, dug 7 *cm*, visok 5 *cm*, i ulomak sitnog broncanog lančića.

Grob br. 116. Skeletni grob. Dubljina 35 *cm.*

Kostur je bio položen prosto i potrbuške u pravcu istočnozapadnom, s glavom na zapadnoj strani. Uokolo bila je zemlja promiješana sitnim komadićima uglja. Kao prilog nagjena je broncana fibula iz ranog la-tenskog doba — *tabla VI., slika 10.* —, sa stremenkom u sredini proširenom, niskim žljebićem za jezičac i dvije glavice na uzvinutoj nožici. *D* = 56 *mm*, *V* = 26 *mm.*

Grob br. 117. Grob sa žàrom. Dubljina 90 *cm.*

U smegjoj, prosto postavljenoj, posve rastrošenoj ilovastoj žàri bilo je samo mrtvačke paljevine bez priloga.

Grob br. 118 *a.* Grob sa žàrom. Dubljina 80 *cm.*

Prosto postavljena ilovasta žàra — *tabla XXXIII., slika 1.* — reštaurirana je, masti je crvenkaste, grlo joj je od trbušine slabo odvojeno, okrajak joj je široko previjen. Megju grlom i trbušinom nasagjena su dva horizontalna nastavka s roščićima na oba kraja. Dimenzije:

V = 54, *Pr* = 48, *zj* = 36·5, *g* = 30·5, *d* = 16, *v pr* = 22.

U žàri bilo je samo mrtvačke paljevine.

Grob br. 118 *b.* Skeletni grob. Dubljina 110 *cm.*

Ispod žàre malo prije opisane nagjen je kostur. Uvrh glave mu ležala je mala vapnenasta ploča, koja mu je najprije služila kao uzglavlje. Kostur je bio pružen u pravcu sjeverojužnom, s glavom na južnoj strani.

Nagjeni su ondje ovi bogati prilozi:

a) Fibuli sličan broncani nakit — *tabla XIII., slika 1.* —, kome su u kolutasti kraj privješena dva, plosnatom broncanom karikom spojena špiralna koluta. Dužina stremenke = 73 *mm*, *V* = 51 *mm.* Nutarnji špiralni kolut sastoji od $5^1/_2$ zavojaka, spoljašni od 3 zavojka.

b) Sasvim ovaki, fibuli slični broncani nakit — *tabla XIII., slika 3.* —, kome nutarnji i spoljašni kolut sastoje svaki od 6 zavojaka. Dužina stremenke = 67 *mm*, *V* = 50 *mm.*

c) Tijesan, zatvoren broncani kolutić s obje strane oštrih okrajaka i uz okrajke ispupčen, *Pr* = 6, *tabla XX., slika 1.*

d) 14 buli sličnih privjesaka, svaki od dva zglavljena ispupčena broncana tenečeta, sličnih onima, što su prikazani na *tabli XXIII., slika 18.*[1]).

e) Nekoliko broncanih fragmenata.

f) 26 jantarevih zrna različite veličine, *tabla XXVII., slika 1.*, uz nekoliko komadića jantarevih zrna.

g) 6 emaljiranih modrih staklenih zrna.

h) 25 modrih i 27 žutih staklenih zrna različite veličine, kao i nekoliko ulomaka od gmiza.

Grob br. 119. Grob s paljevinom. Dubljina 70 *cm.*

Mrtvačka paljevina bez ikakvog priloga ležala je prosto pod kamenitom pločom, dugom 75 *cm*, širokom 67 *cm*, po stranama debelom 12 *cm*, a otesanom na oblik krova.

Jedno čelo te ploče, *slika 50.*, razdijeljeno je sa tri vertikalne, narovašene pruge u tri polja; na njemu je po čitanju gospodina profesora Domaszenskog natpis što ga malo niže iznosimo.

---

[1]) Isporedi: Prozor. Popis ark. tabla XXII., slika 144.

U srednjem polju zapisane su ispod okrugle rozete riječi:



1/10.

Slika 50.

VENDE(o) · DENNAI
A · ANDENIS · F(ili)A

U lijevom polju čela ima samo dvostruki kolobar, nasuprot ima u desnom polju ovaj natpis:

(a)NNORV
M · XXX

Cijeli natpis valja dakle ovako čitati:

Vendeo Dennaia Andenis filia annorum XXX, te je po tome u tome grobu bila sahranjena Vendeo Dennaia, kći Andesa, koja je umrla u 30. godini.

Grob br. 120. Skeletni grob. Dubljina 130 *cm*.

Prosto u zemlju položeni konstur bio je pružen u pravcu istočno-zapadnom, s glavom na zapadnoj strani.

Od priloga nagjeno je pri njemu.

a) Broncani nakit nalik na fibulu, s privješenim broncanim špiralnim kolutićem od 2 zavojka i s jednim u potonjem privješenim kolutićem. $D = 52$ *mm*, $V = 36$ *mm*.

b) Okruglo broncano dugme — *tabla XXII., slika 22.* — od 32 *mm* u premjeru i gotovo polukrugla oblika.

c) Poviše komadića sitnog broncanog lančića. Megju karičice zataknute su pojedine žute gmize. *Tabla XXIX., slika 3.*

d) 5 sitnih jantarevih zrna.

e) 12 sitnih gmiza žute boje.

Grob br. 121 *a*. Skeletni grob. Dubljina 110 *cm*.

Kostur bio je prosto položen u sjeverojužnom pravcu, s glavom na sjevernoj strani. Uvrh glave stajala je ilovasta žàra sa dvije ručice, koja se je mogla rekonštruirati. Ona je s obje strane zagasito siva, grlo je od trbušine slabo odvojeno, okrajak je prama spoljašnjoj strani proširen. Obje vertikalne ručice plosnastog presjeka nasagjene su na dônjem kraju grla. Dimenzije:

$V = 14$, $Pr = 13$, $zj = 9$, $g = 8$, $d = 5{\cdot}5$, $v\ pr = 5$.

Pri ovom kosturu nagjena je certoška fibula od bronca — *tabla VI., slika 1.* —, koja je za nas osobito za to zanimljiva, jer je oblikom i ukrasom

posve slična jednoj, u grobovima kod Sv. Mihajla blizu Postojne u Kranjskoj nagjenoj certoškoj fibuli, samo što je nešto kraća[1]).

Jer dok fibula iz Sv. Mihajla ima neobičnu dužinu od 23·3 *cm* ima naša, istina još uvijek znatnu dužinu od 19·2 *cm*. Fibula je visoka samo 4·2 *cm*. Ravna stremenka ima trouglast prosjek i sjedne strane nasagjena špirala ima 4 zavojka. Odmah iznad špirale nataknuto je na kraju stremenke dugme sa dva koncentrična kolutića, koji su narešeni radijalnim crtama na svakoj strani, te je ovo dugme na svome mjestu pričvrćeno žicom, više puta oko stremenke namotanom.

Iznad žljebića za jezičac prelazi ravna stremenka u plojku, koja je našarana sa po dvije usporedne crte na svakoj strani i trokutom, sastavljenim od isto takve dvije paralelne crte. Na kraju te plojke ima nastavak, a na ovome opet dugme, našarano koncentričkim crtama. Čini se dakle, da je taj zasebni oblik halštatske fibule kasnijeg doba po Austro-Ugarskoj bio vrlo proširen, jer i Ljubić nam priopćuje sliku posve slične, ali samo 13 *cm* duge certoške fibule iz Prozora u Hrvatskoj, barun Sacken prikazuje nam u slici jednu iz Halštata u gornjoj Austriji, Much jednu iz Landecka u Tirolskoj, a Lindenschmit jednu iz Niederolma u Rheinhessenu[2]).

Grob br. 121 *b*. Skeletni grob. Dubljina 110 *cm*.

Odmah uz kostur najposlije opisan i s glavom na istoj strani nagjen je drugi kostur, kome je uvrh glave bio postavljen mrk pehar od ilovače, *tabla XLVI., slika 1.* U najširem njegovom dijelu nasagjena je vertikalna, široka, okruglasta ručica sa 2 roščića na vrhu, a spram ove horizontalni nastavak ukrašen na kraju roščićem. Dimenzije:

$V = 9$, $Pr = 10{\cdot}8$, $zj = 10$, $d\ 7{\cdot}5$, $v\ pr = 5$.

Drugih priloga nije bilo.

Grob br. 122. Grob sa žàrom. Dubljina 50 *cm*.

Pod nepravilnom kamenitom pločom nagjena je ćupu slična, zagasita, a na dônjem kraju vatrom ožarena ilovasta žàra *(tabla XLI., slika 3.)*. Žàra bila je cijela i ima uspravan okrajak. Kratko grlo odijeljeno je od trbušine narovašenim vijencem, koji na dva suprotna mjesta prekidaju glatki nastavci na oblik potkove. Dimenzije:

$V = 30$, $Pr = 27{\cdot}2$, $zj = 23$, $b = 11{\cdot}5$, $v\ pr = 18$.

Osim mrtvačke paljevine bila je u toj žàri samo 62 *mm* duga bočka od broncane žice, a nauznako savijene glavice djelomice nema.

---

[1]) Isp. M. Hoernes: Mitth. d. A. G. 1888. sv. XVIII., str. 236, slika 53.

[2]) Popis ark. tabla XX., slika 95. — Halštat tabla XIV., slika 6. — Atlas tabla LXVII., slika 4. i R. G. C. Mus. tabla XXXV., slika 23.

Grob br. 123. Grob sa žàrom. Dubljina 55 *cm.*

Žutosmegja, zdrobljena ilovasta žàra bila je postavljena prosto u zemlju, a nije u njoj ništa bilo osim mrtvačke paljevine.

Grob br. 124. Grob sa žàrom. Dubljina 60 *cm.*

Prosto u zemlju postavljena smegja ilovasta žàra nije se mogla reštaurirati i nije u njoj osim mrtvačke paljevine bilo nikakvih priloga.

Grob br. 125. Grob sa žàrom. Dubljina 50 *cm.*

Nepoklopljena, smegja ilovasta žàra s previjenim okrajkom i horizontalnim nastavcima nije se mogla reštaurirati, jer joj je posve rastrošen materijal. Pod njenom paljevinom nagjena je samo pregnuta boćka prelomljene glavice.

Grob br. 126. Skeletni grob. Dubljina 50 *cm.*

Kostur je bio prosto položen u pravcu sjeverojužnom, s glavom na južnoj strani. Nagjena je pri njemu jedino na *tabli VII., slika 1.* prikazana, lijepa broncana fibula iz ranog la-tenskog doba, duga 66 *mm*, a visoka 29 *mm.*

Grob br. 127 *a*. Skeletni grob. Dubljina 60 *cm.*

Iznad glave prosto položenog kostura, kome se pravac više nije mogao utvrditi, ležala je mala kamenita ploča, a kraj nje mala ilovasta žàra sa dvije ručice, koja se je mogla rekonštruirati. Ona je zagasito siva, grlo joj je od trbušine slabo odvojeno, a okrajak previjen. Obje vertikalne ručice širokog okruglastog presjeka nasagjene su na dônjem kraju grla. Dimenzije:

$V = 11{\cdot}7$, $Pr = 12{\cdot}3$, $zj = 7{\cdot}7$, $g = 7$, $d = 5$, $v\ pr = 4$.

Drugih priloga nije bilo.

Grob br. 127 *b*. Skeletni grob. Dubljina 120 *cm.*

Pod najposlije opisanim kosturom nagjen je prosto položen drugi kostur, kome se pravac takogjer nije mogao utvrditi. I ovome je iznad glave bila mala kamenita ploča, a kraj nje mala, zagasito siva ilovasta žàra sa dvije ručice.

Grlo joj je od trbušine znatno odvojeno. Okrajak je slabo previjen, a obje vertikalne ručke plosnastog presjeka, koje su na oba kraja šire, a u sredini uže, nasagjene su na dônjem kraju grla. Dimenzije:

$V = 17{\cdot}5$, $Pr = 16{\cdot}5$, $zj = 9{\cdot}5$, $g = 9$, $d = 5{\cdot}5$, $v\ pr = 6{\cdot}5$.

Priloga nije bilo.

Grob br. 128. Grob sa žàrom. Dubljina 50 *cm.*

Rastrošena smegja ilovasta žàra, koja se više nije mogla reštaurirati, bila je poklopljena nepravilnom kamenitom pločom; u njoj je doduše bilo mrtvačke paljevine, ali nikakih priloga.

Grob br. 129. Skeletni grob. Dubljina 100 *cm.*

Kostur je bio prosto položen u pravcu sjeverojužnom, s glavom na sjevernoj strani. Od priloga nagjeno je ukraj vrata:

a) Nakit nalik na fibulu, od bronca. $D = 52$ *mm*, $V = 37$ *mm.*
b) Ostanci sitnog broncanog lančića.
c) 6 jantarevih zrna, od kojih je jedno prikazano na *tabli XXVII., slika 7.*, i ulomci jantarevog zrna.
d) 2 male modre gmize.

Grob br. 130. Skeletni grob. Dubljina 100 *cm.*

Kostur je bio prosto položen u pravcu sjeverojužnom, s glavom na sjevernoj strani. Pri tome su nagjeni ovi prilozi:

a) Broncani nakit nalik na fibulu. $D = 61$ *mm*, $V = 43$ *mm.*
b) Ostanci sitnog broncanog lančića.
c) 4 sitna jantareva zrna.
d) 3 modre, 15 žutih i 2 zelene gmize različite veličine, *tabla XXXI., slika 5.*

Grob br. 131 *a*. Grob sa žàrom. Dubljina 50 *cm.*

Rastrošena, rigja ilovasta žàra, koja se nije mogla reštaurirati, bila je prosto u zemlju postavljena i bila je u njoj samo mrtvačka paljevina bez priloga.

Grob br. 131 *b*. Grob sa žàrom. Dubljina 100 *cm.*

Pod najposlije opisanom žàrom br. 131 *a* stajala je prosto u zemlji druga ilovasta žàra, koja se je mogla rekonštruirati do blizu okrajka. Ona je rigja, grlo joj je od trbušine slabo odvojeno, a izmegju grla i trbušine nasagjena su dva nastavka. Dimenzije:

$Pr = 41$, $d = 14$, $v\ pr = 20{\cdot}5$.

U mrtvačkoj paljevini te žàre nagjen je broncani kolutić plosnastog okruglog presjeka. $Pr = 37$ *mm.*

Grob br. 132. Grob sa žàrom. Dubljina 76 *cm.*

Nepravilnom kamenitom pločom poklopljena crvenkasta ilovasta žàra ne može se reštaurirati. U njoj je osim mrtvačke paljevine bila samo mala siva zdjelica s ručicama, koja je do odlomljenih ručica cijela i ima uspravno grlo. Dimenzije:

V = 4·8, *Pr* i *zj* = 7·2, *d* = 5, *v pr* = 4·8.

Grob br. 133. Skeletni grob. Dubljina 100 *cm.*

Kostur je bio prosto položen u pravcu sjeverojužnom, s glavom na sjevernoj strani, a zemlja uokolo njega bila je promiješana drvenim ugljevljem. Od priloga nagjeno je u ovom grobu:

a) Na *tabli IV., slika 7.* prikazana broncana fibula na obluk iz halštatske perijode, s jednostranom špiralom i sploštenim jantarevim zrnom, zataknutim na stremenci. Ravna stremenka sastoji od okrugle broncane žice, oko koje je načinom špirale namotana plosnata broncana žica, da drži jantarevo zrno.

Jezičac je pričvršćen na kraju stremenke od žice, koji je poput kuke zavrnut. *D* = 11 *cm*, *V* = 38 *mm.*

b) Stremenka fibule na obluk iz halštatskog doba. Ta je stremenka sastavljena od sitnih broncanih kolobara, koji su nanizani jedan do drugog. *Tabla IV., slika 11.*[1]). *D* = 4, *V* = 3.

c) Broncani privjesak. *Tabla XXIII., slika 11. D* = 24 *mm*[2]).

d) 3 jantareva zrna. *Tabla XXVII., slika 18., 19.* i *20.*

Grob br. 134. Skeletni grob. Dubljina 100 *cm.*

Kostur je bio prosto u zemlju položen pravcem istočnozapadnim, s glavom na istočnoj strani. Nagjeni su pri njemu ovi broncani prilozi:

a) Nožica i stremenka od certoške fibule.

b) Velik, sitno narebren, fibuli sličan nakit. *Tabla XIV., slika 1. D* = 8·5, *V* = 5.

Grob br. 135. Grob s paljevinom. Dubljina 60 *cm.*

U mrtvačkoj paljevini, koja je na goloj zemlji ležala pod nepravilnom kamenitom pločom, bio je kao prilog samo probušen veprov zub — *tabla XXXII., slika 3.* — dug 11 *cm.*

---

[1]) Isporedi: Prozor. Popis ark. tabla XX., slika 92. i 93., onda Halštat tabla XIII., slika 12.
[2]) Isporedi: Prozor. Popis ark. tabla XXII., slika 129.

Grob br. 136 *a.* Grob sa žàrom. Dubljina 50 *cm.*

Nagjena je jedna ilovasta žàra, prosto u zemlju postavljena, koja se megjutim nije mogla reštaurirati. Ona je crvenkasto-žuta, ima jednu ručicu i vide se na njoj tragovi crnih crtica, kojima je bila našarana. Osim mrtvačke paljevine nije u njoj bilo priloga.

Grob br. 136 *b.* Skeletni grob. Dubljina 60 *cm.*

Pod žàrom opisanom na pošljednjem mjestu ležao je na goloj zemlji kostur, kome pravac nije odregjen. Nagjeno je pri njemu:

a) Ulomak lijepo narebrenog jantarevog zrna. *Tabla XXV., slika 21.*

b) 3 cijela jantareva zrna, od kojih je jedno veće sploštено, dok su druga dva manja valjkasta.

c) dvije zelenkaste gmize.

Grob br. 137. Grob sa žàrom. Dubljina 100 *cm.*

Nagjena je smegja, trbušasta ilovasta žàra, poklopljena nepravilnom kamenitom pločom; žàra se je mogla reštaurirati. Grlo joj je od trbušine znatno odvojeno, okrajak previjen, a na gornjem su dijelu nasagjena dva horizontalna nastavka, s roščićima na svakom kraju po jednim. Dimenzije:

V = 52·5, *Pr* = 42·5, *zj* = 30·5, *g* = 26·3, *d* = 14, *v pr* = 20.

Osim mrtvačke paljevine bili su u njoj ovi broncani prilozi:

a) Teneće od zaponca *(tabla XXI., slika 1.)* dugo 94 *mm* i 40 odnosno 36 *mm* široko.

b) 8 pravokutnih okovica, svaka sa dva zglavka. *Tabla XXII., slika 9.* One su probijene, 45 *mm* duge, a 34 *mm* široke. Očevidno su ti bronci ostanci pojasa.

Grob br. 138. Grob sa žàrom. Dubljina 30 *cm.*

Rastrošena, žuto-smegja ilovasta žàra, koja se nije mogla reštaurirati, stajala je prosto u zemlji. U njenoj paljevini nagjena je samo okrugla broncana okovica, uz okrajak koncentrički narebrena s premjerom od 32 *mm,* koja je prikazana na *tabli XXII., slika 19.*

Grob br. 139. Grob sa žàrom. Dubljina 65 *cm.*

Prosto u zemlju postavljena, crvena ilovasta žàra bila je rastrošena, ne može se reštaurirati, te je u njoj samo bila mrtvačka paljevina.

Grob br. 140. Skeletni grob. Dubljina 130.

Neprekriveni kostur bio je položen u pravcu sjeverojužnom, s glavom na sjevernoj strani. Uvrh glave stajala je sada reštaurirana, mala ilovasta žàra s jednom ručicom — *tabla XLVI., slika 16.*

Ona je s obje strane crvenkasta, kratko je grlo od trbušine znatno odvojeno, a okrajak je previjen. Na dônjem kraju trbušine nasagjena je vertikalna okrugla ručica širokog presjeka, kojoj je u svu duž povučena brazda. Dimenzije:

V = 13·3, *Pr* = 16·8, *zj* = 8·7, *g* = 7, *d* = 7·5, *v pr* = 4·5.

Kao prilog nagjen je uz grlo malešan, broncani nakit, sličan fibuli. *D* = 39 *mm*, *V* = 29 *mm*.

Grob br. 141. Grob sa žàrom. Dubljina 56 *cm*.

Vrlo rastrošena žàra bila je poklopljena nepravilnom kamenitom pločom, te je u njoj osim mrtvačke paljevine bila mala, rigja ilovasta žàra sa dvije ručice, koja se je potonja mogla reštaurirati. Grlo joj je od trbušine znatno odvojeno, okrajak je usko previjen. Na gornjem su kraju trbušine nasagjene dvije vertikalne ručice sploštenog okruglog presjeka, a na grlu vide se tragovi crnih crtica, kojima je bila našarana. Dimenzije:

V = 13·5, *Pr* = 13, *zj* = 8, *g* = 7·3, *d* = 7, *v pr* = 5.

U mrtvačkoj paljevini nagjena je nadalje broncana bočka, prikazana na *tabli XV.*, *slika 13.* Ona je 11·6 *cm* duga, kao većina bočki na Jezerinama, na zaseban način pregibljena i ima valjkastu, koso isprutanu glavicu, koja na gornjoj strani biva deblja a na kraju je oštro prerezana. To je oblik, kakav je u našoj nekropoli ponovno nagjen, a Ljubić je iz Prozora nije u slici prikazao.

Grob br. 142. Skeletni grob. Dubljina 100 *cm*.

Kostur, koji je bio položen u sjeverojužnom pravcu s glavom na sjevernoj strani, nije imao priloga. Samo uvrh glave stajala je — sada rekonštruirana crvenkasta ilovasta žàra sa dvije ručice. Grlo joj od trbušine nije odvojeno, okrajak je previjen, a vertikalne ručice zaobljenog širokog presjeka nasagjene su na dônjem kraju grla. Dimenzije:

V = 11, *Pr* = 13, *zj* = 9, *g* = 8, *d* = 5·5, *v pr* = 4·5.

Grob br. 143. Skeletni grob. Dubljina 100 *cm*.

Kostur je bio položen pravcem sjeverojužnim, s glavom na sjevernoj strani. Kraj glave stajala je zdrobljena, ali sada rekonštruirana mala, zagasito-siva ilovasta žàra. Grlo joj je od trbušine odvojeno, okrajak je slabo previjen, a široka ručica nasagjena je na dônjem kraju grla. Dimenzije:

V = 12, *Pr* = 13, *zj* = 8·5, *g* = 7, *d* = 5, *v pr* = 4·5.

Drugih priloga nije bilo.

Grob br. 144. Grob s paljevinom. Dubljina?

Izmegju četiri kamena, koji su nosili okruglu kamenitu ploču s premjerom od 157 *cm* i debljinom od 20 *cm*, ležala je mrtvačka paljevina na goloj zemlji. U mrtvačkoj paljevini nagjeni su ovi prilozi:

a) Mala špiralna narukvica od uskog broncanog tenećeta, iznutra ravnog, a s polja ponešto ispupčenog, sa dva zavojka. *Pr* = 45 *mm*.

b) Ulomak sitnog broncanog lančića.

c) Broncani fragmenat.

d) 11 jantarevih zrna, od kojih je jedno, na dônjoj strani prošireno, prikazano na *tabli XXVI.*, *slika 14.*, a drugo valjkasto na *tabli XXVII.*, *slika 13.* Nadalje ulomak drugog jednog jantarevog zrna.

e) Mrka, vatrom ožarena staklena kaplja — *tabla XXIX.*, *slika 10.* i vatrom posve staljen utarak posude od bijelog stakla.

Grob br. 145. Skeletni grob. Dubljina 50 *cm*.

Neprekriveni kostur bio je položen u sjeverojužnom pravcu, s glavom na sjevernoj strani. Nagjeno je u tome grobu:

a) Na *tabli V.*, *slika 1/a*, *b* i *c* s obje i s dônje strane prikazana velika i teška broncana fibula. Ona je sastavljena od tri komada bronca i jednog velikog jantarevog zrna. Nožica je ljevena, te joj se s prijeda iznad žljebića vidi ovnova glava na kratkom vratu, od koje izlazi trouglasta plojka, koja prekriva žljebić. Ta plojka odzada prelazi u plosnaste, okruglaste i bogato ornamentirane korice. U te je korice zasagjen jedan kraj plosnatog, eliptičkog u sredini vertikalno probušenog jantarevog zrna, a slične, nešto šire, ljevene korice obuhvataju drugi kraj jantarevog zrna. Te druge korice imaju na kraju bikovu glavu na debelom vratu.

Stremenka od žice u te fibule pričvršćena je na korice na nožici zavrnutom kukom, provučena je kroz te korice, onda kroz jantarevo zrno, kroz korice na glavici i kroz prednji dio bikove glave; ispred te glave čini nesimetričnu dvostruku špiralu od 3 i 5 zavojaka, kojim tetiva špiralu obuhvata na spoljašnjoj strani, te otuda prelazi u jezičac. *D* = 16 *cm*, *T* = 4·5 *cm*, *V* = 4·2 *cm*. Ta je fibula vrlo dobro očuvana, te je ne samo jedan od najzanimljivijih predmeta, nagjenih prigodom cijeloga kopanja, nego je uopće valja ubrojiti u najkrasnije komade megju fibulama halštatske perijode.

b) Ornamentiran, ali vrlo rastrošen ulomak bronca.

c) 16 ovećih jantarevih zrna, s premjerima do 24 *mm*, od kojih je jedno prikazano na *tabli XXVI., slika 11.*

Grob br. 146. Skeletni grob. Dubljina 100 *cm.*

Kostur je bio prosto položen u pravcu od sjevera prama jugu, s glavom na sjevernoj strani. Blizu vrata nagjen je fibuli sličan bron ani nakit s privješenim špiralnim kolutićem od žice sa dva zavojka. *D* = 62 *mm*, *V* = 37 *mm*.

Grob br. 147. Skeletni grob. Dubljina 60 *cm.*

Nepokriveni kostur bio je položen u pravcu sjeverojužnom, s glavom na sjevernoj strani. Od priloga nagjeno je:

a) Dva nejednaka, na željeznoj žici nataknuta jantareva zrna. *Tabla XXVI., slika 3.* To je po svoj prilici ostanak onake željezne fibule sa dvije špirale, kakve su od bronca često nagjene.

b) 6 jantarevih zrna vrlo različite veličine, od 26 *mm* do 12 *mm* u premjeru.

Grob br. 148. Grob sa žàrom. Dubljina 85 *cm.*

Crvenkasta, sada rekonštruirana ilovasta žàra bila je poklopljena nepravilnom kamenitom pločom. Grlo joj je od trbušine odvojeno plitkom brazdom, okrajak je previjen. Na dônjem kraju grla nasagjena su diametralno dva po 9 *cm* široka nastavka s uspravljenim roščićima na oba kraja. Dimenzije:

V = 55, *Pr* = 43·5, *zj* = 28, *g* = 25, *d* = 13, *v pr* = 22.

U žàri je bila mrtvačka paljevina bez priloga.

Grob br. 149. Grob sa žàrom. Dubljina 70 *cm.*

Nagjena je na nepravilnu kamenitu ploču postavljena i istom takvom pločom prekrivena smegja, trbušasta, sada već rekonštruirana ilovasta žàra s mrtvačkom paljevinom, ali bez priloga. Grlo joj je od trbušine slabo odijeljeno, okrajak je previjen. Megju grlom i trbušinom nasagjena su dva horizontalna nastavka s roščićima na krajevima. Dimenzije:

V = 39, *Pr* = 39·5, *zj* = 25, *g* = 22, *d* = 11, *v pr* = 16.

Grob br. 150. Skeletni grob. Dubljina 120 *cm.*

Kostur je bio prosto položen u pravcu od sjevera k jugu, s glavom na sjevernoj strani. Uvrh glave stajala je kao priložena posuda mala ilovasta žàra *tabla XLV., slika 10.*, koja se je mogla reštaurirati. Ona je crvenkasta, njeno vrlo kratko grlo od trbušine je slabo odvojeno, okrajak

je slabo previjen. Ručice okruglastog, širokog presjeka nasagjene su vertikalno na gornjem dijelu trbušine, te u sredini imaju po jednu brazdu po dužini, a na vrhu po jednu šiljastu bradavicu. Grlo je i trbušina našarana rigjim crtama. Dimenzije:

V = 15, *Pr* = 17·3, *zj* = 7, *g* = 6·5, *d* = 7, *v pr* = 5·5.

Kraj kosturove lubanje ležali su ovi prilozi:

a) Željezna oštrica od noža u dva komada s drškom, ali bez rta. Oštrica je jednoreza, uvijena i ima širok hrbat. Očuvani komad dug je 14 *cm*, te je cijela oštrica valjda bila 20 *cm* duga. Široka je 2·5 *cm*. Držak takogjer nije čitav, dug je 7 *cm*, širok 2 *cm*, te je, kako to pokazuju rupice za zglavke, imao korice od kosti ili od drveta.

b) Dva željezna ulomka na oblik luka, okruglog presjeka, možda ostanci grivne.

Grob br. 151. Skeletni grob. Dubljina 100 *cm.*

Kostur prosto položen, u sjeverojužnom pravcu, s glavom na sjevernoj strani. Uvrh glave stajao je kao priložena posuda ilovast pehar, posve očuvan do ručica, koje su bile odlomljene te ih nije bilo. *Tabla XLVI., slika 12.* On je zagasito siv, ima jasno odvojeno grlo i uspravan okrajak. Dimenzije:

V = 5·6, *Pr* = 8·5, *zj* = 7·3, *d* = 5·5, *v pr* = 3.

Nadalje je blizu glave nagjen komad željezne žice na oblik lûka, oko koje je bio na način špirale namotan uzak trak od broncanog tenećeta, valjda ostanak obluka od fibule.

Grob br. 152. Grob sa žàrom. Dubljina 80 *cm.*

Prosto postavljena, već rekonštruirana mrka ilovasta žàra — *tabla XLV., slika 4.* — ima od trbušine neodvojeno grlo, previjen okrajak, a izmegju grla i trbušine dva glatka, horizontalna nastavka. Dimenzije:

V = 42, *Pr* = 40·5, *zj* = 22·5, *g* = 19·5, *d* = 14, *v pr* = 17.

Osim mrtvačke paljevine nagjena je ondje čitava, malena crvenkasta žàra sa dvije ručice i vrlo niskim stalkom. Grlo joj od trbušine nije odvojeno, okrajak je previjen, a vertikalne ručice sploštenog okruglog presjeka nasagjene su na dônjem kraju grla. Cijelo je grlo do okrajka našarano crnim crtama. Dimenzije:

V = 15, *Pr* = 14, *zj* = 10, *g* = 9·5, *d* = 7, *v pr* = 5.

Nadalje je u mrtvačkoj paljevini ležala pravokutna broncana okovica s prelomljenom kukom, prikazana na *tabli XX., slika 21.* *D* = 7, *Š* = 3.

Tačka br. 153.

Ta tačka leži usred ceste, koja od jugoistoka prama sjeverozapadu vodi upoprijeko preko grobišta, široke 3·5 *m*, a 25 *cm* duboko pod zemljom, u pravcu za vožnju na 10 *cm* dubljine nasute sitnim potočnim šljunkom. Svakako je ta cesta onda postala, kada se nekropola više nije upotrebljavala, jer su pod tim šljunkom nagjena mnoga, prilično nepovrijegjena grobišta, kako to pokazuje nacrt *tabla I.*

Grob br. 154. Grob sa žarom. Dubljina 90 *cm*.

Pod nepravilnom kamenitom pločom stajala je zdrobljena, ali opet rekonštruirana, tamno-siva ilovasta žara grlom slabo odvojenim od trbušine, s vrlo široko previjenim okrajkom i sa dva horizontalna nastavka s roščićima na krajevima, koji su nasagjeni izmegju grla i trbušine. Dimenzije:

$V = 46{\cdot}5$, $Pr = 42$, $zj = 30$, $g = 25$, $d = 16{\cdot}5$, $v\ pr = 17$.

U mrtvačkoj paljevini nagjena je u toj žari samo malešna zdjelica s jednom ručicom, koja se mogla reštaurirati do jedne ručice, koje nije bilo. Ona je s obje strane rigja s uspravnim okrajkom. Dimenzije:

$V = 5$, $Pr = 7{\cdot}5$, $zj = 6$, $d = 4$, $v\ pr = 2{\cdot}5$.

Grob br. 155. Skeletni grob. Dubljina 100 *cm*.

Kostur je prosto u zemlju položen u pravcu od sjevera prama jugu, s glavom na sjevernoj strani. Uvrh glave stajala je mala ilovasta žara sa dvije ručice — *tabla XLIV., slika 6.* — koja se je mogla reštaurirati. Ona je s obje strane zagasita, ima slabo odijeljeno grlo i u usko previjen okrajak. Dvije vertikalne ručice sploštenog okruglog presjeka nasagjene su na dônjem kraju grla. Dimenzije:

$V = 11{\cdot}3$, $Pr = 11{\cdot}1$, $zj = 7{\cdot}7$, $g = 7$, $d = 5$, $v\ pr = 4{\cdot}5$.

Od priloga nagjeno je samo nekoliko komadića sitnog broncanog lančića.

Grob br. 156. Grob sa žarom. Dubljina 40 *cm*.

Nepoklopljena, s polja žutkasto-smegja, iznutra rumena ilovasta žara bila je posve rastrošena i bila je u njoj samo mrtvačka paljevina.

Grob br. 157. Skeletni grob. Dubljina 50 *cm*.

Kostur je bio prosto položen u pravcu sjeverojužnom, s glavom na sjevernoj strani. Kao jedini prilog nagjena je broncana fibula iz ranog la-tenskog doba, slična onoj, što je prikazana na *tabli VII., slika 1.*, samo

što tetiva rečenog komada u dvostrukim zavojima obuhvata stremenku. $D = 80$ *mm*, $V = 34$ *mm*.

Grob br. 158. Grob s paljevinom. Dubljina 59 *cm*.

Mrtvačka paljevina ležala je na goloj zemlji pod nepravilnom kamenitom pločom, ali priloga nije bilo.

Grob br. 159. Skeletni grob. Dubljina 56 *cm*.

Kostur je prosto položen u pravcu sjeverojužnom, s glavom na sjevernoj strani. Od priloga nagjeno je:

a) Zatvoren broncani kolut sploštena presjeka. $Pr = 42$ *mm*.
b) 4 jantareva zrna gotovo jednake veličine, po dva nataknuta na komade željezne žice. Valjda su to ostanci željezne fibule sa dvije špirale.

Grob br. 160. Skeletni grob. Dubljina 100 *cm*.

Kostur je prosto u zemlju položen u sjeverojužnom pravcu, s glavom na sjevernoj strani. Od priloga nagjeno je pri vratu:

a) Broncani nakit nalik, na fibulu. $D = 62$ *mm*, $V = 47$ *mm*.
b) Više ulomaka sitnog broncanog lančića.
c) Kotarici sličan privjesak od bronca. *Tabla XXIII., slika 15.* Ovome je $D = 30$ *mm*, $Pr = 15$ *mm*[1]).
d) 7 omanjih jantarevih zrna i nekoliko komadića jantara.

Grob br. 161. Skeletni grob. Dubljina 100 *cm*.

Kostur je prosto u zemlju položen u pravcu sjeverojužnom, s glavom na sjevernoj strani. Uvrh glave ležahu utarci žućkasto-crvene, male ilovaste žare sa dvije ručice, koja je našarana crnim crtama te će se valjda moći reštaurirati. Od inih priloga nagjeno je ovo:

a) Posve malešna broncana fibula iz ranijeg la-tenskog doba. *Tabla VII., slika 7.* $D = 45$ *mm*, $V = 19$ *mm*.
b) Bogato ornamentirana plojka od jantara. *Tabla XXV., slika 18.* Ona je u cijelosti imala premjer od 55 *mm*.

Grob br. 162. Skeletni grob. Dubljina 120 *cm*.

Kostur je prosto položen u pravcu sjeverojužnom, s glavom na sjevernoj strani. Uz glavu stajala je mala, cijela, rigja ilovasta žara sa dvije ručice. Grlo joj nije odijeljeno. Okrajak joj je usko previjen a dvije vertikalne

[1]) Isporedi: Prozor. Popis ark. tabla XXII., slika 126.

ručice sploštenog okruglog presjeka nasagjene su na najširem dijelu trbušine. Grlo i trbušina žàre našarana je zagasitim crtama. Dimenzije:

$V = 9·5$, $Pr = 9$, $zj = 6·6$, $g = 6$, $d = 5·5$, $v\ pr = 3·5$

Kao prilog ležao je na vratu kostura na *tabli XIII., slika 2.*, prikazani, fibuli slični broncani nakit. $D = 60$ *mm*, $V = 39$ *mm*.

Tačka br. 163 i 181.

Te su dvije tačke svaka u sredini okruglog garišta od 3 *m* odnosno 3·2 *m* u premjeru, koja prelaze jedno u drugo, te po tome čine jednò eliptičko garište od 3 *m* širine i 4·5 *m* dužine. To je garište ležalo 30 *cm* duboko pod zemljom, bilo je pokriveno komadićima drvenog uglja i mnogim pepelom, a zemlja pod njim bila je crveno pečena. Po tome nema sumnje, da su na ovome mjestu nekoć palili lešine, od kojih je paljevina u ovdašnjim gróbovima sahranjena. Oni grobovi, koji su nagjeni u obimu površine garišta, svi su ispod njega posve nepovrijegjeni, te je valjda to mjesto garišta onda istom udešeno za spaljivanje, kad je taj dio grobišta već bio zapremljen i nije se više upotrebljavao.

Grob br. 164. Grob sa žàrom. Dubljina 90 *cm*.

Nepokopljena trbušasta ilovasta žàra — *tabla XXXIV., slika 1.* — bila je doduše zdrobljena, ali se je mogla posve reštaurirati. Ona je iznutra smegja, s polja naličena crnim, sjajnim firnisom, ima široko, od trbušine neodvojeno grlo i previjen okrajak. Izmegju grla i trbušine nasagjena su dva glatka horizontalna nastavka. Dimenzije:

$V = 41$, $Pr = 39$, $zj = 20$, $g = 18$, $d = 12$, $v\ pr = 16$.

U mrtvačkoj paljevini nagjen je samo broncani kolut od toke — *tabla XX., slika 13.* — na kome su malešni kolobari s centralnon tačkom. $Pr = 39$ *mm*.

Grob br. 165. Grob sa žàrom. Dubljina 70 *cm*.

Prosto u zemlju postavljena i sada rekonštruirana ilovasta žàra — *tabla XXXIV., slika 3.* — iznutra je rigja, a s polja crnim, sjajnim firnisom naličena, ali je valjda dospjela u vreo lûg, jer je na dnu i na dônjem dijelu trbušine firnis izgorio te je žàra rigja. Dno je nešto udubljeno, grlo je od trbušine slabo odvojeno, okrajak je slabo previjen. Na dônjem dijelu grla nasagjena su dva horizontalna, po 6 *cm* široka i uspravljena nastavka s roščićima na krajevima. Dimenzije:

$V = 44$, $Pr = 36·5$, $zj = 22$, $g = 21$, $d = 14$, $v\ pr = 20$.

U žàri samo je bila mrtvačka paljevina bez priloga.

Grob br. 166. Grob sa žàrom. Dubljina 90 *cm*.

Ilovasta žàra — *tabla XXXIV., slika 2.* — nije bila poklopljena, te se je mogla rekonštruirati. Ona je rigja, grlo joj od trbušine nije odvojeno, a okrajak je previjen. Nema nikakve šare. Dimenzije:

$V = 55·5$, $Pr = 41·5$, $zj = 27$, $g = 23$, $d = 16$, $v\ pr = 29$.

Žàra je bila napunjena mrtvačkom paljevinom, u kojoj nije bilo priloga.

Grob br. 167. Grob sa žàrom. Dubljina 50 *cm*.

Rastrošena ilovasta žàra, koja se nije mogla reštaurirati, bila je poklopljena nepravilnom kamenitom pločom. U njoj je u paljevini bila sasvim očuvana, mala ilovasta žàra sa dvije ručice — *tabla XLIV., slika 12.* — Ova je žućkasto crvena, grlo je od trbušine slabo odvojeno, okrajak je previjen. Na dônjem dijelu grla nasagjene su dvije vertikalne ručice sploštenog okruglog presjeka, a žàra ispod okrajka crnim crtama našarana. Dimenzije:

$V = 14$, $Pr = 15$, $zj = 10$, $g = 8·8$, $d = 7·5$, $v\ pr = 4$.

Drugih priloga nije bilo.

Grob br. 168. Grob s paljevinom. Dubljina 58 *cm*.

Pod nepravilnom kamenitom pločom ležala je mrtvačka paljevina na goloj zemlji, bez priloga.

Grob br. 169. Grob sa žàrom. Dubljina 96 *cm*.

Prosto u zemlji stajala je zdrobljena, ali već opet reštaurirana ilovasta žàra, najveća od svih, što su nagjene na Jezerinama. *Tabla XXXIII., slika 4.* Ona je crvenkasta, grlo je od trbušine slabo odvojeno, okrajak široko previjen, a na dônjem dijelu grla nasagjena su dva nastavka s roščićima na krajevima. Dimenzije:

$V = 66$, $Pr = 55$, $zj = 29·5$, $g = 26$, $d = 21$, $v\ pr = 25$.

U mrtvačkoj paljevini nije bilo priloga.

Grob br. 170. Grob sa žàrom. Dubljina 50 *cm*.

Ilovasta žàra bila je poklopljena nepravilnom kamenitom pločom, ali se ne može reštaurirati. Ona je rigja, okrajak joj je previjen i ima dva horizontalna glatka nastavka. U mrtvačkoj paljevini te žàre nagjena je mala ilovasta žàra sa dvije ručice, koja se je mogla reštaurirati. Ova je žućkasto-smegja, grlo joj nije odvojeno, okrajak je usko previjen, a obje ručice sploštenog okruglog presjeka nasagjene su na dônjem kraju grla. Grlo i trbušina našarani su crnim crtama. Dimenzije:

$V = 14$, $Pr = 13$, $zj = 9·2$, $g = 8$, $d = 6·2$, $v\ pr = 4·5$.

Od priloga nagjeno je u paljevini:

a) 3 broncana zaponca svaki sa tri zglavka, od kojih je jedan prikazan na *tabli XXI., slika 17.* $D = 50$ *mm*, $Š = 13$ *mm*.

b) 2 pravokutne okovice od bronca svaka sa tri glavka. $D = 50$ *mm*, $Š = 15$ *mm*.

Grob br. 171. Grob sa žàrom. Dubljina 60 *cm*.

Pod nepravilnom kamenitom pločom nagjena je zdrobljena ilovasta žàra, koja se ne može reštaurirati. U njenoj mrtvačkoj paljevini nagjeni ovi prilozi:

a) Pinceta s nataknutim koricama od broncanog tenećeta. Ove su na odskok iskovane i ukrašene sa četiri streličina šiljka. *Tabla IV., slika 1.* $D = 126$ *mm*, $Š = 30$ *mm*.

b) Bočka neobična oblika — *tabla XV., slika 14.* — Ova je pregnuta, duga, valjkasta, spram gornje strane udebljana glavica, koja se završuje čunjem u duljini od 77 *mm*, poprijeko je narovašena, a na dônjoj strani prelazi najprije u peterostran, poprečnim crtama našaran dio, a onda u pregibu u okruglu iglu. $D = 22·5$ *cm*. Narovašena joj glavica sjeća na starije, a pregib na mlagje oblike.

c) 5 zaponaca — *tabla XXI., slika 12.* — od ovih četiri s privješenim kolutićima od 35 *mm* u premjeru. Pravokutna tenećeta, svako sa tri zglavka duga su po 44 *mm* i 15 *mm* široka. Može biti u ostalom, da većina tih tenećeta nijesu upravo zaponci, nego okovice, s kojih su kolutići vjesili kao ukras[1]).

d) 23 pravokutne okovice svaka sa tri zglavka, od kojih je jedan prikazan na *tabli XXII.* $D = 42$ *mm*, $Š = 15$ *mm*.

e) Broncana halka, na jednoj strani ravna na drugoj ispupčena. $Pr = 43$ *mm*.

f) Broncana halka, s obje strane ispupčena, oštrog spoljašnjeg i nutarnjeg okrajka. $Pr = 48$ *mm*.

Grob br. 172. Grob sa žàrom. Dubljina 50 *cm*.

Rastrošena ilovasta žàra, koja se ne može reštaurirati, bila je poklopljena nepravilnom kamenitom pločom. Osim mrtvačke paljevine bila je u njoj samo malena, već rekonštruirana ilovasta žàra sa dvije ručice — *tabla XLIV., slika 1.* — Ona je smegja, slabo odvojena grla i previjenog okrajka. Dvije vertikalne ručice isploštenog okruglog presjeka nasagjene su na dônjem kraju grla. Dimenzije:

$V = 18$, $Pr = 16$, $zj = 10$, $g = 8·5$, $d = 8·3$, $v\ pr = 6·5$.

[1]) Isporedi: Prozor. Popis ark. tabla XXVI., slika 164.

Grob br. 173. Grob sa žàrom. Dubljina 80 *cm*.

Pod nepravilnom kamenitom pločom stajala je zdrobljena, ali sada rekonštruirana smegja ilovasta žàra s tragovima od firnisa, kojim je nekoć bila naličena. Grlo joj od trbušine nije odvojeno, okrajak je previnut, a izmegju grla i trbušine nasagjena su dva horizontalna glatka nastavka. Dimenzije:

$V = 44·5$, $Pr = 40$, $zj = 23$, $g = 21$, $d = 15·5$, $v\ pr = 19$.

U mrtvačkoj paljevini te žàre nagjeni su ovi broncani prilozi:

a) Jedna pinceta, kojoj uz okrajke teče po jedan niz posve kratkih, poprečnih crtica. $D = 112$ *mm*, $Š = 20$ *mm*.

b) Pafta sa četiri okruglasta nastavka. *Tabla XX., slika 7.* $Pr = 37$ *mm*.

c) Kolut, s jedne strane ravan, s druge trouglast. $Pr = 46$ *mm*.

Grob br. 174. Skeletni grob. Dubljina 100 *cm*.

Kostur je položen u pravcu istočnozapadnom, s glavom na istočnoj strani. Uvrh glave stajale su dvije priložene posude i to:

a) Čitava, mala crvenkasta ilovasta žàra — *tabla XXXIII., slika 2.* — sa dvije ručice, kojoj grlo od trbušine nije bilo odvojeno, i kojoj je okrajak usko previnut. Dvije vertikalne ručice sploštenog okruglog presjeka nasagjene su na dônjem kraju grla. Dimenzije:

$V = 10$, $Pr = 9$, $zj = 5·5$, $d = 4$, $v\ pr = 3·5$.

b) Malen ilovast pehar s ručicama — *tabla XLVI., slika 3.* — zdrobljen, ali opet rekonštruiran. Okrajak je prama vrhu ponešto proširen, te je sa spoljašne strane vertikalno narovašen. Daleko otegnuta ručica ima na svom uzdignutom vrhu dva, roščićima slična šiljka, a osim toga na najširem dijelu trbušine ima sedam malenih bradavica. Dimenzije:

$V = 7·4$, $Pr = 9$, $zj = 8·5$, $d = 6$, $v\ pr = 4·5$.

Od drugih priloga bila je samo u kraj glave oduži iskrivljeni komad broncanog tenećeta od 3 *mm* širine, valjda ulomak špiralne narukvice.

Grob br. 175. Grob sa paljevinom. Dubljina 65 *cm*.

Mrtvačka paljevina ležala je na goloj zemlji te bijaše poklopljena nepravilnom kamenitom pločom. U njoj je bilo 7 jantarevih zrna različitog oblika i veličine. Jedno od tih zrna prikazano je na *tabli XXVI., slika 16.*

Grob br. 176. Grob sa žàrom. Dubljina 50 *cm*.

Ilovasta žàra, toliko rastrošena, da se ne može reštaurirati, u kojoj je bila mrtvačka paljevina, bila je poklopljena nepravilnom kamenitom pločom.

Grob br. 177. Grob sa žàrom. Dubljina 90 *cm.*

Nepravilnom kamenitom pločom poklopljena ilovasta žàra može se reštaurirati. Ona je rigja, vide se na njoj tragovi firnisu, kojim je bila naličena, ima od trbušine znatno odvojeno grlo s previjenim okrajkom. Izmegju trbušine i grla nasagjena su dva horizontalna nastavka, koji na krajevima imaju uspravljene roščiće. Dimenzije:

V = 51, *Pr* = 42·5, *zj* = 29, *g* = 24, *d* = 16, *v pr* = 22·5.

U mrtvačkoj paljevini nije u žàri nagjeno nikakih priloga.

Grob br. 178. Skeletni grob. Dubljina 100 *cm.*

Kostur je bio prosto položen u pravcu istočnozapadnom, s glavom na istočnoj strani. Od priloga nagjen je u tome grobu samo fibuli sličan nakit od bronca. *D* = 56 *mm,* *V* = 30 *mm.*

Grob br. 179. Skeletni grob. Dubljina 100 *cm.*

Kostur je bio prosto položen u pravcu istočnozapadnom, s glavom na istočnoj strani. Uz vrat nagjen je kao prilog fibuli sličan broncani nakit. *D* = 63 *mm,* *V* = 47 *mm.*

Grob br. 180. Skeletni grob. Dubljina 50 *cm.*

Kostur je bio prosto položen u pravcu sjeverojužnom, s glavom na sjevernoj strani. Od priloga nagjena je pri kosturu samo broncana certoška fibula — *tabla VI., slika 4.* — s ravnom, u sredini proširenom stremenkom. *D* = 86 *mm,* *V* = 22 *mm.*

Tačka br. 181.

Leži u sredini jednoga garišta. Vidi tačku br. 163.

Grob br. 182. Skeletni grob. Dubljina 100 *cm.*

Kostur je prosto položen u pravcu sjeverojužnom, s glavom na sjevernoj strani. Pri njemu nagjen je samo osobito jak, fibuli sličan broncani nakit s privješenim sitnim kolutićem od broncanog tenećeta. *D* = 62 *mm,* *V* = 48 *mm.*

Grob br. 183. Skeletni grob. Dubljina 130 *cm.*

Kostur je prosto položen u pravcu sjeverojužnom, s glavom na sjevernoj strani. Uz vrat ležali su ovi prilozi kao ostanci ogrlice.

a) Poviše komadića sitnog broncanog lančića.

b) Dva mala jantareva zrna.

c) Dvije sitne modre i tri sitne žute gmize.

Grob br. 184. Skeletni grob. Dubljina 80 *cm.*

Kostur je bio prosto položen u istočnozapadnom pravcu, s glavom na istočnoj strani. Od priloga nagjeni su ovi bronci:

a) Certoška fibula, kojoj je glava i jezičac odlomljen.

b) Jedan cijeli i dva prelomljena kolutića rombičkog presjeka, ornamentirani poprečnim crticama. Jedan od ovih prikazan je na *tabli XIX., slika 17.* *Pr* = 52 *mm.*

Grob br. 185. Grob sa žàrom. Dubljina 70 *cm.*

Žàra, prosto u zemlju postavljena, posve je rastrošena i ne može se reštaurirati. U njoj je bila malešna, posve dobro očuvana rigja ilovasta žàra s jednom ručicom — *tabla XXXIII., slika 3.* — kojoj grlo od trbušine nije odvojeno, a okrajak joj je previjen. Ručica okruglastog presjeka nasagjena je na grlu. Dimenzije:

V = 11, *Pr* = 10·5, *zj* = 6·5, *g* = 6, *d* = 6, *v pr* = 4.

Priloga nije bilo nikakih.

Grob br. 186. Grob sa žàrom. Dubljina 80 *cm.*

Prosto u zemlju postavljena, trbušasta ilovasta žàra bila je, kao što gotovo svagda, posve zdrobljena, ali se je mogla reštaurirati. Ona je žutosmegja, grlo joj je od trbušine znatno odvojeno, a okrajak prama vrhu proširen. Izmegju grla i trbušine bila su nasagjena dva horizontalna nastavka svaki sa tri roščića, a ovima unakrst postavljene dvije okrugle guke na oblik dugmeta. Dimenzije:

V = 44·5, *Pr* = 37, *zj* = 27·3, *g* = 24·3, *d* = 15, *v pr* = 18.

U njoj je bilo megju paljevinom:

a) Mala, crvenkasta, posve dobro očuvana ilovasta žàra sa dvije ručice, kojoj je grlo sasvim neznatno odijeljeno od trbušine, a okrajak previjen. Dvije široke, vertikalne ručice nasagjene su na dônjem kraju grla, a na grlu i na trbušini vide se tragovi crnim crticama, kojima je bila našarana. Dimenzije:

V = 13·5, *Pr* = 13·5, *zj* = 8, *g* = 7, *d* = 6·5, *v pr* = 4.

b) Glavica broncane bočke, narovašena, slična onoj, što je prikazana na *tabli XV., slika 18.,* samo što je nešto tanja i kraća.

Grob br. 187. Grob sa žàrom. Dubljina 70 *cm.*

Zdrobljena ilovasta žàra bila je prosto u zemlju postavljena, ona je trbušasta, mrko-siva, ima dva horizontalna nastavka, svaki sa dva roščića. Valjda će se moći reštaurirati. U njoj je bila u paljevini visoka ilovasta žàra s jednom ručicom — *tabla XLVI., sl. 2.* — Ona je s obje strane zagasito-siva, okrajak je prama vrhu nešto rastegnut, a vertikalna, trakolika ručica izdigla se je za 1 *cm* iznad zjala. Dimenzije:

V = 8, *Pr* = 11, *zj* = 10, *d* = 5, *v pr* = 4.

Od priloga nagjena je nadalje u žàri samo jedna broncana igla, koja ili je bila jezičac jedne fibule ili dônji dio bočke.

Grob br. 188. Grob s paljevinom. Dubljina 85 *cm.*

Pod nepravilnom kamenitom pločom ležala je mrtvačka paljevina na goloj zemlji, te su u njoj kao prilozi nagjeni 5 jantarevih zrna različite veličine, nekoliko ulomaka jantarevih zrna i trouglasta žuta gmiza.

Grob br. 189. Skeletni grob. Dubljina 120 *cm.*

Kostur je bio prosto položen u pravcu istočnozapadnom, s glavom na istočnoj strani. Od priloga nagjeno je pri glavi toga kostura:

a) Posve očuvana mala ilovasta žàra sa dvije ručice — *tabla XLIII., slika 4.* — zagasita, slabo odvojena grla i previjenog okrajka. Vertikalne ručice širokog, sploštenog presjeka nasagjene su izmegju grla i trbušine. Dimenzije:
V = 18·5, *Pr* = 18·5, *zj* = 10, *g* = 8·7, *d* = 8, *v pr* = 5·5.

b) Kolutasta broncana plojka s nataknutim malim kolutićima od broncanog tenećeta — *tabla XX., slika 12.* — Na jednoj strani našarana je malim kolobarima, od kojih svaki ima centralnu tačku. *Pr* = 64 *mm.*

c) Broncani privjesak, na jednoj strani ravan, na drugoj strani ispupčeno ljeven. *Tabla XXIII., slika 21. D* = 46 *mm.*

d) Sitna broncana kolutasta plojka. *Pr* = 25 *mm.*

e) Splošteno jantarevo zrno. *Tabla XXVII., slika 4. Pr* = 23 *mm, Š* = 8 *mm.*

f) Sitna modra gmiza.

Grob br. 190. Grob sa žàrom. Dubljina 70 *cm.*

Ilovasta žàra bila je prosto u zemlju postavljena, vrlo je rastrošena i ne može se reštaurirati. Osim mrtvačke paljevine nagjene su u njoj dvije posude kao prilozi:

a) Posve očuvana, mala mrka ilovasta žàra s jednom ručicom, kojoj je grlo od trbušine bilo znatno odvojeno a okrajak previjen. Vertikalna trakolika ručica nasagjena je na dônjem kraju grla. Dimenzije:
V = 11·7, *Pr* = 12, *zj* = 8·5, *g* = 7·5, *d* = 6, *v pr* = 4.

b) Zdrobljena, ali već reštaurirana mala ilovasta žàra sa dvije ručice. Ona je rigja, grlo je od trbušine jasno odvojeno, okrajak previjen. Vertikalne ručice nasagjene su na dônjem kraju grla te imaju okruglast širok presjek. Dimenzije:
V = 11, *Pr* = 12, *zj* = 8, *g* = 7·3, *d* = 6, *v pr* = 4.

Grob br. 191. Skeletni grob. Dubljina 135 *cm.*

Kostur je prosto u zemlju položen u sjeverojužnom pravcu, s glavom na sjevernoj strani. Uvrh glave stajala je posve rastrošena ilovasta posuda kao prilog. O vratu nagjeni su ostanci nekog nakita, više ulomaka sitnog broncanog lančića i dva sitna jantareva zrna, od kojih je jedno prikazano na *tabli XXVII., slika 8.*

Grob br. 192. Skeletni grob. Dubljina 140 *cm.*

Kostur je položen u sjeverojužnom pravcu, s glavom na južnoj strani. O vratu mu nagjeno je više ovećih ulomaka sitnog broncanog lančića.

Grob br. 193. Grob sa žàrom. Dubljina 60 *cm.*

Ilovasta žàra, prosto u zemlju postavljena rastrošena je, te se za to ne može reštaurirati. Osim mrtvačke paljevine, koja je izmiješana prašinom i komadićima od drvenog uglja, nagjena je u toj žàri još nespaljena lubanja lešine, i to je prvi slučaj djelomice spaljene lešine na Jezerinama. U žàri nagjena je nadalje razbijena mala, smegja ilovasta žàra sa dvije ručice, koja se može reštaurirati.

Drugih priloga nije bilo.

Grob br. 194. Grob sa žàrom. Dubljina 40 *cm.*

Prosto u zemlju postavljena ilovasta žàra bila je posve rastrošena, pa se za to ne može reštaurirati. U njenoj paljevini nagjeno je oveće plosnasto i više omanjih valjkastih jantarevih zrna.

Grob 195 *a.* Grob sa žàrom. Dubljina 60 *cm.*

Rastrošena ilovasta žàra, koja se ne može reštaurirati, bila je poklopljena nepravilnom kamenitom pločom i napunjena mrtvačkom paljevinom. Izmegju paljevine nagjeni su ovi broncani prilozi:

a) Velika pinceta *tabla III., slika 23.* Ova je po stranama ornamentirana dvostrukim crticama i malim dvostrukim kolobarićima, svaki oko jedne centralne tačke. *D* = 16 *cm*, *Š* = 34 *mm*.

b) Bočka narovašena vratića — *tabla XV., slika 15.* — Ona je pregnuta, te na vratu, koji je prama gornjem kraju udebljan, ima malu plojku kao glavicu. *D* = 21·5 *cm*.

c) Dva zaponca s privješenim kolutićima nejednake veličine. Na pravokutnim tenećetima od zaponaca imadu po dva zglavka. Jedan je od tih zaponaca prikazan na *tabli XXI., slika 13.* Tenеće zajedno s kukom ima *D* = 5 *cm*, *Š* = 1*cm*, kolutić u *Pr* = 4 *cm*.

d) 3 okovice, probijene, nejednaka oblika, od kojih su dvije prikazane na *tabli XXII., slika 7.* i *10.* Svaka od njih ima po dva zglavka, te je u prve *D* = 36 *mm*, *Š* = 30 *mm*, u druge *D* = 34 *mm*, *Š* = 28 *mm*.

e) Dva fragmenta od tenećeta, valjda ostanci korica za pincetu, navedenu pod *a*.

Grob br. 195 *b*. Skeletni grob. Dubljina 100 *cm*.

Pod rečenim grobom sa žàrom ležao je prosto u zemlji kostur bez priloga, kome se pravac nije mogao odrediti.

Grob br. 196. Grob sa žàrom. Dubljina 60 *cm*.

Velika ilovasta žàra bila je postavljena na maloj kamenitoj ploči i poklopljena nepravilnom kamenitom pločom, ali se ne može reštaurirati. U njenoj mrtvačkoj paljevini nagjeni su ovi prilozi:

a) Pinceta, crtom duž svakog okrajka *D* = 123 *mm*, *Š* = 22 *mm*.

b) Plosnat, okrugao kolut s otkinutim nastavkom; valjda je to ostanak zaponca. *Pr* = 41 *mm*.

Grob br. 197. Grob sa žàrom. Dubljina 40 *cm*.

Rastrošena ilovasta žàra, koja se ne može reštaurirati, stajala je prosto u zemlji, te je u njoj bilo ostanaka od mrtvačke paljevine, ali nije bilo priloga.

Grob br. 198. Grob sa žàrom. Dubljina 70 *cm*.

Pod nepravilnom kamenitom pločom nagjena je rastrošena ilovasta žàra, koja se ne može reštaurirati, i u kojoj je osim ostanaka mrtvačke paljevine samo bila broncana špiralna cjevčica, prikazana na *tabli XXIII.*

Grob br. 199 *a*. Grob sa žàrom. Dubljina 70 *cm*.

Prosto u zemlju postavljena ilovasta žàra — *tabla XXXVIII., slika 3.* — mogla se je samo do blizu okrajka rekonštruirati. Ona je rigja, grlo joj je od trbušine slabo odvojeno, a na dônjem dijelu grla ima dva horizontalna glatka nastavka. Dimenzije:

Pr = 38, *g* = 24·5, *d* = 12, *v pr* = 19.

U mrtvačkoj paljevini te žàre nije bilo priloga.

Grob br. 199 *b*. Skeletni grob. Dubljina 100 *cm*.

Pod rečenim grobom sa žàrom nagjen je prosto u zemlju položen kostur bez priloga, kome pravac nije ustanovljen.

Grob br. 200. Grob sa žàrom. Dubljina 80 *cm*.

Prosto u zemlju postavljena, zdrobljena ilovasta žàra — *tabla XXXV., slika 6.* — mogla se je do okrajka rekonštruirati. Ona je smegja, grlo od trbušine nije odvojeno, a iznad onog mjesta, gdje je trbušina najšira, ima dva horizontalna nastavka. Od dônjeg kraja tih nastavaka pružaju se prama dônjem kraju po tri, na oblik lûka, prama desnoj strani savijena rebra. Dimenzije:

V bez okrajka = 38·5, *Pr* = 35·5, *g* = 19, *d* = 13, *v pr* = 18.

Žàra je bila do vrha napunjena mrtvačkom paljevinom, te je u njoj osim ove bila mala crvenkasta ilovasta žàra s grlom slabo odvojenim, s rastegnutim okrajkom i sa dvije široke ručice na dônjem kraju grla. Dimenzije:

V = 15·5, *Pr* = 14, *zj* = 9, *g* = 8, *d* = 5·5, *v pr* = 6.

Drugih priloga nije bilo.

Grob br. 201. Grob sa žàrom. Dubljina 50 *cm*.

Prosto u zemlju postavljena ilovasta žàra bila je posve rastrošena, pa se za to ne može rekonštruirati. U njoj su osim mrtvačke paljevine bili ovi broncani prilozi:

a) 12 krstolikih dugmeta nejednake veličine, svako na ručicama ukrašeno poprečnim rebarcem, a u sredini kockastim okom. Od tih dugmeta 6 je komada prikazano na *tabli XXII., slika 25.* *Pr* = 20 do 25 *mm*[1]).

b) Tijesan kolut, s jedne strane ravan, s druge ispupčen. *Pr* = 5 *cm*.

---

[1]) Isporedi: Prozor. Popis ark. tabla XXII, slika 142

Grob br. 202. Grob sa žàrom. Dubljina 60 *cm.*

Prosto u zemlju postavljena i rastrošena ilovasta žàra ne može se reštaurirati.

U paljevini nagjena je samo broncana plojka od okovice, u sredini probušena. *Pr* = 38 *mm.*

Grob br. 203. Skeletni grob. Dubljina 100 *cm.*

Kostur je bio prosto u zemlju položen u pravcu sjeverojužnom, s glavom na sjevernoj strani. Uz lubanju nagjeni su ovi prilozi:

a) Nakit na oblik fibule — *tabla XIII., slika 7.* — s privješenom dvotokom. Nakit sam ima *D* = 50 *mm*, *V* = 37 *mm.*

b) 5 modrih gmiza nejednake veličine do 14 *mm* premjera.

Grob br. 204. Grob sa žàrom. Dubljina 60 *cm.*

Rastrošena ilovasta žàra, koja se ne može reštaurirati, stajala je prosto u zemlji, te je u njoj osim mrtvačke paljevine bila samo glatka broncana kolutasta plojka od 42 *mm* premjera.

Grob br. 205. Skeletni grob. Dubljina 100 *cm.*

Kostur je bio prosto u zemlju položen u pravcu sjeverojužnom, s glavom na sjevernoj strani. Pri glavi nagjeni su ovi prilozi:

a) Posve očuvana mala žàra s jednom ručicom, zagasito siva, neodvojena grla i rastegnuta okrajka. Okrugla, vrlo otegnuta ručica plosnata presjeka stoji vertikalno na dônjem kraju grla. Dimenzije: *V* = 11, *Pr* = 12, *zj* = 7·5, *g* = 6·8, *d* = 6·5, *v pr* = 4.

b) Rastrošena, ali već reštaurirana žuto-smegja ilovasta žàra sa dvije ručice — *tabla XLV., slika 8.* — Grlo joj od trbušine nije odvojeno, okrajak je rastegnut, a dvije vertikalne ručice splo-štenog okruglog presjeka nasagjene su na dônjem kraju grla. Grlo i trbušina posude našarani su crnim crtama. Dimenzije: *V* = 20, *Pr* = 17·5, *zj* = 10·2, *g* = 9·5, *d* = 8·5, *v pr* = 7·5.

c) Fragmenat broncane fibule s jantarevim zrnom nataknutim na stre-menki od žice.

d) 6 jantarevih zrna različitog oblika i veličine, i uz to dva ulomka takih zrna.

Grob br. 206. Skeletni grob. Dubljina 50 *cm.*

Kostur je bio prosto u zemlju položen u pravcu sjeverojužnom, s glavom na sjevernoj strani. Uz glavu ležala je neobična broncana fibula s dvostrukom špiralom na svakom kraju, kakvih je na Jezerinama dosta nagjeno, te ću ih radi kratkoće nazvati fibule s dvostrukom špiralom. Ravna im stremenka sastoji od broncane žice, na kojoj je nataknuto 8 jantarevih zrna. Slična fibula prikazana je na *tabli XI., slika 3*[1]. *D* = 107 *mm*, *Š* = 35 *mm.*

Grob br. 207. Skeletni grob. Dubljina 60 *cm.*

Kostur je bio prosto u zemlju položen u sjeverojužnom pravcu, s glavom na sjevernoj strani. Pri glavi kosturovoj nagjeno je ostanaka od gjerdana i to 5 modrih i 1 zelena staklena gmiza gotovo jedne veličine.

Grob br. 208. Skeletni grob. Dubljina 80 *cm.*

Kostur je bio prosto položen u sjeverojužnom pravcu, s glavom na sjevernoj strani. Uz glavu nagjeni su ovi broncani prilozi:

a) Fibula sa dva privješena broncana kolutića iz srednjeg la-tenskog doba, — *tabla VII., slika 16.* — *D* = 92 *mm*, *Š* = 35 *mm.*

b) Pravokutno teneće od okovice, koje se završuje u dva polukruga — *tabla XX., slika 22.* — *D* = 62 *mm*, *Š* = 27 *mm.*

c) 6 krstolikih dugmeta, kojim ručice na krajevima imaju okrugle glavice — *tabla XXIII., slika 1.* — *Pr* = 22 *mm.*

Grob br. 209. Skeletni grob. Dubljina 40 *cm.*

Kostur je prosto u zemlju položen u pravcu sjeverojužnom, s glavom na sjevernoj strani. Uz glavu ležali su ovi broncani prilozi:

a) Nakit na oblik fibule. *D* = 66 *mm*, *V* = 50 *mm.*

b) Zatvoren glatki kolut eliptičkog presjeka. *Pr* = 54 *mm.*

Grob br. 210. Skeletni grob. Dubljina 80 *cm.*

Kostur je prosto u zemlju položen u sjeverojužnom pravcu, s glavom na sjevernoj strani. Uz glavu ležali su ovi broncani prilozi:

a) U sredini na pola šuplja, proširena stremenka i špiralni fragmenat la-tenske fibule.

b) Privjesak — *tabla XXIII., slika 22.* — *D* = 5.

Grob br. 211. Grob sa žàrom. Dubljina 60 *cm.*

Prosto u zemlju postavljena ilovasta žàra bila je sasvim rastrošena, te se za to ne može reštaurirati. U njenoj paljevini nagjeni su ovi prilozi:

a) Obluk željezne fibule — *tabla III., slika 8.* — *D* = 79 *mm*, *V* = 48 *mm.*

---

[1] Isporedi: Prozor Popis ark. tabla XX., slika 79.

b) Broncana pinceta, najmanja od svih, što su nagjene — *tabla III., slika 21.* — $D = 48$ *mm*, $Š = 7$ *mm.*

c) Masivna, poprečno narebrena, vrlo čunjolika glavica broncane bočke, koja se na vrhu završuje plojkom — *tabla XV., slika 17.*

d) Zatvoren, gladak broncani kolut oštrih okrajaka i s obje strane ispupčen. $Pr = 43$ *mm.*

e) Glatko, ravno, okruglo dugme od bronca. — *Tabla XXII., slika 21.* — $Pr = 24$ *mm.*

f) 15 krstolikih dugmeta, od kojih je šest komada prikazano na *tabli XXII., slika 23.* To su najveća od onih, koja su nagjena, te na ručicama blizu krajeva imadu po dva slaba poprečna rebarca. $Pr = 30$ *mm.*

g) Dva komada špiralne cjevčice od broncanog tenećeta.

h) Okrugla, u sredini probušena okovica od broncanog tenećeta.

Grob br. 212. Grob sa žàrom. Dubljina 50 *cm.*

Prosto u zemlju postavljena ilovasta žàra bila je rastrošena i ne može se reštaurirati. U njoj su osim mrtvačke paljevine bili ovi prilozi:

a) Kao priložena posuda mala žućkasto-smegja ilovasta žàra sa dvije ručice, koja je rekonštruirana. Grlo joj od trbušine nije odvojeno, okrajak je rastegnut, a obje ručice sploštenog okruglog presjeka nasagjene su izmegju grla i trbušine. Dimenzije:

$V = 12$, $Pr = 12{\cdot}5$, $zj = 9$, $g = 7{\cdot}5$, $d = 7{\cdot}3$, $v\ pr = 3{\cdot}5$.

b) Gladak broncani kolut, s obje strane oštrih okrajaka i ispupčenih stranica. $Pr = 35$ *mm.*

Grob br. 213. Grob sa žàrom. Dubljina 70 *cm.*

Prosto u zemlju postavljena, rastrošena ilovasta žàra ne može se reštaurirati. Uz mrtvačku paljevinu nagjeno je u njoj:

a) Mala, crvenkasta ilovasta žàra s jednom ručicom — *tabla XLV., slika 7.* — koja je rekonštruirana. Grlo joj je od trbušine znatno odvojeno, okrajak usko previnut, te je odlomljena ručica bila nasagjena na dônjem kraju grla. Žàra je našarana crnim crtama. Dimenzije:

$V = 18$, $Pr = 18{\cdot}8$, $zj = 10$, $g = 8{\cdot}3$, $d = 7{\cdot}5$, $v\ pr = 7$.

b) Posve očuvana halštatska broncana fibula na obluk — *tabla IV., slika 6.* — Ona posve nalikuje na halštatsku fibulu, što je prikazana na *tabli IV., slika 7.*, samo što joj je odlomljeno jantarevo zrno, tako da se ta dva komada uzajmice popunjuju. $D = 115$ *mm*, $V = 29$ *mm.*

c) Halštatska fibula od bronca, kojoj ravna stremenka sastoji od žice, savijene na oblik brojke 8. *Tabla IV., slika 10.* $D = 58$ *mm.*

d) Okrnjeni, od dva ispupčena broncana tenećeta zglavljeni privjesak, koji toj fibuli pripada, posve sličan privjesku na oblik bule, što je prikazan uz fibulu na *tabli IV., slika 9.* $Pr = 62$ *mm.*

e) Broncani privjesak — *tabla XXIII., slika 26.* — $D = 23$ *mm*, $Š = 16$ *mm.*

f) Nakit od broncanog tenećeta, koji se s obje strane završuje plojkama, ornamentiranim po jednom, na oblik špirale zaparanom crtom. — *Tabla XXIII., slika 27.*

g) Fragmenti jantarevog zrna, koje pripada broncanoj fibuli ad *a.*

h) Modra gmiza. $Pr = 10$ *mm.*

Grob br. 214 *a.* Grob sa žàrom. Dubljina 90 *cm.*

Prosto u zemlju postavljena ilovasta žàra bila je zdrobljena, ali se je mogla sve do grla rekonštruirati. Ona je rigja, grlo je od trbušine slabo odvojeno, a na najdônjem kraju grla nasagjena su dva glatka, horizontalna nastavka. Dimenzije:

$Pr = 48$, $d = 17$, $v\ pr = 26$.

U mrtvačkoj paljevini nagjeno je 16 komada plojki od okovica, od kojih je 15 imalo po jedan zglavak u sredini, a u jedne su bila tri zglavka. Jedna od prvih i zadnja prikazane su na *tabli XXII., slika 15.* i *16.* Površina im je našarana koncentričkim kolobarima, a okrajak je na kratko narovašen. $Pr = 40$ *mm.*

Grob br. 214 *b.* Skeletni grob. Dubljina 130 *cm.*

Pod opisanim gore grobom sa žàrom nagjen je prosto u zemlju položen kostur bez priloga, kome pravac nije ustanovljen.

Grob br. 215. Grob sa žàrom. Dubljina 100 *cm.*

Prosto u zemlju postavljena ilovasta žàra mogla se je reštaurirati. Ona je rigja, grlo je od trbušine slabo odvojeno, okrajak previjen, a na dônjem su kraju grla bila nasagjena dva horizontalna, odlomljena nastavka. Dimenzije:

$V = 52{\cdot}5$, $Pr = 49$, $zj = 29$, $g = 25{\cdot}5$, $d = 15{\cdot}5$, $v\ pr = 20$.

U njoj je bila mrtvačka paljevina bez priloga.

Grob br. 216. Skeletni grob. Dubljina 50 *cm.*

Kostur je bio prosto u zemlju položen u sjeverojužnom pravcu, s glavom na sjevernoj strani. Uz glavu ležali su ovi prilozi:

a) Velika certoška fibula sa dva dugmeta i trouglastom stremenkom, slična onoj, koja je prikazana na *tabli IV., slika 1.*, i o kojoj je već bio govor pri opisu skeletnog groba br. 121 *a*. Razlika izmegju obje te fibule sastoji, ne gledeći na veličinu, samo u tome, što je stremenka znatno viša. *D* = 164 *mm*, *V* = 55 *mm*.

b) 22 jantareva zrna različite veličine, do 22 *mm* u premjeru i fragmenat takog jednog zrna.

Grob br. 217. Skeletni grob. Dubljina 130 *cm*.

Kostur je bio prosto u zemlju položen u sjeverojužnom pravcu, s glavom na južnoj strani. Od priloga nagjeno je uza nj:

a) Fibuli sličan broncani nakit s kolutastom plojkom, privješenom trakom od broncanog tenećeta, savijenim na oblik karike. — *Tabla XIII., slika 10.* — Tome je nakitu: *D* = 59 *mm*, *V* = 45 *mm*. Kolutastoj je plojci *Pr* = 48 *mm*.

b) Dva okrugla broncana dugmeta, svako s jednim šiljastim rtom usred ispupčene površine. — *Tabla XXIII., slika 3.* — *Pr* = 2 *mm*.

c) Šupalj broncani privjesak na oblik bule, sličan onome, što je prikazan na *tabli XXIII., slika 18. Pr* = 17 *mm*.

d) Sitna, modra, bijelo emaljirana gmiza s premjerom od 7 *mm*.

Grob br. 218. Skeletni grob. Dubljina 100 *cm*.

Kostur je bio prosto u zemlju položen u pravcu sjeverojužnom, s glavom na sjevernoj strani. Nagjene su pri njemu dvije špirale od broncane žice, valjda ostanci špiralnih dvotoka na oblik naočara.

Grob br. 219. Skeletni grob. Dubljina 100 *cm*.

Kostur je bio prosto u zemlju položen u sjeverojužnom pravcu, s glavom na sjevernoj strani. Od priloga nagjeno je pri njemu:

a) Dvije certoške fibule sa posve ravnom stremenkom. *D* = 95 i 92 *mm*.

b) Broncana narukvica, otvorena, halštatskog oblika. — *Tabla XVIII., slika 4.* — *Pr* = 46 *mm*.

c) Zatvoren broncani kolutić. *Pr* = 25 *mm*.

Grob br. 220. Grob sa žarom. Dubljina 60 *cm*.

Prosto u zemlju postavljena ilovasta žara bila je rastrošena i ne može se reštaurirati. U njoj je osim mrtvačke paljevine bila kao priložena posuda mala sada rekonštruirana ilovasta žara. — *Tabla XLVI., slika 18.* — Ona je zagasito siva, grlo joj je od trbušine slabo odvojeno, a okrajak previnut. Daleko otegnuta ručica sa bradavicom sploštenog okruglog presjeka, nasagjena je vertikalno izmegju grla i trbušine. Dimenzije:

V = 11, *Pr* = 12, *zj* = 7, *g* = 6, *d* = 4·5, *v pr* = 3·5.

Drugih priloga nije bilo.

Grob br. 221. Grob sa žarom. Dubljina 90 *cm*.

Prosto u zemlju postavljena ilovasta žara bila je rastrošena i ne može se reštaurirati. U paljevini ležao je zatvoren, gladak broncani kolut, s jedne strane ravan, s druge polukružan. *Pr* = 63 *mm*.

Grob 222. Grob sa žarom. Dubljina 60 *cm*.

Ćupu slična ilovasta žara — *tabla XLI., slika 1.* — bila je poklopljena nepravilnom kamenitom pločom, te je pošlo za rukom reštaurirati je. Ona je tmasto siva i ponešto rastegnuta okrajka.

Izmegju dviju horizontalno nasagjenih, ali odlomljenih ručica optočena je žara narovašenim svitkom. Drugi narovašeni svitak teče uokolo ispod okrajka, a 6·5 *cm* ispod ovoga nasagjen je na boku žare gladak, potkovi sličan nastavak. Dimenzije:

V = 34, *Pr* = 30·5, *zj* = 26, *g* = 25·5, *d* = 13, *v pr* = 15.

U mrtvačkoj paljevini nije bilo priloga.

Grob br. 223. Grob sa žarom. Dubljina 100 *cm*.

Prosto u zemlju postavljena, rigja ilovasta žara bila je rastrošena i ne može se reštaurirati. U mrtvačkoj paljevini nagjena je mala ilovasta žara s jednom ručicom, koja se je mogla reštaurirati.

Ona je mrka, ima nizak stalak, grlo joj nije odvojeno a okrajak je previjen. Vertikalna ručica okruglastog presjeka nasagjena je na dônjem dijelu grla. Dimenzije:

V = 13·5, *Pr* = 13, *zj* = 9, *g* = 8, *d* = 6·6, *v pr* = 5, *v s* = 1 *cm*.

Drugih priloga nije bilo.

Tačka br. 224.

Ta tačka leži nasred garišta, koje ima 3 *m* u premjeru te se prostire 30 *cm* ispod zemlje.

Grob br. 225. Grob sa žarom. Dubljina 100 *cm*.

Prosto u zemlju postavljena žara bila je rastrošena i ne može se reštaurirati. U mrtvačkoj paljevini nagjeni su svi prilozi:

a) 4 željezna fragmenta, od kojih tri pripadaju maloj halci od 35 *mm* u premjeru.

b) Broncana pinceta — *tabla III., slika 24.* — *D* = 113 *mm*, *Š* = 24 *mm*.

c) Jak broncani kolut oštrih s obje strane okrajaka i ispupčenih stranica — *tabla XX., slika 3.* — *Pr* = 49 *mm*.

d) Okovica koštanog drška.

Grob br. 226. Skeletni grob. Dubljina 120 *cm*.

Kostur je prosto u zemlju položen u sjeverojužnom pravcu, s glavom na sjevernoj strani. Od priloga nagjeno je:

a) 2 željezna fragmenta, valjda ostanci željezne narukvice.

b) Broncani privjesak — *tabla XXIII., slika 12.* — *D* = 17 *mm*.

c) Broncani privjesak — *tabla XXIII., slika 13.* — *D* = 29 *mm*.

d) Broncani privjesak — *tabla XXIII., slika 25.* — *D* = 31 *mm*.

e) 3 omanje modre gmize do 11 *mm* u premjeru.

Grob br. 227. Grob sa žàrom. Dubljina 70 *cm*.

Prosto u zemlju postavljena ilovasta žàra tako je rastrošena, da se ne može reštaurirati.

U mrtvačkoj paljevini bili su ovi prilozi:

a) Pinceta. *D* = 9, *Š* = 2.

b) 38 komada pravokutnih okovica jednakog oblika, na svakoj po tri zglavka. One su slične okovicama, prikazanim na *tabli XXII., slika 6.* *D* = 36 *mm*, *Š* = 17 *mm*.

c) Gladak, s jedne strane ravan, s druge ispupčen kolut. *Pr* = 54 *mm*.

d) S obje strane ispupčen, gladak kolut. *Pr* = 32 *mm*.

Grob br. 228. Skeletni grob. Dubljina 100 *cm*.

Kostur je prosto u zemlju položen u sjeverojužnom pravcu, s glavom na sjevernoj strani.

Od priloga nagjeno je:

a) Broncana fibula iz srednjeg la-tenskog doba. *Tabla VIII., slika 7.* *D* = 73 *mm*, *V* = 20 *mm*.

b) Velik privjesak od bronca, posve sličan onome primjerku na fibuli, što je prikazan na *tabli X., slika 1.*

On je pretežak, a da bi mogao biti obješen za onu jednu fibulu, što je nagjena u tomu grobu, te po tome mora da je to ili bio nakit sam za se, ili je isprva ovdje bila još jedna druga, jača fibula. *D* = 14·5, *Š* = 5·5.

Grob br. 229. Skeletni grob. Dubljina 80 *cm*.

Kostur je prosto u zemlju položen u sjeverojužnom pravcu, s glavom na sjevernoj strani. Uz glavu nagjen je gjerdan, na kome je bilo nanizano

39 jantarevih zrna gotovo jednake veličine od 16 *mm* u premjeru, uz to je ondje bilo još nekoliko ulomaka od jantarevih zrna.

Grob br. 230. Skeletni grob. Dubljina 140 *cm*.

Kostur je prosto u zemlju položen u sjeverojužnom pravcu, s glavom na sjevernoj strani. Od priloga ležalo je pri glavi:

a) Gornji diò lančića od privjeska sa dvije broncane konjske glave — *tabla X., slika 10.* — *Š* = 36 *mm* *V* = 28 *mm*.

b) Pojedini fragmenti broncane fibule, koja valjda pripada lančiću ad *a*.

c) Dvije male naočaraste broncane špirale, slične onoj što je prikazana na *tabli XVI., slika 3.* *Š* = 34 *mm*, *V* = 29 *mm*, premjer špiralne toke = 15 *mm*.

d) 6 ovećih jantarevih zrna od 33 *mm* *Pr*, od kojih je jedno prikazano na *tabli XXVI., slika 10.*

Grob br. 231. Grob sa žàrom. Dubljina 60 *cm*.

Nepoklopljena i posve rastrošena ilovasta žàra ne može se reštaurirati. U njenoj mrtvačkoj paljevini nagjeni su ovi broncani prilozi:

a) Bočka — *tabla XV., slika 11.* — Ona je, makar da je inače oblikom posve slična pregnutim bočkama na Jezerinama, prava, te ima narovašenu, čunjastu, a na vrhu plojkom završenu glavicu. *D* = 15·5.

b) Plojka od okovice sa dva zglavka. *Pr* = 47 *mm*.

c) Glatka, sploštena, okrugla halka. *Pr* = 36 *mm*.

Grob br. 232. Grob sa žàrom. Dubljina 50 *cm*.

Prosto u zemlju postavljena ilovasta žàra bila je rastrošena i ne može se reštaurirati. U mrtvačkoj paljevini nagjeni su ovi prilozi:

a) Četiri željezna fragmenta, koji valjda pripadaju jednome nožu.

b) Broncano teneće od zaponca — *tabla XXI., slika 3.* — *D* = 106 *mm*, *Š* = 30 *mm*.

c) 4 broncana koluta, s obje strane oštrih bridova i ispupčenih stranica. *Pr* = 55, 44, 41 i 40 *mm*.

d) 5 komada krstolikih broncanih dugmeta, sličnih onima, što su prikazana na *tabli XXIII., slika 1.* *Pr* = 22 *mm*.

Grob br. 233. Skeletni grob. Dubljina 80 *cm*.

Kostur je prosto u zemlju položen u sjeverojužnom pravcu, s glavom na sjevernoj strani. Uvrh glave nagjena je posve očuvana, mala zagasita ilovasta žàra sa dvije ručice — *tabla XLIV., slika 7.* — Grlo joj nije

odvojeno, okrajak je rastegnut a u ručica, nasagjenih na dônjem dijelu grla, presjek je okrugao. Dimenzije:

$V = 12$, $Pr = 14{\cdot}5$, $zj = 9{\cdot}2$, $g = 9$, $d = 7$, $v\ pr = 6{\cdot}5$.

Od priloga nagjeno je u ovome grobu:

a) Broncana šivaća igla odlomljene ušice.

b) Dva posve sitna, okrugla broncana dugmeta glatke, ispupčene površine — *tabla XXIII., slika 6.* — *Pr* = 10 *mm.*

c) 34 stranom valjkasta, stranom plosnata jantareva zrna do 18 *mm* dužine i 16 *mm* u premjeru.

d) 3 emaljirane modre i 1 glatka modra gmiza — *tabla XXIX., slika 19.*

Grob br. 234. Skeletni grob. Dubljina 100 *cm.*

Kostur je prosto u zemlju položen u sjeverojužnom pravcu, s glavom na sjevernoj strani.

Od priloga bila su:

a) 4 fragmenta željezne fibule — *tabla III., slika 6.*

b) Željezni kolut — *tabla III., slika 4.* — *Pr* = 37 *mm.*

Grob br. 235. Grob sa žarom. Dubljina 100 *cm.*

Prosto u zemlju postavljena ilovasta žara bila je rastrošena i ne može se reštaurirati.

U mrtvačkoj paljevini nagjena je kao priložena posuda oveća ilovasta žara s jednom ručicom — *tabla XLV., slika 9.* — koja se je mogla reštaurirati. Ona je crvenkasta sa slabo odijeljenim grlom i usko previjenim okrajkom. Ručica okrugla presjeka nasagjena je izmegju grla i trbušine. Kako grlo, tako i trbušina našarana je zagasitim crtama. Dimenzije:

$V = 20$, $Pr = 22$, $zj = 10{\cdot}2$, $g = 9$, $d = 7{\cdot}5$, $v\ pr = 8$.

Od priloga nagjeno je samo jedno teneće od okovice s broncanim kukama na obje strane — *tabla XXI., slika 4.* — *D* = 69 *mm*, *Š* = 26 *mm.*

Grob br. 236. Skeletni grob. Dubljina 80 *cm.*

Kostur je prosto u zemlju položen u sjeverojužnom pravcu, s glavom na sjevernoj strani. Ukraj glave ležala je jedna broncana pinceta, na svakoj strani bila joj je fino usavaćena izreskana crta. Ona je žućkasto-zelene masti, te se čini, da to potječe od laka, kojim je bila naličena. *D* = 120 *mm*, *Š* = 23 *mm.*

Grob br. 237. Grob sa žarom. Dubljina 86 *cm.*

Prosto u zemlju postavljena ilovasta žara bila je rastrošena i ne može se reštaurirati. S polja je oko žare bio položen već prije na dva komada

prelomljen željezni mač, kome je balčak na jednu stranu bio iskrivljen — *tabla II., slika 2.* — U mača je ponešto previjena oštrica i debeo savijen hrbat, tako da je oštrica u sredini najšira, te se završuje dugim šiljkom. Balčak s oštricom čini tup kut, a na razdvoju od nje udebljen je na oblik vijenca, koji s nutarnje strane prelazi u posve kratku otpornu šipku (dočekaljku).

Oštrica, koja nema rta, duga je 41 *cm*, ukupna dužina zajedno s balčakom 52·5 *cm*, širina oštrice pri balčaku = 30 *mm*, u sredini = 37 *mm.* Otporna je šipka debela 1 *cm*, duljina joj, od koje je, kako se čini jedan komadić otkrnjen, iznosi 17 *mm.* Duljina balčaka, koji se završuje uskom ovalnom plojkom, iznosi 10·5 *cm*, širina mu je pri otpornoj šipki 28 *mm*, a na kraju 40 *mm*[1]).

U mrtvačkoj paljevini nagjeno je u žari:

a) Broncana la-tenska fibula iz kasnijeg doba s tankom stremenkom i okruglo probušenom plojkom, za koju je pričvršćen jezičac — *tabla XII., slika* — *7. D* = 88 *mm*, *Š* = 30 *mm.*

b) Broncana pafta — *tabla XX., slika 18.* — *Pr* = 47 *mm.*

Grob br. 238. Skeletni grob. Dubljina 56 *cm.*

Kostur je prosto položen u sjeverojužnom pravcu, s glavom na sjevernoj strani. Ukraj glave ležali su ovi prilozi:

a) Otvoren ovalni prsten od uskog broncanog tenećeta — *tabla XIX., slika 5.* — *Pr* = 17 i 20 *mm.*

b) Lončić od ljevenog bronca — *tabla XXIII., slika 37.*, — s ispupčenim dnom, tako da ne može stajati, i sa dvije male, vertikalno nasagjene ručice. Oko dna ima izbočen okrajak, gornji mu je okrajak previnut a zjalo ovalno. *V* = 38 *mm*, *Pr* = 25 i 23 *mm*, *zj* = 29 i 25 *mm*, *d* = 12 *mm.*

c) 9 plosnatih i 2 valjkasta jantareva zrna do 19 *mm* u premjeru, od kojih je jedno prikazano na *tabli XXVII., slika 15.*, za tim dva fragmenta od jantarevih zrna.

Grob br. 239. Skeletni grob. Dubljina 50 *cm.*

Kostur je prosto u zemlju položen u pravcu sjeverojužnom, s glavom na sjevernoj strani. Ukraj glave kosturove nagjeni su ovi prilozi:

a) Jedna broncana fibula sa dvije špirale — *tabla XII., slika 4.* — sa 6 nataknutih jantarevih zrna na ravnoj stremenci i privješenom paftom na jezičcu. *D* = 10 *cm*, *Pr* pafte = 36 *mm.*

---

[1]) Isporedi: Mitth. d. A. G. sv. XVIII., str. 231., sl. 51. Jedan mač iz Halštata.

b) Šuplje ispupčena i pri okrajku na dva mjesta probušena broncana plojka, valjda polovica kutijici slična privjeska. *Pr* = 30 *mm.*

Grob br. 240. Grob sa žàrom. Dubljina 67 *cm.*

U zemlji je stajala kamenita žàra — *tabla XLII., slika 2.* — od 37 *cm* visine, 50 *cm* premjera u zjalu i 42 *cm* premjera na dnu. Unutrašnja šupljina i unutrašnja dubljina = 35 *cm.* Ta je kamenita žàra bila poklopljena okruglim kamenitim poklopcem od 37 *cm* u premjeru i 7·5 *cm* debljine, a u njoj bila je ilovasta žàra, u kojoj je bila mrtvačka paljevina. Priloga nije bilo.

Grob br. 241. Skeletni grob. Dubljina 56 *cm.*

Kostur je prosto u zemlju položen u sjeverojužnom pravcu, s glavom na sjevernoj strani. Ukraj glave bili su ovi prilozi:

a) Fibula sa dvije špirale od broncane žice i sa posve ravnom stremenkom — *tabla IX., slika 13.* — Ta stremenka sastoji od broncane žice, savijene na oblik brojke 8, a vrijedno je primijetiti, da su obje dvostruke špirale nejednake duljine, jer špirala na kraj glavice ima dužinu od 48 *mm,* a ona nakraj nožice samo od 38 *mm.* Na jezičac nataknuto je jantarevo zrno. *D* = 92 *mm.*

b) 4 jantareva zrna gotovo jedne veličine od 18 *mm* u premjeru.

Grob br. 242. Skeletni grob. Dubljina 50 *cm.*

Kostur je prosto u zemlju položen u pravcu sjeverojužnom, s glavom na sjevernoj strani.

Ukraj glave ležala je broncana rimska fibula sa šarnijerima, kojoj je oblučasta stremenka nakraj glavice široka, a prama nožici zašiljena, slična onoj fibuli, što je prikazana na *tabli XV., slika 7 a* i *b.* Osim toga nagjena je samo polovica broncanog kolutića od 14 *mm* = *Pr* od tanke broncane žice.

Grob br. 243. Grob sa žàrom. Dubljina 65 *cm.*

Rastrošena ilovasta žàra, koja se više ne može reštaurirati, bila je poklopljena malom kamenitom pločom, na kojoj je bio položen željezni nož, prikazan na *tabli II., slika 13.* Nož je jednorez i ima ponešto uvijenu oštricu, dok je nasuprot debeli hrbat jače savijen, tako da je oštrica u sredini najšira, te se završuje u dugačko pružen šiljak, koga sada nema. Oštrica je bez šiljka duga 20 *cm,* u sredini je široka 37 *mm,* a pri dršku 28 *mm.* Od odlomljenog širokog drška, koji je nastavkom odvojen od oštrice, očuvan je samo 3 *cm* dugačak komadić.

U žàri bila su megju mrtvačkom paljevinom samo dva glatka i zatvorena broncana kolutića od 35 *mm* = *Pr.*

Grob br. 244. Grob sa žàrom. Dubljina 100 *cm.*

Rastrošena ilovasta žàra, koja se više ne može reštaurirati, bila je poklopljena nepravilnom kamenitom pločom, a zemlja uokolo bila je izmiješana pepelom i komadićima drvenog uglja, te će po tome biti, da je lešina ovdje na samu mjestu spaljena.

U mrtvačkoj paljevini nagjeni su ovi broncani prilozi:

a) Pinceta — *tabla IV., slika 3.* — ornamentirana crtama duž okrajaka i sa dvije poprečne crte ispod sredine po dužini. *D* = 114 *mm,* *Š* = 25 *mm.*

b) Pregnuta bočka debele, valjkaste, široko narovašene i na vrhu ravne glavice — *tabla XV., slika 16.* — Glavica prelazi najprije u šesterostrani dio, a istom u pregibu u okruglu iglu. *D* = 13 *cm*[1]).

c) Bočka sploštenog okruglog presjeka sa 10 krugljastih nastavaka na obodu, od kojih su megjutim samo 4 održana — *tabla XIX., slika 13.* — *Pr* = 45 *mm.*

d) Plojka od okovice sa tri zglavka, ornamentirana koncentričkim kolobarima oko tih zglavaka, a na okrajku narovašena. *Tabla XXII., slika 14. Pr* = 47 *mm.*

e) 8 plojki od okovica, koje pripadaju plojki ad *d,* posve jednake veličine i jednako ornamentirane, ali svaka samo s jednim zglavkom u sredini. Jedna od njih prikazana je na *tabli XXII., slika 13.*

Grob br. 245. Grob sa žàrom. Dubljina 100 *cm.*

Rastrošena ilovasta žàra, koja se ne može reštaurirati, bila je poklopljena nepravilnom kamenitom pločom, a zemlja je uokolo bila izmiješana množinom pepela i komadića drvenog uglja. Ovdje je nagjeno megju paljevinom:

a) Mala ilovasta zdjelica s jednom ručicom — *tabla XLVI., slika 13.* — zagasite masti, koja se je mogla reštaurirati. U nje ima stalak, koji se jedva može razabrati, uspravan okrajak i ručica okruglastog presjeka, koja nadvisuje okrajak. Dimenzije:

$V = 4{\cdot}5$, $zj = 10$, $d = 4{\cdot}5$, $v\ pr = 4{\cdot}5$.

b) Pravokutna i probijena okovica od bronca — *tabla XXII., slika 8.* — *D* = 44 *mm,* *Š* = 32 *mm.*

---

[1]) Isporedi: Prozor. Popis ark. tabla XVI., slika 17.

Grob 246. Grob sa žàrom. Dubljina 120 *cm.*

Prosto u zemlju postavljena ilovasta žàra bila je vrlo rastrošena, te se za to ne može reštaurirati. U njenoj paljevini samo je nagjen gladak, zatvoren broncani kolut, s obje strane oštrih bridova i ispupčenih stranica. *Pr* = 35 *mm.*

Grob br. 247. Skeletni grob. Dubljina 80 *cm.*

Kostur je bio prosto u zemlju položen u sjeverojužnom pravcu, s glavom na sjevernoj strani.

Ukraj glave ležali su ovi broncani prilozi:

a) La-tenska fibula srednjeg doba — *tabla VII., slika 10.* — *D* = 97 *mm.* *Š* = 42 *mm* i *V* = 34 *mm.*

b) Zatvoren gladak kolut rombičkog presjeka — *tabla XX., slika 2.* — *Pr* = 38 *mm.*

c) Krstoliko dugme slično onome, što je prikazano na *tabli XXIII., slika 1.* *Pr* = 19 *mm.*

Grob br. 248. Grob sa žàrom. Dubljina 60 *cm.*

Ćupu slična ilovasta žàra — *tabla XLI., slika 8.* — stajala je prosto u zemlji i mogla se je rekonštruirati. Ona je mrka i ima usko previjen okrajak. Dimenzije:

V = 30, *Pr* = 26·5, *zj* = 17, *g* = 16, *d* = 12, *v pr* = 18.

Ona je bila napunjena mrtvačkom paljevinom, ali u njoj nije bilo priloga.

Grob br. 249. Grob sa žàrom. Dubljina 58 *cm.*

Rastrošena ilovasta žàra, koja se ne može reštaurirati, bila je poklopljena nepravilnom kamenitom pločom. U njoj je bila mrtvačka paljevina, a megju ovom mala ilovasta žàra s jednom ručicom, koja je reštaurirana. Ova je priložena posudica rigja, grlo joj je odvojeno, a okrajak rastegnut. Plosnata i široka, duž sredine brazdom našarana ručica nasagjena je vertikalno na dônjem kraju grla. Dimenzije:

V = 12·5, *Pr* = 13, *zj* = 8·5, *g* = 7·8, *d* = 5·5, *v pr* = 5.

Drugih priloga nije bilo.

Grob br. 250. Skeletni grob. Dubljina 50 *cm.*

Kostur je prosto u zemlju položen u pravcu istočnozapadnom, s glavom na istočnoj strani.

Ukraj glave ležali su ovi broncani prilozi:

a) Dva jednaka naušnjaka od okrugle broncane žice, jedan kraj zašiljen, a drugi uzvinut. Mala, privješena karičica služila je očevidno za zatvaranje — *tabla XVII., slika 3.* — *Pr* = 45 *mm.*

b) Zatvoren gladak kolutić rombičkog presjeka. *Pr* = 46 *mm.*

c) Teneće od zaponca — *tabla XXI., slika 5.* — *D* = 48 *mm,* *Š* = 26 i 22 *mm.*

Grob br. 251. Skeletni grob. Dubljina 100 *cm.*

Kostur je prosto u zemlju položen u sjeverojužnom pravcu, s glavom na sjevernoj strani. Kraj njega nagjen je samo malešan broncani nakit na oblik fibule. *D* = 39 *mm,* *V* = 26 *mm.*

Grob br. 252. Skeletni grob. Dubljina 120 *cm.*

Kostur je prosto u zemlju položen u sjeverojužnom pravcu, s glavom na sjevernoj strani. Uvrh glave stajala je mala, posve očuvana, siva ilovasta žàra s jednom ručicom. Grlo joj od trbušine nije odvojeno, okrajak je previnut, a vertikalna je ručica odlomljena. Dimenzije:

V = 13·5, *Pr* = 13·8, *zj* = 8·4, *g* = 7·2, *d* = 6, *v pr* = 6.

Ukraj glave nagjen je dônji dio oštrice ovećeg noža zajedno s jednim dijelom željeznog drška.

Grob br. 253. Grob sa žàrom. Dubljina 80 *cm.*

Rastrošena ilovasta žàra, koja se ne može reštaurirati, stajala je prosto u zemlji, te je u njoj osim mrtvačke paljevine bila samo jedna mala, sada reštaurirana, rigja ilovasta žàra s jednom ručicom. Grlo joj od trbušine nije odvojeno, okrajak je ponešto previnut, a ručica okruglastog presjeka na dônjem je kraju grla vertikalno nasagjena. Dimenzije:

V = 15·5, *Pr* = 18, *zj* = 9·8, *g* = 8·5, *d* = 8·5, *v pr* = 6.

Drugih priloga nije bilo.

Grob br. 254. Grob sa žàrom. Dubljina 60 *cm.*

Za prosto u zemlju postavljenu rastrošenu ilovastu žàru, koja se više ne može reštaurirati, bili su spolja ilovačom prilijepljeni drugi utarci.

U njoj je doduše bila mrtvačka paljevina, ali nije bilo priloga.

Grob br. 255. Grob sa žàrom. Dubljina 50 *cm.*

Prosto u zemlju postavljena ilovasta žàra bila je rastrošena i ne može se reštaurirati. U mrtvačkoj paljevini ležala je samo jedna nenašarana kolutasta plojka od bronca — *tabla XX., slika 11.* — *Pr* = 66 *mm.*

Grob br. 256. Grob sa žàrom. Dubljina 60 *cm.*

Prosto u zemlju postavljena ilovasta žàra bila je rastrošena i ne može se reštaurirati. U njoj su megju mrtvačkom paljevinom bili ovi prilozi:

a) Broncana la-tenska fibula srednjeg doba s nožicom daleko uzvinutom — *tabla IX., slika 9.* — $D = 90$ *mm*, $V = 26$ *mm.*

b) Šupalj, ponešto eliptičan valjak od kosti — *tabla XXXII., slika 2.* — $Pr = 45$ i 40 *mm*, $D = 50$ *mm.*

Grob br. 257. Skeletni grob. Dubljina 50 *cm.*

Kostur je bio položen u pravcu sjeverojužnom, s glavom na sjevernoj strani. Ukraj glave ležali su ovi broncani prilozi:

a) La-tenska fibula iz ranijeg doba — *tabla VII., slika 9.* — Ona je za to zanimljiva, jer je prosto namještena uzvinuta nožica sa stremenkom spojena malom karičicom, te fibula po tome pokazuje prelaz od rane la-tenske fibule na la-tensku fibulu srednjeg doba. $V = 87$ *mm*, $V = 22$ *mm.*

b) Špiralna narukvica — *tabla XVIII., slika 8.* — Ona ima 5 savijutaka i sastoji od broncanog tenećeta širokog 4 *mm*, kome je jedan kraj natrag zavrnut a drugi ponešto zaobljen. $V = 28$ *mm*, $Pr = 46$ *mm.*

c) Mala naočarasta špirala — *tabla XVI., slika 3.* — $V = 20$ *mm*, $S = 31$ *mm*, Pr špirala $= 15$ *mm.*

Grob br. 258. Skeletni grob. Dubljina 120 *cm.*

Kostur je prosto u zemlju položen u sjeverojužnom pravcu, s glavom na sjevernoj strani. Od priloga nagjen je samo nakit na oblik fibule. $D = 60$ *mm*, $V = 37$ *mm.*

Grob br. 259 *a.* Grob sa žàrom. Dubljina 65 *cm.*

Rastrošena ilovasta žàra, koja se ne može reštaurirati, bila je poklopljena nepravilnom kamenitom pločom, te je u njoj bila mrtvačka paljevina bez priloga.

Grob br. 259 *b.* Skeletni grob. Dubljina 120 *cm.*

Pod grobom sa žàrom, koji je ovdje najposlije opisan, nagjen je prosto u zemlju položen kostur bez priloga, kome pravac nije odregjen.

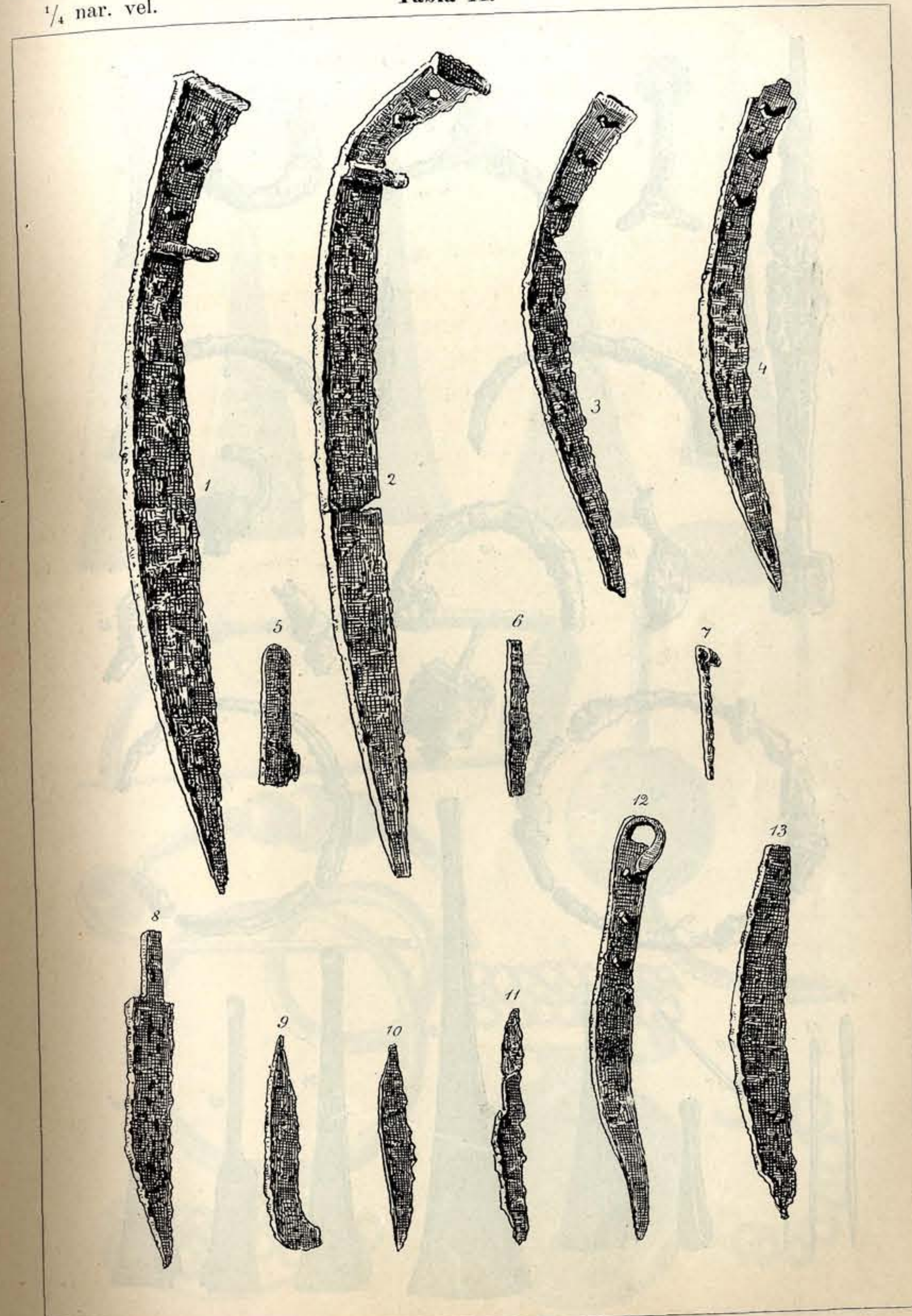
(Nastaviće se.)

Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini. 1893. V. 2.

Uz članak „Nekropola na Jezerinama u Pritoci kod Bišća“.

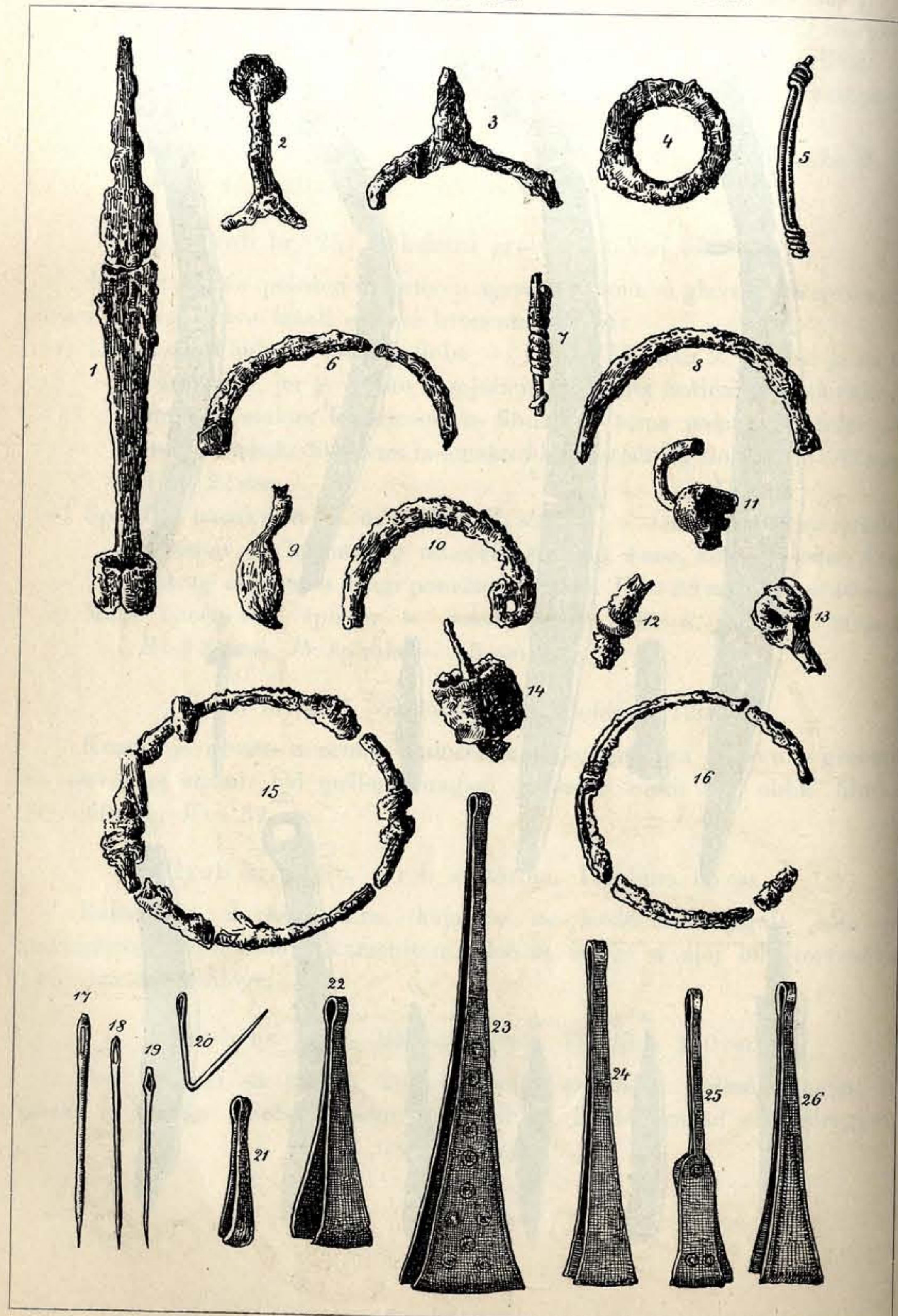
Tabla II.

1/4 nar. vel.



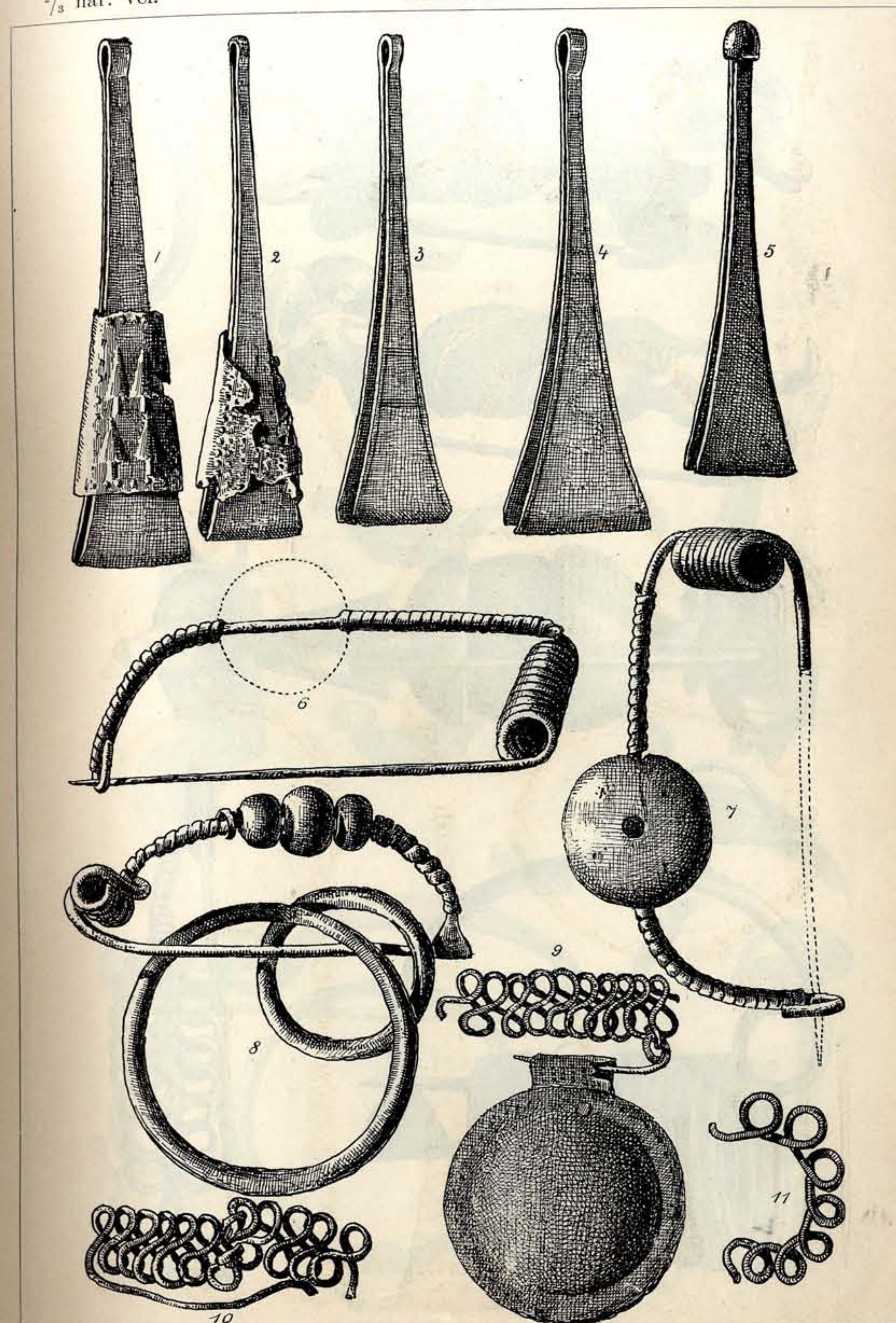
Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini. 1893. V. 2.

$^1/_2$ nar. vel. **Tabla III.** Uz članak „Nekropola na Jezerinama u Pritoci kod Bišća".

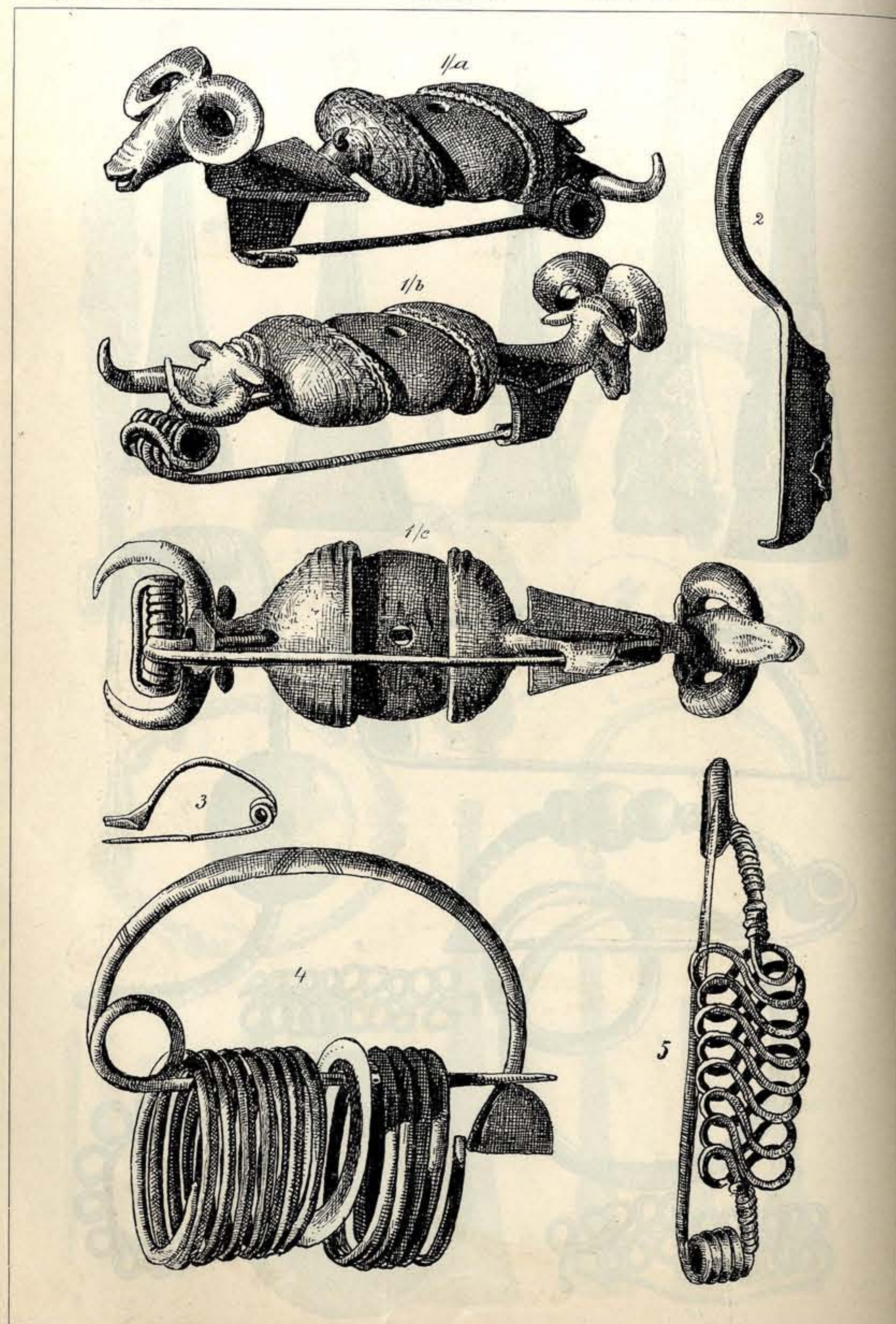


Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini. 1893. V. 2.

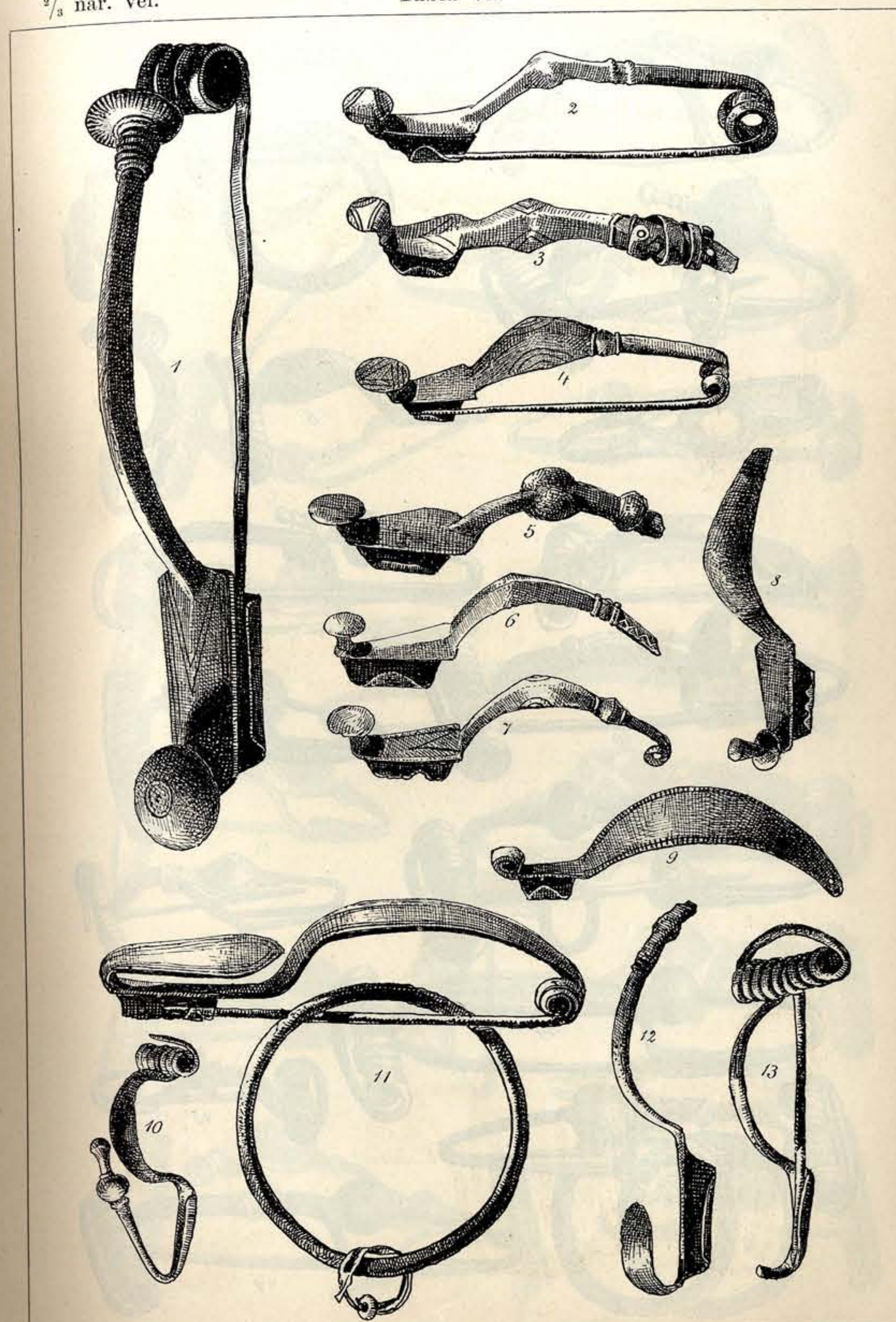
$^2/_3$ nar. vel. **Tabla IV.** Uz članak „Nekropola na Jezerinama u Pritoci kod Bišća".



$^2/_3$ nar. vel. **Tabla V.** Uz članak „Nekropola na Jezerinama u Pritoci kod Bišća“.

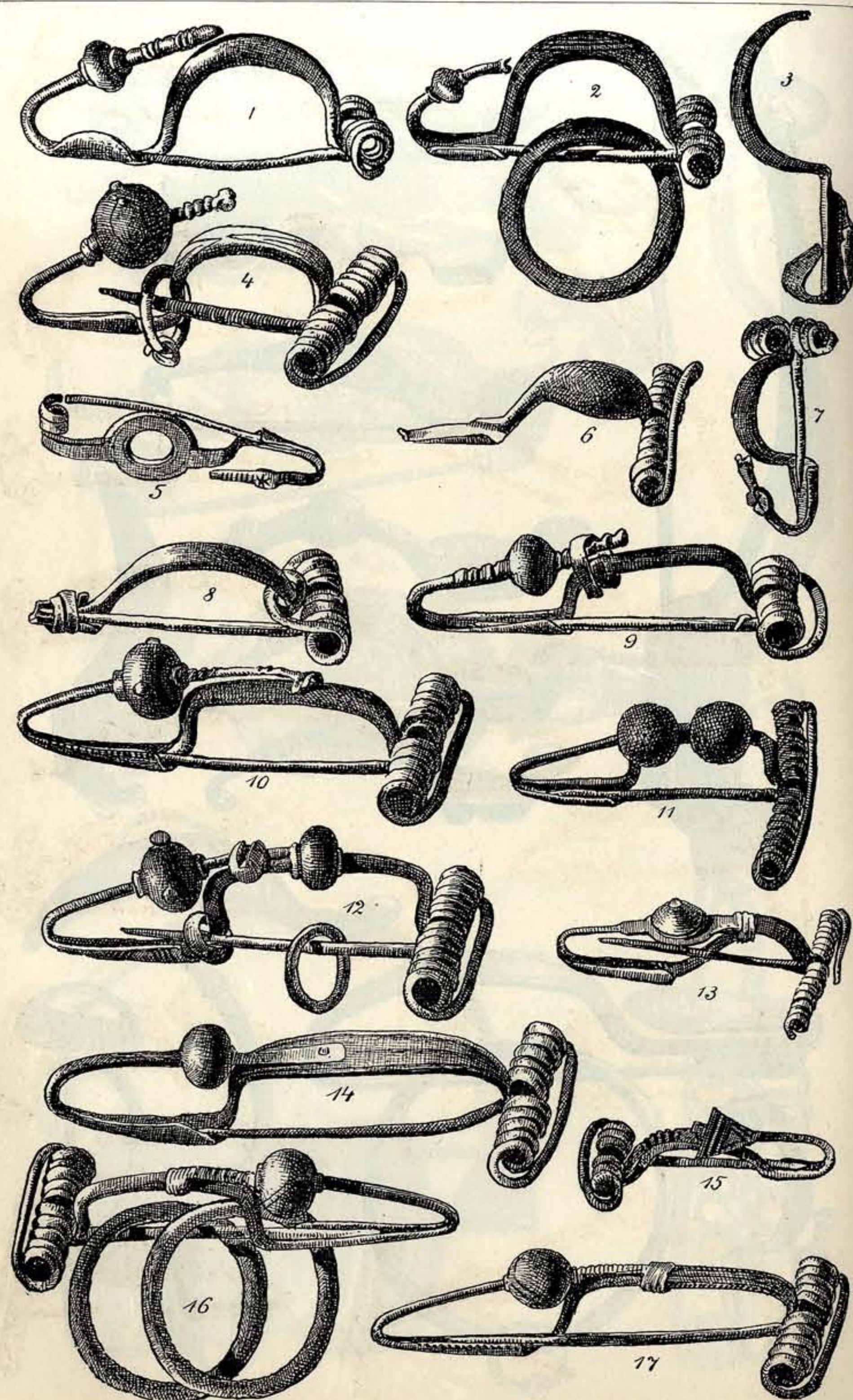


$^2/_3$ nar. vel. **Tabla VI.** Uz članak „Nekropola na Jezerinama u Pritoci kod Bišća“.



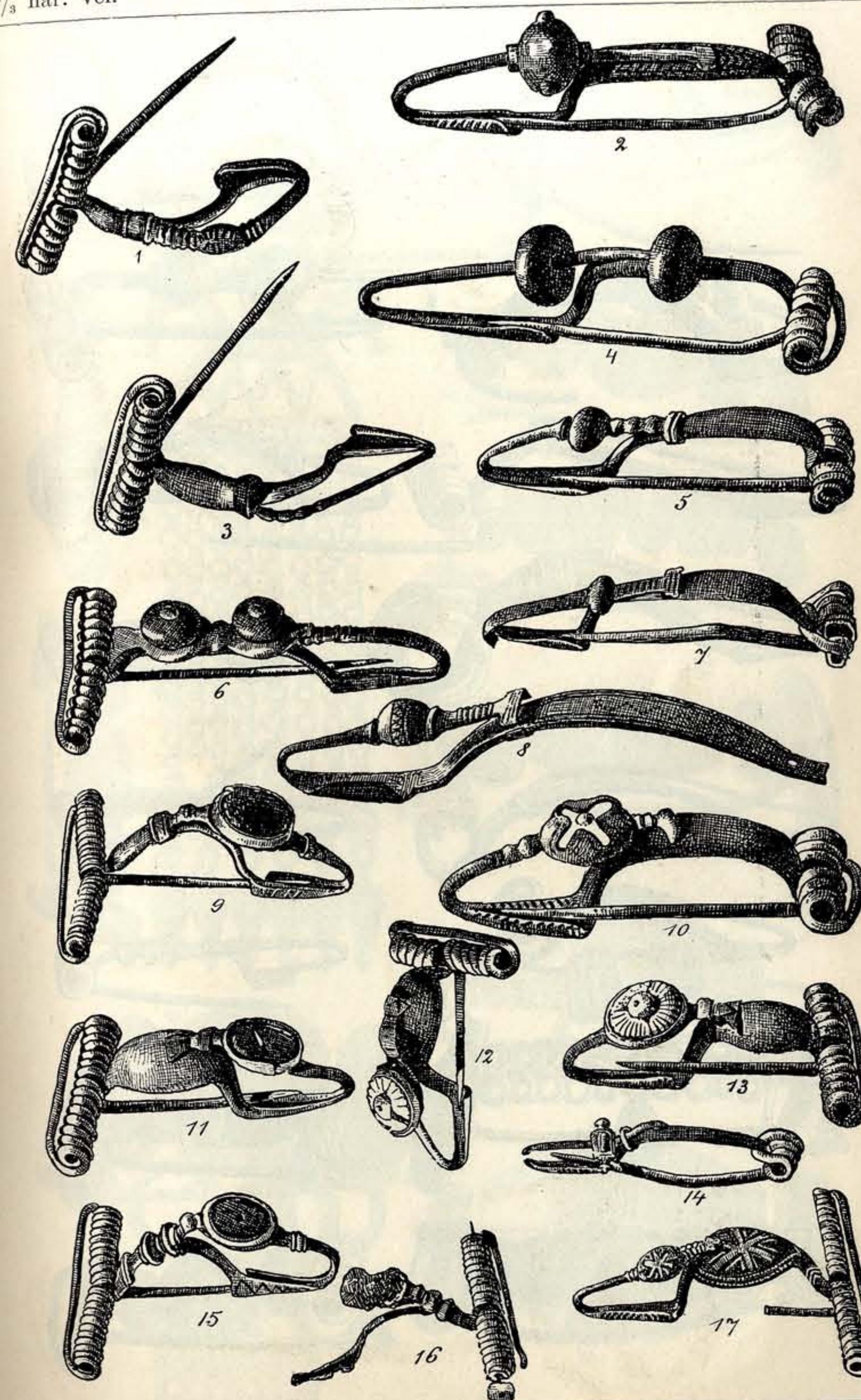
Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini. 1893. V. 2.

²/₃ nar. vel. **Tabla VII.** Uz članak „Nekropola na Jezerinama u Pritoci kod Bišća“.

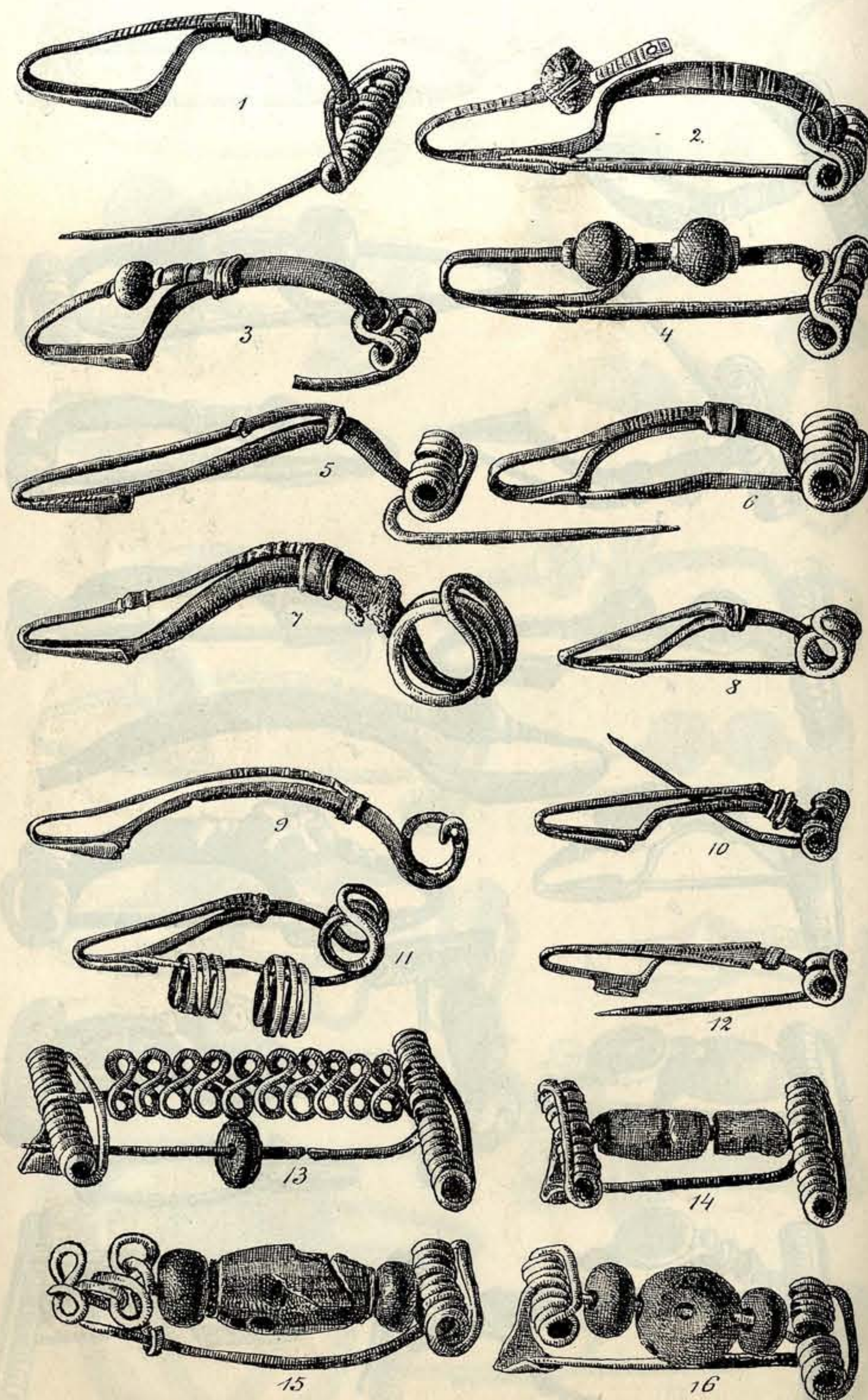


Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini. 1893. V. 2.

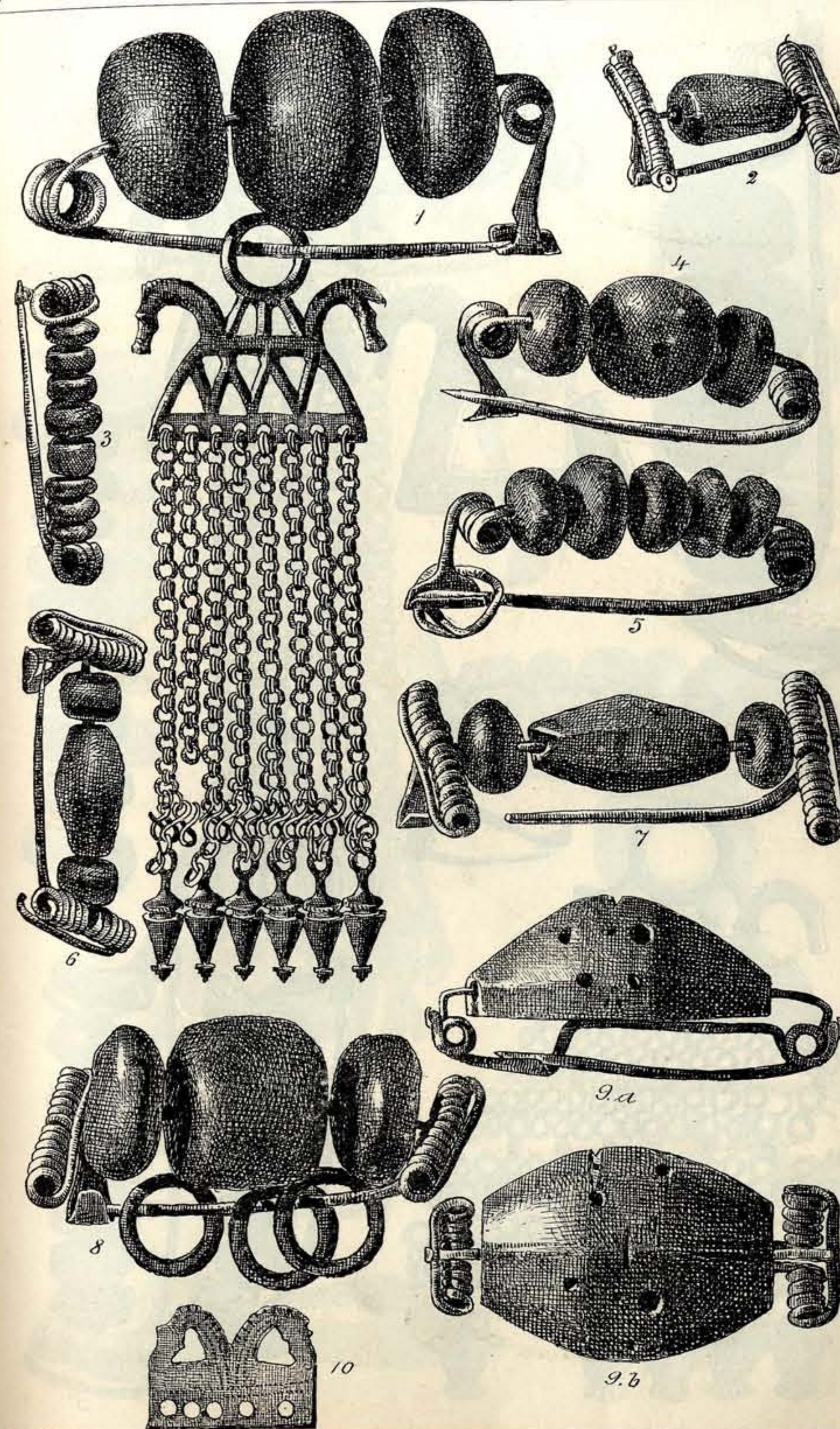
²/₃ nar. vel. **Tabla VIII.** Uz članak „Nekropola na Jezerinama u Pritoci kod Bišća“.



²/₃ nar. vel. **Tabla IX.** Uz članak „Nekropola na Jezerinama u Pritoci kod Bišća".



²/₃ nar. vel. **Tabla X.** Uz članak „Nekropola na Jezerinama u Pritoci kod Bišća".

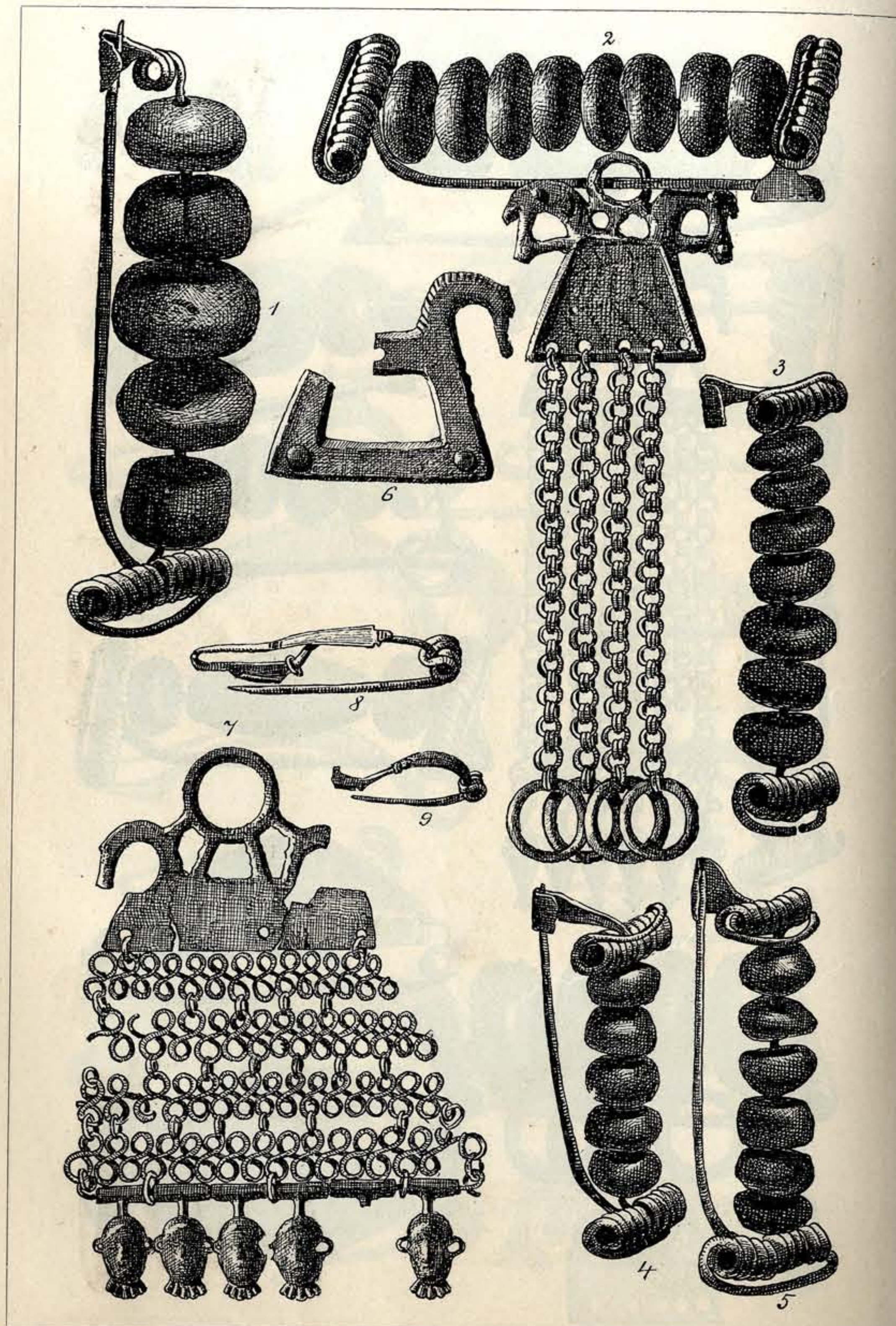


Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini 1893. V. 2.

Uz članak „Nekropola na Jezerinama u Pritoci kod Bišća“.

$^{2}/_{3}$ nar. vel.

Tabla XI.

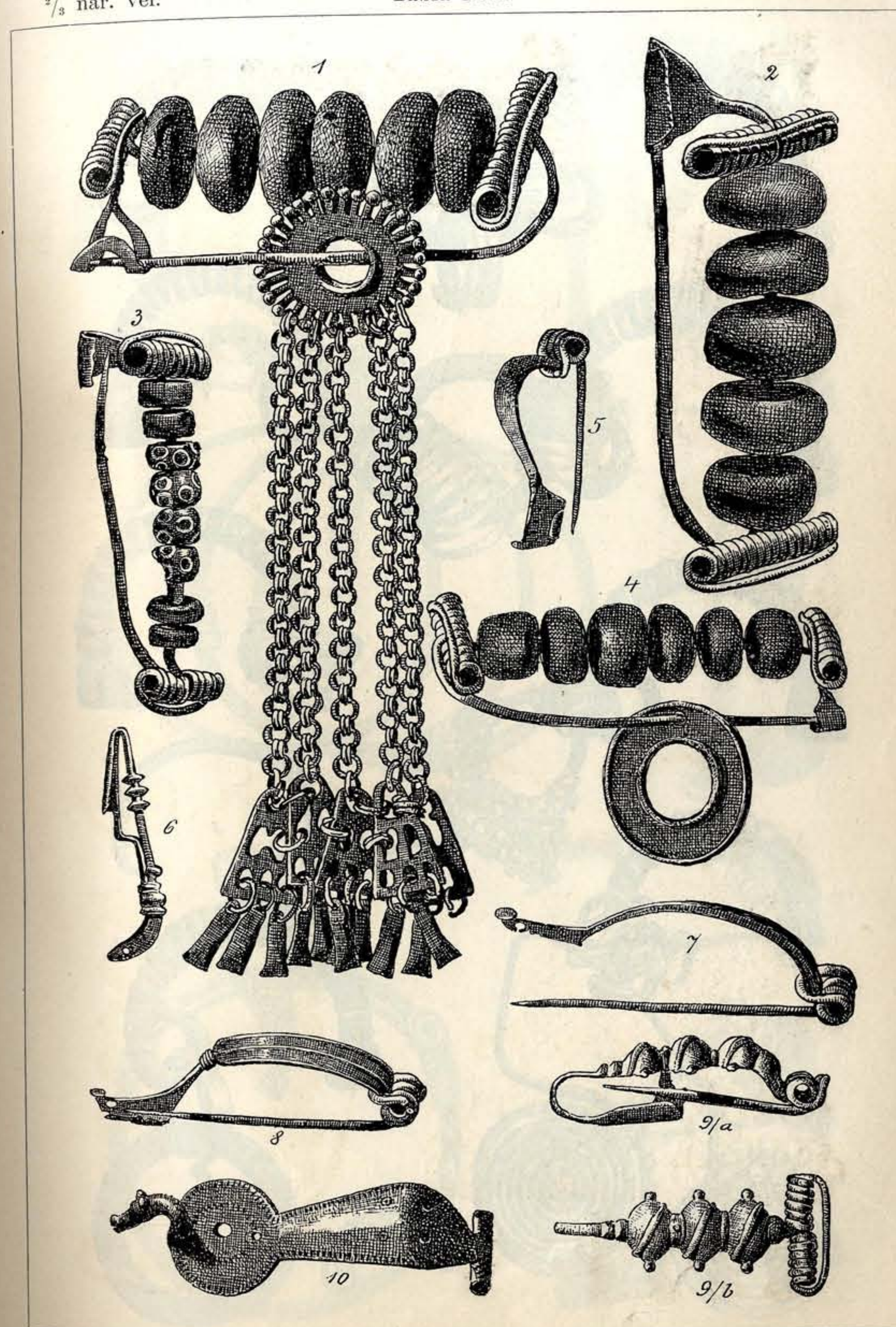


Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini. 1893. V. 2.

Uz članak „Nekropola na Jezerinama u Pritoci kod Bišća“.

$^{2}/_{3}$ nar. vel.

Tabla XII.



Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini 1893. V. 2

Uz članak „Nekropola na Jezerinama u Pritoci kod Bišća".

$^2/_3$ nar. vel.

Tabla XIII.

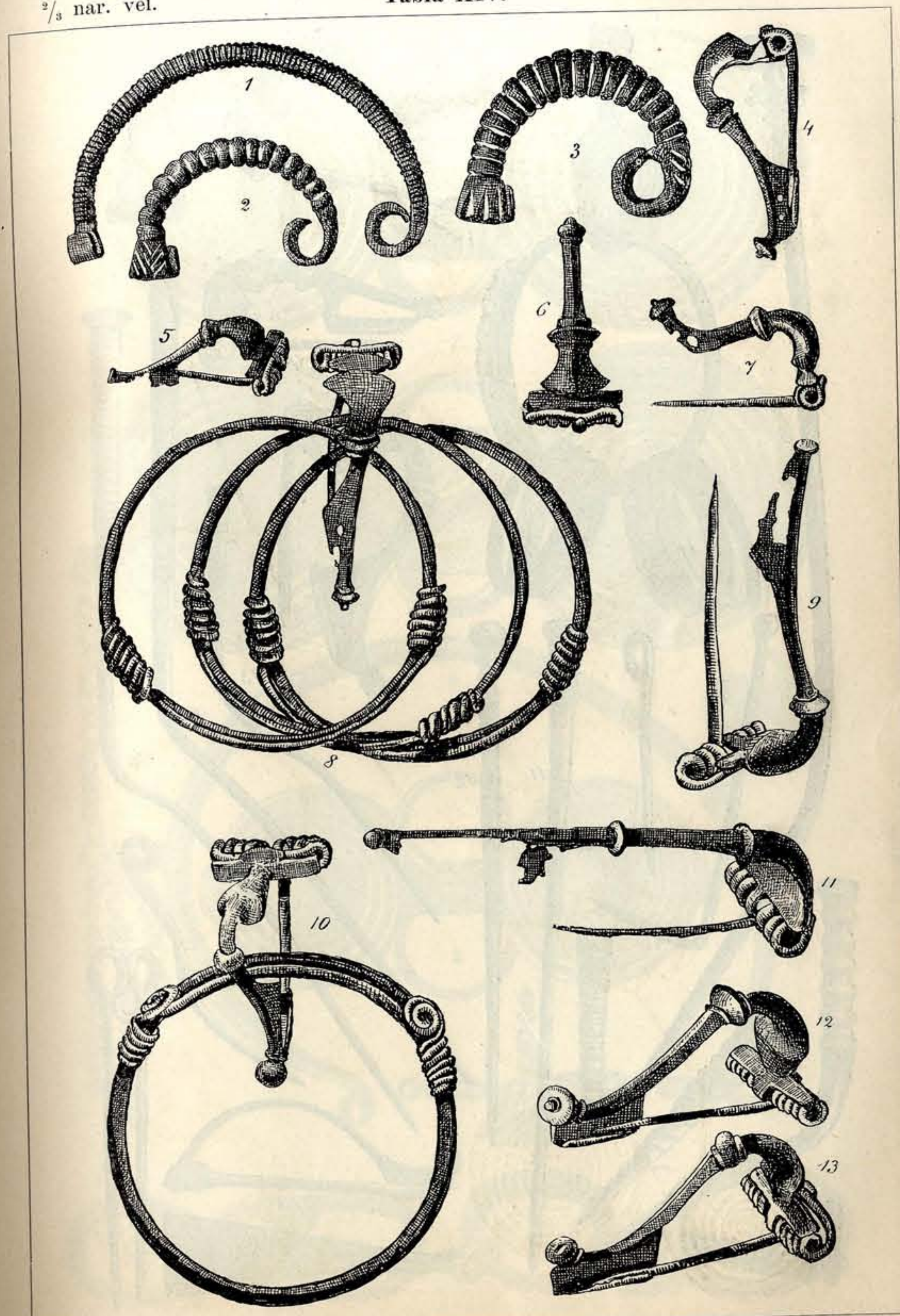


Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini. 1893. V. 2

Uz članak „Nekropola na Jezerinama u Pritoci kod Bišća".

$^2/_3$ nar. vel.

Tabla XIV.

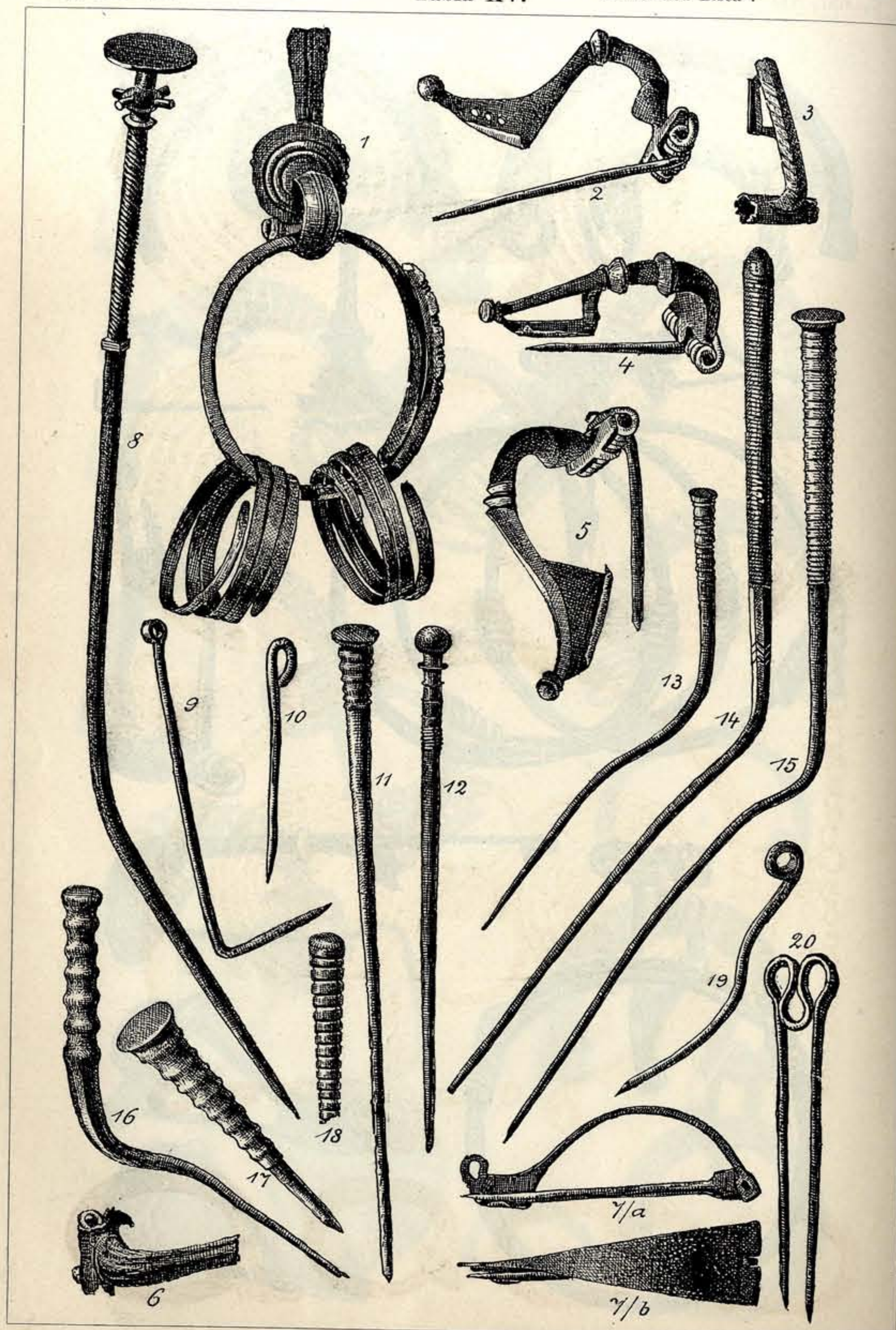


Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini. 1893. V. 2.

²/₃ nar. vel.

Tabla XV.

Uz članak „Nekropola na Jezerinama u Pritoci kod Bišća".

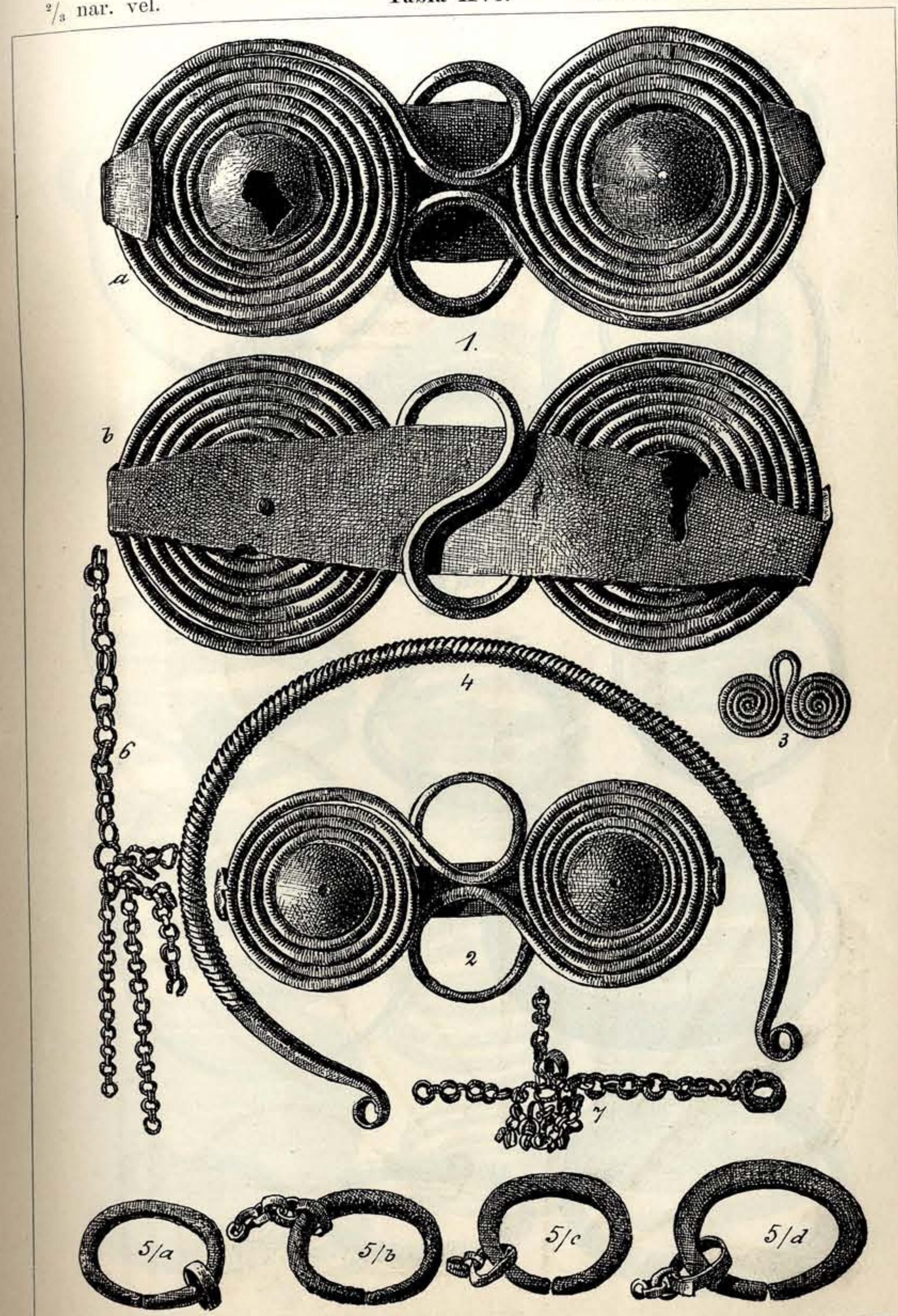


Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini. 1893. V. 2.

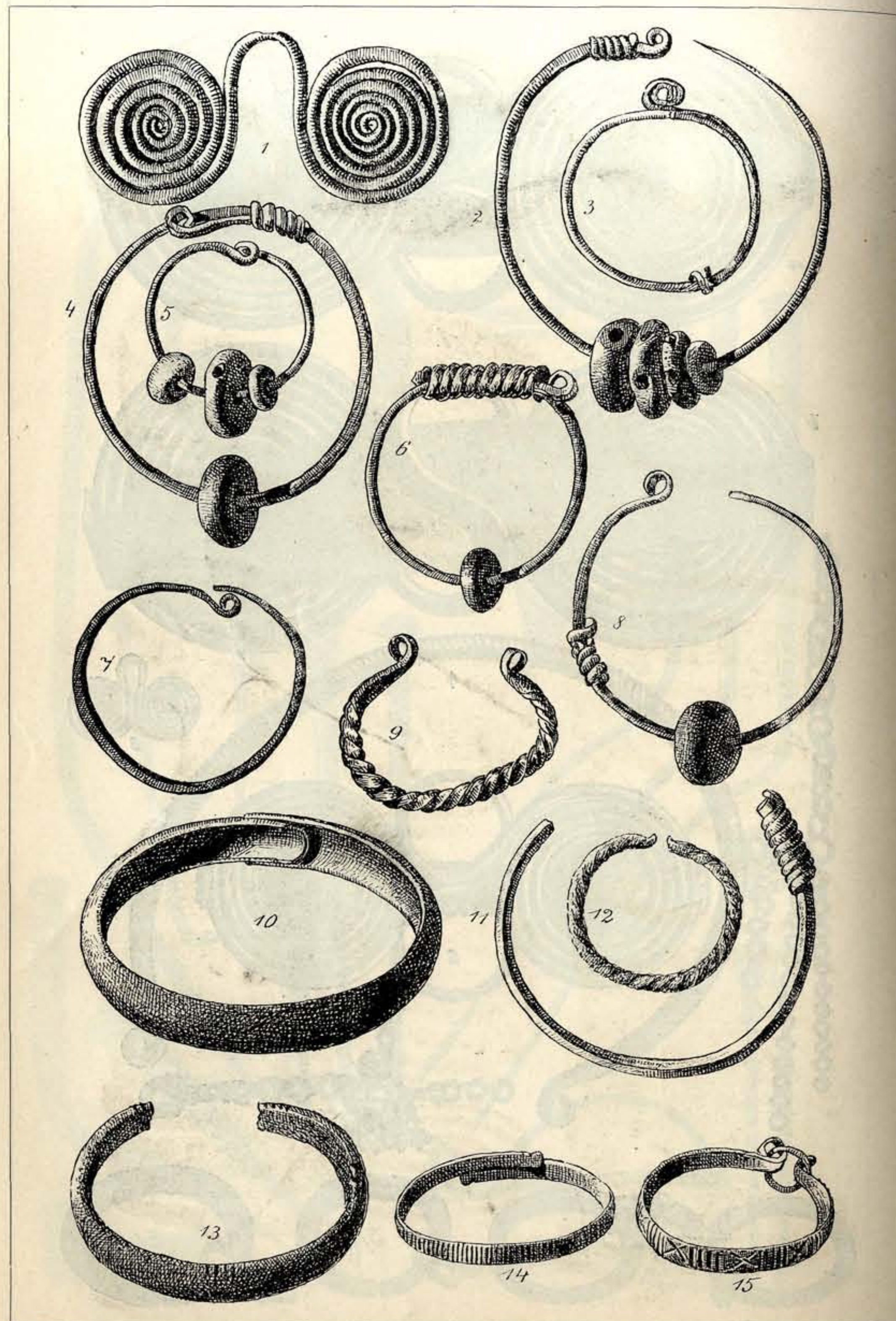
²/₃ nar. vel.

Tabla XVI.

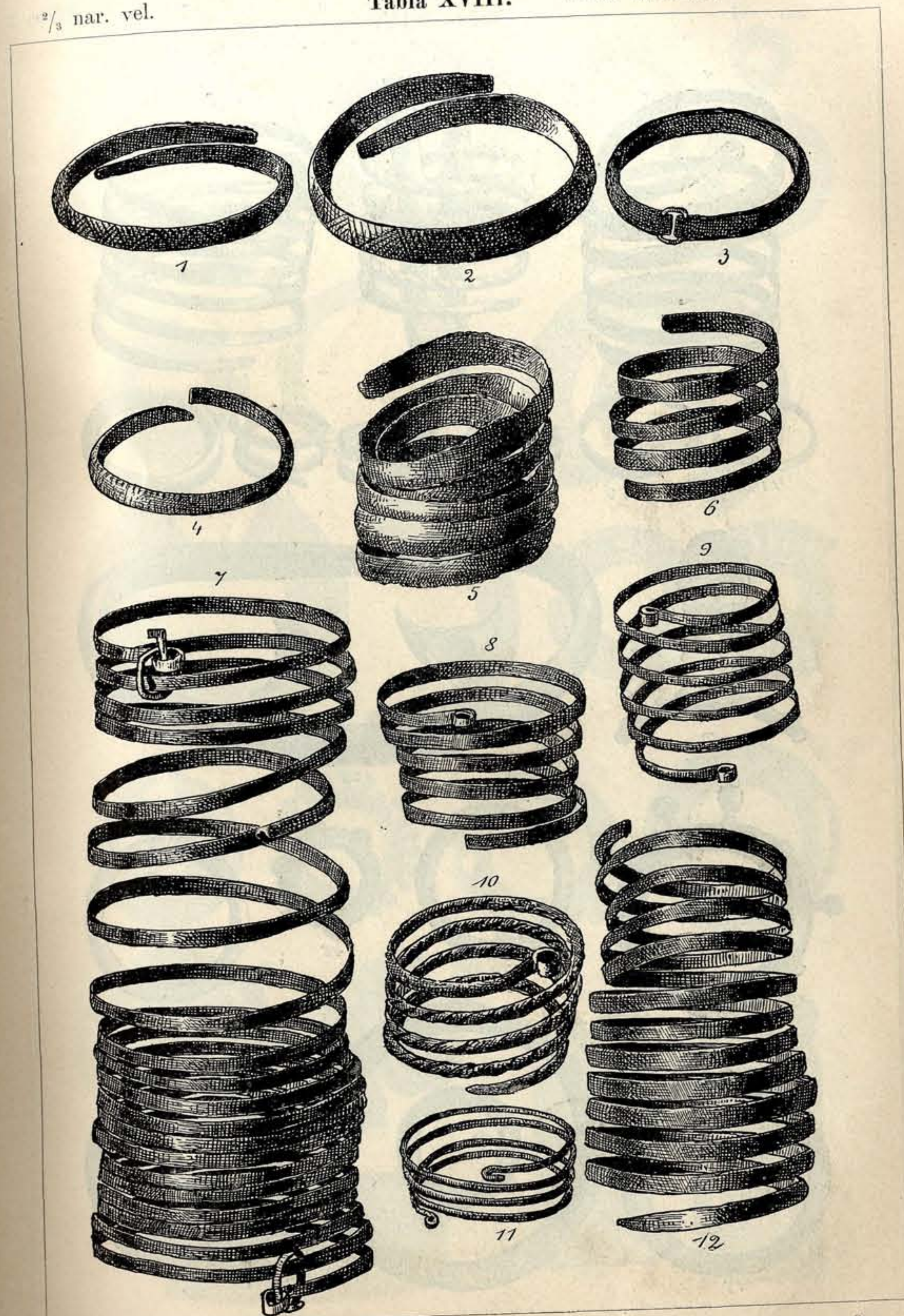
Uz članak „Nekropola na Jezerinama u Pritoci kod Bišća".



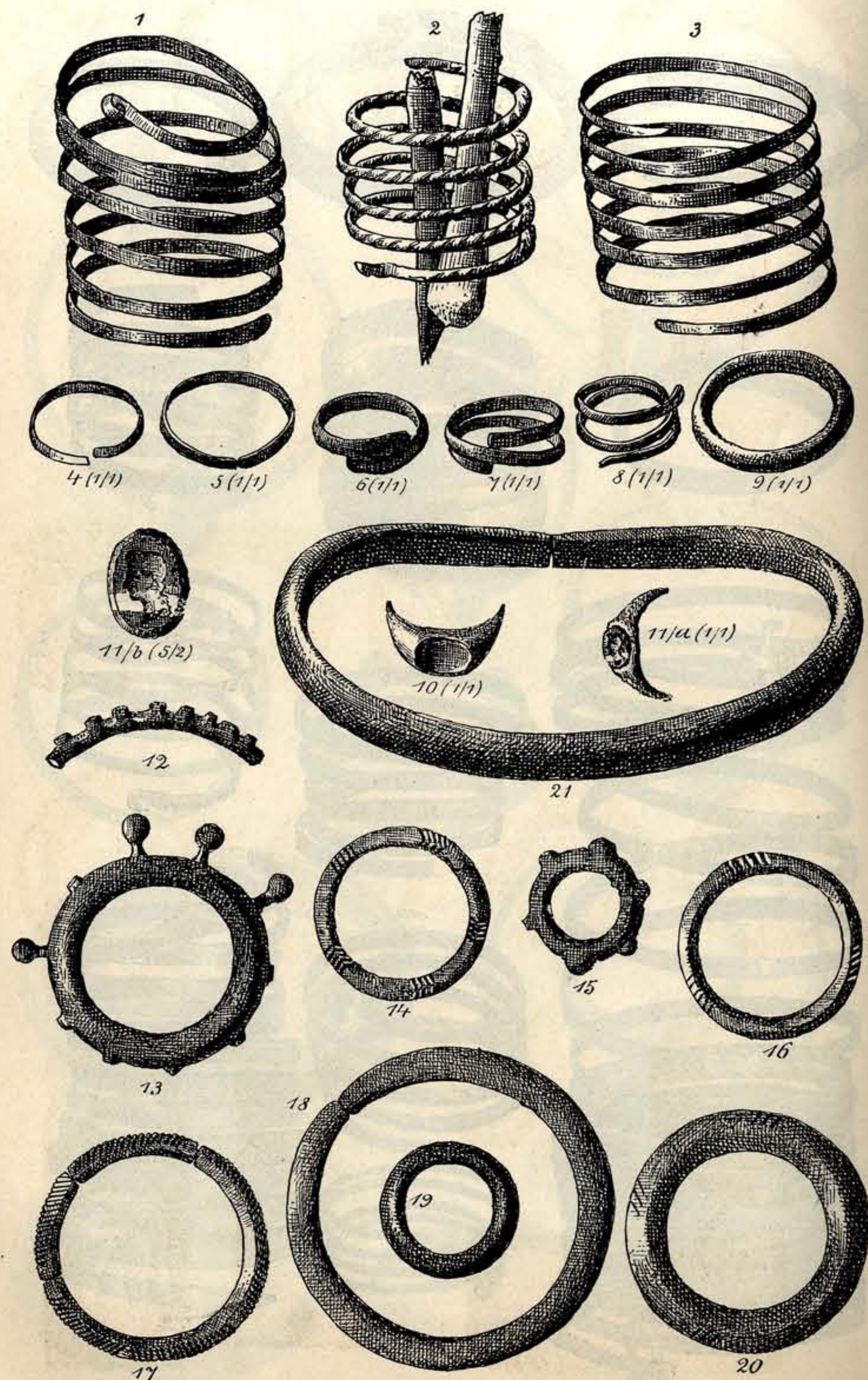
²/₃ nar. vel. **Tabla XVII.** Uz članak „Nekropola na Jezerinama u Pritoci kod Bišća".



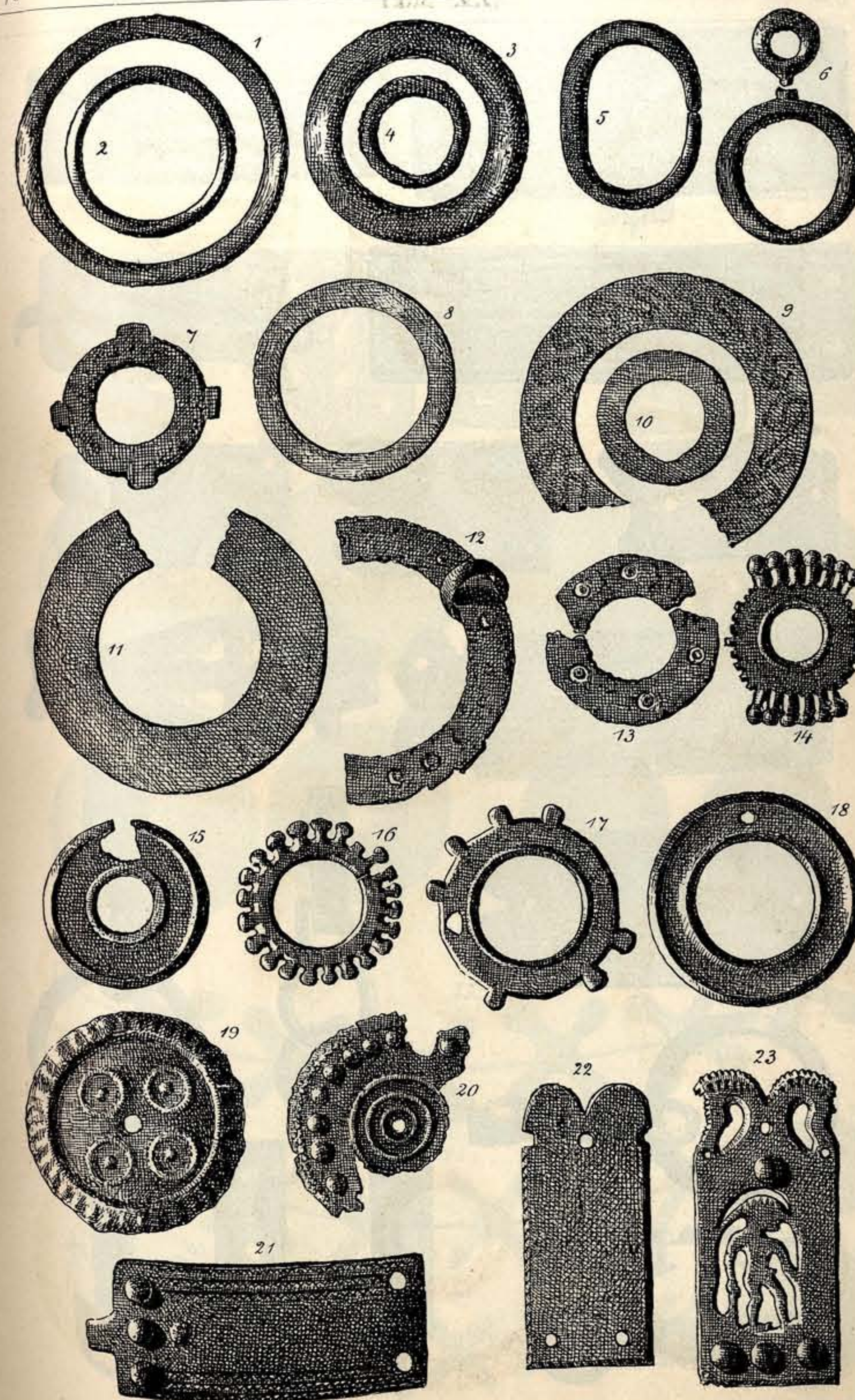
²/₃ nar. vel. **Tabla XVIII.** Uz članak „Nekropola na Jezerinama u Pritoci kod Bišća".



²/₃ nar. vel. **Tabla XIX.** Uz članak „Nekropola na Jezerinama u Pritoci kod Bišća“.



²/₃ nar. vel. **Tabla XX.** Uz članak „Nekropola na Jezerinama u Pritoci kod Bišća“.

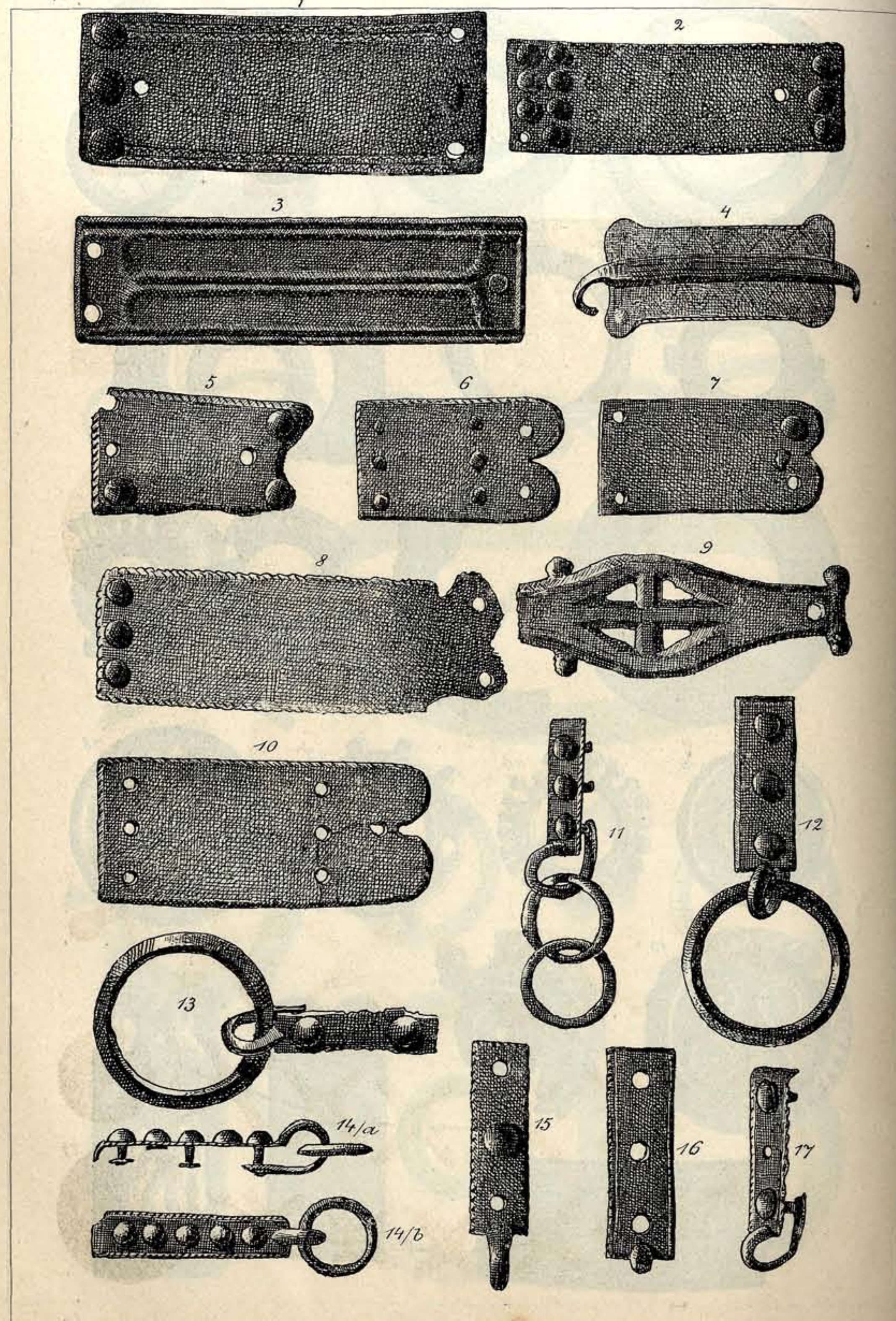


Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini. 1893. V. 2.

$^2/_3$ nar. vel.

Tabla XXI.

Uz članak „Nekropola na Jezerinama u Pritoci kod Bišća“.

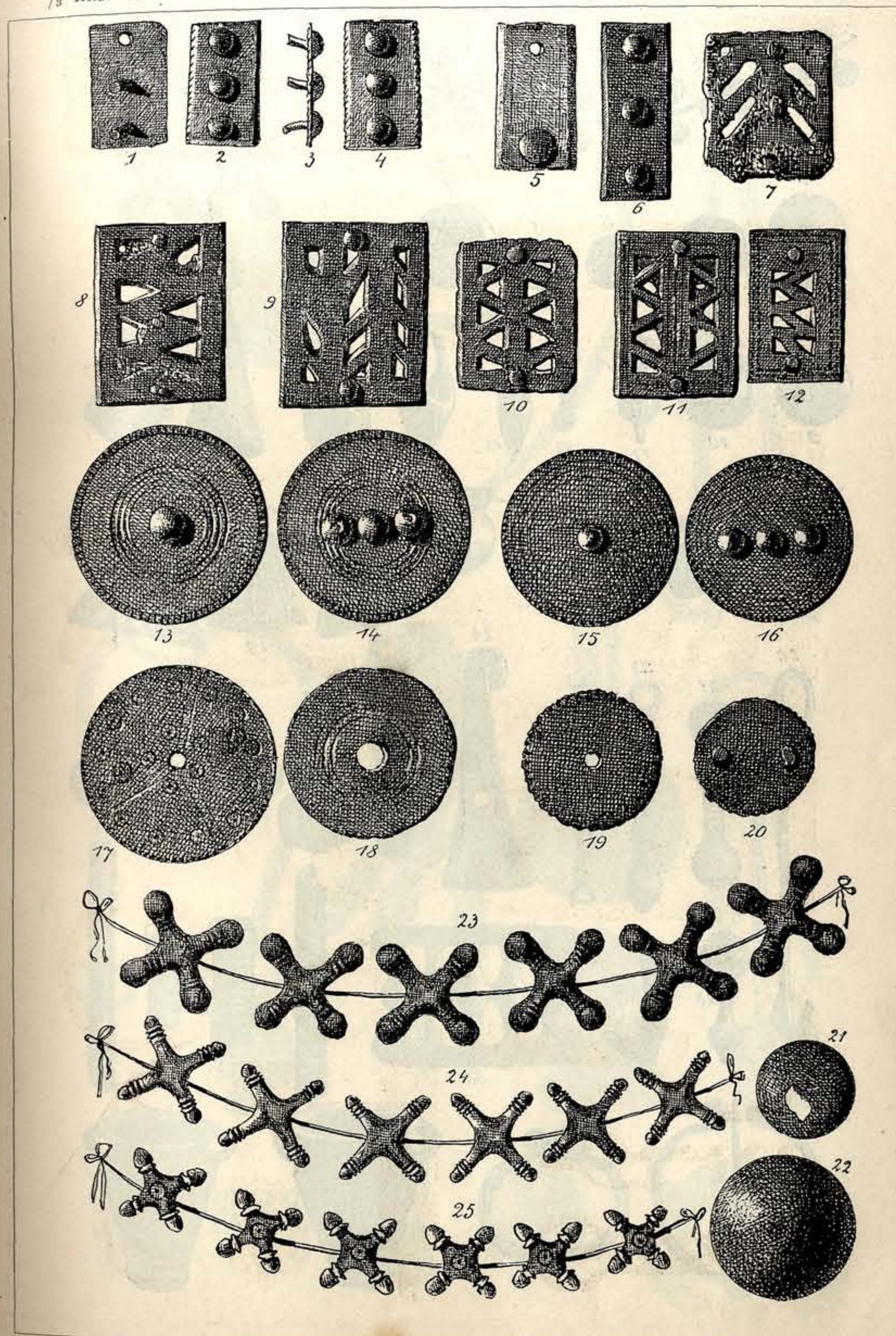


Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini. 1893. V. 2.

$^2/_3$ nar. vel.

Tabla XXII.

Uz članak „Nekropola na Jezerinama u Pritoci kod Bišća“.

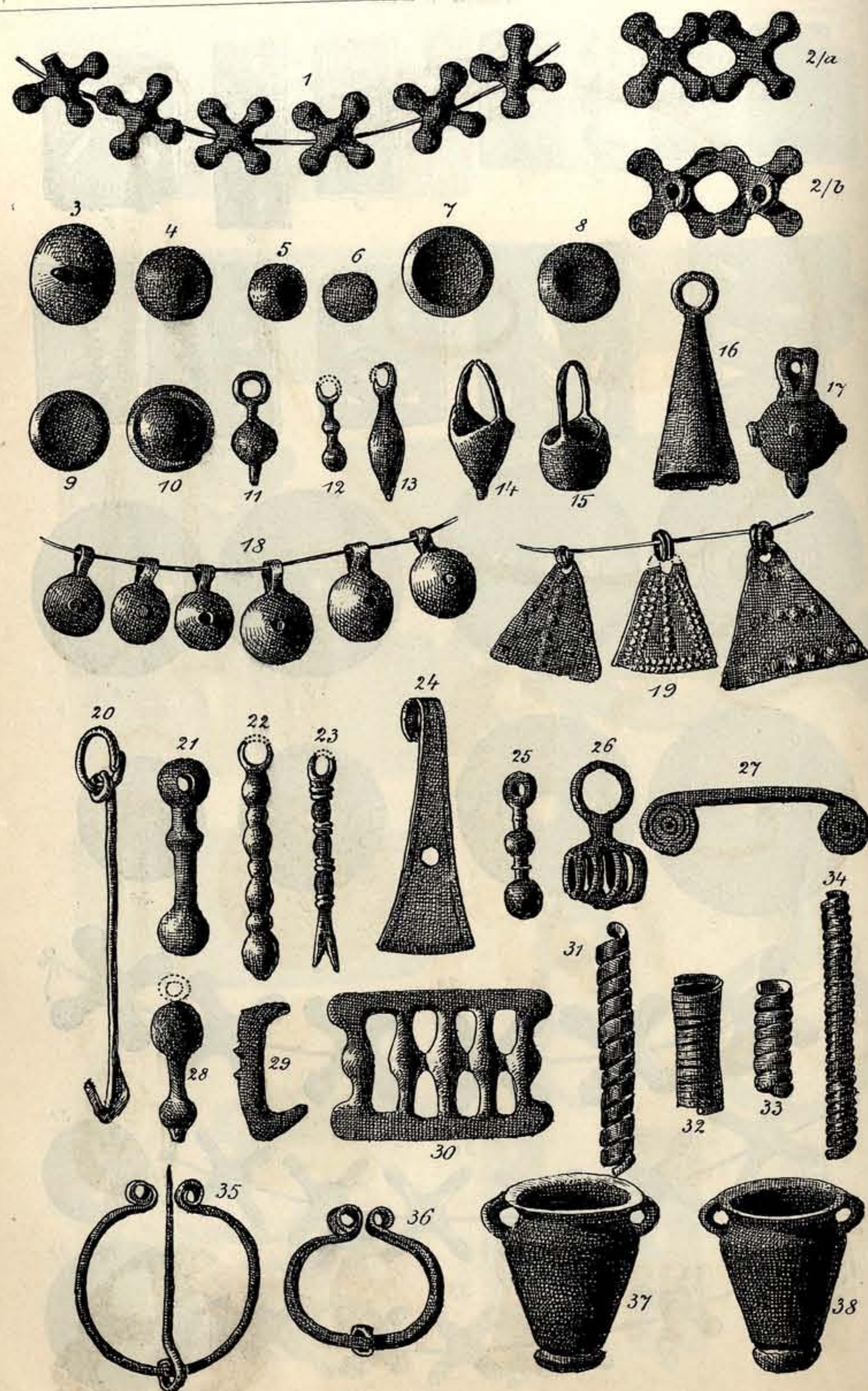


Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini. 1893. V. 2.

Uz članak „Nekropola na Jezerinama u Pritoci kod Bišća“.

$^{2}/_{3}$ nar. vel.

Tabla XXIII.

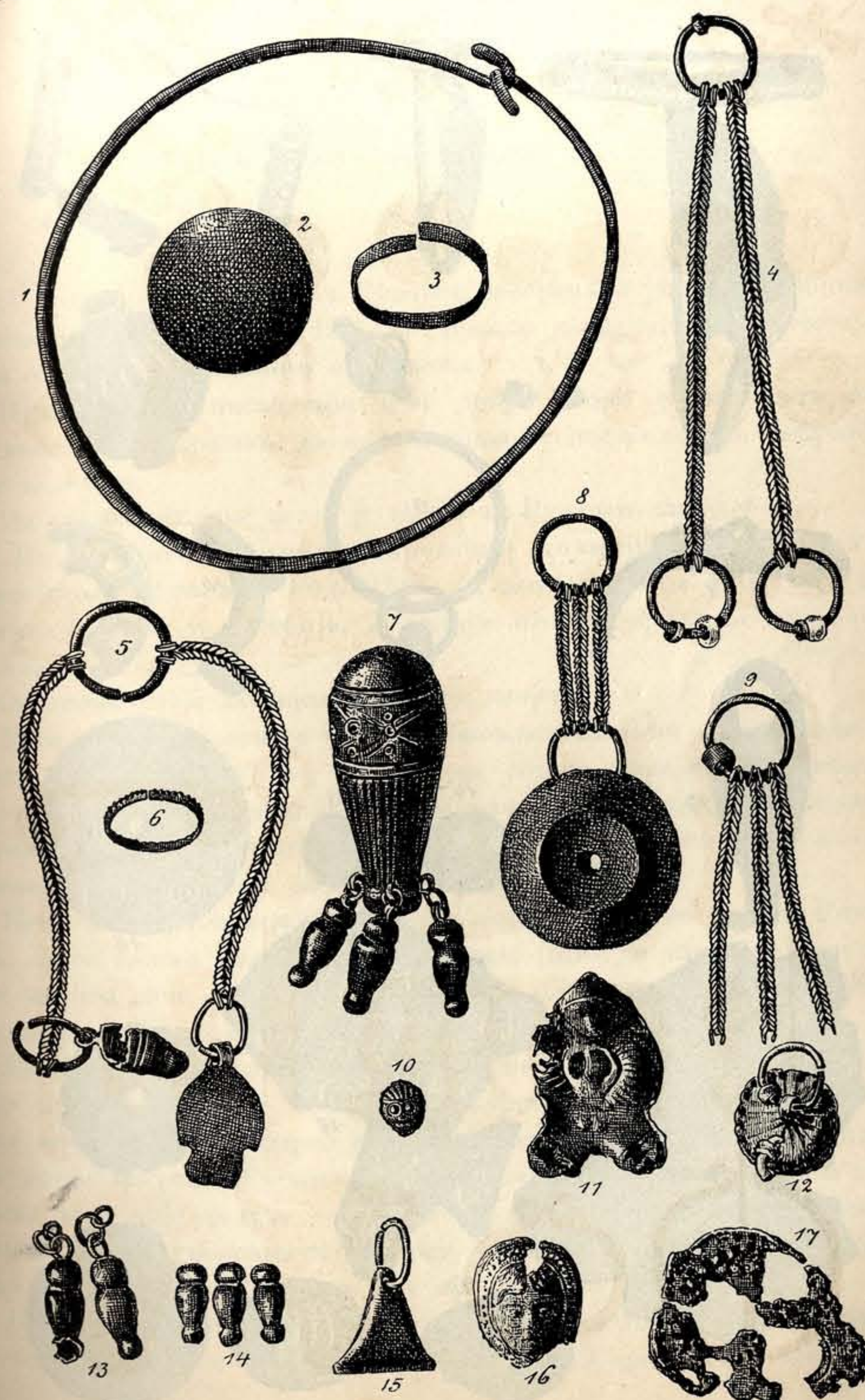


Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini. 1893. V. 2.

Uz članak „Nekropola na Jezerinama u Pritoci kod Bišća“.

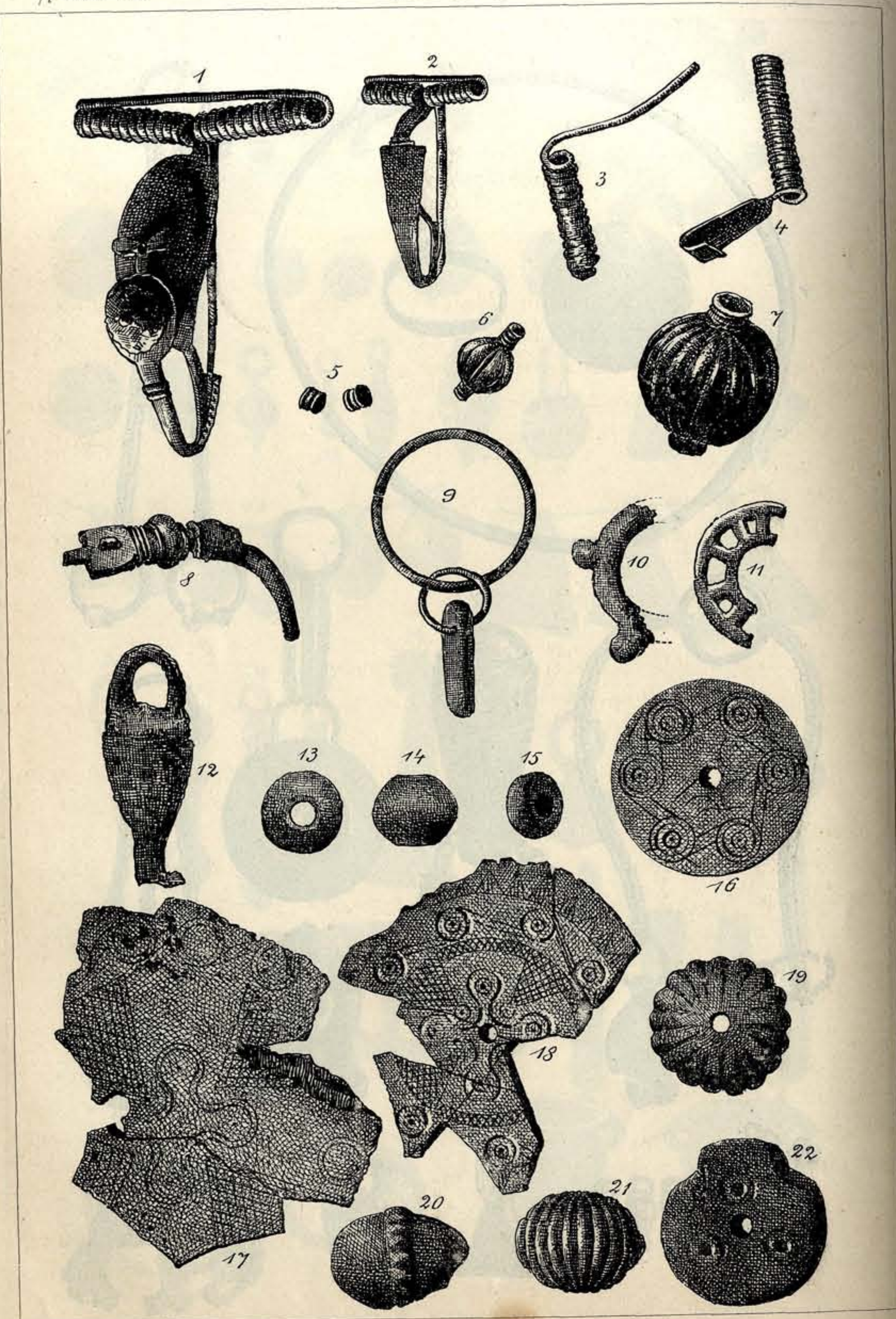
$^{1}/_{1}$ nar. vel.

Tabla XXIV.



Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini. 1893. V. 2.

$^1/_1$ nar. vel. **Tabla XXV.** Uz članak „Nekropola na Jezerinama u Pritoci kod Bišća“.



Опет о цркви озренској.

Приопћио

Ђорђе Стратимировић.

Г. архимандрит Иларион Руварац расправљао је у претпрошломе „Гласнику“ (год. 1892. стр. 293), на темељу досадашњих извјештаја о цркви озренској, о њезиним натписима.

Штовани је г. писац при томе добро успио да пречисти неке појединости, али држимо, да није погодио успостављајући међусобну свезу података.

На крају расправе извео је наиме г. Руварац слиједеће:

„Из натписа у цркви озренској дознајемо дакле, да је црква та попатосана год. 1587., а живописана 1609. трудом игумна Јаћима и братије, а руком попа Страхиње из мјеста Будимље.“

Ова конклузија захтијева знатније измјене.

Што се тиче године у којој би обновљен плочник — т. ј. ваља ли читати 1587 *или* 1697 — нека засад остане неријешено. Опажамо само толико, да је снимак, на који се позива г. архимандрит, грађен по нетачном цртежу, како већ у своме прилошку „О цркви озренској“ (Гласник год. 1892. стр. 69) напоменусмо.

Него ова несугласица ради године није баш толико важна. Главно је то, да се нашим извјешћем установило (што се прије није знало), да се натпис тиче патоса а не градње исте цркве. Ову чињеницу усвојио је, по нами, и г. архимандрит.

Година друга пак, у натпису на икони св. Богородице у припрати цркве, доиста је 1609. Захваљујемо се г. архимандриту на труду исправка, али свакако морамо надодати, да се лако било досјетити да је погрешка учињена при писању или штампању, и тако остала; што није толики гријех, е уз њу стоји тачно оригинална година. Ако је громовнички апарат у данашњем питомоме свијету уопће излишан, то је у овоме случају зацијело сувишан био.

Него и на овоме мјесту омакао се г. архимандриту главни моменат, који ми изнесосмо, и по којему се одвојисмо од претходних извјештаја

других посјетилаца цркве озренске. Наиме, да овај образ Богоматере у припрати, одступа и стилом и бојом од живописа у главној просторији цркве.

Овдје ћемо још напоменути, да је припрата зидом одвојена од главне храмине; и да у припрати — у колико се још сјећамо — нема другога живописа, до само оне иконе над вратима.

Образ Богоматере опомиње по изради на италијанску школу, дочим вас остали живопис, у цркви и олтарској апсиди, има карактер византијскога стила.

Г. архимандрит али претпоставља, да су образ Богоматере и живопис цркве сасвим једне руке.

Услијед ове погрешне претпоставке спаја госп. архимандрит годину 1609., записану испод иконе у припрати, с натписом код лика св. Ћирила у олтару. На овако везивање али никако не можемо пристати.

Није двојбе, да је презвитер Страхиња као човјек имао двије руке, али поуздано се може устврдити, да као живописац није имао више, до једну руку.

Ако је дакле икону од године 1609. — како г. архимандрит мисли — исписао неки поп Страхиња из Будимља (кога натпис не спомиње), онда заставно можемо изрећи, да поп Страхиња из Будимља и наш презвитер Страхиња нијесу једно те исто лице. Истовјетност имена не доказује ништа, гдје рађевине очито разлику посвједочавају.

Али не само различита умјетничка рука, него и чистота старе словјенштине на живопису у олтару озренске цркве утврђује увјерење, да је тај живопис старији од године 1609.

Осим тога има још и тај моменат цијену, да је свак, који је лично прегледао ову стару задужбину, посве тога мнијења, да су грађевина и живопис по дуварима и у трулу из једнога те истога доба. Нико пак, који познаје донекле наше старе цркве, неће се противити ако изречемо, да се овака црква није градила за турскога времена.

Горе речена конклузија г. Руварца мора дакле да се модификује овако:

Црква је попатосана год. 1697. (или 1587.); икона Богоматере у припрати рађена је год. 1609., трудом игумна и братије, а можда руком јеромонаха Тимотеја; дочим је живопис у цркви и апсиди, дјело презвитера Страхиње, много старији.

А ово је (само обратним редом) оно исто, што у нашем првашњем чланку већ изложисмо.

Neke starine iz prozorskog kotara.

Priopćio

kustos bos.-herceg. zem. muzeja dr. **Ćiro Truhelka**.

Zemaljski muzej ima iz prozorskog kotara nekoliko predmeta od bronca, koji su nagjeni još godine 1885., prije nego što se je snovalo o postanju našega muzeja. Ako na žalost i nema pouzdanih vijesti o prilikama, u kojim su ti predmeti nagjeni, ipak su zanimljivi, te ih evo priopćujem:

1. Velika dvostruka špiralna uvojka od bronca. Savita je od broncane žice, tako da se u oba diska krajevi žice stanjivaju. Diski sastoje od 16 zavojaka a izmegju oba diska opletena je žica te čini cjevčicu.

Taj predmet ide megju najveće do sada nagjene slične predmete; premjer je diskovima 13 *cm*, duljina cijele uvojke 31 *cm* (isp. *sliku 1, 1*).

2. Slična uvojka kao i prva. Na sredini žica je razlomljena. Veličina u nje je ista (*slika 2, 1*).

3. Sjekira od bronca (Hohlkelt), po strani joj uška, kroz koju se provlačila uzica, kojom se je vezala za sap. Pri grlu nalazi se s obje plosnate strane kao ures znak V. Dulj. 9·5 *cm*, šir. 4·5 *cm* (*slika 2, 3*).

Sva tri predmeta, padaju bez sumnje u vrijeme čiste broncane kulture, a nagjeni su po prijatnoj vijesti gospodina Brankovića, koji bijaše 1885. predstojnik prozorskog kotara, u jednome žlijebu više Ponira kod Prozora po Osman-agi Zajmoviću.

4. Fibula kasnijeg la-tenskog oblika sa sploštenim, lijepo profiliranim lûkom. Jezičac ovog lijepog komada, koga je zaodjela krasna zelena, kao malahit zagasita patina, na žalost je odlomljen (*slika 1, 3*).

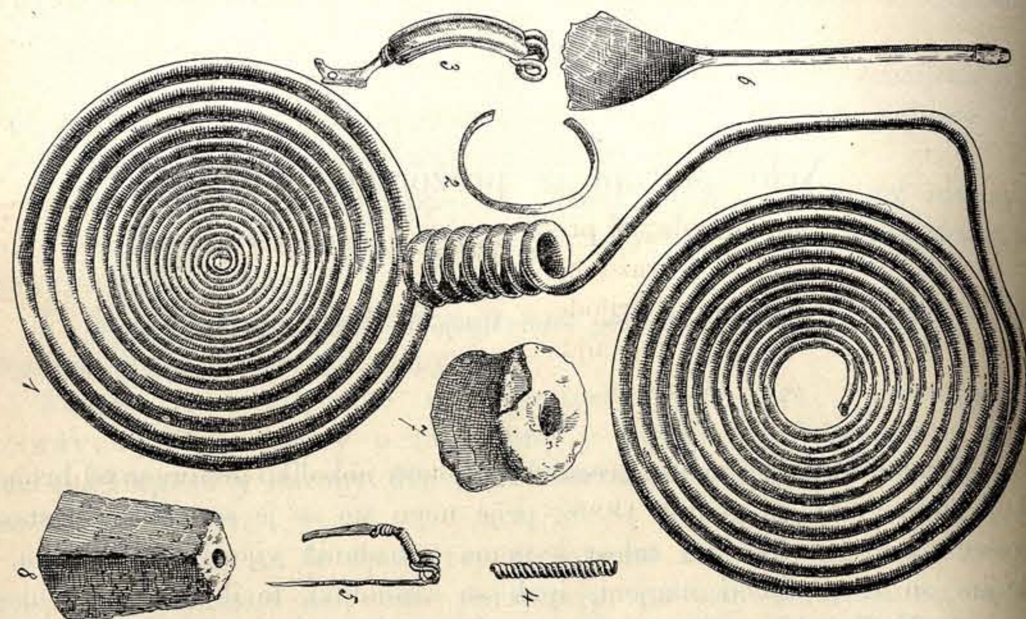
5. Ulomak slične fibule od bronca. Luk opleten je žicom, zaponca za jezičac nema (*slika 1, 5*).

6. Špiralna uvojka, nalik na cjevčicu, duga 4 *cm* (*slika 1, 4*).

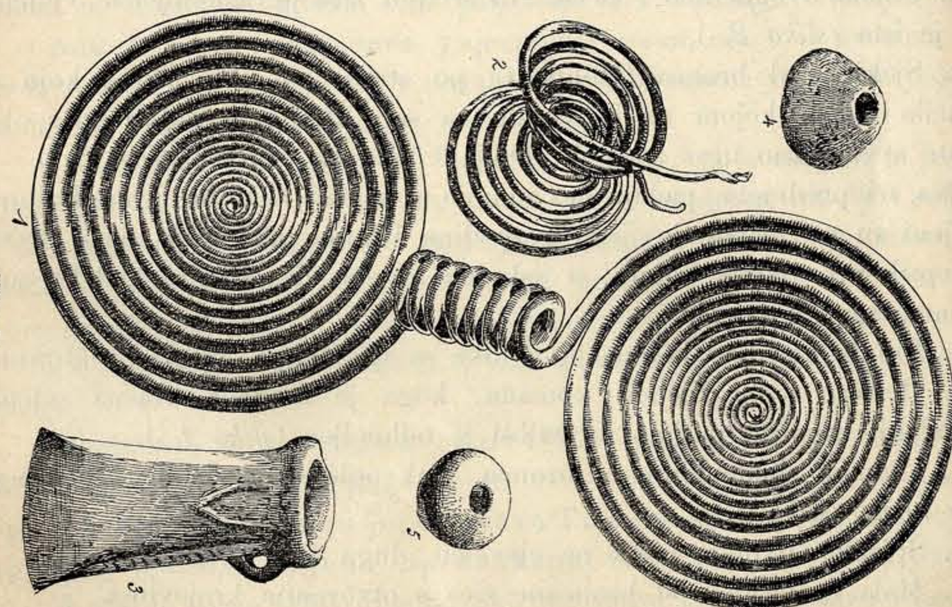
7. Mala narukvica od broncane žice s otvorenim krajevima.

8. Valjkasta preslica od ilovače, sa uvitim bokovima (*slika 1, 7*).

9. 2 preslice od ilovače, oble, na jednom kraju čunjaste (*slika 2, 4 i 5*).



Slika 1.



Slika 2.

Prehistorički predmeti iz prozorskog kotara. $^{2}/_{5}$ nar. vel.

10. Uteg od ilovače, nalik na četverostrani prošupljeni čunj *(slika 1, 8)*.

11. Elastična uvojka od broncane žice, nalik na one što se meću danas u stolice da budu mekše *(slika 2, 2)*.

12. Kašika od bronca, na vrhu okrnuta *(slika 1, 6)*.

Ovi potonji predmeti (4—12) nagjeni su, kako mi piše gosp. Branković, u okolici prozorske kule (?).

Predmeti pod broj 4—10 po svoj prilici pripadaju mlagjoj prehistoričkoj epohi — u razdobje halštatske i la-tenske perijode, dok je ona elastična uvojka a valjda i kašika iz rimskog vremena.



Slika 3.
Kašika od bronca iz Kolunića. $^{2}/_{5}$ nar. vel.

Slična broncana kašika, prikazana u priloženoj sličici 3., stigla je zem. muzeju nedavno od gosp. mjernika Reddi-a, koji priopćuje, da je tu kašiku našao nedaleko od sela Kolunića.

Прилози за фенологију (Phänologie) Херцеговине уз кратак увод, како се праве фенологичка опажања.

Прнопћио

срески љијечник др. **Јустин Карлински.**

Метеорологички утицаји (топлота, киша и вјетар) упливишу у велико на биље свакоґ краја.

Клијање, листање, цвјетање и плод зависе посве о споменутим чинитељима. Испитује ли се температура, оборине и вјетар т. ј. поднебје или клима неког краја, биће корисно, ако се биљежи и уплив климе на биље.

Биљешке о листању, цвјетању, дозријевању и опадању лишћа у биља неког краја или тако звана фенологичка опажања, разјашњују нам доба (епохе), у којима се ове промјене у животу биља у неком крају збивају. Са метеорологичким утицајима попуњавају ова опажања појам, познат под именом поднебје или клима, с друге стране разјашњују нам особитост сваке године, која се опажа на промјенама биља.

Предузимати фенологичка опажања није ни мало тешко. Добра воља, тачност, то је што се хоће. Доста је, да се забиљежи, кад се покажу први раширени листови, први развијени цвјетови, први зрели плод, прво пожућело лишће у биља најближе околице. Ако се сваке године на истом биљу то опажа, тим је свршен лаки, а по науку веома важни посао. Зна ли мотрилац, да је цвијет у љешника или брезе тек онда потпуно развијен — а тад се истом смије забиљежити — кад се праши, ако се додирне, да је плод кестена или ораха тек онда зрио, кад се зелена љуска сама отвори, да је плод крушке или јабуке онда зрио, кад добије црно зрње, то је доста и већег знања не треба му за то. При том се ваља освртати само на најједноставније, најпознатије и најближе биљке. Има ли каквих год запрјека, те се не могу тачно мотрити промјене у животу неког дрвета или жбуна, нека се онда у слиједећој години што више посматрају биљке, које су у истом положају, јер познато је да на цвјетање и дозријевање у велико

утиче и то, да ли је положај биља према сунцу окренут или не. Пошто има много врста воћака, које, како је познато, дијелом рано, дијелом касно цвату, доста је да се посматрају само дивље воћке (не окулиране). Код жита ваља увијек назначити да ли је озимица или јара.

Приложене биљешке баве се само биљкама, које су свакоме добро познате. Промјене у животу овог биља свак ће лако опазити. Кад би се оваква, а уз то и метеорологична опажања биљежила, то би био врло вриједан принос за проучавање наше земље.

У приложеној таблици саставио сам фенологична опажања из Стóца и Коњица у год. 1889—93. и читалац може лако разабрати, како се горе поменуте промјене у истог биља у ова 2 мјеста у различито вријеме појављују.

Ова опажања добиће само онда праву вриједност, ако се течајем више година испитују, и могу бити важан принос за науку о поднебју или за климатологију земље.

	Столац					Коњиц				
Име биљке	Год.	Листа	Цвјета	Доврјјева	Жути	Год.	Листа	Цвјета	Доврјјева	Жути
Орах *Juglans regia* (Wallnuss)	1889	8. априла	10. априла	12. аугуста	20. октобра	1891	20. априла	26. априла	23. аугуста	20. октобра
	1890	5. „	10. „	17. „	18. „	1892	25. „	29. „	30. „	29. „
Љешник *Corylus Avellina* (Haselnuss)	1889	8. фебруара	20. јула	20. јула	28. октобра	1891	28. марта	—	23. јула	26. октобра
	1890	8. „	17. „	17. „	20. „	1892	1. априла	—	26. „	28. „
Багрен *Robinia pseudoacacia* (Wilde Akazie)	1889	10. марта	13. априла	10. јула	15. октобра	1891	30. априла	15. маја	22. јула	16. октобра
	1890	12. „	15. „	10. „	20. „	1892	28. „	11. „	23. „	20. „
Јоргован *Syringa vulgaris* (Flieder)	1889	16. марта	28 марта	—	10. новембра	1891	10. априла	24. априла	—	21. октобра
	1890	16. „	30. „	—	16. „	1892	17. „	30. „	—	28. „
Маслачак *Toraxacium officinale* (Pfaffenröhrlein)	1889	10. фебруара	12. фебруара	—	—	1891	22. марта	25. марта	—	26. октобра
	1890	10. „	13. „	1. маја	16. октобра	1892	23. „	28. „	—	—
Бресква (Шефтелија) *Persica vulgaris* (Pfirsich)	1889	16. марта	18. марта	20. јула	17. октобра	1891	20. априла	25. априла	27. јула	17. октобра
	1890	17. „	20. „	21. „	18. „	1892	20. „	23. „	29. „	21. „
Бреза *Betula alba* (Birke)	1889	10. марта	1. марта	—	25. октобра	1891	30. марта	3. марта	—	30. октобра
	1890	13. „	3. „	—	30. „	1892	27. „	3. „	—	30. „
Сремза *Prunus Padus* (Traubenkirsche)	1889	16. марта	20. марта	10. јуна	17. новембра	1891	29. марта	1. априла	19. јуна	20. октобра
	1890	13. „	16. „	10. „	16. „	1892	28. „	3. „	23. „	29. „

Име биљке	Столац Год.	Листа	Цвјета	Доврјева	Жути	Коњиц Год.	Листа	Цвјета	Доврјева	Жути
Црвени дрјен *Cornus mas* (Gelber Hartriegel)	1889 1890	13. априла 13. „	2. фебруара 5. „	12. јула 10. „	15. новембра 11. „	1891 1892	23. априла 21. „	21. фебруара 21. „	25. јула 26. „	15. новембра 18. „
Мирисава љубица *Viola odorata* (Veilchen)	1889 1890	10. фебруара 16. „	17. фебруара 28. „	— —	28. октобра 26. „	1891 1892	15. марта 17. „	21. марта 26. „	— —	21. октобра 22. „
Обични глог *Crataegus oxyacantha* (Weissdorn)	1889 1890	17. априла 19. „	13. априла 16. „	— 27. јула	30. септембра —	1891 1892	21. априла 20. „	18. априла 17. „	27. јула 30. „	30. септембра 30. „
Грашак (зечак) *Pisum sativum* (Erbse)	1889 1890	13. марта 12. „	17. априла 17. „	21. јуна 16. „	22. јуна 21. „	1891 1892	20. априла 17. „	24. априла 21. „	23. јуна 20. „	26. јуна 24. „
Крушка *Pyrus communis* (Birne)	1889 1890	3. априла 7. „	5. априла 9. „	17. јула 19. „	28. октобра 30. септембра	1891 1892	17. априла 19. „	20. априла 23. „	30. јула 29. „	30. октобра 28. „
Јечам јари *Hordeum aestivum* (Sommergerste)	1889 1890	— —	26. маја 28. „	1. августа 2. „	— —	1891 1892	— —	28. маја 29. „	1. августа 2. „	— —
Јабука *Pyrus malus* (Apfel)	1889 1890	11. априла 11. „	12. априла 12. „	21. јула 22. „	28. октобра 31. „	1891 1892	18. априла 20. „	23. априла 24. „	29. јула 30. „	28. октобра 31. „
Дивљи кестен *Aesculus Hippocastanum* (Rosskastanie)	1889 1890	23. марта 28. „	21. априла 23. „	17. августа 24. „	20. октобра 21. „	1891 1892	18. априла 23. „	1. маја 2. „	28. августа 25. „	31. октобра 26. „

Име биљке	Столац Год.	Листа	Цвјета	Доврјева	Жути	Коњиц Год.	Листа	Цвјета	Доврјева	Жути
Кестен *Castania vesca* (Echte Kastanie)	1889 1890	23. марта 25. „	27. априла 30. „	28. августа 31. „	— —	1891 1892	19. априла 17. „	5. маја 17. „	1. септембра 2. „	— 24. октобра
Зоб *Avena sativa* (Hafer)	1889 1890	— —	29. маја 29. „	11. јула 13. „	— —	1891 1892	— —	30. маја 1. јуна	24. јула 28. „	— —
Јагорчика *Primula officinalis* (Primel)	1889 1890	18. фебруара 19. „	23. фебруара 23. „	— —	28. септембра 30. „	1891 1892	4. марта 7. „	19. марта 23. „	— —	28. септембра 30. „
Јагода *Fragaria vesca* (Erdbeere)	1889 1890	1. марта 2. „	11. марта 16. „	10. маја 13. „	— 16. октобра	1891 1892	10. марта 13. „	21. марта 30. „	16. маја 19. „	18. октобра 11. „
Дивља ружа (шипак) *Rosa canina* (Hundsrose)	1889 1890	28. марта 29. „	11. априла 13. „	21. јула 26. „	— 11. октобра	1891 1892	8. априла 7. „	1. маја 3. „	29. јула 11. августа	— 7. маја
Обична шљива (дивља) *Prunus domestica* (Wilde Pflaume)	1889 1890	13. априла 13. „	16. априла 17. „	27. августа 3. септембра	16. октобра —	1891 1892	26. априла 29. „	30. априла 2. маја	11. септембра 11. „	17. октобра —
Висибаба (дријемак) *Galanthus nivalis* (Schneeglöckchen)	1889 1890	2. фебруара 3. „	2. фебруара 5. „	— —	— —	1891 1892	1. марта 2. „	2. марта 3. „	— —	— —
Трн *Prunus spinosa* (Schlehenpflaume)	1889 1890	11. априла 13. „	1. априла 3. „	— 21. августа	30. октобра 1. новембра	1891 1892	21. априла 3. маја	16. априла 28. „	— 2. септембра	31. октобра 1. новембра

Име биљке	Столац					Коњиц				
	Год.	Листа	Цвјета	Доврјева	Жути	Год.	Листа	Цвјета	Доврјева	Жути
Вишња *Prunus cerasus* (Weichsel)	1889	5 априла	3. априла	2 јуна	—	1891	25. априла	23. априла	12. јуна	—
	1890	14. „	11. „	11. „	—	1892	24. „	21. „	18. „	—
Раж *Secale cereale aestivum* (Sommerroggen)	1889	11. марта	11. маја	10. јула	—	1891	15. марта	18 маја	21. јула	—
	1890	13. „	12. „	12. „	—	1892	23. „	28. „	28. „	—
Мограње (шипак) *Punica granatum* (Granatapfel)	1889	25. априла	30. априла	16. септембра	—	1891	1. маја	13. маја	21. септембра	—
	1890	21. „	28. „	24. „	16. октобра	1892	3. „	18. „	30. „	13. октобра
Винова лоза (виника) *Vitis vinifera* (Weinstock)	1889	10. априла	13. јуна	7. августа	—	1891	18. априла	18. јуна	20. августа	—
	1890	11. „	12. „	10. „	16. септембра	1892	21. „	21. „	22. „	12. септембра
Храст лужњак *Quercus pedunculatus* (Eiche)	1889	13. априла	—	—	16. новембра	1891	17. априла	—	29. августа	18. новембра
	1890	22. „	—	27. августа	—	1892	28. „	—	30. „	18. „
Бијела липа *Tilia grandifolia* (Linde)	1889	11. априла	1. јуна	—	20 новембра	1891	20. априла	11. јуна	—	20. новембра
	1890	17. „	1. „	—	16. „	1892	20. „	10. „	—	13. „

Rimski natpis iz Fazlića.

Priopćio

profesor nadbiskupske kat. gimnazije u Travniku **P. Aleksander Hoffer.**

U Fazlićima na Bili našao se je rimski kamen, koji vrijedi, da se odmah iznese na javu. Izorao ga je proljetos Bečir Aganović iz Fazlića na njivi, što leži južno od sela i zove se Brca. Prilažem fotografiju ovog kamena. — Kamen je odbijen na jednoj strani a od gornje polovine ima samo nešto malo. Kopajući na mjestu, gdje se je ploča izorala, nije se



moglo ništa više naći; jamačno je ova ploča davno već odvaljena od svoga prvašnjega mjesta. Ploča (dônja polovina) visoka je 0·76, široka jedno 0·60 i debela 0·15 *m*. Polje, u kojem ima pismo, visoko je 0·40 i široko 0·50 *m*. Slova, 42—38 *mm* visoka, su pravilna, lijepa i duboko izrezana. — Na

gornjoj polovini stojali su muž i žena; razabiru se čovjeku noge kao u vojničkim čizmama i podulja haljina ženska; ali slike su veoma malene bile. Čitam ovako: D*(iis)* M*(anibus)* · — P. ÆL*(ius)* IVSTUS — D*(e)* C*(urio)* M*(unicipii)* BIST*(uensis)* — ET ÆL*(ia)* PROCVLA — CONIVX · VIVI · SIBI · — POSVERVNT. (N i T su u ligaturi.)

Imena Aelius i Aelia čitaju se često na dalmatinskim kamenovima, primjerice u Bullettino di archeol. e storia dalm. Spalato g. 1891., str. 97., br. 52. P. Ael. Dionisius & Ael. Glicera filio P. Ael. Victorino; Aelia Procula g. 1889., str. 72.

Znamenitost podaje kamenu ono M. BIST. — Bistue Vetus i Bistue Nova nalaze se u Peutingerovu zemljovidu kao postaje na cesti od Solina u Srijem: Salona · XVI · Tilurio · XXII · Ad Libros VIIII · In Monte Bulsinio · VI · Bistue Vetus · XXV · Ad Matricem · XX · Bistue Nova · XXIIII · Stanecli · · Argentaria · · Ad Drinum · XV · Gensis · XXX · Sirmium. — U crkvenim saborima u Saloni g. 530. i 532. potpisao se je „Andreas episcopus bestoensis ecclesiae"; onaj biskup takogjer zahtijevaše, da se odijeli jedna čest od njegove biskupije, pošto je prevelika: „atque ideo quaeso, ut a loco Copella et Arena usque ad has urbes basilicasque, quae in mea patrocinia continentur, ad proponendum iisdem locum faciatur episcopum pertinere". (Kukuljević: Codex diplomaticus regni C. D. S. I. 195—198.)

U natpisima našlo se je dosada: 1. DEC · C · BIS · u Rogatici[1]) (Hoernes Alterthümer der Herceg. II., 935.); 2. DEC · MVN · BIS · u Zenici (Glasnik zem. muz. 1892., 342.); 3. na ovome kamenu DC · M · BIST · Dok kratica pod 1. i 2. daje samo BIS te je dr. Truhelka za to mislio na Bisua (Glasnik o. m. 346. d.), ovaj kamen posve jasno ima BIST.

Mjesta rimskih starina u glavnoj dolini rijeke Lašve ponešto već su poznata te je najznamenitije u Malome Mošunju, potom u Putičevu ispod Travnika, odmah iznad Travnika i napokon iznad Gornjega Turbeta na jajačkoj cesti. Na Bili t. j. u onoj dolini ispod Guče Gore, Brajkovića i Fazlića, u višegodišnjem istraživanju nijesam ušao u trag rimskim starinama do na ova tri mjesta: u Postinju kod Malina, gdje je vodio i starinski most preko Bile, našlo se nešto malo cigle i novaca; u Poljanicama, gdje se je 20, 30 godina nazad izorala jedna ploča s natpisom, i sada na lijevoj obali rječice Bile ispod Fazlića rimski kamen, o kome je ovdje riječ. Cigle upravo nigdje do u Postinju nijesam mogao vidjeti ni od ljudi saznati, da su je igdje našli. Ipak je dosta osnovano mnijenje, da je od Zenice

---

[1]) Dr. Karl Patsch: „Bericht ueber einer Reise in Bosnien" u „Arch. epigr. Mittheil. aus Österreich" čita ondje izvjesno DEC · C · RIS · Primjedba uredništva.

preko Stranjana i Pojske na Bilu a odanle na Vrbanju te tako u Banjuluku vodila rimska cesta i svijet kazuje o staroj kaldrmi u šumama visoko nad Bilom, po kojoj se može hodati na Vrbanju, ali malo ko da zna za ovaj put.

Ne treba po mojem mnijenju, da je Bistue upravo bila ondje, gdje se našao kamen; jerbo onaj P. Ael. Iustus mogao je ondje imati kuću (ljetnikovac). — Zar bi Bistue Nova bila u Zenici, Ad Matricem u našem Mošunju i Bistue Vetus u Skoplju? Svakako čini se, da je cesta od Salone do Sirmia imala više od 166 + 60 (dodajući po 30 za one dvije nenaznačene daljine) = 226 MP, kad ima cesta od Salone u Servitium 126 ili 149 MP. a i to teško dovoljno (Hoernes Alterth. II., 927). A i to je znamenito, što u Peutingerovu zemljovidu Ad Matricem je odlikovano od drugih varoši, pa ipak u 6. vijeku biskupska stolica nije Ad Matricem već u Bistui.

Ne nagagjajuć dalje upozorujem samo na ove dvije stvari. Prvo: ako bi vrijedilo tumačenje: „a loco Copella et Arena" = od Kopila i Vranice (Klaić: Povijest Bosn. 41.), imali bismo megju biskupije od Bistue i novo osnovane; Bistue po tome i druge varoši ostale bi na sjeveru i istoku planina, koje dijele Lašvu i Lepenicu od Skoplja; no teško se daje pomisliti, da su ona čisto slovjenska imena postala od starih rimskih. — Drugo: ako je ona cesta u istinu od Solina u Mitrovicu išla, naravnije je nju voditi od Skoplja na Lašvu, odanle na Bosnu rijeku (na Zenicu ili Visoko?), kao što vodi i stari tovarni put, i dalje na Drinu. Ne bi se tako nadalje moglo držati mnijenje, da je Ad Matricem bilo u Sarajevskom Polju. — Napokon jedno Bisten bilo je i pri moru; Geog. Raven: Narona-Praetoria-Bisten-Aronia (sr. Bulletino 1891., str. 43.).

Двије знамените публикације из Босне и Херцеговине.

На *скупштини њемачких филолога и школника*, која се ове године о Духовима састала у Бечу, поднио је владин савјетник г. др. Људевит Талоци по налогу заједничког министра финанција, преузв. г. В. пл. Калаја двије знамените научне публикације из Босне и Херцеговине овој скупштини уважених научењака на звање и увиђење. Пуне наслове овијех публикација саопштавамо ниже; међу тијем особитим задовољством истичемо, да се у једној од њих находе систематично приређени прилози о научном истраживању Босне и Херцеговине, који су у течају четири минулих година излазили у нашем „Гласнику". Том публикацијом отворен је пут нашем „Гласнику" у велики научни свијет, а раду његових многобројних сурадника призната је знанствена вриједност по науку у опште. Таквим успјехом „Гласника" ми се само поносити можемо.

Ниже саопштавамо бесједу нашег уваженог сурадника, владиног савјетника дра Талоција, којом је у другој сједници горе споменуте скупштине пропратио речене публикације из Босне и Херцеговине, а уједно и одговор ц. кр. дворског савјетника дра Хартла, предсједника скупштине.

Бесједа г. дра Љ. Талоција гласи:

„*Високоштована скупштино!*

Мени је од стране цар. и краљ. заједничког министарства финанција пала у дио часна задаћа, да *скупштини њемачких филолога и школника* поднесем двије публикације босанско-херцеговачког земаљског музеја. Једна публикација састоји се из прве свеске „научних вијести из Босне и Херцеговине", уређене од дра Морица Хернеса, друга сачињава први дио истраживања, која су учињена од стране бос.-херц. грађевинског савјетника Филипа Балифа у погледу римских путева у Босни и Херцеговини, а по налогу заједничког министарства финанција. Наслов је овијех публикација: „Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina". Herausgegeben vom bosnisch-hercegovinischen Landesmuseum in Sarajevo. Redigirt von Dr. Moriz Hoernes. I. Band

mit 30 Tafeln und 760 Abbildungen im Texte. Wien 1893. In Commission bei Karl Gerold's Sohn. Gr. 8°; XVII, 593 S. — „Römische Strassen in Bosnien und der Hercegovina" von Philipp Ballif, bosn.-herceg. Baurath. Herausgegeben vom bosnisch-hercegovinischen Landesmuseum. I. Theil. 24 Abbildungen auf 12 Tafeln und 1 Karte nebst einem Anhang über die Inschriften von Dr. Karl Patsch. Wien 1893. In Commission bei Karl Gerold's Sohn, 4°, 70 S. (У пријеводу: „Научне вијести из Босне и Херцеговине". Издане од босанско-херцеговачког музеја у Сарајеву. Уређене од дра Морица Хернеса, I. дио са 30 табља и 760 слика у тексту. Беч 1893. У комисији код Карла Геролда син. Велика 8°, XVII, 593 стр. — „Римски путеви у Босни и Херцеговини" од Филипа Балифа, босанско-херцеговачког грађевног савјетника. Издање босанско-херцеговачког земаљског музеја. I. дио. 24 слике на 12 табљи и једна земљописна карта са додатком о натписима од дра Карла Пача. Беч 1893. У комисији код Карла Геролда син. 4°, 70 стр.).

Већ и само кратко промaтрање садржаја показује нам у колико смо у праву, управо при овој прилици, да узмемо на знање ове публикације. Окупација Босне и Херцеговине Аустро-Угарском незначи само преображај у политичним и административним одношајима овог оскудијевањем и ратом изнуреног западног трокута Балканског полуострва, него и трајну побједу западне културе, којој су се ове земље на сваком пољу раскрилиле. Аустро-Угарска владавина у Босни и Херцеговини, а понаособ човјек, који на челу овог културног посла стоји, сматраху за своју прву дужност, да унаприједе научне тежње и јевропску културу да упозоре на оне моменте, које ове обзиром на културну хисторију тако занимљиве покрајине у својој одвојеној појави пружају. Истакла се та веома тешка али јединствено благодарна мета, да се народ, или управо његов образованији живаљ придобије за науку, како се неби рекло, да је западно јевропска култура просто само премазала вишестољетну оријенталну културну хисторију, већ уједно и коријена захватила.

Производ је овога културног правца босанско-херцеговачки земаљски музеј, који не само да има чувених збирака, него је уједно и школа, можда више него ли у другим земљама; ђаци су ове школе сав народ, у колико он у главни град Сарајево без разлике вјероисповијести долази, а наставници су они вриједни сурадници, који свјесни своје културне задаће, све своје знање и умијеење овом узвишеном циљу с одушевљењем, а потакнути на то својим највишим управником свом својом силом посвјећују. Овом заједничком сурадњом свијех чинилаца постао је земаљски музеј радионица, која се часно може успоредити са сличним

заводима у другим покрајинама. То доказује овом приликом у ширем обиму, а не као што је то до сад случај бивао, овдје предложена свеска научних вијести. Увод, који је написао по босанско-херцеговачке културне тежње заслужни владин савјетник Коста Херман, показује нам овај завод с обадвије стране. Од четири године амо излази као орган босанско-херцеговачког земаљског музеја свака три мјесеца на земаљском језику „Гласник земаљског музеја у Босни и Херцеговини", који је у току свог четири-годишњег излажења осигурао себи не само у земљи, већ и ван ње лијепу киту сурадника, а у ужим круговима као заслужан посредник прибавио себи добар глас.

Па као што на ново искрченом земљишту буја обилат род, тако је и овај лист успио у томе, да на подручју новооткривеног научног окружја пружи својим читаоцима читави низ прилога, која бисмо с правом могли назвати откривењима од апсолутне вриједности као резултат најновијих испитивања.

Међу тијем за земаљски музеј није „Гласник" довољан за то, да научној публици саопћи резултате учињених истраживања. Језик, на коме се штампа искључивао га је из несловенских кругова. Због брзине у извјештавању често би прилози у „Гласнику" изгледали фрагментарни, непотпуни, и у Сарајеву се поједини радови не би баш увијек могли да заодјену у оно савршено рухо, које екзактна критика захтијева.

Босанско-херцеговачки музеј је дакле са издањем овдје предложених научних вијести на њемачком језику изашао на сусрет жељи, која се са више страна појављивала. Уређивање и распоређење градива, које је извађено из четири до сад штампаних годишта „Гласника" преузео је чувени испитивалац и археолог г. др. Мориц Хернес, који је свој уреднички дар сјајно посвједочио не само при избору градива, већ и у поправљању, систематичном приређивању и допуњењу, које уза старо градиво и доста новога пружа. Па како мени с погледом на свестрани програм предавања не достаје доста времена да расправим овај приједмет, то се не могу упустити у то, да овако богато градиво опширно расправљам, те ћу се ограничити само на укупан исказ. Дјело имаде 37 штампаних табака а илустровано је са 30 таблица и 760 слика у тексту, и доноси 72 чланка из пера 41 писца. Ова прва књига подијељена је по научним гранама у три дијела: I. Археологија и хисторија (А. Извјештаји и расправе. Б. Биљешке). II. Наук о народу (А. Подужи чланци и скупљене ситнице. Б. Биљешке). III. Природне науке.

Највећи дио заузима археологија, како прехисторичка тако и римска, која обухваћа скоро двије трећине књиге.

Средњовјековна археологија биће заступљена у другој свесци скоро у истом обиму.

Други дио доноси народне ствари и то искључиво од домаћих сурадника; ови су чланци пуни свјежине и непосредности, који етнографу пружају изобиље у појединим цртама, а дух босанског народа приказују у свијетлој боји. У другој књизи биће овај дио систематичним прилозима научно образованих писаца заступљен.

Трећи дио посвећен је природним наукама и доноси у овај мах драгоцјене прилоге из метеорологије, физикалне географије и ботанике. Зоологија ће у замашном обиму у другој књизи бити заступљена.

Археолошко-хисторички дио ове прве књиге води нас од прве доказане појаве човјека у неолитичким пећинским слојевима преко депотних налазака и пребивалишта бронцаног доба к силесији нађених громила (око 80.000) и бедема првога жељезнога доба. Око триста и по слика показују само чувене наласке са Гласинца, овог аркива гробова из илирског доба, који наласци — аналогно халштатској култури — у великом одсјеку жељезног времена престављају тако рећи гласиначку културу те су од епохалног значаја у археолошком испитивању балканског полуострва. Заједнички министар финанција, цијенећи ово по предхисторијске наласке тако еминентно важно гробиште, наредио је да се систематичко откопају и експлоатишу свеколике громиле, при чему су до сад испитаваоци као *Хернес* и *Хампел*, даље чиновници земаљског музеја *Трухелка* и *Фиала* судјеловали. Ископавања се свакогодишње настављају и у то име устројена је на Гласинцу кућа, која се са једног мјеста на друго може пренашати. Али се и наласци ла-тенског доба као и други остатци из задњег предримског доба налазе у овој књизи. Из римског доба врједно је нарочито споменути серију налазака из римске насеобине Домавије са њезиним натписима, нађеним у откопаним зградама. Њезино откривење као и поближе познавање римске рударске културе у Босни ваља преписати у заслугу покојном управитељу рудокопа *Погачнику*, нарочито пак рударском сатнику *Радимском*, који се гвозденом истрајношћу и великим одушевљењем на ову струку одао. Даље налазимо веома драгоцјене прилоге за римско доба из Зенице и Стôца; рушевине, мозаике, гробове, натписе, скулптуре, саргофаге са богатим садржајем, пак онда многе трагове старих путева и т. д.

Ово задње поглавље води нас другој публикацији: „*Римски путеви у Босни и Херцеговини од Филипа Балифа.*“ За ово у свом својству јединствено истраживање, можемо захвалити личној иницијативи министра пл. *Калаја*, који је аутору наредио, нека без

обзира на итинераре и садржај написаних вијести углави истинске трагове римских путева. Ово је извршено са великом срећом и трудом најприје у западној Босни и Херцеговини, а за тијем на Дрини. Као што поштована скупштина из изврсне карте ц. и кр. географског завода увидјети може, показује подручје, гдје су у савезу са римским путевима у Далмацији испитани они у Босни и Херцеговини, са свијем неоспориве трагове римских путева; овако устројене поворке путева не оснивају се на хипотезама, него на темељу трагова, натписа, камења за ознаку миља и т. д.

Као што доказују од дворског фотографа Сколика мајсторски израђене таблице, пред нама су очувани трагови цеста по красу, даље одржано камење за миље, ови живи свједоци римског техничког ђенија у градњи путева, најзад насипи за путеве, ријечју све сами конкретни преостатци, који нам на видик износе мрежу римских путева у Босни и Херцеговини.

Ни једна земља нема овакве радње о својим старим римским путевима, а ваља ми примјетити, да овај рад чини само први дио Балифових истраживања, а она на карти још непопуњена мјеста биће временом испуњена, и онда ће сва стародревна мрежа путева бити пред нама. Прозревши управо ђиновски дух старих Римљана, који своју државу, до данас највећу у свјетској историји, нијесу увеличали просто проширивањем њезиних граница, већ и на најзакутније дијелове области ударали жиг својега духа и рада, министар пл. Калај пружио је римској археологији своју најтоплију и најсавршенију потпору. За то и мислим, да ће позвани представници стародревних наука добродошлицом поздравити овај дар. Изобиље новог градива у натписима, које је овијем истраживањем на видик изашло, захтјевало је, да га обради какав хисторичар и епиграфичар. То је учинио у археолошком и епиграфском семинару бечког универзитета под управом професора Бормана др. Карло Пач на темељу тачних снимака натписа. Текстови су са најтачнијом брижљивошћу исправљени те пружају податке за историју римске градње путева у Босни и Херцеговини.

Најзад слободан сам, да по високом налогу ставим 25 примјерака „Научних вијести“ и 100 примјерака „Римских путева у Босни и Херцеговини“ цијењеној скупштини на располагање с молбом, да се изволе раздијелити међу штоване чланове.

Сматрам за особиту част, што сам врло штованој скупштини, чији се чланови понаособ умним правцем древности занимају, предложио публикације оне земље, која је у старо доба као подручје најнижег варварства, у средњем вијеку и у новије доба као поприште

несретне партијске борбе позната била, али која сада и на подручју модерне науке, којој је ипак антика темељ, почиње да ступа у редове културних земаља.“

На ову бесједу изволио је предсједник скупштине, ц. кр. дворски савјетник др. Хартл, овако одговорити:

„Сматрам за своју дужност, да у првом реду господину ц. и кр. заједничком министру финанција, Њег. Преузвишености В. пл. Калају на тако драгоцјеном поклону, онда владином савјетнику г. Људевиту пл. Талоцију за предложена скупоцјена и веома важна дјела у име генералне скупштине нашу најтоплију захвалност изјавим. Господа увиђају из ових дјела, да Аустро-Угарска има не само моћи, него и снаге, да изврши своју културну задаћу.“ (Допадање).

* * *

Коначно нам је још додати, да је пригодом скупштине филолога и школника у ц. кр. аустријском музеју приређена археолошка изложба, код које је такођер и наш музеј повећом збирком старина из предисторијског и римског доба заступљен био. Та се је збирка састојала од 237 особито лијепих и значајних предмета и од неколико нацрта досад стручно испитанијех римских грађевина.

Rimska naseobina u Majdanu kod Varcar-Vakufa.

Priopćio

rudarski satnik V. Radimský.

Kada sam u proljeću 1891. pregledavao rudnik i talionicu bakra u Sinjakovu kod Majdana, reče mi tamošnji upravitelj rudnika, gospodin Rudolf Sladeček, da se na lijevoj obali potoka Jošavke, u predjelu Barine, prema talionici bakra, na tako zvanoj Crkvini vide temeljni zidovi nekakve gragjevine, te mi ujedno pokaza nekoliko čisto rimskih zemljanih ploča i cigala, koje je on našao na spomenutom mjestu.

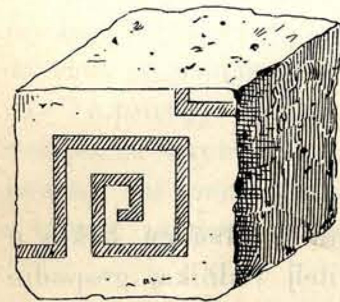
Pregledavši Crkvinu, uvjerio sam se, da je tamo razvalina neke rimske gragjevine, ali da u grmlju okolice ove Crkvine ima još i drugih temeljnih zidova rimskih zgrada i da su na lijevoj obali potoka Jošavke sve oranice u okolini tih razvalina najmanje u prostoru od dva hektara posute fragmentima rimske opeke, žmurnjaka i žljebastog krovnog crijepa, a ima i komada željezne troske.

Ujedno su mi pokazali nekoliko rimskih cigala, koje su nagjene na desnoj obali Jošavke, kada se gradio bakreni majdan u Sinjakovu. Dalje istraživanje te obale uvjerilo me je, da se nekadanja rimska naseobina u Majdanu protezala i po desnoj obali u najmanjoj duljini od 250 *m* i to od bakrenog majdana prema jugoistoku do preko Vukelićevog Hana.

Na jugoistočnom kraju te površine, po kojoj su razasuti fragmenti od cigala, komadi lijepa i t. d. udari mi u oči jedno 60 *m* jugoistočno od Vukelićevog Hana modro-sivo ponešto uzvišeno mjesto, koje se jasno razlikovaše od crvenog tla oranice oko toga mjesta. Kada sam došao na to mjesto, našao sam tamo temelj 70 *cm* dugog stupa i naokolo osim cigala i grumenja od lijepa još i više komada lijepa sa zida, ponajviše pompejanskim crvenilom obojenih. Tako je tu očito plug nabasao na ostatke rimske zgrade.

Pošto je pak oranica već bila zasijana kukuruzom i pošto se za sad nije moglo kopati, zamolio sam gospodu upravitelja rudnika Rudolfa Sladečeka i majstora talionice Andriju Torkara, koji su me pratili, da u jesen preduzmu kopanje za pokus.

Gospodin je Torkar za pokus kopao u kasnoj jeseni godine 1891., ali je skoro morao prekinuti posao radi kišovitog vremena i snijega. Pri tome su se našli temeljni zidovi oveće zgrade i djelomično se otkrila njezina polukrugla apsida na istočnoj strani. Poslije toga je iskopana jama opet zasuta, da se polje opet obraditi može i da se čuva nagjena slikarija na zidovima.



1/4

Slika 1.

Pošto se po poslanom izvješću gospodina Torkara pri tom pokusnom kopanju osim ostataka zidova našlo i raznih arhitekturnih komada n. pr. velika i mala glavica stupa, fragmenti stupova, debala i tomu slično, onda crtarijom urešen komad lijepa, kao što je na *slici 1.* crveno na svjetložutom temelju izvedeni meander, te pošto se iz toga mogla naslućivati veća i bogatije urešena rimska zgrada, naredila je zemaljska vlada, da se ima iskopati, te sam ja bio poslan u Majdan, da započnem i prigledam taj posao.

Pošto se ovrhlo žito na onoj oranici, došao sam u augustu 1892. godine u Majdan, gdje se odmah pod osobnom upravom gosp. Torkara počelo kopati, te se to kopanje i svršilo većim dijelom u mojoj prisutnosti.

Zapadni dio zgrade iskopao je onda gospodin Torkar sam, te je poslao u *slici 2.* prikazani nacrt cijele zgrade. Rado upotrebljujem zgodu, da se tome gospodinu, kao i upravitelju rudnika gospodinu Sladečeku najtoplije zahvalim na velikoj pomoći, koju su mi pružili i na velikom trudu, koji je imao prvi gospodin, kada je pregledavao kopanje i kada je sastavio nacrt zgrade.

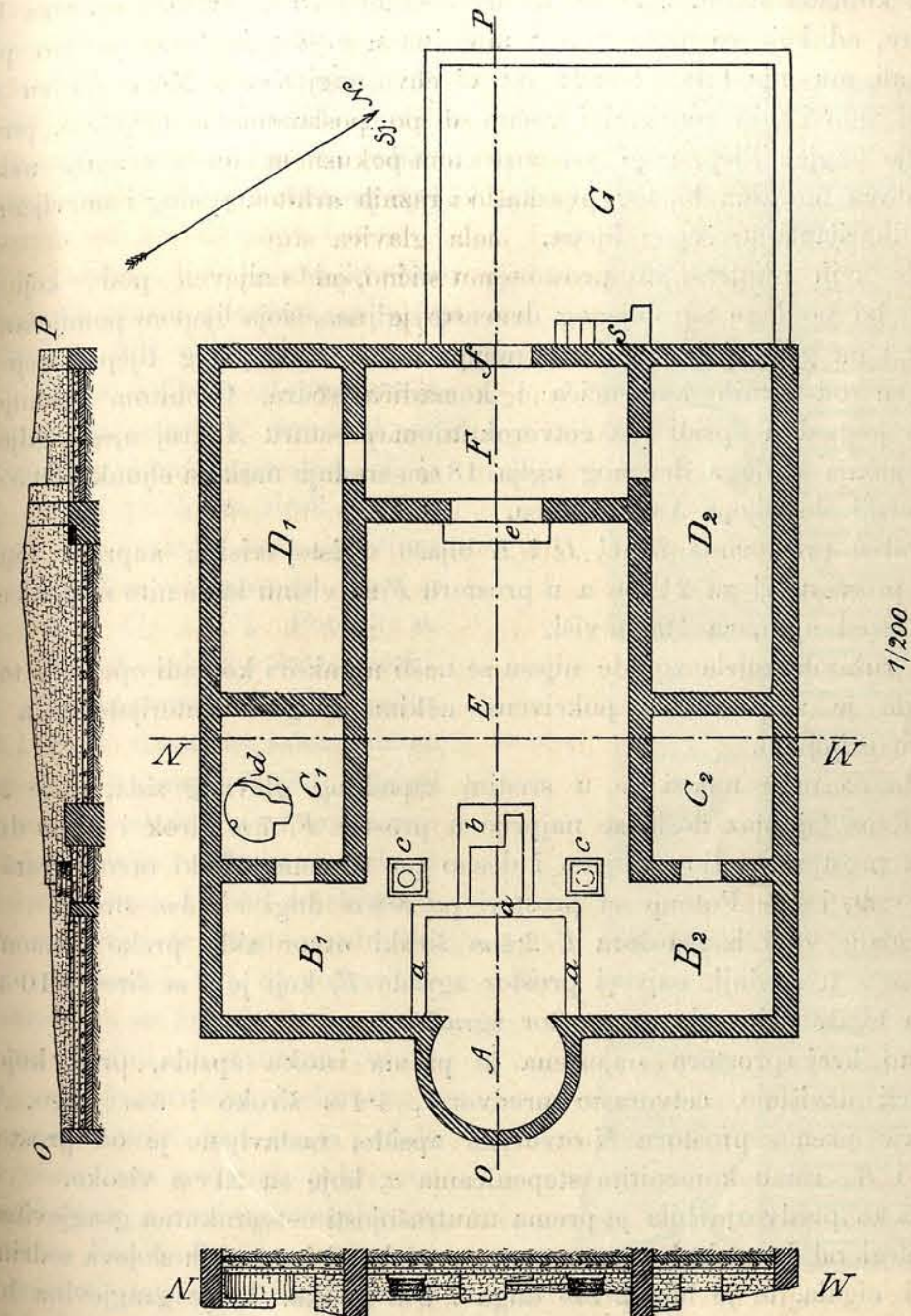
Zgrada sačinjavaše pravokutnik, koji se pružio od sjeverozapada prema jugoistoku. Spoljašna dužina toga pravokutnika bijaše 18·6 *m*, a širina mu 16 *m*.

Na zapadu dogragjeni prostor *G* od 8·8 *m* unutrašnje dužine i 7·6 *m* unutrašnje širine, u kojem se našao samo na glavnom zidu rimske zgrade ostatak kamenitih basamaka *S* sa tri 18 *cm* visoka i 70 *cm* duga stepena od pješčenjaka, svakako ne pripada toj kući te je kasnije dogragjen, jer njegovi zidovi nijesu spojeni sa zapadnim glavnim zidom kuće. Zidovi su 40 *cm* debeli, te znatno slabiji nego zidovi prve gragjevine, a u gragjevnom pogledu mnogo su slabije izvedeni. Nadalje je pod toga prostora bio samo od ilovače i najposlije je njime zatvoren jedini ulaz u zgradu.

U sredini istočnog prednjeg zida našla se sasvim okrugla apsida, koja za 2·8 *m* produžuje zgradu i o kojoj ćemo poslije opširno govoriti.

Kako nacrt pokazuje, osnova je zgrade vrlo pravilna, a debljina svih glavnih i srednjih zidova jest jednaka 60 *cm*. Samo okrugli zid apside

bijaše slabiji, te je njegova debljina bila 35 *cm*. Zaostala visina zidova bijaše vrlo različita, te se ravnala po neravnoj plohi na površini zemlje



Slika 2.

nad njima. Tako se održao istočni glavni zid apsidom samo u visini od 20—30 *cm*, a zapadni glavni zid naprotiv i srednji zidovi u visini od 50—130 *cm* nad unutrašnjim tlom.

Zidovi se sastojahu od običnih komada kamena, kojima je ponegdje primiješana cigla i fragmenti cigala, a vrlo često je megju njima bilo tesanih komada sedre. Čini se, da su osobito okrajci vrata i prozora bili od sedre, od koje se našla velika množina u ruševini. Lijep je bio pun kreča, ali mu nije bilo komada od cigala primiješano. Mora da su svi nutarnji zidovi bili omazani i većim dijelom slikarijama urriješeni, jer je ponegdje nagjen lijep, gdje još visi na zidu, ali se inače svagdje nalazi kraj zidova množina bijelog pijeska, koji je postao od opalog i smrvljenog, često slikarijama urešenog lijepa.

Tle svih unutrašnjih prostorija tvori bijel naljeven pod, koji se sastojao od podloge zdrobljenog drvenog ugljena, sloja lijepom pomiješanog šljunka i na gornjoj površini od naljevenog i uglagjenog lijepa, koji je sastavljen od sitnih kamenčića i komadića sedre. Osobitom pomnjom izveden je pod u apsidi i u četverokutnom prostoru *A* kraj njega, gdje je bila najdônja naslaga drvenog uglja 18 *cm*, srednja naslaga šljunka 10·5 *cm*, a najgornji sloj lijepa 18 *cm* debeo.

Pod u prostorima *B*, *C*, *D* i *E* bijaše u istoj visini, naprotiv bijaše pod u prostoru *A* za 21 *cm*, a u prostoru *F* za visinu kamenite stepenice *e*, koji je pred njim, za 19 *cm* viši.

U ruševini cijele zgrade nijesu se našli nikakovi komadi opeke, s toga mora da je zgrada bila pokrivena nekim drugim materijalom, a ne krovnim crijepom.

Ulaz zgrade nalazi se u sredini zapadnog glavnog zida, te je 2 *m* širok. Kroz taj ulaz došlo se najprije u prostor *F*, 7 *m* širok i 3·6 *m* dug. Iz toga prostora vodio je lijevo i desno po 1 metar široki otvor vratâ u prostore D_1 i D_2. Potonji su prostori po 8·8 *m* dugi i 3·3 *m* široki.

Nadalje vodi iz prostora *F* 2·4 *m* široki otvor zida preko kamenite stepenice *e* u srednji, najveći prostor zgrade *E*, koji je 7 *m* širok i 10·4 *m* dug, te bijaše očito glavni prostor zgrade.

Kao kraj prostora smještena je prema istoku apsida, pred kojom se nalazi uzvišeno, četvorasto predvorje, 4·4 *m* široko i 3 *m* dugo. To predvorje prema prostoru *E* otvorene apside, rastavljeno je od prostora *E*, B_1 i B_2 samo kamenitim stepenicama *a*, koje su 21 *cm* visoke.

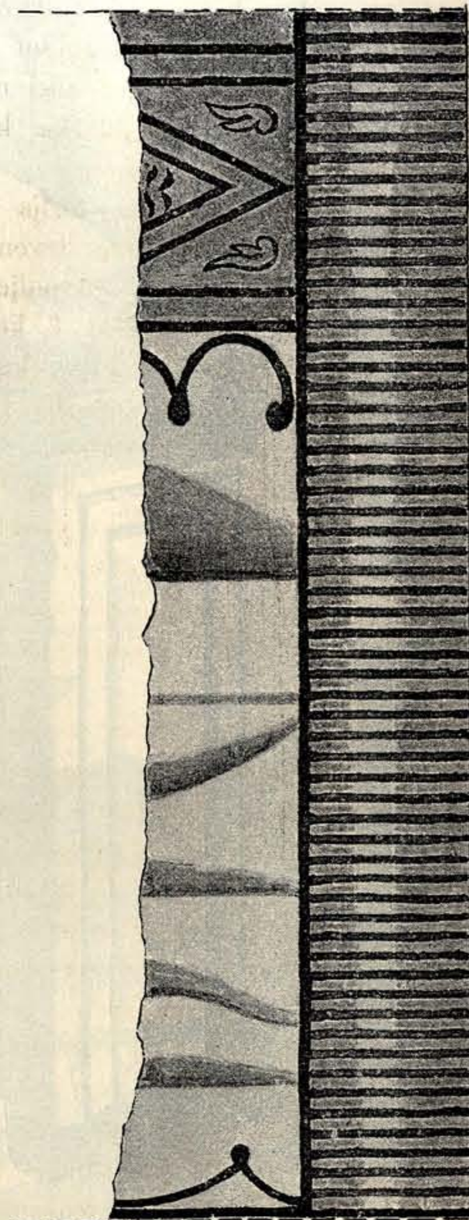
Uz to predvorje bila je prema unutrašnjosti četverokutna gragjevina *b* na podlozi od komada kamena, te se sastojala od izmjenitih slojeva sedrinih ploča i cigala, te je bila 2·7 *m* duga i 2 *m* široka. Ta je gragjevina bila djelomice razrušena, te je samo u jugozapadnom roglju imala visinu od 60 *cm*.

Na obim stranama te gragjevine stajahu na kvadratičnoj kamenitoj podlozi dva stalka od stupova *c*. U ruševini nagjena su i debla i glavice, koje su pripadale tim stupovima.

Očito su u kasnije doba ti stalci stupova na prosti način opekom i komadima sedre kvadratično obzidani, pri čemu su bile često lijepo obragjene strane komada sedre prema unutrašnjosti okrenute. Kod otkrivanja prikazivahu ti stalci stupova kvadratične stupove od 1 *m* duljine po strani i 60 *cm* visine. U njihovoj sredini mogla se opaziti površina, gdje su nasagjena bila debla stupova.

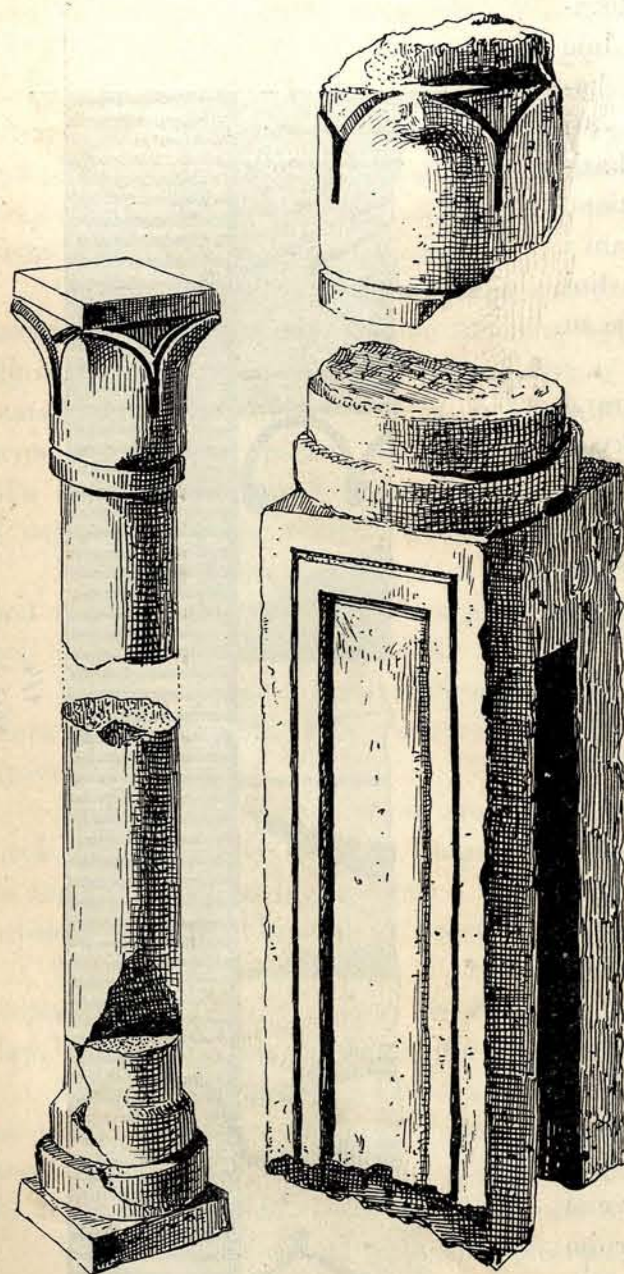
Desno i lijevo od prostora *A* bila su uz prostor *F* bez ikakvog odjeljenja pobočni prostori B_1 i B_2, svaki po 5·2 *m* širok i 3·6 *m* dug. Iz svakog toga prostora vodio je 1 *m* široki otvor vrata u prostorije C_1 i C_2. Potonji su prostori 3·8 *m* dugi i 3·3 *m* široki.

Na unutrašnjem zidu apside, od koga se duvar na žalost održao samo u vrlo maloj visini, održali su se još naokolo veći komadi prijašnje slikarije na duvaru. *Slika 3.* prikazuje nam komad te slikarije. Na najdônjoj je strani podnožje, koje se sastoji od 3 vodoravna traka. Oba su krajnja traka ljubičasta, srednji je otvoreno žut, a najgornji je zarubljen vodoravnom crvenom crtom, kao što je i cijela površina toga podnožja pokrivena vertikalnim, crvenim, istosmjernim crtama. Nad podnožjem nalaze se tamnožuti, uspravni trakovi, pokriveni crvenim crtama i ornamentima lišća i s obje strane obrubljeni crtama u luku. Polja, koja su megju tim, pokazuju na svijetložutom tlu nepravilne sive trakove.



Slika 3.

U prostoru C_1 našla se najposlije okrugla zidina od komada kamenja i opeke, te imade u promjeru 190 *cm*, a visoka je 70 *cm*. Na četiri mjesta periferije i to u jednakim razmacima pokazuju se udubine. U jednoj od tih udubina uzidan je 8 *cm* debeo stupić. (*Slika 4.*) Pošto se u ruševini prostora C_1 nalazi nekoliko debala, glavica i podnožja sasvim jednakih stupića, može se uzeti, da je i u ostala tri zareza stajao po jedan takav stupić.

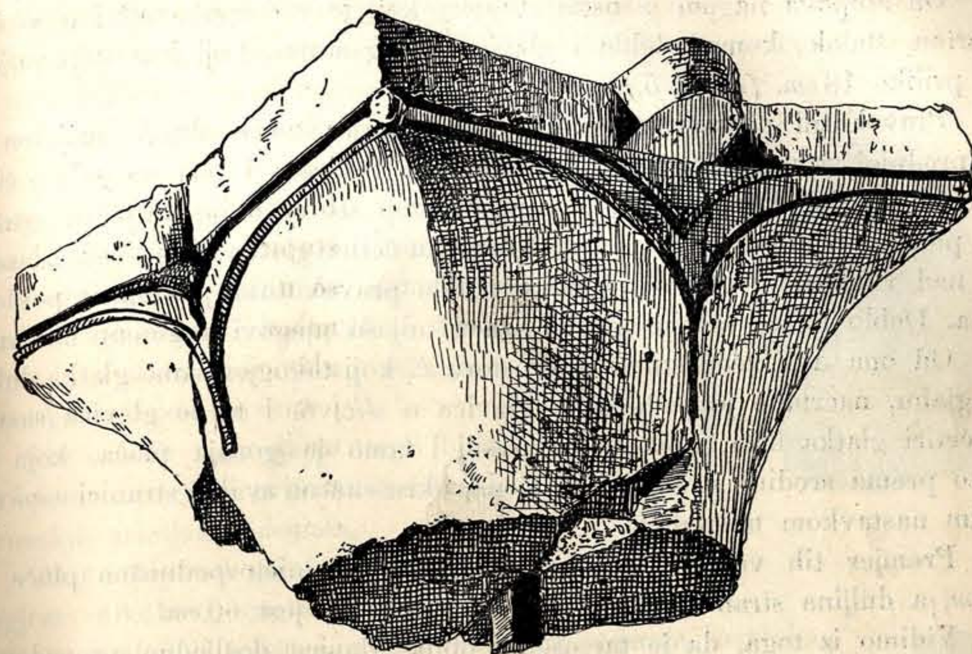


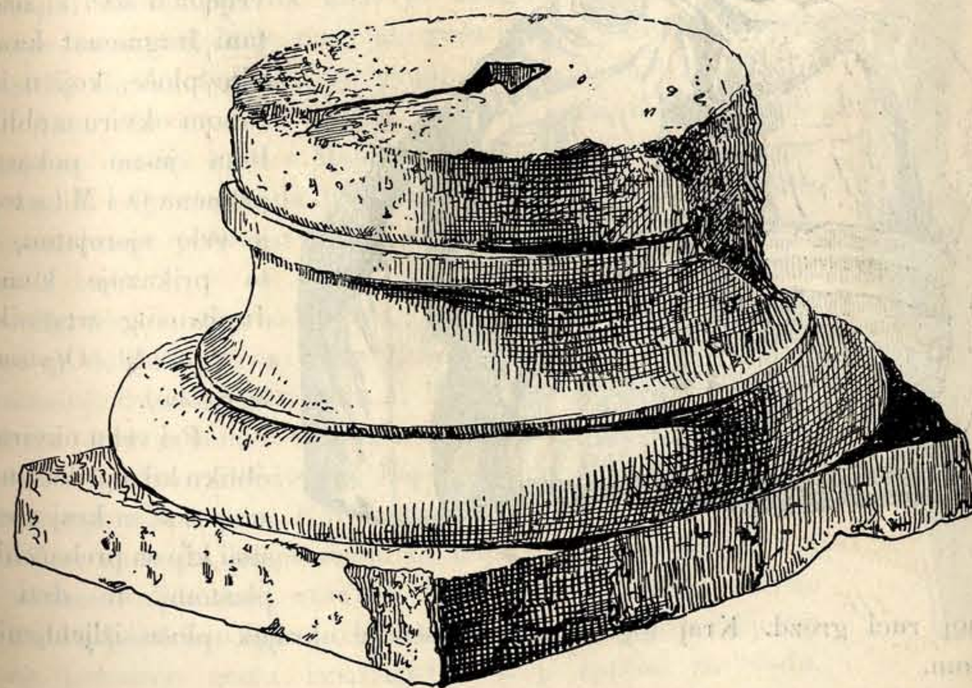
1/6 Slika 4. 1/6 Slika 5.

Podnožje toga stupića sastoji se od kvadratične ploče, nad kojim su dva valjkasta odebela koluta, te nose glatko deblo stupa. Glavica ima dolje valjkastu gužvu i povrh nje četiri glatka lista, koji izlaze na šilj. Preko svega je toga kao zaglavak kvadratična ploča.

Po cijelom obliku držim, da je opisana ovdje okrugla gragjevina ognjište. Inače nije se u cijeloj zgradi našao trag kakvoj spremi za vatru, a pošto je ta zgrada bila bez sumnje za stanovanje, mora da su se razne prostorije zimi grijale drvenim ugljem u otvorenim mangalama.

Od arhitekturnih komada nagjeno je u rimskoj kući, o kojoj govorimo, vrlo mnogo komada obragjenog kamenja, kao glavice, podloge, fragmenti stabala, okvirene ploče i tome slične stvari. Od tih ću samo nekoje zanimljivije komade ukratko navesti.





1/6

Slika 6.

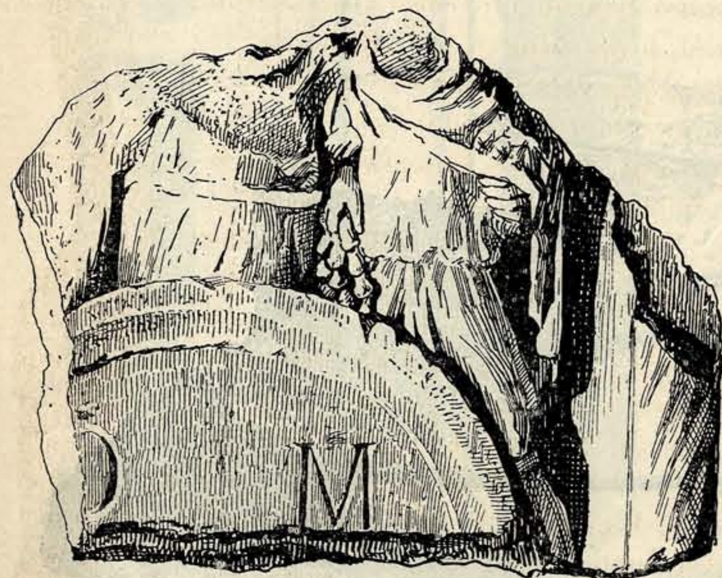
Od stupova nagjen je osim stupića, koji je već spomenut i u *slici 4.* nacrtan, stalak, komad debla i glavica većeg stupa, koji ima u promjeru od prilike 18 *cm.* *(Slika 5.)*

Pravokutni postamenat, kojemu je stranica 24 *cm* duga, uriješen je na prednjoj strani jednostavno profiliranim okvirom i ima na jednoj široj stranici pregib. Podnožje toga stupa, sastoji se od dvije valjkaste gužve bez ploče za podnožje. Glavicu sačinjavahu četiri glatka lista, koji izlaze u šilj nad valjkastom gužvom i bijaše valjda pravokutnim poklopom poklopljena. Deblo bijaše sasvim glatko i za to nijesu njegovi fragmenti nacrtani.

Od ona dva veća stupa u prostoru *E*, koji takogjer samo glatka debla imagjahu, nacrtano je podnožje i glavica u *slici 6.* I ta se glavica sastoji od četiri glatka lista, koja izlaze u šilj i tamo je gornja ploča, koja je nešto prema sredini stranice povučena, ukrašena na svakoj stranici zaokruženim nastavkom u sredini.

Premjer tih velikih stupova jest 40 *cm,* stranica podnožne ploče je 61 *cm,* a duljina stranice na gornjoj ploči glavice jest 60 *cm.*

Vidimo iz toga, da je taj osebni oblik glavice došljedno proveden i pri vrlo različitoj veličini stupova.



1/6.
Slika 7.

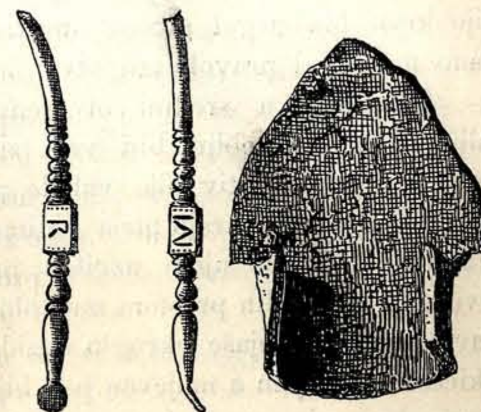
Ali više za nas vrijedi u *slici 7.* nacrtani fragmenat kamenite ploče, koji u išaranom okviru u obliku luka jasno pokazuje pismena O i M i s toga je vrlo vjerojatno, da to prikazuje komad Jupitrovog žrtvenika. *(Jovi)* O*(ptimo)* M*(aximo).*

Pri vrhu okvira u obliku luka prikazan je snop žita, a kraj njega stoji kip sa prebačenim plaštom, te drži u desnoj ruci grozd. Kraj toga kipa uriješen je okrajak ploče ižljebljenim stupom.

Od kovnih nahogjaja može se navesti sljomljeni stylus (pisaljka) od srebra. *(Slika 8.)* Držalo je te pisaljke prilično bogato profilirano, ima na svakom kraju kvakast zaglavak, na svakoj strani uriješen po jednim

pismenom. Urezana pismena *M, R* i *C* mogu se sasvim razgovijetno raspoznati. Pismena na četvrtoj strani nijesam nikako mogao odgonetnuti.

Od željeznih prijedmeta bilo je osim klinaca i pojedinih fragmenata crtalo, *slika 9.*, 18·5 *cm* dugo i 13·5 *cm* široko i crtalo, *slika 10.*, 41 *cm* dugo i 6·5 *cm* široko na najduljoj oštrici. Oba su se oblika već opetovano nalazila u rimskim zgradama naše zemlje i zastupana su u zbirci zemaljskog muzeja u nekoliko primjeraka.

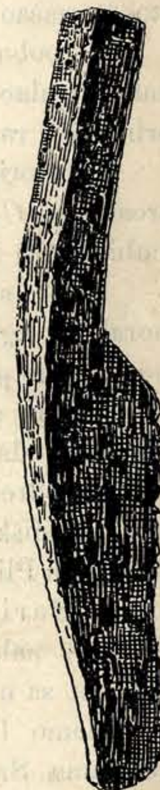

1/1 Slika 8. 1/4 Slika 9.

Od ostalih nahogjaja mogli bi se još spomenuti razni crijepovi od stakla i rimskih zemljanih posuda.

Ako i nijesu kopanjem u Majdanu nagjeni nikakovi osobiti prijedmeti, koje u ostalom i nijesmo mogli kod otkopavanja ostataka rimskih kuća u tolikoj udaljenosti od morske luke ni očekivati, to nam je ipak uspjelo sastaviti zanimljiv nacrt veće kuće u pokrajini i čini se, da nam je drugim istraživanjima te okolice dokazano, da je postojala veća rimska naseobina, koju je štitila rimska tvrgjava na gradini u Majdanu[1]).

Ako sebi stavimo pitanje, kojoj je svrsi mogla služiti otkopana rimska kuća u Majdanu, tada mislim, da mogu na taj način odgovoriti, da je bila u naseobini odlična zgrada za stanovanje, pošto su u njoj zastupani svi glavni dijelovi rimske kuće.

Zgrada nema vestibula, koji je prema ulici otvoren, nego mi dolazimo kroz vrata *f*, koja su u glavnom zidu, u unutrašnje dvorište, ostium *F*. Taj se je raspored u ostalom nalazio i kod pojedinih zgrada u Pompejima. Iz toga dvorišta vodi širok otvor u zidu, na kojem valjda nije bilo vrata za zatvaranje, u atrium *E*, u srednji i najveći prostor zgrade, u kojem kano da se provodio obiteljski život po danu. Taj je atrium valjda kao atrium testudinatum bio sasvim pokriven, pošto je njegov pod bio sasvim ravno lijepom naljeven i ne pokazuje traga impluviju t. j. spremi za vodu, u koju se dovagjala kišnica sa krovova, koji su bili prema


1/4
Slika 10.

[1]) Glasnik zem. muzeja 1892., str. 231. ff.

unutrašnjosti nageti. To je bilo kod onih rimskih kuća, koje su imale u sredini otvoren atrium.

Ali se čini, da naša kuća nije imala ni atrium displuviatum, u kojega nije krov bio naget prema unutrašnjosti, nego prema spoljašnosti, te je imao u sredini pravokutan otvor za svjetlost.

Gragjenje u sredini otvorenog krova moglo je uopće u toplijem talijanskom podneblju biti vrlo zgodno radi dobre rasvjete unutrašnjih prostorija, a naprotiv nije valjalo za studeno zimsko doba naših krajeva.

Na istočnom kraju atria vidimo megju dva velika stupa *c* pravokutnu gragjevinu *b* i za njom uzvišen prostor *A*. Prednji je dio toga prostora otvoren i od ostalih prostora naokolo odlučen samo sa tri kamena stepena *a*. Završetak toga bijaše okruglo obzidana apsida. Njeni zidovi bijahu bogatije iskićeni slikarijom a naljeven pod bijaše osobito pažljivo izveden, kao i onaj megju kamenim stupovima *a*.

Mislim za to, da mogu gragjevinu *b* tumačiti kao temelj žrtvenika, a prostor *A* kao kućnu bogomolju (sacellum). To mnijenje utvrgjuje i to, što se našao u zgradi kamen Jupitrovog žrtvenika.

U pobočnim prostorijama B_1 i B_2 koje su prema atriju otvorene, nalazim alae-u rimskih kuća, koja se upotrebljavala djelomice kao soba za primanje i razgovor, a djelomice opet kao prostorije za velike dolafe (ormane.)

Prostorija C_1 sa svojim okruglim ognjištem mogla je biti kuhinja, a prostorije C_2, D_1, i D_2 mogle su opet služiti kao soba za spavanje (cubiculum) i kao blagovaonica (triclinium).

Pošto se zgrada nije rasvjetljavala kroz otvor krova nad atrijem, morala je zgrada imati u tu svrhu prozore. Ali njihovo razmještenje ne mogu nam pokazati zidovi, koji su se održali samo do male visine.

Što su se našli gvozdeni dijelovi pluga u ruševinama atrija, pokazuje najposlije, da su se stanovnici te rimske kuće bavili i gospodarstvom.

Da odredimo, kojoj su postaji na rimskoj cesti od Salone do Servitium-a (Bos. Gradiške) pripadale ruševine u Majdanu, poslužićemo se položajem sela Šarići na Plivi, u kojem je Tomaschek[1]) po sličnosti imena naslućivao rimsku postaju Saritte. Tim, što se u novije vrijeme megju Šarićima i obližnjem Šipovu[2]) nalazilo ruševina, gragjevinskih komada, rimskog nadgrobnog kamenja sa natpisima i mnogo novaca, potvrdila se ta slutnja sasvim očito.

Idemo li od te tačke, tada nalazimo u Peutingerovoj tabli megju postajama Saritte i Indenea zabilježeno VII rimskih milja, a megju Indeneom i Baloie V rimskih milja. Računamo li na jednu rimsku milju približno 1·5 *km*, time za cijelu udaljenost od Saritta do Baloie za

[1]) Mitth. der k. k. Geogr. Ges. Wien 1880, str. 516.

[2]) Glasnik zem. muzeja 1892., str. 318 ff.

12 rimskih milja 18 *km*, to odgovara ta udaljenost prilično tačno udaljenosti od Šarića do Majdana i s toga možemo velikom sigurnosti tražiti u majdanskim ruševinama ostatke rimske postaje Baloie.

Za sad još nije utvrgjen položaj srednje postaje Indenea, koja je u Peutingerovoj tabli sa dva tornja osobito zabilježena. Po spomenutoj udaljenosti od 5 rimskih milja ili 7·5 *km* mogla bi se tražiti na Plivi, više Jezera, megju selima Čerkazovići i Dočići valjda na lijevoj obali Plive. Meni je dosada samo toliko poznato, da je u onoj okolici, u predjelu „Gorica" već više puta izorana rimska bronca, te sam prošle godine dobio od upravitelja talionice gosp. Torkara za naš muzej lijepu rimsku broncanu fibulu iz tog kraja.

Valjda će naskoro poći za rukom, da se i tu nagju ostanci zgrada postaje Indenea.

Вране и сродне птице у Босни и Херцеговини.

Приопћио

кустос бос.-херц. музеја **О. Рајсер.**

(Наставак.)[1]

Чавка *(Lycos monedula L.,* Dohle).

Је ли се почео већ сутон хватати и својом мрежом куће и мунаре обавијати, а ваљана газдарица на домаћем огњишту наложила вечерњу ватру, па се од ње подиже плавкасти дим, који се распростире по стрмим крововима, украс вечерње слике босанске вароши попуњава тад стотинама јата чавки, које у дивљем дармару гласно гракћу и најпослије се склоне у стару тврђаву или развалину, коју ћеш готово свукуд наћи. Таких тврђава и развалина има у Добоју, Тешњу, Враниграчу, Стóцу и у многим другим мјестима.

Чавка живи свагдје у најужој заједници са становницима — њезино живљење уско је скопчано с човјечијим живљењем. Под кровом се излеже, кухињским сплачинама се отхрани, у највећој гунгули седмичног пазара, на најживљој чаршији, у отвореним просторијама стаје, цијеле се године без икакве бојазни на около шетају.

Кад природњак у босанској Посавини види, како су чавке и вране по овцама и свињама посјеле, па по вуни и чекињама чупкају, онда ће помислити, да се налази усред библијских предјела, гдје једна врста чапље на пашњацима сједи по стоци.

За чавку се може казати, да је безазлена, ни корисна, ни шкодна, за то се можемо и веселити, да је тако многобројна у овим крајевима. Другдје по Европи ње по мало нестаје, јер не налази згодна мјеста за гнијездо. Она се насели и у нове зграде, које су по најновијем европском начину сазидане, тако н. пр. овдје у Сарајеву, а то је само пријатан доказ, да се она зна удесити према приликама.

Перје чавкино тако је сваком познато и тако једноставно, да га заиста не треба описивати.

Само величина и интенситет (јакост) боје бијелог вратног круга различита је и у бос. чавке. Не давно у Которском убијена је чавка са сјајно-бјелкастим кругом. Чудновато је да кроз 6 година проматрања у Босни и Херцеговини не видјех бијелих чавки (Albinos), премда у другим земљама нијесу врло ријетке. Само препаратор Целебор видје једну са бијелим крилима на крову затвора котарског уреда у

---

[1]) Види Гласник земаљског музеја за Босну и Херцеговину. 1893., 1.

Сарајеву, а господин Бајер (Bayer), стројар уби (пушком Флоберт) недалеко отален 6. маја 1889. чуднонату чавку, а управо овакове се исте двије и у Доњој Штајерској нашле: Разликују се од осталих само тиме, што су им крила свјетло-каваџи боје.

Као што већ рекосмо, чавка се може готово у цијелој Босни и Херцеговини као домаћа птица наћи, само у неким предјелима Херцеговине никако се не налази.

Љети живе чавке заједнички у великим јатима, а завлада ли јака зима, одлети их велики број у јужније крајеве, а иза неколико топлијих дана ето их опет к нама у потпуном броју. Вјероватно је, да се због климатичких разлика у појединим предјелима, у различито доба легу. Од 20. априла па до краја мјесеца маја могу се фришки полози наћи.

Сгодних мјеста за гнијездо има чавка доста. Осим многобројних пукотина и рупа за зидарске скеле и стреха има изобиља још и старог шупљег дрвећа — па тако тек можемо разумјети, за што има толико чавка у нас, но, — како већ споменусмо, — на њих се не можемо потужити.

Гавран (*Corvus corax L.*, Kolkrabe).

У аустријским земљама је гавран врло ријетка птица. Наћи ћеш га само у удаљенијим предјелима и то у високим горама. Аустријски се ловац за то и зачуди, кад при улазу у бос. престоницу одмах код жељезничке станице у близини градске клаонице угледа мноштво гавранова. Из далеке околице ту се сакупе око масна залогаја. Тако сам једном стајао на врху Требевића и угледам како се управо са Голе Јахорине мала црна тачка прама мени креће. То бијаше гавран, који лијепо као орао покрај мене пролети и, како дурбином могох разабрати, управ до клаонице одлети.

Како у Сарајеву тако и у другим мјестима купе се гавранови највише око клаоница и ту се може најлакше и убити. На цијелом Балкану почевши од камените далматинске обале наћи ћеш га свагдје. У пјесни и причи игра и овдје важну улогу, уопће је једна од најпознатијих птица. Још се стрвина није честито ни одерала а гавран се још прије стрвинара на стрвини налази. У новије вријеме тврди се опет, да гаврану при тражењу стрвине искључиво изванредно оштри *вид*, а не *мирис*, помаже, али ту би тврдњу требало још доказати.

У Босни не треба хране дуго тражити, куд год се окрене, има је изобиља, за то и није овдје лову толико шкодљив као у другим земљама, гдје се стрвина одмах закопа. Али и овдје ће често да смакне по којег младог зечића, тетријеба, јаребицу и т. д. Лећи почне и овдје прилично рано. На Црном врху код Горње Вогошће нашао сам године 1890. већ 18. марта 4 фришка јајета у гнијезду. Ово гнијездо бијаше уопће врло чудновато, јер бијаше 2 *m* високо и у висини од 20 *m* међу грањем букве тако саграђено, да је цијело наличило на чуњ, који је у дуљину пружен. Легло бијаше брижљиво прострто липовом ликом. — Много гнијездо лежи такођер у неприступачним стијенама и може се једва помоћу ужета до њега доћи.

Млади су врло ружни, док не добију перје, те су великим вранама доста слични. Сувише великим кљуном разликују се већ првих дана од младих врана. Земаљски музеј има их у разном стању развитка и то из Радовине код Љубина, Ламинаца код Бос. Градишке и из Дервенте. Из Травника послао нам је госп. надшумар Гешвинд гаврана, кога је 13. фебруара 1890. убио и који имађаше само једну ногу. Ипак је птица била весела и окретна и на једној се нози тако брзо кретала као да има двије. Батак сломљене кости (тарсус-а) бијаше потпуно зарастао. У Босни има великих шума, а уз то нађу гавранови изобиља хране, па ће се њихов број у таким приликама једва смањити. Највише их погине од стрихнина, којим се по наредби високе земаљске владе трују стрвине и само на тај начин моћи ће се њихов број мањити.

Врана (*Corvus cornix L.*, Nebelkrähe).

Како у Угарској тако и на цијелом Балкану налази се само сива врана. Врста, звана Corvus corone (Rabenkrähe) може залутати у наше крајеве, али се никако не налази код нас. Сива врана многобројна је у нас. Мирне душе можемо тврдити, да се свагдје може наћи и да је уз врапца и швраку најобичнија птица. Чак усред града живи и леже, што баш није добро, јер она је понајвише крива, да у нашим башчама има тако мало птица пјевачица.

Чини се да је босанска врана нешто мало већа од своје аустроугарске компшинице, а заиста је већа од оних, које сам из Бугарске донио и од оних, које сам тамо по свим мјестима мотрио.

У боји нема сталне разлике.

Бијеле (Albinos) нађу се каткад. Земаљски музеј добио је 2 вране, у којих је сиво перје готово бијело, а црно свјетло-голубичасто било. Једну је послао господин М. Кулијер 9. фебруара 1887. из Љубушког, другу је убио госп. архитект Њемечек код Пала. Господин Варош (сада у Бањојлуци) јавља нам, да се — има већ више година — у Оџаку налази готово бијела врана, али да отхрањује увијек младе обичне боје.

Вране са дјеломице бијелим крилима могу се често видјети.

Вране допиру у горама до 2000 *m* висине. Тако сам нашао, да се у великом броју легу н. пр. у Преслици, у Љубуши код Жупањца и у другим горама ове земље. Лежење почиња у Босни кад раније кад касније у априлу, а у Херцеговини за чудо нешто касније и то истом у мају.

Домаћи људи знају врло добро да прождрљива врана много јаје, па и младе корисних птица смакне, али нико не ће да се сјети, да би уништио њезино гнијездо са јајима, што се у башчи налази, јер је домаћем свијету тако рећи заштита птица прирођена. Нека макар ловац не штеди барута и нека му се не додије, да ове грабљивце убија. Тим ће велику корист учинити, јер вране огромну шкоду праве.

Црна врана (*Corvus frugilegus L.*, Saatkrähe.)

У Босни и Херцеговини много је рјеђа црна врана од пријашње. Не могу за извјесно тврдити, да ли се оне овдје и излегу.

14. априла убио је госп. Е. пл. Домбровски код Доње Слатине недалеко од Бос. Градишке мужака од вране и ми видјесмо још један пар, али не могосмо нигдје никакву насеобину или макар једно гнијездо наћи. И ове године могао си у првој седмици маја, а прије још и више сасвим црних врана у околици Драчева око ушћа Крупе у Херцеговини наћи. Иначе оне обично половицом новембра на свом путу на југ сврну у Херцеговину, само што их тад на далматинској међи много више буде него у унутрашњости. Изгледа као да нигдје стално не проведе зиме, а уздиже се доста високо у горама, као што нам доказује она, што је 16. фебруара 1889. код Беспеља (у јајачком котару) убијена.

У ових врана има много мање неправилности него у сивих. Госп. Сесник (Szesznik) је 11. јануара 1886. код Билећа врло занимљив комад убио и касније музеју поклонио. Та је врана свјетло-каваји боје, а перје јој је врло тврдо и чекињасто рашчупано.

9. децембра 1889. убио сам код Осјека у Сарајевском пољу црну врану са врло чудноватим кљуном. Доњи дио кљуна бијаше одбијен и због тога горњи савијен у облику полумјесеца и око $2^1/_2 cm$ напријед израстао. Ипак бијаше та птица добро угојена и сјеђаше с другим вранама и шпракама у друштву.

Кад би црна врана до у касно прољеће код нас у великом броју остајала, могла би нам врло шкодити, јер би извлачила зрње од жита, али у ово вријеме она је већ у својим сјеверним пребивалиштима, те се ту легу и за то ове птице не чине нам у Босни и Херцеговини знатније штоде.

Različito. — Различито.

Dvije sličnosti.

Priopćio učitelj **Ivan Zovko**.

Asklepij u Grka, a Aesculapius u Rimljana bijaše bog liječništva. U Epidauru imagjaše glasoviti i na daleko čuveni templum. Njegovi svećenici tu mu bjehu sazidali i jednu hastahanu (bolnicu), koja je isto tako na daleko slovila svijetom svojim dobrim glasom. Liječenje u toj hastahani bijaše veoma obično. Donijeli bi u nju bolesnika, koji je marljivo s najvećim pijetetom molio i žrtvovao bogu, da mu se u snu ukaže, te da mu priopći pravi lijek, koji će mu pomoći i od kojeg će za stalno ozdraviti. Ovakovo liječenje zvalo se „incubatio“. (Pobliže isporedi: Seemann „Mithologija Grka i Rimljana“ strana 83.)

Listajući dakle pomenutu mitologiju nehotice mi je gore navedeni način liječenja (incubatio) udario u oči. A znate za što? Ni za što drugo, nego što i u našeg naroda ima nešto veoma slično, što za cijelo izvagja svoj početak, kako bilo da bilo otalen. Narod naime tvrdo vjeruje, da što god bolesnik u snu usnije od jela ili pića ili šta mu drago takvo, od toga će mu biti, da mu ne će ni od šta drugog biti lijeka i ozdraviće. Isto tako, ako hasta (bolesnik) što god poželi, da jede ili da pije, pa to bilo i protivno njegovu hastaluku (bolesti), valja svakako da mu se ispuni i udovolji želja, jer ako je to i tako, biće mu korisno za zdravlje i ne će mu biti s goreg. Posve je naravno, da se ovakovo vjerovanje znade često put siromahu bolesniku ljuto osvetiti te kadšto urodi sasma zlim i pogubnim pošljedicama. Ali šta ćemo, kad se na žalost još tako i sada i to vrlo često dogagja i kad se narod još nije te pogubne predsude otresao. Učitelju svjesnu, koji dobro hoće i želi svome narodu, gotovo više nego samu sebi, kao i svakom drugom narodnom ljubitelju i poštovatelju, biće sveta dužnost, koja će mu se zapisati u „knjizi života“, da ne samo ovu predsudu, nego i sve ostale predsude iz naroda nastoji ukloniti i uništiti, ali neka pri tome nikad ne zaboravi, nego nek uvijek ima na umu, da ovaku pojedinu predsudu zabilježi i knjizi na sveti amanet i čuvanje preda.

Isto tako listajući pomenutu već mitologiju (retci od strane 117—120), kao i nacrtani lik drevnog grčkog boga Pana bio mi je povodom i za drugu sličnost. Opće je znano, da naš narod svu silu najraznovrsnijih priča znade pričati o vilama. Izmegju ostalog po Hercegovini se pripovijeda, da pokraj magarećih nogu, imadu mnoge vile i kozje noge. Ne ću da kažem, da i ono dolazi iz stare grčke bajke o pomenutom bogu Panu, koji je imao jarčeve noge, pa i rogove na glavi, ali svakako i ovo je veoma slično tome jarconožnom bogu. Razlika bi samo u tome bila, što se izrično veli, da je taj bog imao jarčije noge, dok narod veli, da u vila imadu noge s „kozjim papcima“, a to je oboje u glavnom sve jedno, samo što je narodni izraz i forma nešto blaža za vile, nego što je to bilo u Grka, za njihovog boga.

Нешто о народним гаткама.

Прионђио учитељ **Стеван Р. Делић.**

(Наставак.[1])

V.

Често се деси, да ће млада, пошто се доведе у кућу, узети што, кријући од кутње чељади, да једе. У томе, ако ко од чељади бане у кућу, рецимо — свекрва, она ће одмах руком заклонити главу, или руку раширити по образу. То ће она учинити од стида; а не зна, шта ће јој бити. Ако је она тада трудна, то ће јој грана од руке остати на лицу њезина дјетета. Гдје је год она руком притисла, ондје ће се на новорођенчету знати црвен-ружичаст цвијет, али баш толики, колика је и рука. То ће му вазда остати.

VI.

Ако трудна жена гледа, како се кољу брави и слуша ону „кркњаву“ заклана брава, то ће њено новорођенче, када се роди — „хркати“. С тога, когод хрче, када спава — мајка му је за вријеме бремена гледала како се кољу брави.

VII.

Ако трудна жена гледа пожар, то ће јој се дијете родити у крастама. Све ће бити у ранама.

VIII.

Када се роди дијете, па га задоји жена облапорна, те вазда иште и цењка, то ће и дијете, док је год живо, вазда цењкати, искати, плакати, — све ће му мало бити. Такво је дијете зло, док је мало.

Исто ће тако дијете зло бити и све ће искати, ако га циганка задоји. С тога се и каже облапорну човјеку: „К'о да те циганка задојила!“

IX.

Када се дијете роди у кошуљици, треба узети ону кошуљицу, па њом потрљати дијете по јагодицама — образима. Тако ће дијете вазда остати — „румено“.

X.

Ако ти се не дају дјеца — умиру ти, а ти, кад укопаш дијете, однеси с дјететом и бешику на гробље, па је на гробу остави, или сломи. Тада ће ти се дјеца дати[2]).

---

[1]) Види: „Гласник земаљског музеја“, год. 1891., књ. 2., стр. 316.—217.

[2]) Ово је највише у вишеградској околици. Много је бешика по гробљу; а особито на југозападном крају уз Дрину.

XI.

Ако немаш дјеце, а ти отиђи, па убери седам врхова од букве. Врхове поједи наштесрца, па ћеш имати дјеце. То ћеш учинити на Ђурђев-дан у јутро.

XII.

Ако ти се не да јести — немаш воље за јелом; а ти укради у гурбетке (циганке) из тòрбе 'љеба, па изједи, — доће ти иштал за јелом. Пошље ћеш јѐсти, ко мећава!

XIII.

Ако одеш у цркву о „Задушницама“, кад свијет доноси свијеће и пали мртвима у цркви, онда гледај, па узми једну свијећу из цркве; ама да те не опазе. Свијећа не смије бити од твојих, већ од туђих свијећа.

Ту свијећу држи у сандуку, па — да Бог сачува, ако би ти што поитало; ако ти почне што, да ти се пење на тијелу, — том ћеш свијећом заварчити[1]), и — одмах ће ти удрити на се!....

То је лијек!

XIV.

Да дозна цура, када ће се удати, треба у очи Ђурђева-дне, да ископа у башчи три рупе. У јутро рано треба, да урани и обиђе рупе, па ако јој у првој шта буде живо (бубица), онда ће се те године удати. Ако буде у другој, онда — друге. Ако у трећој, онда — треће године.

XV.

Ако цура има два ашика, па не зна, који је више воли; коме је она милија, нека у очи Ђурђева-дне подстриже два струка лука у башчи, — ама „једнако“. У јутро кад урани, који јој струк буде већи, т. ј. веће „перушке“ потјерао, онај је момак више и воли — ономе је и дража. Само треба у вече да намијени струкове на момке.

XVI.

Ако хоће цура да зна, на коју ће се страну удати, она нека устргне у очи Ђурђева-дне струк жаре. Жару нека посади у башчу и залије. Сјутра кад урани и обиђе жару, на коју јој се страну превила, на ону ће се страну и удати.

XVII.

Исто тако, ако у очи Ђурђева-дне цура омете огњиште, па узме „сито“. Сито „изврне“ (плитко окрене — горе, а дубоко — доље) и у њ наспе „луга“. Луг треба онако у изврнуту ситу — „наопако“ иза себе (за леђима) да просије на „огњиште“ и „намијени“ касабу. У јутру ће на лугу наћи бразду, а по тој бразди прошла је некаква „буба“. Куда је буба прешла, онамо ће се и она цура удати.

---

[1]) Заварчива се: Врхом од свијеће, крајем — гдје је горјела свијећа, три пута се боцне у оток и нешто говори. Онда се „зивтом“ намаже. Тако су мени заварчили и рана је — оток спао. Можда од зивта!?

XVIII.

Ако кога волиш, а он за те не мари; а ти извуци свој „учкур“ из гаћа или димија. Учкур ћеш расјећи на двије поле, па их онда пружити: једну полу с једног краја пута, а другу полу с другог краја пута. Туда само мора пролазити онај, кога волимо. Сад га треба пропуштити, да прође између полâ учкура. Како прође, треба брже боље иза њега саставити оне поле и сашити, те их у гаће увући. Сад смо њега за се свезали. Он је наш сигурно, па био — мушко, или — женско!

XIX.

Ако си рад премамити цуру, или цура момка, то ти треба ухватити „слијепога миша“. Кад га ухватиш, онда узми „динар“, па га закољи. Онда узми „вретено“, ама ново, па му пробуши „трбух“. Кроз ту рупу провлачи „злато“ и миша златом умотај и — рупу. Сад кроз рупу гледај, коју хоћеш, а кад узгледаш говори: „Да Бог дâ, како је овај слијепи миш ходио слијеп[1]), онако и ти за мном заслијепила!“

Ако женска ради, онда све виче, ко и мушко, само: „заслијепио!“ изврне. Слијепи миш може се и у „пантишпању“ укувати, или у колаче и т. д., па је послати ономе, кога хоћемо, да за нама заслијепи.

— Исто тако и магарећега мозга у колаче, или у шта друго. С тога оно и кажу: „Е дала му је магарећег мозга!“

XX.

Ако можеш у какве извући „три длаке из главе“, ама да она не види. Онда узми, па их однеси у турско гробље. На гробљу има онај шиљак древни више главе мртвоме — „башлук“. Узми те три длаке и ниско их — близу земље умотај око башлука. По њима онда „златом“, и умотавајући вичи: „Да Бог дâ, како овај мезар не зн’о ни за кога, шем за се и за Бога, тако ни „она“ (по имену је реци!) не знала ни за кога, осим за Бога и за ме!“...

* * *

Још се и ово говори у народу; али није гатка — међу гатке не спада.

Дијете када се роди, оно позадуго никога не види, нити познаје; па ни своје мајке.

Истина оно се смије, али се не смије на људе; оно се смије на — „анђеле“. Анђели га забављају и ишаре му чине, а оно у њих гледајући, — њима се и смије и с њима се забавља.

Дакле, док је дијете мало, оно само има посла с анђелима, — дијете види анђеле.

У то народ тврдо вјерује!...

[1]) Из овога се види, да народ збиља држи да слијепи миш не види, да је слијеп. Не би иначе онако говорио — чварао, мађијао.

Običaj „džaba“[1]).

Priopćio učitelj **Ivan Zovko.**

Malo bi koji stariji kavedžija bio u Bosni, osobito po manjijem kasabama, gdje još nije toliko razmahao svoja krila novi duh vremena, kao po većijem mjestima, a da ne bi znao na dugo i na široko pričati o ovome običaju, koji u svojijem počecima, kako se čini, nije isključivo duševna svojina narodna. Naznačeni običaj „džaba“ sastoji se u tome, da dotični kavedžija, pošto ima više svojih mušterija, koji se od njega služe crnom kahvom, pa kad jednome od njih bude kakvo veselje: ili se oženi ili mu se dijete rodi, ili što takvo, onda on zagje od dućana do dućana pojedinom svojem mušteriji, noseći pun veliki ibrik kahveni, viši nego li gotovo šerbetnjak (kahveni sud, iz kojeg se u drugom sudu zalijeva kahva, a ta je uvijek s vrućom vodom hazur [u pripravi] kod vatre, te kad ko smarlaiše [naredi] kahvu, zalije vrućom onom vodom iz šerbetnjaka sitno samljevenu kavu u drugom žutom običnom ibriku [sudu], pa malo neka uzavre kod vatre, da skoči kajmak od kahve po vrhu — i kahva je gotova) i toči svakom svojem onom mušteriji u findžan kahvu, vičući na glas „džaba!“ „džaba!“ Njegov mušterija, ima ih i takih, koji imadu uvijek u rezervi kod sebe svoj vlastiti findžan, te mu samo potkuči svoj findžan, a kahvedžija mu naspe u nj kahve i onda zagje dalje, da sve tako obredi svoje mušterije, a sve uvijek viče pri tome obregjivanju „džaba!“ „džaba!“ — Kad ga koji njegov mušterija upita, za što je ta džaba i kome je namijenjena, on odgovara: „E ženi se taj i taj; sinoć je već isprosio. Ili „Rodilo se u tog i tog dijete“ i t. d. — Jeste — dakako — ne smije se to ni misliti, da je ovo iz kese istom onako kavedžiji. Oašlučiće se (okoristiće se) on poslije od onoga gose, komu je to u veselje činio. Bakšiš (dar) ga dobar ne će od njega za to minuti.

Ali ja sam propitivao potanje za ovaj običaj, da saznam otklen mu je baš njegov početak i gdje mu se pojavljivaju prvi zameci, te sam ovo doznao: Ej nekoć je bio neki Šehi-Sazilija, koji je prvi stao i izumio pržiti i mljeti kahvu, da bude od nje toz (prašak). Do njega se za to nije znalo, nego su ljudi pekli i kuhali kavu: nasuli bi onako na zrna vode, te kad bi to uzavrelo, onda bi onu vodu s nje pili bez šećera i bez išta drugog. Šehi-Sazilija se, kako vidjesmo, drugom, ili, da kažemo, kako se nama bar sada čini — pravom načinu dujisao (domislio), kako se s time kerevi (barata, postupa). U njega je bila još i kćerka ljepotica, kojoj je ime bilo „Džaba“. Pa prvi put kad je Šehi-Sazilija tako počeo postupati s kahvom i kad je pristavio vodu, da ispeče kahvu i zasuo toz (prašak kaveni) rekne njegova kćerka: „Ako ova kahva sada pokipi pokipiće po cijelom svijetu“ — to znači: osvojiće i raširiće se po cijelom svijetu, da će je svak alištisati (obiknuti, zavoljeti). Zbilja kahva pokipe tada i tako se raširi i upoznade je gotovo cijeli svijet. S toga se meni i činilo, da ovaj običaj „džaba“ u Bosni nije čisto narodni, jer i sama priča, koju već narod smatra svojom osobinom, kao i sama tugja imena, daju mi za to razloga, da podumisavam (predmnijevam).

[1]) Riječ „džaba“ znači besplatno.

Код ђавола̂ — бабица.

Приопћио учитељ **Стеван Р. Делић.**

У народу је много прича о ђаволима. Таких прича могао би човјек сакупити на хиљаде. Како се ђаво у свашта претвара и утвара, тако су и приче поникле и тим догађајима окићене и проткане. Ја знам, док сам био мали, па кад би ме родитељи повели на сијело, да се цијеле готово ноћи једино о ђаволима причало. Сада се мање прича, али је мање и сијела̂. Но ипак ћемо често чути, како о ђаволима причају постарији људи и жене. Они ће вам се клети, да су баш са̂ми својим рођеним очима гледали ђаволе и код њих на вечерама били и с њима се играли. С тога и није чудо, да онако заносно причају своје приче о ђаволима и чисто у томе причању уживају, ако их само помно слушамо.

Ја ево једну таку причу биљежим са уста своје тетке Савке. Она ми рече, да је њој причала њена покојна „баба", а моја бива — „прабаба", да се ђаво може у свашта утворити, па и у ону „бабетину" (жабу), те иза акшама скаче по путу. Баба је то својим очима видјела, каже Савка, и клела се, да је баш истина.

Савка ми је овако причала:

Био је рамазан. Пођу Туркиње на сијело. То су биле жене Диздаревића с „Градине". Ишле су у град. Са собом поведу и покојну бабу. Путем су ишле мирно, само није дао ђаво с миром једној младој. Ко азгин, па удри се смиј и ћушкај путем. У то покрај пута скочи „бабетина", а млада к њој, па је ћушне. „Баба" бијаше надута, а млада ће не́ну (свекрву) за фереџу: „Не́но! Не́но — бо̂на! Види ове бабетине, како је трудна!" — Не́на је оћушне од себе: „Хајде носи те ђаво и с бабетином, упаљеницо једна!" а она ће бабетини: „Чујеш, бабо бо̂на! Кад родиш, зовни ме на бабине!"

Елем прође неко вријеме од оне ноћи, док једном испред поноћи — засјаји се авлија у Диздаревића. Бѐ ту ти је била пјеванија, играње, па и музика! Ђаволи дошли по младу; па једни остали у авлији, а једни јој уљегли у собу: дигли је, па је зову, да буде бабица оној баби, те јој је ону ноћ уз рамазан обећала. — Млада, к'о јадна, к'о жалосна: гдје ће бабетини бити бабица и с ђаволима ићи, — стане им се молити, да је пусте. Но ђаволи никако, но да иде. У то ће јој рећи: „Ти зажмири!" — Она зажмири, кад пошље отвори очи, а она у пећини међу ђаволима.

За Бога! ту пуно пунцато налетњака и налетница! Она лежи, узмучила се, рађа. Око ње налетнице. „Чим мене опазе" — казивала је млада — „повичу: „„Ха, ево бабице!"" — Ту начине младој мјесто. Она сједе. Налетнице се уз'одаше, па све пјевају:

„Ако се роди женско дијете, — куку бабици!"

Ако се роди мушко дијете, — благо бабици!"

Јадна млада препала се. А како и неће?!

Елем срећом роди се — мушко дијете. Налетнице заграјаше: „Благо бабици! благо бабици!!"

Нико сад сретнији од ње. А да̀ би женско, — сву је раскомадаше! — Она уреже пупак дјетету, опере га и повије. Сад настане весеље и џумбус. Ту је сваке руке јела и 'љеба. Било је 'љеба: црна, зелена, жута, црвена — свакака. Музика

удара; играју, пјевају. Њу нагоне, да једе. Она гледа онај 'љеб, па их стане питати: „Ама какав вам је овај црни 'љеб — за Бога?!" — „То нам је од онога жита, што га ви ђаволу предате, кад га сијете. Ми дођемо, па жито покупимо, а вама земља остане, па је једете!" одговоре ђаволи. — „А овај зелени?!" упита опет она. — „То је од онога жита, те поникне из земље; а ви дођете на њиву, да обиђете и — ђаволу предате. Ми дођемо, па жито дигнемо, а вама трава остане, па је једете!" реку ђаволи. — „А овај жути?" опет ће она. — „То је од онога жита, што узри. Кад ви дођете на њиву, да жњете, и ђаволу предате, да га нема, — онда ми жито однесемо, а вама остане сама слама. Ви сламу једете!" на то ће ђаволи[1]).

По што их испита, нема јој друге чаре, но јести. Узе кашику и поче јести. У то ево ти пуно налетница; све су лијепо обучене. Једна хајде, па сједе крај ње. На њој бијаше дугачка антерија од кутније. Гледа млада у њу: „Ма је ли ово антерија моје снахе — за Бога?! — Јес, Бога ми!" рече она у себи. — „Ма ћу је, Бога ми, забиљежити, па кад дођем кући, да видим збиља!" — Брже боље гурне руку у халву, па како она налетница код ње сјеђаше, притисне јој онако масном руком један пеш до себе, а остане на пешу — лѐће. —

Пошто се наједу, хтједне млада да иде, но они јој не дадну, но је уставе још неколико дана. За то вријеме виђала је у пећини највише опанчина — на товаре. Она их је питала: отклен су им. Они јој кажу, да све то они издеру, обигравајући око човјека, док га окрену за собом!...

Елем једне ноћи реку јој, да ће ићи кући. Наспу јој пуно крило љуштина од сарамсака, па јој рекну: „Кад дођеш кући, тре'ни то за врата!" — У то она зажмири очи, а кад их отвори и погледа — нађе се у својој одаји. Одмах љуштине тре'не за врата, а од њих завекута хрпа дуката.

Не имадне кад дукате купити, но одмах оде снахи и упита је: „Бога ти, право ми кажи: гдје ти је тога и тога дана била антерија?" — „У сандуку — Бога ми!" одговори снаха. Но она јој све исприча по реду, како јој је видјела антерију на једној налетници и да је познала. Каже јој, да је и забиљежила масном руком од халве на том и том пешу. „Но хајде" — вели јој — „отвори сандук, па да видимо за Бога, је ли оно била баш твоја антерија!"..

Узме снаха кључеве и отвори сандук, кад на пешу од руке — лѐће! —

Ето ти шејтанских послова — налет их било!!...

[1]) Од чега је „црвени хљеб". то нијесам могао дознати. Вели Савка, да се не сјећа; заборавила је, јер јој је давно баба причала.